



3ος θεματικός άξονας:

Οικονομική, κοινωνική, πολιτική
και πολιτιστική ένταξη
στις κοινωνίες υποδοχής

Η ελληνοαμερικανική πολιτισμική ταυτότητα τη δεκαετία του 1990

Αλέξανδρος Κιτροέφ

Εισαγωγή

Η νέα εποχή της παγκοσμιοποίησης έχει φέρει στο προσκήνιο νέες δυναμικές στις σχέσεις των Ελληνοαμερικανών με την Ελλάδα και συνεπώς με τους τρόπους που βιώνουν την πολιτισμική τους ταυτότητα. Παράλληλα, μια νεότευκτη επιστημολογική προσέγγιση στο χώρο της μελέτης της μετανάστευσης και των εθνοτικών ομάδων στις Η.Π.Α., οι λεγόμενες διασπορικές μελέτες (*diaspora studies*), επιχειρούν να ερμηνεύσουν την μεταναστευτική και εθνοτική εμπειρία στις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης. Σκοπός μας εδώ είναι να αποτολμήσουμε μια εφαρμογή των βασικών θέσεων των διασπορικών μελετών στο συγκεκριμένο πλαίσιο που καθορίζει την ελληνο-αμερικανική εμπειρία τη δεκαετία του 1990.

Οι κυριότερες ιστορικές και κοινωνιολογικές εργασίες γύρω από την ελληνο-αμερικανική εμπειρία αντανakλούν, άμεσα η έμμεσα, την επικρατούσα επιστημολογική ορθοδοξία της εποχής που γράφτηκαν. Για παράδειγμα, οι γνωστές μελέτες των Σαλούτου και Μόσκου απηχούν το ερμηνευτικό πλαίσιο που θεωρεί τους μετανάστες πολιτισμικά ξεριζωμένους από τον τόπο καταγωγής τους και σταδιακά αφομοιούμενους στην αμερικανική κοινωνία (Saloutos, 1965; Moskos, 1989). Προκειται για μια γενικότερη προσέγγιση που εγκαινίασε ο Οσκαρ Χάντλιν, ένας από τους πρώτους ιστορικούς της μετανάστευσης στις Η.Π.Α., που κωδικοποίησε την αντίληψη τη δεκαετία του 1950 ότι η κοινωνία στις Η.Π.Α. αποτελούσε «χωνευτήρι». (Handlin, 1973). Η αναβίωση του εθνοτισμού τη δεκαετία του 1970 έφερε μία αντίστοιχη επιστημολογική αναθεώρηση που αντικαθιστούσε τη θεωρία του ξεριζωμού με την άποψη της «μεταφύτευσης» που τόνιζε την μερική διατήρηση των πολιτισμικών στοιχείων της χώρας καταγωγής των μεταναστών και την προσαρμογή τους στην κουλτούρα της χώρας υποδοχής (Bodnar, 1985). Υπάρχουν πολλά παραδείγματα υιοθέτησης της προσέγγισης της μεταφύτευσης από μελετητές του ελληνοτισμού στις Η.Π.Α. Οι περιπτώσεις αυτές περιλαμβάνουν άμεσες, ρητές εφαρμογές στο χώρο της ιστοριογραφίας καθώς και πίο έμμεσες ιδίως στις εργασίες γύρω από τις πολιτικές δραστηριότητες του ελληνοαμερικανικού λόμπι (Coufoudakis, 1993; Ioannides, 2001; Kitroeff & Constantinides, 1998, Watanabe, 1984).

Τίθεται το ερώτημα εάν η μεταψυχροπολεμική εποχή και οι συνθήκες παγκοσμιοποίησης έχουν δημιουργήσει μια νέα πραγματικότητα στη διαμόρφωση της ελληνο-αμερικανικής ταυτότητας στην οποία αρμόζει μια εφαρμογή της αντίστοιχης προβληματικής των «διασπορικών σπουδών». Η συγκεκριμένη προσέγγιση εκτιμά πως τα αποτελέσματα της παγκοσμιοποίησης, το αδυνάτισμα του κράτους-έθνους και το κλίμα πολυπολιτισμού και της αποδοχής της πολυπολιτισμικότητας οδηγούν στη σταδιακή αυτονόμηση των διάφορων διασπορικών ομάδων. Πιο συγκεκριμένα, η αυτονόμηση συνεπάγεται μια πολιτισμική και ακόμα και πολιτική ανεξαρτοποίηση ομάδων μεταναστών από τις χώρες καταγωγής και



εγκατάστασης.

Η ρευστότητα στην ελληνο-αμερικανική πολιτισμική ταυτότητα την πρόσφατη εποχή έχει έχει σημειωθεί από εγκυρους μελετητές, (Moskos, 1999; Scourby, 1994).

Η παρακάτω εργασία εξετάζει τις διάφορες εκφάνσεις της ελληνικότητας της ομογένειας τη δεκαετία του 1990 εστιάζοντας πάνω στο ρόλο των κυριότερων Ελληνοαμερικανικών φορέων. Αναφορές στις οργανώσεις της ομογένειας κάνουν όλες οι σημαντικές εργασίες που πραγματεύονται την ελληνο-αμερικανική εμπειρία. Θέλουμε όμως εδώ να σημειώσουμε το ειδικό βάρος των ομογενειακών φορέων στη διαμόρφωση της ελληνικότητας την εποχή της παγκοσμιοποίησης. Εάν είναι σωστή η υπόθεση εργασίας των διασπορικών μελετών, ότι δηλαδή την περίοδο αυτή έχουμε μια σχετική αυτονομία των διασπορών σε αντίθεση με τις περιόδους που προηγήθηκαν τότε μπορούμε να κάνουμε μια παράλληλη υπόθεση αναφορικά με τον ρόλο των οργανώσεων.

Ως φορείς που αναπαράγουν και διαδίδουν την ελληνικότητα, έχουν προφανώς πολύ μεγαλύτερη αυτονομία και αυτοδυναμία από προηγούμενες περιόδους, ιδίως την εποχή του μεσοπολέμου όταν κυριαρχούσε η κρατική πολιτική της αμερικανοποίησης και του αφομοιοτισμού. Τότε, η πολιτισμική πολιτική οποιασδήποτε οργάνωσης μεταναστών όφειλε, στον ένα η στον άλλο βαθμό, να συμπλέει με την κατεύθυνση της κυβερνητικής πολιτικής. Ναι μεν υπήρχαν διαφοροποιήσεις και στην περίπτωση των Ελληνοαμερικανών, αλλά η ριζική αντίσταση ήταν σπάνιο γεγονός (Κιτρούφ, 2002). Άρα, στις προηγούμενες εποχές υπήρχαν δομικοί παράγοντες που διαμόρφωναν μοιόμορφα τις επιλογές των οργανώσεων των μεταναστών. Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, όμως, οι γενικότερες επιδράσεις συντελούν στο αντίθετο, απελευθερώνοντας τις οργανώσεις και ανοίγοντας το δρόμο για διαφορετικές εκφάνσεις της ελληνικότητας.

1. Ελληνοαμερικανικές τάσεις αυτονομίας;

Πράγματι, ορισμένες διαδικασίες στον ελληνο-αμερικανικό χώρο φαίνεται να επιβεβαιώνουν τη θέση πως στη δεκαετία του 1990 κινήσεις μέσα στην ομογένεια χαρακτηρίστηκαν από μια τάση ανεξαρτοποίησης από τις πολιτισμικές επιδράσεις των Η.Π.Α. και την πολιτική επιρροή του ελλαδικού εθνικού κέντρου. Κατα πρώτο λόγο, η απογραφή πληθυσμού στις Η.Π.Α. του 2000 κατέγραψε αύξηση σε σύγκριση με την απογραφή του 1990 στον αριθμό ατόμων που δήλωσαν πως έχουν ελληνική καταγωγή. Ο αριθμός το 2000 ξεπέρασε το ένα εκατομμύριο εκατό χιλιάδες, παρόλο που στη δεκαετία που μεσολάβησε η είσοδος νέων Ελλήνων μεταναστών ήταν μηδαμινή, ενώ η ομογένεια ασφαλώς αποδυναμώθηκε δημογραφικά λόγω θανάτων και μικρού βαθμού παλιννόστησης (US Census, 2000). Η συνολική αύξηση δείχνει πως οι εξελίξεις της δεκαετίας προκάλεσαν συνειδησιακή εγρήγορση ανάμεσα στους Ελληνο-Αμερικανούς της τρίτης και της τέταρτης γενιάς. Σίγουρα, το φαινόμενο της αφομοίωσης δεν ισχύει σε αυτή την περίοδο.

Δεύτερο, σε σχέση με τα εθνικά ζητήματα, το Μακεδονικό, το Ελληνοτουρκικό επεισόδιο στα Ίμια και την ελληνοτουρκική διπλωματική προσέγγιση, στα τέλη της δεκαετίας, υπήρξε μια διαφοροποίηση ανάμεσα στις θέσεις της ελληνικής κυβέρνησης και μεγάλου τμήματος της ελληνο-αμερικανικής ομογένειας. Σε γενικές γραμμές, η ελληνοαμερικανική στάση υπήρξε πιο «σκληρή» γύρω από αυτά τα ζητήματα. Για παράδειγμα, την εποχή της έξαρσης του Μακεδονικού ζητήματος, η ομογένεια επέδειξε σημαντικής έκτασης κινητοποίηση και συνέχισε τις δραστηριότητές της παρόλο που σημειώθηκε ύφεση στη στάση της κυβέρνησης στην Αθήνα. Οργανώσεις όπως για παράδειγμα η Πανμακεδονική και Πανηπειρωτική Ομοσπονδία εκφράζουν κριτική στάση απέναντι στους τρόπους που η κυβέρνηση στην Αθήνα χειρίζεται τα ζητήματα που συνδέονται με το μακεδονικό ζήτημα και τις ελληνο-αλβανικές θέσεις (Tsakonias, 1997).

Τρίτο, η παραίτηση του Αρχιεπίσκοπου Αμερικής Ιάκωβου, επί 37ετία ηγέτη της ομογένειας, το 1996, και οι έντονες αντιδράσεις που ακολούθησαν συνθέτουν ένα πλέγμα εκκλησιαστικών, κυβερνητικών και ομογενειακών ανταλλαγών που επιβεβαιώνουν τις τάσεις ανε-



ξαρτοποίησης της ελληνοαμερικανικής διασποράς. Η παραίτηση του Ιάκωβου ήταν επιλογή του Οικουμενικού Πατριαρχείου που δεν βρήκε σύμφωνη μεγάλη μερίδα της ομογένειας καθώς και την ελληνική κυβέρνηση. Πολλοί ομογενείς συνέχισαν τις αντιδράσεις τους και μετά την εκλογή του αντικαταστάτη του Ιάκωβου, του Αρχιεπισκόπου Ιταλίας Σπυρίδωνα. Η κατάσταση έφθασε στα άκρα, και τρία χρόνια αργότερα ήταν η σειρά του Σπυρίδωνα να παραιτηθεί, λόγω των έντονων αντιπολιτευτικών ενεργειών των ομογενών.

Τέταρτο, τη δεκαετία του 1990 έχουμε επιπλέον αυξανόμενες πολιτισμικές δραστηριότητες στον ελληνοαμερικανικό χώρο που αποσκοπούν στην προβολή της αρχαιοελληνικής κληρονομιάς. Επιφανειακά τουλάχιστον, τέτοιες πρωτοβουλίες σηματοδοτούν απλά και μόνο μια επιβεβαίωση της ελληνικής ταυτότητας των ομογενών. Πρέπει να αξιολογήσουμε όμως αυτό το φαινόμενο σε συνάρτηση με μια αποστασιοποίηση πολλών Ελληνοαμερικανών από τις πιο σύγχρονες και ελλαδικές εκφράσεις της ελληνικότητας. Στο συνειδησιακό επίπεδο, πρόκειται για μια ελληνοαμερικανική έκφραση του φαινομένου του «πολιτισμικού ελάχιστου» καθώς επίσης και μια μορφή αυτονομίας από το εθνικό κέντρο, όπως θα δούμε παρακάτω.

2. Η ομογενειακή συλλογομανία και το περιεχόμενό της

Κοινός παρονομαστής όλων των τάσεων που περιγράψαμε παραπάνω είναι κάτι που θα μπορούσαμε να περιγράψουμε ως «συλλογομανία» δανειζόμενοι τον όρο που χρησιμοποιούμε να ορίσουμε τη διάδοση σωματειακών οργανώσεων στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα, την εποχή που άρχισε να διαμορφώνεται μια ελλαδική κοινωνία των πολιτών. Στον ελληνοαμερικανικό χώρο τη δεκαετία του 1990 η «συλλογομανία» εκφράζεται με την εμφάνιση νέων ομογενειακών οργανώσεων, περιοδικών εντύπων και ιστοσελίδων. Η παρουσία πληθώρας οργανώσεων είναι βέβαια μόνιμο στοιχείο της ελληνοαμερικανικής ιστορίας, και απορρέει από τις συνθήκες στις Η.Π.Α., όπου ο παραδοσιακά περιορισμένος ρόλος του κράτους στο δημόσιο χώρο οδηγεί στη διάδοση του εθελοντισμού και τη δημιουργία αυτόνομων οργανώσεων πολιτών.

Η ελληνο-αμερικανική «συλλογομανία» σε συνάρτηση με το πολιτισμικό της περιεχόμενο αποτελούν το σημαντικότερο στοιχείο που διαφοροποιεί τις εμπειρίες της ομογένειας την εποχή της παγκοσμιοποίησης από τις παλαιότερες περιόδους της ιστορίας της. Η εμφάνιση νέων φορέων, οι νέες κατευθύνσεις που υιοθέτησαν οι υπάρχουσες οργανώσεις και κυρίως η πολλαπλότητα στον προσδιορισμό της ελληνικότητας που εκφράζουν τη δεκαετία του 1990 δείχνουν να επιβεβαιώνουν τις θεωρίες περι αυτονομίας των διασπορών στις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης.

Ας δούμε πως ακριβώς εκφράστηκαν οι τάσεις οργανωτικής και πολιτισμικής αυτονομίας στον ελληνο-αμερικανικό χώρο σε σχέση με τις κυριότερες εξελίξεις που αναφέραμε παραπάνω, τις ομογενειακές πρωτοβουλίες γύρω από τα εθνικά ζητήματα, την κρίση στην Αρχιεπισκοπή και, τέλος, την προβολή και την διάδοση της αρχαιοελληνικής κληρονομιάς ανάμεσα στους ομογενείς.

Στο χώρο των εθνικών ζητημάτων, η κριτική στάση ορισμένων ομογενειακών οργανώσεων που αναφέραμε παραπάνω είναι ένα μόνο παράδειγμα των γενικότερων διαδικασιών. Είναι χαρακτηριστικό πως η συνολική στάση των ομογενειακών οργανώσεων λόμπι στην Ουάσινγκτον απέναντι στα ελληνικά εθνικά ζητήματα περιλαμβάνει πολλές αποχρώσεις και διαφορές. Σε γενικές γραμμές πρώτα απ' όλα, οι οργανώσεις λόμπι, όπως για παράδειγμα το American Hellenic Institute (AHI), το Coordinated Effort of Hellenes (CEH) που συντονίζει η εταιρεία Manatos and Manatos, το Western Policy Center, που ιδρύθηκε την δεκαετία του '90, καθώς και το λόμπι της American Hellenic Progressive Association (AHEPA), θεωρούν πως εκπροσωπούν Αμερικανούς πολίτες ελληνικής καταγωγής και διαφοροποιούνται έτσι από τις εθνικοτοπικές ομοσπονδίες. Αυτό συνεπάγεται και διαφορετική πολιτική, με τις οργανώσεις λόμπι ενασχολούμενες περισσότερο με ελληνοτουρκικά ζητήματα και δίνοντας λιγότερο βάρος στο Μακεδονικό και το Βορειοηπειρωτικό. Έχουμε επιπλέον μεγάλες



διαφορές ανάμεσα στις οργανώσεις λόμπι, με το AHI, για παράδειγμα να κρατά σκληρή στάση απέναντι στο Κυπριακό, το CEH να κρατά μετριοπαθή στάση σε όλο το φάσμα της πολιτικής των Η.Π.Α. απέναντι στην Ελλάδα, ενώ το Western Policy Center ταυτίζεται ουσιαστικά με τις εκάστοτε θέσεις του Στέιτ Ντιπάρτμεντ. Τέλος, σημειώνουμε πως οι οργανώσεις λόμπι θεωρούν το Συμβούλιο Αποδήμου Ελληνισμού ως ανεξάρτητο από την ελληνική κυβέρνηση και απέχουν από τις εργασίες του (Κιτροέφ, 2003).

Αρκεί μια σύντομη ματιά στη κρίση που πέρασε η Αρχιεπισκοπή από τα μέσα της δεκαετίας για να φανεί πως έχουμε παράλληλες εκφράσεις οργανωτικής και πολιτισμικής αυτονομίας στο χώρο της Εκκλησίας. Ο χώρος της Ορθοδοξίας στη Βόρεια Αμερική βρίσκεται σε ένα μεταβατικό στάδιο στην εποχή της παγκοσμιοποίησης (Roudometof & Karpathakis, 2002). Θα αρκεσθούμε εδώ στις γενικότερες, οργανωτικές και πολιτικές διαδικασίες. Οι διαμαρτυρίες των ομογενών που άρχισαν μόλις έγινε γνωστή η πρόθεση του Ιάκωβου να παραιτηθεί, κλιμακώθηκαν λίγο μετά την ενθρόνιση του αντικαταστάτη του Σπυριδωνα. Δημιουργήθηκε ένα αντιπολιτευτικό κλίμα απέναντι στον νέο Αρχιεπίσκοπο στο οποίο πρωτοστάτησαν δύο σημαντικές παραεκκλησιαστικές οργανώσεις. Η Ηγεσία των Εκατό (Leadership One Hundred), άσκησε έντονη κριτική στις ενέργειες του Σπυριδωνα ιδίως όταν απομάκρυνε ανθρώπους του Ιάκωβου από θέσεις κλειδιά στην ιεραρχία της Αρχιεπισκοπής. Η οργάνωση, που δημιούργησε ο Ιάκωβος το 1984 εκπροσωπεί την ελληνο-αμερικανική οικονομική ελίτ –ο τίτλος «εκατό» δεν αναφέρεται στον αριθμό μελών της οργάνωσης αλλά στο χρηματικό ποσό των 100.000 δολαρίων που απαιτείται για να γίνει κανείς μέλος της. Μετά την παραίτηση του Ιάκωβου, η οργάνωση ανεξαρτοποιήθηκε από την Αρχιεπισκοπή, άλλαξε το όνομά της προσθέτοντας το όνομα του Ιάκωβου στον τίτλο της, και συνέχισε να παίρνει δημόσιες θέσεις για την πολιτική της Αρχιεπισκοπής, ακόμη και μετά το 1999 όταν ο Σπυριδωνας παραιτήθηκε και αντικαταστάθηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Δημήτριο (Φραγκούλη-Αργύρη, 2000).

Η άλλη οργάνωση που δραστηριοποιήθηκε γύρω από την κρίση στην Αρχιεπισκοπή ήταν η Orthodox Clergy Laity (Ορθόδοξος Κλήρος Λαϊκοί). Η OCL, που σχηματίστηκε στις αρχές της δεκαετίας, υποστηρίζει τη δημιουργία μιας αγγλόφωνης, υπερεθνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στις Η.Π.Α., έξω από την δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου (Steinfels, 1995; Sfekas & Matsoukas, 1993). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η οργάνωση εξέφραζε την αντίθεσή της στην ανάμειξη του Πατριαρχείου στις υποθέσεις της Αμερικανικής Ορθοδοξίας. Χιλιάδες Ελληνοαμερικανοί δεύτερης και τρίτης γενιάς συμμερίζονται τις γενικότερες απόψεις της OCL υπέρ μιας αγγλόφωνης Ορθοδοξίας. Απαιτούν την χρήση της αγγλικής γλώσσας στις λειτουργίες και τα κηρύγματα ενώ σε μερικές περιπτώσεις υπάρχουν διαμαρτυρίες προσυλήτων που δεν θέλουν την ενορία τους να χρηματοδοτεί μαθήματα ελληνικών. Οι συγκρούσεις στις διάφορες ενορίες παίρνουν διαστάσεις. Σε πολλές περιπτώσεις οι διαφορές εδράζονται στις διαφορετικές απόψεις ανάμεσα στους νεότερους και παλιότερους μετανάστες (Karpathakis, 1994; Αντωνιάδη, 2002). Σε πολλές Ορθόδοξες εκκλησίες στις Η.Π.Α. ορισμένοι ενορίτες συζητούν την αφαίρεση της λέξης Greek από το Greek Orthodox που περιλαμβάνεται στο όνομα της συγκεκριμένης εκκλησίας.

Η προβολή του αρχαιοελληνικού πολιτισμού από μια σειρά από ελληνοαμερικανικές οργανώσεις που έχει τον χαρακτήρα εκδηλώσεων που υπογραμμίζουν την πολιτισμική τους κληρονομιά έλαβε μεγάλες διαστάσεις τη δεκαετία του 1990. Έχουμε αρκετά παραδείγματα στη ιστορία του ελληνισμού στις Η.Π.Α., δημόσιες ταύτισης των ομογενών περισσότερο με την αρχαία, παρα τη σύγχρονη Ελλάδα. Αυτό συνέβηκε για παράδειγμα τη δεκαετία του 1920 από την πλευρά της ΑΗΕΡΑ και ήταν αντίδραση των μεταναστών δεύτερης γενιάς στο γενικότερο κλίμα αφομοιωτισμού. Στη σημερινή εποχή, οι Ελληνο-Αμερικανοί που δείχνουν μια προτίμηση στη προβολή του αρχαιοελληνικού και λιγότερο του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού περιλαμβάνουν και πρώτης γενιάς (δηλαδή ελλαδογεννημένους) μετανάστες που όμως εγκαταστάθηκαν στις Η.Π.Α., εδώ και αρκετές δεκαετίες. Πρόκειται για μία γενικότερη αντανάκλαση της διαδιδόμενης αντίληψης στις



Η.Π.Α. πως ο εθνοτισμός εκφράζεται σε μεγάλο βαθμό ως συντήρηση της αίσθησης μια συγκεκριμένης πολιτισμικής κληρονομιάς. Η επιλογή της αρχαιοελληνικής απο την πλευρά πολλών ελληνοαμερικανικών οργανώσεων αποτελεί άλλη μια μορφή αυτονόμησης από το ελλαδικό εθνικό κέντρο.

Το σημερινό φαινόμενο επιλογής του αρχαιοελληνικού και όχι του σύγχρονου νεοελληνικού πολιτισμού και η ταυτόχρονη υποδήλωση μιας ελληνικής συνείδησης χρονολογείται απο την εποχή της προεδρικής υποψηφιότητας του Μάικλ Δουκάκη. Στη διάρκεια της προεκλογικής του εκστρατείας το 1988, ο δεύτερης γενιάς Ελληνοαμερικανός πολιτικός περιέγραψε τον εαυτό του ως Αμερικανό ελληνικής καταγωγής. Ο Δουκάκης έδωσε δύο έννοιες στην ελληνικότητα του, τις αξίες που του έμαθαν οι Έλληνες γονείς του και την επίδραση της αρχαιοελληνικής παράδοσης. Μάλιστα, στην ομιλία του στο προεκλογικό συνέδριο του Δημοκρατικού Κόμματος, αποδεχόμενος την εκλογή του ως υποψηφίου για την προεδρεία αναφέρθηκε στον όρκο των (Αρχαίων) Αθηναίων. Η γενικότερη στάση του Δουκάκη και ο ορισμός που έδωσε στην ελληνικότητά του νομιμοποίησε το αρχαιοελληνικό στοιχείο στις συνειδήσεις Ελληνοαμερικανών δεύτερης και τρίτης γενιάς, σε μια εποχή που η σύγχρονη Ελλάδα ήταν το ειδοποιό στοιχείο της ελληνικότητας ανάμεσα στους ομογενείς.

Πράγματι βλέπουμε τα επόμενα χρόνια μια σειρά απο πρωτοβουλίες από ελληνοαμερικανικές οργανώσεις, μερικές απο αυτές νεοδημιουργημένες, που αποσκοπούν στη προβολή της αρχαιοελληνικής παράδοσης. Ανάμεσα στις υπάρχουσες οργανώσεις συμπεριλαμβάνονται οι Hellenic University Clubs που εδρεύουν στα μεγάλα αστικά κέντρα και συσπειρώνουν Ελληνοαμερικανούς με πανεπιστημιακά πτυχία. Νεότερες οργανώσεις που αποσκοπούν στη διάδοση της αρχαιοελληνικής παράδοσης καθώς και της έννοιας της παιδείας έχουν εμφανιστεί στις πολιτείες Κολοράντο, Κοννέτικατ, Ντέλαγουερ και στη Φλώριδα. Επιπλέον, έχουμε την περίπτωση ιδιωτικών χορηγιών απο εύπορους Ελληνοαμερικανούς σε μια σειρά στο εκπαιδευτικά ιδρύματα για την ενίσχυση και προβολή της αρχαιοελληνικής παράδοσης. Είναι επιπλέον χαρακτηριστική η καταγραφή και διαφήμιση αυτών των δραστηριοτήτων μέσω του διαδικτύου. Η τάση να τονίζεται η αρχαιοελληνική διάσταση της ελληνικότητας των Ελληνοαμερικανών μέσα απο αυτές τις διαδικασίες είναι ξεκάθαρη.

Δίπλα σε αυτές τις διεργασίες στους χώρους της πολιτικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής ζωής των ελληνο-αμερικανών, οι εξελίξεις στον χώρο του ομογενειακού τύπου δείχνουν διαφορετικές αντιλήψεις γύρω από την Ελληνικότητα. Κατα πρώτο λόγο έχουμε τη σταδιακή υποχώρηση του ελληνόφωνου τύπου και, παράλληλα, αύξηση στον αριθμό του αγγλόφωνου τύπου καθώς και του αναγνωστικού του κοινού. Για παράδειγμα, η ελληνόφωνη καθημερινή εφημερίδα *Πρωινή* άρχισε να αντιμετωπίζει προβλήματα για μια σειρά από χρόνια μέχρι που έκλεισε το 2001. Αντίθετα, το αγγλόφωνο περιοδικό *Greek America* που εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 σημείωσε αλματώδη αύξηση στον αριθμό συνδρομητών, φτάνοντας στους 40.000 για την διμηνιαία έντυπη έκδοση και 60.000 συνδρομητές για την εβδομαδιαία ηλεκτρονική έκδοση.

Παράλληλα με την τάση προς αγγλόφωνα έντυπα, ο ομογενειακός τύπος περιλαμβάνει μια ευρύτατη κλίμακα τοποθετήσεων απέναντι σε ζητήματα όπως τα ελληνικά (απογευματινά) σχολεία στις Η.Π.Α., τις υποθέσεις της Αρχιεπισκοπής, και τα ελληνικά κομματικά και εθνικά ζητήματα. Η καθημερινή εφημερίδα *Εθνικός Κήρυξ* της Νέας Υόρκης παραμένει σταθερός υπέρμαχος της ελληνικής παιδείας, ένα ζήτημα που δεν καλύπτεται ανάλογα από τον αγγλόφωνο ομογενειακό τύπο. Τα ελληνόφωνα έντυπα ή τα έντυπα μικτής γλώσσας, όπως το περιοδικό *Νέα Υόρκη* και η εφημερίδα της Φιλαδέλφειας *Hellenic News of America*, που απευθύνονται κυρίως σε Ελληνο-Αμερικανούς πρώτης γενιάς αφιερώνουν μεγάλο μέρος της ύλης τους στην πολιτική ζωή της Ελλάδας και ασκούν κριτική στο κυβερνητικό έργο του ΠΑΣΟΚ. Αντίθετα, ο αγγλόφωνος τύπος απασχολείται πολύ λιγότερο με τα ελλαδικά πολιτικά ζητήματα και είναι πολύ πιο συγκρατημένος στις τοποθετήσεις του, παρόλο που, σε γενικές γραμμές, συμμερίζεται τις συντηρητικές τάσεις της μεγάλης πλει-



οψηφίας του ελληνόφωνου τύπου.

3. Το ελληνικό «πολιτισμικό ελάχιστο» στις Η.Π.Α.

Οι εξελίξεις στον ελληνο-αμερικανικό χώρο τη δεκαετία του 1990 τείνουν να επιβεβαιώσουν την οπτική των διασπορικών σπουδών που θέλει τις διασπορές να υιοθετούν μια υπολογίσιμη οργανωτική και πολιτισμική αυτονομία απέναντι στις χώρες καταγωγής και υποδοχής. Συνολικά, τα παραδείγματα πολιτισμικής αυτονομίας αποτελούν διαφορετικές εκφράσεις της ελληνικής συνείδησης στους κόλπους της ελληνοαμερικανικής ομογένειας. Δεν πρέπει να ξενίζει αυτό το φαινόμενο εφόσον λάβουμε υπ' όψη πως οι Ελληνο-Αμερικανοί διαφέρουν μεταξύ τους ανάλογα με το εαν γεννήθηκαν στην Ελλάδα ή στις Η.Π.Α., και στη δεύτερη περίπτωση ποια γενιά της οικογένειάς τους γεννήθηκε στην Ελλάδα. Άλλοι παράγοντες διαφοροποίησης είναι η προέλευση από μικτούς γάμους και, ασφαλώς, η κοινωνικό-οικονομική τους κατάσταση. Με βάση αυτά τα δεδομένα, είναι αυτονόητο πως η ελληνικότητα εκφράζεται με πολλές, διαφορετικές μορφές στις Η.Π.Α..

Το συμπέρασμα αυτό εναρμονίζεται με την θέση πως υπάρχουν τουλάχιστον τρεις βασικές εκφάνσεις της ελληνικότητας, η πρώτη όπως εκφράζεται στην Ελλάδα, η δεύτερη εξωελλαδική αλλά εντούτοις έντονα ελλαδοκεντρική και μια τρίτη, επίσης εξωελλαδική που στερείται συγχρονικών στοιχείων και εκφράζεται μέσω του ιδεολογήματος του πολιτισμικού ελάχιστου. Πρόκειται, δηλαδή για ένα συνδυασμό συναισθηματικών δεσμών με ό,τι είναι ελληνικό και ως πεποίθηση σε μιά ελληνική καταγωγή (Δαμανάκης, 2003, 88)

Στις Η.Π.Α. έχουμε προφανώς τη δεύτερη κατηγορία της ελληνικότητας στην περίπτωση των μεταναστών πρώτης γενιάς, και διαφορετικές εκδοχές του πολιτισμικού ελάχιστου ανάμεσα στους αμερικανο-γεννημένους ομογενείς. Η πεποίθηση στην ελληνική καταγωγή και η βίωση της μέσα από τον εναγκαλισμό της αρχαιοελληνικής κληρονομιάς, της ορθόδοξης ή των εθνικών ζητημάτων της Ελλάδας, μαζί ή χωρίς την διατήρηση της ελληνικής γλώσσας, αποτελούν το σύνολο των εκφράσεων του πολιτισμικού ελάχιστου στην περίπτωση του ελληνισμού στις Η.Π.Α.. Σημειώνουμε επίσης πως η αίσθηση μιας ελληνικής καταγωγής είναι απόλυτα συντονισμένη με τις σημερινές απόψεις περί εθνοτισμού, ιδίως των ευρωπαϊκών μεταναστευτικών ομάδων. Η επικρατούσα έννοια του νομοταγούς Αμερικανού πολίτη περιλαμβάνει και την τήρηση των εθνοτικών του παραδόσεων, στον ένα η στον άλλο βαθμό. Δεν είναι τυχαίο πως η αμερικανική απογραφή πληθυσμού του 2000 περιελάμβανε και μέτρηση του αριθμού ατόμων που δηλώναν κάποια συγκεκριμένη εθνική καταγωγή (U.S. Census, 2000).

Κλείνοντας, πρέπει να σημειώσουμε πως η λεγόμενη συλλογομανία στις Η.Π.Α., που οδήγησε στις πολλαπλές εκφάνσεις του ελληνικού πολιτισμικού ελάχιστου στον ελληνο-αμερικανικό χώρο δεν μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά και μόνο στις συνθήκες που γέννησε η παγκοσμιοποίηση. Στην περίπτωση των Ελλήνων στην Γερμανία, σχηματίστηκαν ομογενειακές οργανώσεις κατόπιν της άμεσης επιρροής πολιτικών κομμάτων της Ελλάδας, όπως για παράδειγμα σύλλογοι γονέων των μαθητών στα σχολεία. Και επιπλέον υπάρχει η τάση ορισμένων ομογενών να αποσκοπούν στην δικτύωσή τους με το εθνικό κέντρο δια μέσου της δημιουργίας ομογενεικάν οργάνωσεων (Δαμανάκης, 2003 85-87). Δεν υπάρχει αμφιβολία πως το ίδιο ισχύει στις Η.Π.Α., ιδίως στο χώρο των μεταναστών πρώτης γενιάς. Επιπλέον, έχουμε και την κοινά αποδεκτή, στην αμερικανική σκηνή, πολιτική δράση εθνοτικών ομάδων, ατομικά, συλλογικά και δια μέσου των οργάνωσεων λόμπι. Τα πολιτικά κίνητρα σε σχέση με την αμερικανική πολιτική είναι ευδιάκριτα. Εύποροι ομογενείς μπορούν εύκολα να δικτυωθούν με Αμερικανούς πολιτικούς, ιδίως όταν βρίσκονται σε θέση να προσφέρουν γενναιόδωρη χρηματική ενίσχυση στις διάφορες πολιτικές εκστρατείες. Θυμίζουμε πως οι κρατικές χορηγίες και διευκολύνσεις σε υποψήφιους πολιτικούς στις εθνικές και τοπικές εκλογές είναι ελάχιστη στις Η.Π.Α. σε σχέση με άλλες χώρες και ιδίως την Ελλάδα. Έτσι, λοιπόν, οι συνθήκες ευνοούν κινήσεις ομογενών που ακολουθούν μια σύγχρονη εκδοχή της πολιτικής των προυχόντων την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αυτοδιοριζόμενοι ως



οι εκπρόσωποι εθνοτικών ομάδων σε εθνική ή περιφερειακή κλίμακα, και, επιπλέον, εξασφαλίζουν την υποστήριξη κάποιου πολιτικού προσώπου μέσω της χρηματοδότησης.

Συμπερασματικά, λοιπόν, βλέπουμε πως με αρχή μια μεθοδολογική επιλογή που δίνει βάρος στον πολιτισμικό ρόλο των ελληνοαμερικανικών οργανώσεων βρίσκουμε πως στη δεκαετία του 1990, έχουμε πολλαπλές και διαφορετικές εκφάνσεις της ελληνικότητας.

Περιλαμβάνουν την ταύτιση με το ελλαδικό κέντρο, την υποστήριξη των εθνικών ζητημάτων, την προβολή της αρχαιοελληνικής κληρονομιάς και την επεξεργασία διαφόρων μορφών της Ορθοδοξίας. Οι θέσεις αυτές προβάλλονται απο διάφορους φορείς σε μια σειρά απο διαδικασίες όπου ενδεχομένως συμβάλλουν και πολιτικά κίνητρα, είτε σε σχέση με την αμερικανική πολιτική είτε την πολιτική δυναμική της Ελλάδας. Τέλος, οι εκφάνσεις της ελληνικότητας απο την πλευρά των μεταναστών δεύτερης και τρίτης γενιάς, πρόκειται, σε πολλές περιπτώσεις για ελληνο-αμερικανικές εκδοχές της συναισθηματικής αλλά και παράλληλα απόλυτα γνήσιας ελληνικότητας, το λεγόμενο «πολιτισμικό ελάχιστο» που ισχύει και σε άλλες ελληνικές ενότητες στο εξωτερικό.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση:

- Bodnar John (1985) *The Transplanted: a History of Immigrants in Urban America* Bloomington Indiana University Press.
- Braziel Jana Evans & Mannur Anita (2003) *Theorizing Diaspora: A Reader* New York, Blackwell.
- Coufoudakis Van (1993) The Reverse Influence Phenomenon: The Impact of the Greek-American Lobby on the Foreign Policy of Greece. Στο Constatas D., Platias A. *Diasporas in World Politics*, London, Macmillan 51-75
- Handlin Oscar (1973) *The Uprooted Boston*, Little, Brown.
- Ioannides Chris P., (2001) Realpolitik in the Eastern Mediterranean, New York, Pella.
- Karpathakis Anna (1994) Whose Church Is It Anyway? Greek Immigrants of Astoria, New York and their Church, στο: *Journal of the Hellenic Diaspora* Vol. 20.1, 123-133.
- Kiτρορέφ Alexander, Constantinides Stephanos. (1998) The Greek Americans and US Foreign Policy Since 1950, στο: *Etudes Helleniques – Hellenic Studies* Vol. 6 No 1 1998, 5-24.
- Moskos Charles C. (1989) *Greek Americans: Struggle and Success*. New Brunswick, Transaction Publishers.
- Moskos Charles C. (1999) The Greeks in the United States, στο: Clogg Richard (επιμ) *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*. London 103-119
- Roudometof Victor, Karpathakis Anna (2002) Greek Americans and transnationalism: religion, class and community, στο: Kennedy Paul & Roudometof Victor (επιμ.) *Communities across borders: new immigrants and transnational cultures*, New York, Routledge.
- Saloutos Theodore (1962) *The Greeks in the United States*. Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- Scourby Alice (1994) Ethnicity at the Crossroads: The Case of Greek America, στο: *Journal of the Hellenic Diaspora* Vol. 20.1 123-133.
- Sfekas Stephen J., Matsoukas George E. (επιμ.) (1993) *Project for Orthodox Renewal: Seven Studies of Key Issues Facing Orthodox America*. Chicago, OCL
- Steinfels Peter. (1995) *As Leader Prepares to Leave, a Church Struggles to Keep its Independence*. The New York Times November 10.
- Tsakonas Panayiotis J. (1997) The Hellenic Diaspora and the Macedonian Issue, στο: *Journal of Modern Hellenism* No. 14, 139-158.
- U.S. Census (2000) PCT024 Ancestry (First Ancestry Reported) – Universe: Total Population.
- Watanabe Paul Y. (1984) *Ethnic Groups, Congress and American Foreign Policy*. Westport, Greenwood Press.



Ελληνόγλωσση:

Αντωνιάδη Μαρία, (2002) Σύγκρουση Γενεών στην Ομογένεια *Το Βήμα* 13 Ιανουαρίου.

Δαμανάκης Μιχάλης (2003) *Ελληνικά Σχολεία και Τμήματα Μητρικής Γλώσσας στη Γερμανία (1986-98)*, Ρέθυμνο, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.

Κιτροέφ Αλέξανδρος (2002) Εμπορικές Παροικίες και Μετανάστες, στο: Χατζηιωσήφ Χρήστος (επιμ.) *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα – Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940 τόμος Β1*. Αθήνα, Βιβλιόραμα, 361-391.

Κιτροέφ Αλέξανδρος (2003) Ο Ρόλος του Ελληνο-Αμερικανικού Λόμπι στην Εξωτερική Πολιτική των Η.Π.Α.: 1992-2001, στο: Τσάκωνας Παναγιώτης (επιμ.) *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική – Μια Συνολική Προσέγγιση* τόμος Α. Αθήνα, Ι. Σιδέρης 395-420.

Φραγκούλη-Αργύρη Ιουστίνη (2000) *Η Μοναξιά Ενός Ασυμβίβαστου*, Αθήνα, Εξάντας.



A Microhistory of five Extended & Related Kephalaria Families in China, India, Africa, Russia, Romania and the United States 1896-2003

Speros Vryonis, Jr.

The study of emigration has, by now, become a sophisticated discipline in the fields of demography, history, sociology, and anthropology. Beyond this the nature of population movements has become a matter of concern for entire nations and for the planet as a whole. The modern technology of transportation has rendered the movement of individuals and large ethnic groups quick and efficient. The gigantic bureaucracy of the modern nation state has made it their business to record and keep track of the rapid and frequent movements of people from one state to another. The concerns of states have flooded us with emigration statistics of enormous proportions. The event of September 11, has now indicated that this type of movement is further utilized to carry on warfare within any given state.

This brief presentation will attempt to carry out a kind of micro-history, a type of history that calls to mind the approach of the influential French Annales School of historical analysis. The latter is based on the assumption that the historical dynamics of given periods and situations can be extracted from individual cases that are appropriately documented.

My interest in the particular subject arose from the fact that I was born in Memphis, Tennessee of Kephalaria parents, in 1928, and that my grandchildren represent the fifth generation of the immediate family that has lived in the United States. Further, of the five siblings in my father's family three emigrated to the United States, whereas his own father emigrated first to Romania and then to America. Mother, at age of 18 or 19 married father and came to America in 1927, whereas my father had already come to the States by the age of 12. The emigrational pattern of my father's family was relatively recent, but that of mother's extended family was massive and stretched over six continents (with the exception only of South America).

At various stages of my life (born in 1928), I came into direct contact with members of her family who had lived in Asia, Australia, Africa, and America.

A word, at least of basic identification, about these extended families would be in order as they will reappear throughout the narrative. The least extensive was the Vryonis family, the family of my father. It originated in the village of Kothreas in northern Kephalaria (district of Erissos) and prior to the massive earthquakes of 1953, consisted of some 53 or so houses/households. One reason perhaps why it has less of an emigrational history than mother's extended family lay in the fact that father's family had furnished 15 generations of priests to the local church of the Panagia Platytera, and indeed father was slated to succeed his father the priest Spyros P. Vryonis as the fifteenth priest from the family. Thus the family had been tied to the church, which was a personal possession of the family, according to customary (Venetian) law in the Ionian Islands. Also father, a rebellious and strong willed boy was finally sent to America by his grandfather there to be disciplined by his father Panagis.



That he went to America, and that indeed my grandfather had gone to America (as a result of an unsuccessful one-man strike against the funicular railroad of Kalavryta) are no doubt due to the fact that the Vryonis family had no relatives in Europe, Africa or Asia to which it could relate. There followed the emigration of father's sister Akrivi and their brother George Vryonis. Thus the choice of land to which to emigrate was in part dictated by the matter of interrelation with relatives or the lack thereof.

Mother's emigrational choice was dictated by the matter of her marriage and not by any primary concern of how and with which family she would seek connections in order to secure a firm base in the new land. Though mother's village was even smaller than that of father's (for her village Vasilikades, only two kilometers from Kothreas, was only two-thirds the size of father's village Kothreas), never the less her immediate and extended family were characterized by mass emigration to China (Harbin Manchuria), India (pre World War I-Rawalpindi, Karachi and Bombay) Africa (Egypt, Rhodesia, South Africa), Russia, Romania, and France (eventually to Britain and Holland as well, and finally to Canada and Australia). These movements had already begun in the early nineteenth century, and intensified during the heyday of the British Empire. Mother's maiden name was Touliatos, and her father's side lived in the villages of Vasilikades and nearby Enosis. Her mother's family was Kavvadias, centered in the tiny adjacent village of Kouloumoi, and her grandmother's family was Antypas from the village of Antypata in the Katochoria of Erissos. Closely related was also the family of Kokkolis from Fiscardo. All four families were emigrants and sought their fortunes abroad: The three brothers of my maternal grandmother Paraskevi in Romania (Braila, Nemetseni, and Draitseni); The three brothers of maternal grandfather in India (Karachi, Bombay, Muree) and one of them later in Africa; Mother's uncles in Harbin Manchuria (China), Russia (Rostov, Odessa). Later offspring spread into Egypt, Sudan, and other parts of Africa, France, Canada and Australia.

The villages of their origins were all tiny, the largest was that of my father, the village of Kothreas, which had just over fifty houses. The other villages were substantially smaller. All were located in the poorest section of Kephallonia, Erissos, which had neither water nor much fertile soil. The soil was limited and was itself rocky, so that there was no extensive agriculture from which one could support a large family. At that time the only water was the rain water which was trapped in cement and plaster cisterns by each household. Violent earthquakes usually cracked the cisterns, as was the case in 1953. Such infelicitous circumstances limited the size of families that could be supported by the internal economics of the island, so that demographic relief was sought in internal emigration within Greece, initially to the nearby metropolis of Patras in the Peloponnese (my grandfather was the one man conductor of the funicular train line to Kalavryta, in the northern Peloponnese), or else to Piraeus. Large numbers sought employment as sailors, and naturally those who could manage sought to find relief in emigration. Emigration abroad resulted ultimately from the combination of two sources: The larger crises in the Greek export economy, when the grape/raisin vineyards were devastated by *plylloxera*, a fact noted in my paternal great-grandfather's manuscript on the Vryonis family, which so devastated the Ionian Islands and the Peloponnese and which set off the great emigration to the United States; and, the large size of the above mentioned five, related families. The five family patriarchs, ie my grandparents' parents, had large families, with no incidence of infant mortality: Haralambos Kavvadias (my maternal grandmother's father) had seven children (at least); Demetrios Antipas (my maternal grandmother's mother) had also seven children (at least); Antonis Touliatos (my paternal grandfather's father-married twice) had ten children. His second wife was a Kavvadias (Irene) but I do not know that genealogy.

It is obvious that the small and infertile land of Erissos could not support such large families, and especially given Greece's economic underdevelopment and the decline of the commerce in raisins with Britain. The demographic pressure on the small poor villages thus



made of emigration a necessity, indeed a profession. This called for close family organization and systems of intermarriage. Such organization and intermarriage facilitated greatly the systematic emigration of many family members who became a principal source of income for the those who remained in the villages. I recall, as a small child, accompanying my father to the Memphis National Bank of Commerce one Saturday every month at which time he would send fifty dollars to his father in Greece. Further the emigrants played an important role in paying the dowry and other expenses of their sisters and daughters, as well as nieces. I still have the cancelled check of my father's receipt of dowry. There are documents from Harbin of gifts of expensive jewelry brought to the village for dowry. Much later, I was to send money, when needed, to my widowed grandmother when they had to rebuild the house after the great earthquake of 1953, or on the case of medical necessity. I also helped to rebuilt my father's house, so severely damaged by the great earthquake.

How and what do I know of these widely dispersed Kephalonian relatives? Given the fact that there were so many offspring of the great-grandparent patriarchs (great-grandparents in relation to my own generation of children, grandchildren, nephews, nieces, grandchildren, great-grandchildren, and the great-great-grandchildren) it has not been possible to trace all the genealogies of the descendants, but it has been possible to identify and to relate some 80% of them and to identify most of the emigrants to other lands. The principal oral source was my late grandmother Paraskevi Kavvadia Touliatou, who on her mother's side was also related to the families of Antypas and Kokkolis. Further the family correspondence, and the postcard albums of cards sent to her and to my grandfather Gerasimos and to their five daughters, from China, Romania, India, Africa, Australia, Canada and the United States spell out the complex family relations among these five families over the past 100 or so years. Finally, some of the correspondence, official documents (passports, identity cards, contracts, and legal proceedings in Greek, Romanian, Russian, French and English) made it possible to set dates and information on the comings and goings of these highly kinetic and mobile families, as well as on their legal cases, and business activities. One even knows what many of them looked like from the family accumulations of photographs, most of which are dated and identified.

The marriages (and of course the dowries-though there is little on them) which made all five families related, center about the marriage of my maternal grandmother Paraskevi Antypa Kavvadia (b.1887 and deceased 1978) to my maternal grandfather Gerasimos Touliatos (b.1874 and deceased 1945). Thru her parents Haralambos Kavvadias (Kouloumous) and mother Despoina Antypa (Antypata) she was related not only to the Kavvadias but also to the Antypas family. Through the marriages of Despoina's siblings she acquired further close relation to the clans of Destounis, Panagis Touliatos (no relation to her husband Gerasimos Touliatos) Panagis Harokopos (of Plagia), to Anastasia Vretou of Argostoli, and to the Kokkolis family of Fiscardo. And of course through the marriage of her own daughter Helen to Spyros Vryonis Sr., and of her daughter Irene to Georgos Aperghis she then acquired relationship to yet two more families that lived abroad.

The evidence indicates that the extensive Antypas family was first established abroad, in both Russia and Harbin, Manchuria, as we find Despoina's brothers George and Panagis in Rostov Russia, while one of the younger brothers was established in shipping as well as in Harbin. The log of a small steam vessel, the Kephallenia, has survived and records, as well, as of an earlier unnamed boat. The codex contains not only the expenses and profits of this small scale shipping, but it also gives us a good view of the ports and trips which were undertaken, the commodities carted to and from, the names of the sailors, their wages and the merchants with whom he did business. Most important were his two brothers, George and Panagis who seem to have been established at Rostov on the Don and of whom George emerges as the more important. The Kephallenia, and its predecessor worked from two bases: The Ionian Islands and the port of Piraeus. Principal terminus was the Russian port at the mouth of the Don, Rostov. Usually the ship loaded in Kerkyra and Kephallonia (Argostoli



and Fiscardo), then proceeded to Patras and Itea, moving on through the Corinth Canal and either stopping at Piraeus and going north, or else going south to Crete, to load, then stopping at the island of Syros and Cheshme in Turkey, through the Dardanelles to Istanbul. Thence it went north to the port of Rostov and either on the way to it or from it calling at Kerch, and finally returning to Piraeus. The vast majority of the commercial trip followed, always, the above schedule. Primary goods taken from Greek soil were olives, olive oil, wine, carobs, loukoumia and the like. Generally on return the cargo was Russian wheat. The olives and oil came primarily from Kephallonia and Amphissa, whereas the carobs came from Crete. One may assume that much of the oil, olives and wine exported to Rostov were consumed by or sold by the local Greek merchants. The small boat always showed a profit and was tied into the family system of marriage alliances. The two principals in disposing of the Kephallonian cargos were George Antypas, the brother of the owner of the boat, and Gerasimos Antypas. It is at this point that one should look at the family and marriage alliances of the Antypas family. Not only were two brothers principals of the Antypas enterprise, in Rostov, but also other in-laws participated as well. The olives and oil gathered in much of Kephallonia were stored in the large warehouse of Nicholas Kokkolis in the little port of Fiscardo in northern Kephallonia. The codex ledger informs us that Gerasimos Antypas paid rent to Kokkolis for the warehouse, between January and October 8, 1899, and seemingly for the olive oil in it, a total of 5,234 drachmas. Who was this Nicholas Kokkolis? He was the brother-in-law of Gerasimos Antypas and so we see that as a result of his marriage to Gerasimos Antypas' sister Anastasia, he has become a party to the ledger economic venture of his brother-in-law. As we shall see later this participation was not limited to Fiscardo and the Kephallenian olive oil.

Whose olive oils were stored in the warehouse of Nicholas Kokkolis? Well, that of a relative of the warehouse owner, had stored a small amount therein. But the largest share had been deposited there (some 30%) by Panagiotes Touliatos who appears elsewhere in the codex. It is curious that the last entry in this ledger-codex on the carrying trade of the boat Kephallenia is dated to the years 1900-1901 (April 1901). It may be no coincidence or accident, as there is a note, handwritten by Gerasimos Antypas, at the end of the accounts of the ship Kephallenia that indicates that his economic interests were shifting elsewhere.

«May 20, 1901, on the river Don: I have received from my above mentioned brother, George D. Antipas, the sum of nineteen thousand (19,000) rubles from my previous commercial ventures. We came to an agreement that I should go to the Far East, to Port Aurthur Tsin Tin Sunhai Kunan of China, and that we should work in partnership with my brother. He took this money from me for the purchase of merchandise. And in this manner we had, each of us, handwritten contracts signed by both of us.....And this copy of it I leave in my book...

In Rostov May 28, 1901
Gerasimos D. Antipas.»

Before setting aside this codex-ledger it is interesting to note that Gerasimos Antypas has kept records in the same ledger, separately, of his financial loans to a number of individuals, including a number of relatives. In some cases he notes that accounts were paid, and the others seemingly were never paid. But the amount of the interest is missing and this raises the question whether or not he was helping his relatives on interest-free loans, or whether these were simply unrecorded. It may be that the Kephallenia continued to ply the Black Sea and Aegean sea routes, or it may be that it ceased.

But it would seem that Gerasimos Antypas had already put down root in Harbin Manchuria where he seems to have built or bought a huge distillery/factory for the manufacture of alcohol, both potable and medical. There survives a colorful of the large factory with the name of the enterprise, Zavoda Gerasima Antypas v Harbin, (the Factory of



Gerasimos Antypas in Harbin) in Russian, with a colorful depiction of the two-story red brick plant and its three tall smoke stacks. Address and telephone number are given, and there are reproductions of 9 medals (Greek, Romanian and French) along with two tall bluish wine bottles on either side. The poster proclaims that the plant was built in 1899. There is also considerable correspondence between Gerasimos Antypas and his young nephew George Touliatos to whom the older man turned over the running of the plant sometime before the First World War. Eventually it passed into the hands of his daughter Maria Antypa Metaxa and her husband Speros Metaxas.

The surviving files give no evidence that Gerasimos Antypas ever opened business in Port Arthur but it may be that he concentrated on his plant in the city of Harbin.

What do we know of other members of the family in China prior to the two World Wars? The narrative has already spoken of George Touliatos, the young nephew of Gerasimos Antypas, and the fact that at some time in the second decade he had taken over the running of the liquor plant of his uncle (he would eventually branch out in his own business venture). He was the son of Panagis Touliatos (mentioned in the ledger codex of Gerasimos Antypas) as financially involved with Gerasimos Antypas. Touliatos had married the sister of Gerasimos, Maria Antypa, now Touliatou. Panagis and Maria had five children of whom only two shall concern us here. The oldest was Dionysis, and George. The former, because of the family's connection with the Antypas family, could afford to send his son Dionysis to the University of Genoa where he soon distinguished himself and where he was soon appointed to the professorial faculty of the medical school. His younger brother, George, as we have already seen, was taken into hand by his uncle Gerasimos Antypas and appointed to run the plant in Harbin whereas the uncle seems to have returned to Greece.

Both brothers early displayed their acumen, the one in medical science and culture, the latter in aggressive business transactions. In the latter case if one can judge by the correspondence of the uncle and nephew, there was a certain friction between the two while at the same time George describes clearly the economic conditions as affected by the First World War. Just after the October Revolution of 1917 which would, eventually, completely destroy capitalist enterprise in Russia, he writes to his uncle Gerasimos that he managed to make a good deal for the factory's products in Moscow, and after having loaded four freight cars with the merchandise, on the Transiberian Railway, he accompanied it personally to Moscow and oversaw the change of trains along the way to make sure that the goods were not stolen. Once in Moscow he sold the merchandise to a Greek agent, and after a few days returned to Harbin. This was quite an accomplishment when banditry and civil war threatened the trains. Russians trade centers had long before become dangerous places for merchants, as we ascertain from a gun permit issued to Gerasimos by the Odessa municipal authorities on September 16, 1909. George writes, on occasion on the good deals and cheap prices where he can get his materials and where he can sell them for profit.

In some ways the accounts of his older brother George the physician are precious not only for occasional glances into the life of the Greek community but above all for his perceptive and panoramic view of the state and semi-anarchy of much of Chinese society in 1921, at which time the Chinese had removed the last vestiges of Russian control of Harbin and Manchuria, and the heavy arms arsenals had been taken in part by the Japanese and the remainder had been looted by the local Chinese warlord. A man of considerable culture he had a great historical and culture curiosity and was a consuming reader. He was not only well schooled in the classical authors he was very attentive to the history of medicine. Though given an award for his three volumes on the history of medicine and medication by the Academy of Athens Dionysis Touliatos is less well known for his three volumes that deal with his trip around the world, and which concentrates on his observations during a six month stay in China. Two of these three volumes were dedicated to the trip and the third, entitled «In the Midst of the Chinese», is the work which will most concern us here. Volume



two, on the trip/stay in China, was never published as he had no money to see it through publication. Unfortunately I do not know what happened to the manuscript.

The interests of Dionysis Touliatos were more heavily concentrated on China and Japan, and much less on his Kephalonian compatriots and relatives abroad in China. Nevertheless he notes, throughout his trips, by train from Harbin, to the Mongolian border, to Peking and to Shanghai the spread of enterprising Greek merchants in both the provincial and urban market centers. He writes:

«I would never have imagined that in such a far distant place it would have been possible to find so many Greeks. I cannot hide the joy which I have felt at their positive activities and progress. The Greeks of Harbin have attained, for the most part, excellent commercial and social positions. They have attained here, on the broad Chinese horizon, that which the narrower horizons of Greece could not provide.»

He even goes so far as to mention those prominent in the affairs of the sizeable Greek community of Harbin:

«Among the many who indeed honor the Greek name here are: Gerasimos Antypas, George Touliatos, Speros Touliatos, A. and D. Phloratos, Demetrius and Antonis Kokkolis, Lambades, Handres, Akoglou etc. Two are they who are leaders, competent, the most experienced in all the community undertaking, and who are above all others in comprehending the psychology of the Chinese. And the both of them are Kephalonians: Gerasimos Antypas and George Touliatos.»

Of these named we see once more the names of Gerasimos Antypas, his nephew George Touliatos, and Demetrius Kokkolis and Antonis Kokkolis, both nephews of Gerasimos Antypas. It is obvious also that Gerasimos Antypas had returned to his liquor plant and to the rich assembly of properties that he had acquired and that had survived.

The only name missing from this catalogue of Harbin Greeks was that of the family of Kavvadias the head of which had once provisioned the Russian army. His poet son, Nikos Kavvadias, had been born in Harbin but was taken, when the family left at the age of four, to Greece.

Before leaving the members of the extended family in the far away Harbin, I should note that the writings of Dionysis Touliatos on China have gone, all too long, unnoticed. They are extraordinary rich in personal observations on daily life in the bandit torn history of modern China as well as on the larger perception of the changes that were overtaking traditional Chinese society with its unbelievably rich political, literary, scientific and artistic traditions. A separate study has already been prepared for this work and hopefully will be published soon.

We have seen the rise of Gerasimos Antypas in Russia and in China, and the complex of family relations which were tied to economic interests that dragged the members of the Kokkolis and Touliatos family with them into Russia and Manchuria.

Now it is time to look at a specific branch of the Kavvadias family, which though it seems to have been tempted to Far Eastern vision of economic markets, remained tied, tightly to Romania. I state that it seems that they were tempted to the Far East, as this is suggested by two factors: The tight family connections of all these families, their tightening relations through intermarriage seem to have worked almost automatically. But secondly there are also a number of trips by members of the Kavvadias family, and specifically by one of the brothers of my grandmother Paraskevi, to the East. There is a clear photograph, taken in Vladivostok of George Touliatos with Paraskevi's brother Gerasimos Kavvadias, dated 1906. There are also holiday cards of the same brother sent from Harbin as well as from India. One cannot assume that these were merely travel vacations. Kephalenian emigrant business men found their vacations in their work, and it is more likely that these visits were for purposes of reconnoitering the economic possibilities in both Manchuria and India.

The three brothers of my grandmother Paraskevi Kavvadia Touliatou made their way early to Romania. The first brother Panagis (d. 1938) one day decided that he was tired of



working in the family vineyards of Kouloumous, went inside and taking whatever money he could find, left for Romania, a kind of 'promised land' at that time. This story came from his sister, grandmother Paraskevi. She added that he could not even write his name. He did well and soon thereafter brought both his brothers, Dionysis and Gerasimos. The activities of all three centered about the Romanian towns of Nemetseni, Draitsene, and Braila. They owned land, and sold the Romanian grain in Europe on their six Danubian barges. I remember two of the uncles from my trip to Greece and to Vasilikades in Kephalonía in the summer of 1937. Their ties with the immediate family as well as with the extended family were tightly knit, and Gerasimos Kavvadia sent, regularly, especially to my brother but to his other nieces as well, cards on Easter and Christmas. One knows a good deal less about their economic activities as well as about their social life in Romania despite the fact that they frequently visited the relatives in Kephalonía prior to World War II. They refused to invest in Greece because they feared its pending instability. They could not foresee what awaited the Romanian land both during and after the Second World War.

Accordingly my grandmother's extended family had been firmly rooted in pre-Bolshevik Russia, Manchuria, and Romania, and they had been comparatively successful merchants and businessmen.

The family of my maternal grandfather, the Touliatos family (unrelated to the Touliatos family in Manchuria) tended to emigrate more to the English colonies and spheres of influence: India, Egypt, Rhodesia, and South Africa. India was particularly attractive for a variety of reasons inasmuch as it was not only British colony with important economic relations, but also for the famous Rhalli Company, originally founded by a Chiote family which though it was based in England had offices in many other lands as well. At least three brother of my maternal grandfather Gerasimos Touliatos went to India: George, Speros, and Demetrios went to India, as did also my maternal Aunt Irene with her husband George Apergis. Most of the children were born there. And, most of these brothers of grandfather worked for the Rhalli Company. The opportunities which opened in the company were as employees of varying status, but there was no opportunity for independent business ventures in India. Most of them were able to bring substantial exchange on their return to Greece. Most of their children returned to Greece and some of them re-emigrated to Egypt, Rhodesia, South Africa, Canada and Australia, as well as to France.

The Vryonis family, as observed in the beginning, did not partake in the massive emigration of local villagers to the Asiatic, European, African, and Australian continents or to the land of Canada. Here again the marriage relations accounted for their coming to America.

Of the five extended families under discussion, the fifth was that of my father Speros Vryonis, Sr. though the family name occurs in the Kephalonian village of Kothreas, as well as on the Greek coast from Corfu to Pylos, as well as in the parts of Albania, it is obvious that all of these who carry the name today are for the most part unrelated. My father's family can be traced back to Panagis Vryonis, born some time around 1774, and who married Akrivi Kakonychte. Their son, Spyridon P. Vryonis entered the ranks of the local Orthodox clergy first as a deacon and later was ordained priest. Though he served in other communities he was, essentially, priest of our own family church of the Platytera which was located just behind the older family house, and only the walls of which and the stone altar exist today (destroyed by the earthquake in 1953). He was preceded as priest of the Platytera by his relative (uncle or brother?) Nicholas Vryonis (who built the campanile in 1826, as recorded in the stone, dated inscription). Spyridon Vryonis was to be the last in succession of family priests, as my father (who was to succeed him) was sent at a very early age to his grandfather Panagis in Memphis. In the liturgy carried out in the Platytera there were celebrated the memories of 14 Vryonis priests who had presided over the family church, before the appearance of the last priest. Spyridon Vryonis married, in 1861, Zoe Raftopoulou, and between 1862 (September) and September 1872 she bore him five daughters and one



son. Of the daughters Magdalene, Margareta, Anna, Anthia, and Maria, only one went abroad to Romania at the age of three years, and I am not aware of any of her remaining history. Margarita married a Zepatos from Vari and two of his sons, Speros and John were brought to Memphis by my grandfather Panagis Vryonis, and later Speros Zepatos was to bring his half brother Panagis to America. The third daughter of the priest Spyridon Vryonis was married to Kyriakos Pantelis Tsimas from the village of Komitata, and the dowry agreement, signed one day before the wedding on May 5, 1891 still survives. From their children Speros Tsimas, father's first cousin, was also brought to Memphis by my grandfather Panagis. The sixth child, Panagis, of the priest with his wife Zoitsa was the solitary male, and he too went first to Romania. But his efforts there did not succeed and so the priest brought him back to Kothreas and then married him to my grandmother Aspasia Apergi. From their union three male children (Speros Sr., George, Anastasis) and one daughter (Akrivi) were born. After the birth of his children Panagis, who was employed as the conductor on the funicular railroad of Kalavryta (in which town my father was actually born) returned to Kothreas with his family and then left his children with the priest Spyridon and Zoitsa and Panagis emigrated to America in 1907. He hastily jumped ship in Boston, made his way to New York, where he sold small merchandise on a pushcart on Broadway Avenue and eventually made his way to Memphis, Tennessee where his small accumulation would go further and he eventually opened the White House Café on the corner of Jefferson Ave. and Second Street. The name of the restaurant remained embedded in the sidewalk, in terrazzo tiles for many decades and I remember seeing it in my childhood before the sidewalks were repaved by the city. He had a partner, a fellow villager Stathis Vryonis who was not, however, a direct relative. Stathis became, years later, my godfather, reinvested his money in the Phloisvou District of Phaleron and became quite affluent. He lived to be over 100 years and was always happy to receive his godson (myself) when I would go to Greece. It was after 1907 that my grandfather brought his nephews Speros and John Zepatos, and Speros Tsimas, to Memphis, and finally my father Speros Sr., who was the youngest of the four relatives that my grandfather brought to Memphis. By 1919 Speros Zepatos, having returned from the United States Army, opened the Arcade restaurant on the corner of South Main Street and Calhoun Street. The location was economically strategic as it was across from the one Memphis train station and two blocks from the other station. There he gradually bought property and expanded his businesses with a hotel and liquor store. Speros Tsimas also went into the restaurant business, but on a much smaller scale, at the Merchants Café on South Main near Pontotoc Street, whereas John Zepatos came to work for my father in the Home Baking Co and later opened his own cleaning and cobbler establishment.

In the summer of 1927 father's sister, Akrivi, married another Kephalonian restaurateur who had emigrated to Memphis, George Theodoratos, and so she too came to Memphis where her two children were born. In the meantime, father had come to Memphis at some time around 1912 where my grandfather enrolled him in the Christian Brothers High School and put him to work in the White House Café. Eventually the older nephews moved out, and by 1919, Speros Zepatos owned his own business.

The first phase of the emigration cycle of the Vryonis, Zepatos, and Tsimas families came to an end when in early 1921 Panagis decided to return to Greece and to take his accumulations with him. He took with him a capital of \$125,000.00, a considerable amount for that time. He changed it into drachmas, built his new two story house on the heights of Kothreas and in front of the church of the Platytera, only to see himself wiped out with the Asian Minor Disaster of the early twenties when the drachma, and with it my grandfather's hard-earned wealth, collapsed. Thereafter my grandfather, his second wife Athina and their little child Elias became dependent on my father, as did the future of his other siblings. The second son of Panagis, George, finished the gymnasium in Argostoli, and then entered and finished the Medical School of the University of Athens. After a service of one year at the



Dromokaiteion Foundation he asked my grandfather and my father that he be brought to the United States there to undergo a more systematic training in the field of medicine. Thus it was that the second of the three sons came to Memphis where indeed he had a brilliant career as a research and active physician, he served as an officer in the United States Army in World War Two, was in charge of the Veteran's Hospital in Alexandria Louisiana, having previously served as assistant professor in the medical schools of Vanderbilt and the University of Illinois. He continued, throughout his medical career, to take time out from practice in order to acquire new specializations. He thus acquired seven or eight specializations in medicine and was inducted into the American College of Physicians.

By 1921 father had opened a small meat business and had moved from the experience in his father's two restaurants toward the wholesale business. It is of interest to note that when Dr. Dionysis Touliatos made his trip around the world in 1921, with the stay over in Harbin with his brother George, he eventually went to the United States and Canada on his return to Greece. He records a few notes on the Kephalonians in Memphis and relates that father had taken him to visit the new, modern livestock stockyards that had been built in Memphis. In 1927 father, along with his brother-in-law-to-be George Theodoratos, went to Kephalonias to marry, the latter my father's sister Akrivi, and the former my mother-to-be Helen Touliatou. My parents were married on August 15, 1927 and by October had returned to Memphis. I was born one year later in July. I recall our first apartment in Washington Street, and then the building of our house in a new part of the city in 1932. At this early juncture father's small butchery establishment was near the apartment, on Poplar. Next door was the small pastry and bread bakery of another Greek emigrant, Mr. Philon. Eventually father bought the bakery, and began to learn the baking business. In the next stage, as his businesses were growing, he bought the modernized bakery of a famous Memphis financier Clarence Saunders on North Main Street. It had an elevator for sending the 100 pound flour, sugar, and salt sacks upstairs to the ovens. He had begun to acquire a fleet of trucks for deliveries, and he moved his market to 235 Jefferson as it too was growing and needed room for large boxes, coolers and freezers. Eventually father brought his bakery to 234 Jefferson which consisted of an enormous building where he expanded his work force in order to deal with increased business. He kept two fulltime mechanics, an Italian emigrant and a local Black to repair the trucks. The workforce consisted of local whites, blacks as well as Greek emigrant bakers, a small staff of three ladies to deal with the large cook counters, mother was the book keeper, and there were the deliverymen who brought the bakery products to a large and wide variety of customers with the truck fleet. In many cases bread was shipped to the regions of western Tennessee by train. The extent of his two businesses was such that he had to relocate both of them on Jefferson Street so that he could be available on a moment's notice in both the meat plant and bakery. That meant that he was on-call seven days a week inasmuch as the meat plant closed on Sunday, but the bakery only on Saturday. He usually left the house at about 3:30 AM every morning save Sunday for he stayed home for breakfast with mother and myself.

In the Home Baking Company he employed a large number of Greek emigrants during the hard times of the Great Depression. With the entry of America into the Second World War father closed both his bakery and meat plants as gasoline, meat, and sugar were strictly rationed and he did not desire to work in the black market. He thus rented out both establishments for the remainder of the war. By the time that he re-opened, after the war, the bakery and the meat plant needed technological updating and basic repairs, but father did not have the capital to do so and he continued to run the two businesses as he found them. Eventually, the bakery closed and the space was rented out, whereas the meat plant began gradually to attain its pre-war activity and business volume. The plant usually had two or three deliverymen, half a dozen butchers, a salesman, a secretary, a bookkeeper and father. Increasingly the workforce absorbed young Greek emigrants who, newly arrived needed



work in an environment where the lack of English was not a handicap. On father's death in early 1969 the decision was made to move into a completely and newly equipped building in order to conform to the federal regulations, which enforced radical sanitary measures on the entire meat industry of the United States. Thus renewed and equipped, complete with federal meat inspector, business experienced a revival and a moderate expansion until the decision was made to close it and to dissolve the corporation on May 30, 2003, 82 years after its establishment. By this time Speros Sr.'s grandson had become an officer in the small corporation and Speros Sr.'s two great grandchildren had come into the world, the fifth generation of the Vryonis family in the New World. Speros Sr.'s first cousin Speros Zepatos ad passed away a few years earlier in his Arcade Restaurant and property were sold. The two other first cousins had passed away without offspring, and only the son of George Theodoratos still remained in Memphis with his wife, children and grandchildren. Father, his sister and first cousins are all buried in the same cemetery, in Memphis.

Having traced briefly the establishment of the extended family in China, India, Russia, Romania, Egypt, Rhodesia, South Africa and the United States, from the late nineteenth into the pre-World War II period, one observes a number of interesting factors and phenomena.

First one notes a kind of synchronization of the 'discovery' of and entry into extensive worlds outside their little Kephalonian villages and indeed outside the small and underdeveloped country of Greece. At that time members of the Touliatos, Kavvadias, Antypas, Kokkolis and Vryonis clans emigrated to countries in Asia, India, Africa, Eastern and Western Europe, and America. In the post World War II era these emigrations came to include Canada and Australia as well.

These clans were polytekna, that is they had many children, and as Kephalaria was poor, its soil little and water scarce, the growing demographic pressures far outstripped the ability of this small island to furnish the necessary economic wealth to support its population. Phylloxera and the severe damages to the local vineyards had deprived the inhabitants of an important source of revenue and sustenance. The Greek economy had not developed to the extent that it could, more generally, absorb a growing population. The necessity of a vigorous emigration from Kephalaria was pressing so that members of these families began to go abroad in search of economic opportunities which would allow them to send money to the home and family in their Kephalonian villages, and further would enable them to accumulate ample capital and goods so as to be able to return to their village and there to build their own homes. Many were the houses that were sustained, or built and many were the dowries of sisters and daughters that relied on emigrant remittances. Once established abroad the more prosperous of these emigrants came to play a significant role in the life of the larger emigrant community within which they lived, leading the efforts to build churches, schools and to establish their places in the local economy and society of their new towns of domicile.

The contacts of these Kephalonian emigrants, no matter how distant were their homes in these new foreign lands, with their families and villages in Kephalaria remained intense for an entire century. When I last saw the empty and harshly looted house of my grandparents in Vasilikades in 2001, I managed to pick up from the littered floors hundreds of letters and cards from a century long correspondence of grandfather Gerasimos and grandmother Paraskevi Touliatou and of their five daughters with members of all five related clans. Aside from the regular exchange of letters, there streamed into the house cards celebrating Christmas, Easter, and the relevant name day celebrations of all concerned. Strewn alongside these letters and cards, and partly covered by various pieces of clothing, china, and smashed objects was a very considerable number of photographs bearing the names of Russian, Romanian, Indian, American, Sudanese, and South African photographic studies where the emigrant members of the extended family periodically had themselves photographed along with their newborn children. These pictures also included photographs of their commercial boats, factories, work places and local scenes. There were also



contracts, pension invoices, bankbooks, passports and other reminders of their history abroad.

This unofficial house archive also revealed that many of the émigrés abroad not only visited regularly their villages, but a number of them visited one another within the foreign countries where they now lived.

Though these Kephalonians invariably became part of a larger local Greek community in Harbin, or Rostov, or Braila, or Cairo, or Memphis, or Bombay, where they created the necessary churches, community schools, and often their own hospitals, they had also to accommodate themselves to the political, economic, and to a certain degree to the social life of the local inhabitants. Though most of these male emigrants married Greek ladies, some did not. Survival and prosperity however depended on the ability of the emigrants to adapt to the local circumstances and environment: Language, food, law, and business connections with local merchants. The papers of Gerasimos Antypas in particular indicate substantial cultural acculturation both in Russia and Harbin. It is obvious that he had a command of the Russian language (most of his court cases were tried by Russian judges in Harbin and all the proceedings/decisions are in Russian, without any trace of translation into Greek or some other language). Furthermore he had sent to my grandparents a number of Russian books, most of them of a religious nature. I had visited Antypas' home in 1952 (before the 1953 earthquake) and saw his private library adjacent to the house. It was full of Russian books and Russian icons. My first cousins, Gerasimos and Theodore Apergis, whose father worked in the Rhallis Company, were born in India and were initially trilingual (Greek, English and Hindi). Their mother brought back to Greece a number of Hindu works of art. When I visited my mother's first cousin in Cairo, her husband, who had a collection of medieval Arabic manuscripts, subjected me to a quick quiz on the early Islamic conquests. There were three live-in servants in the house so that the local ambiance was an essential part of the household. The cultural interaction with the local environment in the case of my father and mother was complete at every level so that they were truly bicultural and at ease in both languages and culture. Father finished highschool in Memphis, attended night law school, and played classical violin. Mother, as a late starter, took the BS, MA and PhD (the latter two at Columbia University), and so she too was fully bicultural. George Touliatos had a Chinese business partner in Harbin and there was a close social relation of the families as well.

But above all it had been the combination of the expanding economic development and particular political circumstances which opened the way for these families to find their places in these various lands. Western economic penetration and economic influences were marked in all these lands. European industrialization and commerce, tied in to western imperialism, opened the way for the quickening of the local economies as well as for European political penetration. Southern Russia-Ukraine had begun to undergo rapid urban and economic development after the Russian empress Catherine had defeated the Crimean Tatars and incorporated the area into the Russian empire. Cities such as Odessa and Rostov quickly acquired economic importance as industrial and market centers, particularly for the growing wheat production of southern Russia. The building of railroad lines, especially that of the Transiberian Railway, linked Europe with the northern far east and therefore with Harbin which soon built a large train station to accommodate the traffic. Port facilities were improved and with the establishment of the European capitulatory regimes in China, the Europeans began to bring their businesses there and to settle in the European part of the new cities. Harbin was a primary case in point, with its more than 100,000 Russian inhabitants. As for India, Egypt, Rhodesia and South Africa the English and the Europeans had taken over the dominant economic roles in these regions as well. Accordingly members of the above five Kephalenian families easily and quickly found their places in the local environments and economic affairs.

For almost half a century the emigrant members of these five families succeeded in



maintaining their homes, businesses and communities abroad. They constituted a group that had succeeded economically in the lands of their adoption, that had established their families there, and who continued to assist their relatives who had remained behind in the villages in Antipata, Fiscardo, Touliata, Vasilikades, Erissos, Kothreas and Vari. This success abroad included their integration into the economic life of the various regions, and also it included varying degrees of integration into the larger society, though in China, India and Africa this tended to be rather limited. The remittances sent to the village were reflected primarily in terms of land, houses, and local dowries. But it was also reflected in education as well as in the better medical care available to them in Athens or elsewhere. Those who returned to the village built new houses or embellished the older ones, they bought furnishings, and a broader view of and nostalgia for their life abroad.

The first cloud to fall upon this new emigrational Kephalonian society abroad was the Russian Revolution and the sudden socialization of capital, industry, agriculture and commerce. The success of the Bolsheviks was obvious in such cities as Odessa and Rostov where the Kephalonians, as well as all others, lost their businesses and prosperity. The effects were also felt in far off Harbin but to a far less degree, as the Chinese took it over from the Russian loyalists and so the economic system underwent no radical change. There is the fact that the father of the Greek poet Nikos Kavvadias, who supplied the local Russian armies under the tsars, lost everything and so the family left. But others continued on until the Second World War and its aftermath.

The final blow to these Kephalonian families of Harbin came as a result of the victory of the Chinese Communist Party, whereas it fell upon the Kephalonians of Romania with the absorption of that country into the Soviet block in the last half of the decade of the 1940's. in Harbin, and in all of China, the new government confiscated private business, whereas in Egypt the military coup that overthrew King Farouk brought similar confiscatory measures generally but also to the Kephalonian relatives. In 1952 most of these families suffered complete confiscation of their properties and were expelled from the country. George Touliatos and his wife and children (the latter born in Harbin), after almost half a century of life and economic activity in China, were forced to leave. On reaching the city of Shanghai they had not the money to continue their return to Greece until funds were sent from Memphis, Tennessee.

The case of the family of Gerasimos Antypas is documented in better detail. His daughter Maria had married the Corfiote Spyros Metaxas (a bureaucrat in the Greek customs service) and the couple went to Harbin, in 1938, to oversee the substantial business and other property of the bride's father Gerasimos Antypas. The varied business interests and holdings of Antypas were confiscated by the Chinese state. The former Honorary Greek Consul in Tientsin, China, D. Galatis, gave formal testimony as to the fate of Maria and Spyros Metaxas and as to the Antypas fortune as well:

«I know, well, Spyridon Loukas Metaxas.....who from the time of his arrival in China, lived in the city of Harbin...He, his wife, and his father-in-law had created a vast business in alcoholic beverages (vodkas) and simultaneously they had a very large fortune in real estate as well as in financial accumulations. But since the time of the Second World War and of the later communist regime in China down to 1954 the city of Harbin...as well as all other cities...were isolated and communication between China and Greece was impossible.

Then the wealth (estates) of the Greeks living in China were confiscated without any compensation or by some impoverished and ridiculous compensation. The departure itself, from China, by the Greeks was allowed at the end of 1954. the communist authorities expelled...Metaxas and his wife after having expelled the other Greeks, as a result of which he suffered greatly as he labored strenuously to save and to assist the Greeks of the local city. Indeed his position was rendered both difficult and dangerous.

Finally he and his wife departed, by plane, from the city of Tientsin. He was allowed to



take only forty-five dollars and nothing else, not even the necessary clothing. Only in 1965 did he receive a part of his documents and archives. He received them all finally in 1972 when China became a member of the U.N.»

In 1974 this former Honorary Greek Consul from China undertook the matter of the compensation of all those Greeks who had been expelled from China and their property and wealth confiscated. It seems that the efforts to obtain these compensations failed and so the extensive estate of Gerasimos Antypas was lost. His daughter and so in law emigrated to Australia «to start again from the beginning» as Metaxas explained to one Greek official. Maria found employment in the teaching of music in Sydney and Spyros spent his time in an effort both to obtain compensation for the lost estate and to acquire a pension for his long service in the Greek Customs Service (before his departure for ill-fated Harbin in 1938).

The fate of grandmother's three brothers, Panagis, Gerasimos, and Dionysios Kavvadias in Romania was even more dramatic, not to say tragic. Panagis, who had passed away in 1938, was spared the violent upheavals that were to follow. The disaster that befell the brothers is narrated in four letters of Dionysios Kavvadias to his sister Paraskevi (my grandmother).

The Second World War and the long term Soviet interregnum had sealed off the Kavvadias brothers from any contact with their relatives in Kefhalonia for a very long time. After these long years of silence Dionysios wrote to his sister Paraskevi in Vasilikades, from Braila, on January 21, 1946. he addressed his letter to Paraskevi, Gerasimos and nieces. He did not know that his brother-in-law Gerasimos had already passed away:

«We have finally been given permission, here, to correspond with Greece and I hasten to write to you the sorrowful news concerning our much beloved brother Gerasimos. We lost him some time after August 20, 1944, for I had no news from him whatever after that time. He had been in his own fields and then on his return he had an accident on the road, and he could not be saved. Thus I have remained alone in the present condition of this country and as I have no one near me I suffer from worry and from the state of my health. This war was a catastrophe for us both in terms of morale and health.»

In a second letter to Paraskevi he informs his sister that he has received all their letters, as well as the letter sent from Athens by his niece Afroula. But he is puzzled that they have not received his two previous letters (August 12, 1946).

«As for our beloved Gerasimos I have nothing satisfactory to report as to his fate. There is nothing that is satisfactory here. We suffer greatly as you do also and further they have bivouacked three Russian officers in my house. Further the weather has turned very hot and we have had no rains. The harvest was completely destroyed (by draught). We suffer from the lack of bread and from the scarcity of everything. The cost of life is outrageous, we have no control over anything and they (the communists) have begun to impose their (economic) system.»

He closes his brief but dismal letter with a question and a resolution:

«How are conditions there (in Kefhalonia)...? Is there any harvest from the sowing, and what if anything is there as to wine, olive oil this year?

If I survive and should peace prevail once more I shall attempt as much as I can to sell whatever has remained of our estate and then I shall come to settle near you.»

By the time of the third letter to Paraskevi (December 21, 1946 one year after he sent his first letter) correspondence with Kefhalonia has become regularized and he refers to the receipt of Paraskevi's letters for August 4, and August 10.

Second he says some very general things about the economic state of matters in Romania:

«Fortunately there has remained a substantial amount of our estate in that area where our beloved Gerasimos lived (the implication is that it was in the region of Draitsene).

Here our currency-money was drastically devalued to the lowest limits and life has become unbearable, and this arises further from the occupation as well as from the great drought,



which prevailed last summer. There is no bread whatever and people are dying from hunger.

Third, there still remain our six barges of which one was sunk during the war. I must gain control of them for they (the Romanian Government?) have requisitioned them and they damage them daily, paying for the requisitions only whatever they deem appropriate.....

Fourth, now for sixteen months there have been placed in my house two Russian officers and I have no peace. And by bad luck the women with whom I had cohabited for thirty years passed away two years ago. She was very trustworthy and very good for me...and I had great need for her...And now I live with the woman that beloved Gerasimos had lived with. In March of 1944 the two of them had left Draitsene and came to live with me. But on May 7, they returned to Draitsene and remained there until August 20, 1944. At a later time catastrophe overtook Draitsene and as we did not know what had happened to Gerasimos the woman came to my house. As she is a good housekeeper I am comforted. Simultaneously I had foreseen (the worsening of the political) situation for nothing.»

The fourth and last letter, dated July 26, 1947, evinces a growing awareness of the worsening economic and political situation in Romania:

«I have lost a lot of weight. One cannot be satisfied with the situation here and we do not know to what it will lead. But the situation there (in Greece) is also disturbing for as we see brother is killing brother (this is a reference to the bloody Greek civil war). I cannot foresee the outcome, for our «race» is sinful. On every occasion of possible growth they fight with one another just as occurred in the preceding war.....

You write to me that Afroula (his niece) come to Romania. Today it would be possible for her to come here.»

He writes that they should wait until conditions improve before sending his niece to him.

These four letters, in brief detail, outline the political and economic difficulties created by the war, the Russian occupation, the implementation of a communist political and economic regime, and finally by the inclemencies of the weather. Some glimmer of hope had appeared during the correspondence only to be dashed by increasing awareness of the new and grim realities of life north of the Danube. After the flight of Gerasimos from Draitsene we hear nothing of any further exploitation of his landholdings there. Further, it is obvious that Dionysios has lost all control of his Danubian grain barges. He still held title to a modest estate in and around Kouloumoi, in Kephallonia, but it is obvious that his future in Romania had come to an end, and it was questionable whether anything could be realized and carried away from the extensive economic estate of the three brothers.

In Egypt the rise of nationalism had led to the coup that removed King Farouk and replaced him with military dictators who turned to the nationalization of industry, business and the like. In 1952 the flight of the Egyptian Greeks commenced, most of whom sought to resettle in Greece. This affected the extended family as well as Nina Touliatou, mother's first cousin, was married to Anastasis Rraftopoulos from the village of Mesovounia, who was the director of an important Papastratou cigarette factory in Cairo. Her sister Niki Touliatou had been employed in the local Greek hospital as bacteriologist. Thus it was that they had to abandon their luxurious apartment in Zamalek and everything else to return to Greece in 1952.

Greece of the 1950's and the 1960's was a gathering place of many of these returning families. There they and their children readjusted and most of them settled down in Athens or its suburbs where they were gradually absorbed into the rapidly growing city. The earthquake of 1953, which destroyed so much of Kephallonia marked a turning point of its population, which henceforth declined rapidly as many of the victims relocated in Australia. The house of grandfather's brother Spyros was also sold to others. Though my grandmother had rebuilt her house in Vasilikades, after the earthquake of 1953, with the death of grandmother and all five of her daughters, there was no one left to care for it and to protect it. The house was savagely and repeatedly pillaged by locals as well as outsiders without even one effort of the villagers or the local gendarmerie to protect it. It is sunk in tall wild



weeds that sting, called tsouchnides, the wooden beehives have long ago disappeared, the windmill was destroyed by the earthquakes of 1953...some villager has begun to fence the path to the mill as well as the back path leading to grandmother's house...the law of the rural Kephalonian jungle prevails, and all honor was vanished.

And what of all the affluence and accumulations of the family in the world's exotic lands? The history of the failure to obtain compensations is writ large in their letters, formal papers of applications, and final rejection or token compensation. Of her brothers' six Danubian grain barges grandmother Paraskevi and her two sisters Theodora and Sussana finally obtained rights to compensation for only one barge, the «Dionysios», which at war's end was docked in a German river port at Passow. But by the time that legal fees, running docking fees were paid, each sister received a little more than 28,000 Greek drachmas or about \$900.00 each.

Today their children and grandchildren are, for the most part, in Athens, some of them still occasionally go to Kephallonia, as it remains a vision from the past, an increasingly hazy one. Athens, a nightmarish city, includes hope and visions of a more refined life than Kephallonia, and certainly the job opportunities there are much better. The massive labor emigrations from Greece in the 1950's and 1960's were to Germany and the European Union countries, to Australia and Canada. These openings were created by the respective booming economies, which needed cheap labor to implement their internal economic development and expansion. Members of these families basically did not participate in them, as many of them had become members of the middle, educated class.

And what of the Vryonis, Zepataioi, Tsimasaiοi, and Theoharataioi who started coming to Memphis early in the twentieth century? One century later there remains the grandchildren and great grandchildren of the original emigrants. Their differentiation, social and economic mobility, their accumulation and absorption are varied and are a story for another occasion.

This has not been a statistical or broader analysis, but one, which attempted to trace the rise, stabilization, and dissolution or absorption of these emigrants-members of five related Kephallonian families abroad and later in Kephallonia.

They have a particular interest of their own.

Bibliography

- Agiannides Pavlos (1992) Στην Ελλάδα νιώθεις μόνος σε μία έρημο. Οι νέοι Έλληνες μουσικοί που διαπρέπουν στο εξωτερικό, *Τα Νέα: Πολιτισμός*, 33, 3 Μαρτίου, 1992.
- Δρομοκαίτειον Θεραπευτήριο 1887-1987 (1987) *Εκατό χρόνια κοινωνικής προσφοράς*. Athens.
- Economidou Maria (1916) *Οι Έλληνες της Αμερικής όπως τους είδα*, New York.
- Georgitsogianne Evangelia N. (2000) *Παναγής Α. Χαροκόπος (1839-1911). Η ζωή και το έργο του* Athens.
- Clemens Ida (1942) *Memphian's Collection of Art Reveals Mode of Life in Ancient Greece*, The Commercial Appeal, Memphis, October 4, Section V, 8.
- Touliatou Halley Helen (1946) *A Recent Dietary Study of a Rural Community in Greece*, *Journal of the American Dietetic Association*, vol. 22, #1, November, 977-983.
- Harokoros Spyros A., Harokoros Photis S. (1976) *Επτανησιακή Ιατρική*, Athens.
- Hasiotes Ioannis K. (1993) *Επισκόπηση της Ιστορίας της νεοελληνικής διασποράς*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας.
- Kardasis Vassilis (2001) *Diaspora Merchants in the Black Sea. The Greeks in Southern Russia, 1775, 1861*, Lanham 2001 (also the Greek original)
- Kitroeff Alexander (1989) *The Greeks in Egypt 1919-1937. Ethnicity and Class*, London.



- Loukatos Demetrios (1951) *Religion populaire à Céphalonie*, Athens; Greek edition, Athens, 2002.
- Metaxas Nikolaos VV. (2002) *Οι ναυτικοί της Κεφαλληνίας και Ιθάκης, Βιογραφικά στοιχεία 600 ναυτίλων (1850-1990)*, Athens.
- Moshoroulos George N. (1988) *Διαθήκες, 1801-1910*, Athens, 1989-1993, vols. I-II
Ιστορία της Κεφαλονιάς, Athens, vol. II
- Pagoulatau Regina (1993) Κάτω από τη Μηλιά *Οι Ρεπόρτερς*, New York, May 29.
- Paraskevaides M. (1959) Διαλύεται το μυστήριο των προϊστορικών κρανίων της Αλεπό-
τρυπας εις Διρόν της Μάνης, Η γνώμη της αμερικανίδος ανθρωπολόγου Δρ. Χάλληη,»
Καθημερινή, March 12.
- Focas Spyridon G. (1987) *The Lower Danube River*, Boulder & New York.
Οι Έλληνες εις την ποταμοπολοϊαν του κάτω Δουνάβεως; Thessaloniki, 1975
- Saloutos Theodore (1964) *The Greeks of the United States*, Cambridge.
- Thomas William (1994) «Arcade's Legendary Owner Dies at Age of 98, *Commercial Appeal*,
Memphis, January 24.
- Soulogiannis Euthymios (1994) *Ελληνική κοινότητα Αλεξάνδρειας, 1843-1993*, Athens.
- Touliatos Dionysios P. (1969) *Εν τω μέσω των Κινέζων*, Athens.
- Ο γύρος του κόσμου Athens, 1927, 1960's (n.d.) vols. I-II
- Η ελληνική ιατρική δια μέσον των αιώνων, Athens, n.d.
- Η ιστορία των φαρμάκων και η δύναμις του κυττάρου, Athens, n.d.
- Αρρώστιες, γιατροί, και φάρμακα, Athens, n.d.
- Vryonis Speros Jr. (1986) A Chronographic Notice on the Ecclesiastical History of the Island
of Cephalonia, 1662-1733, *Κεφαλληνιακά Χρονικά*, 5, 1986, 170-181
- (1975) «Local History and Folklore from the Village of Vasilikadhes, in the District of
Erissos, Cephallenia» στο: *Μελετήματα στην μνήμη του Βασιλείου Λαούρδα*,
Thessaloniki and Athens, 397-424
- (1982) *A Brief History of the Greek-American Community of St. George, Memphis,*
Tennessee, 1962-1982, Malibu.
- (2000) *The Vryonis Family: Four Generations of Greek-American Memories*, Melbourne,
2000.
- Vryonis Speros Jr., Personal Archives:
Correspondence
Genealogy & Family Statistics-Documents
Dixie Meat Co. Inc., Memphis
Dowry Documents
Files of Helen Touliatou Halley
Files of George P. Vryonis
Files of Speros Vryonis Jr.
Unpublished manuscripts
St. George Greek Orthodox Church, Memphis
Photographic materials
Semeiomatareion of the priest Spyridon P. Vryonis & Panagias S. Vryonis
Speros Vryonis Jr., Diary



Η εικόνα των Ελληνοκαναδών δεύτερης γενιάς: Εκπαίδευση, απασχόληση και εισοδήματα

Peter D. Chimbos, Στέφανος Κωνσταντινίδης

Εισαγωγή

Στη μελέτη του με τίτλο «Κάθετο Μωσαϊκό: Μια ανάλυση των κοινωνικών τάξεων και της εξουσίας στον Καναδά» (Vertical Mosaic: An analysis of Social class and Power in Canada) ο John Porter (1965) υποστήριξε πως η εθνική καταγωγή αποτέλεσε ένα σημαντικό παράγοντα στο σχηματισμό των κοινωνικών στρωμάτων (stratification system) στην канаδική κοινωνία. Ειδικότερα, οι πρώτες εθνικές ομάδες που μετανάστευσαν στον Καναδά (Άγγλοι και Γάλλοι) έγιναν οι «βασικές ομάδες» («charter groups»), αποκτώντας κατ' αυτό τον τρόπο σημαντική οικονομική και πολιτική δύναμη με την πάροδο του χρόνου. Σε ένα μεγάλο βαθμό, οι βασικές αυτές ομάδες (οι πρώτες μεταναστευτικές εθνότητες) καθόρισαν την μεταναστευτική πολιτική και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες επιτράπηκε σε άλλες εθνικές ομάδες να εισέλθουν αργότερα στον Καναδά (Lian and Mathews, 1998:462).

Το εθνικό μωσαϊκό, υποστήριξε ο Porter, ήταν κάθετο, με τους Βρετανούς και τους Γάλλους να βρίσκονται στην κορυφή ακολουθούμενους από άλλους που προέρχονταν από τη βόρεια, ανατολική και νότια Ευρώπη, και τελευταίες τις έγχρωμες μειονότητες (visible minorities). Σύμφωνα με τον Porter, στους μετανάστες από την νότια και ανατολική Ευρώπη (π.χ. Έλληνες, Ιταλούς, Πορτογάλους) καθοριζόταν ένα καθεστώς εισόδου (χαμηλότερο επίπεδο επαγγελματικών ρόλων) από τις πρώτες μεταναστευτικές ομάδες το οποίο παρεμπόδιζε την ανοδική κοινωνική τους κινητικότητα.

Από την άλλη μεριά, ένας αριθμός κοινωνιολόγων υποστήριξαν πως η επίδραση της εθνικής καταγωγής στην πορεία της ανοδικής κινητικότητας είναι ελάχιστη στον Καναδά και πως δεν στηρίζεται η θεωρία του κάθετου μωσαϊκού εξαιτίας της κοινωνικής μεταβολής που τείνει προς την ισότητα όσον αφορά τις ευκαιρίες για εκπαίδευση και επαγγελματική κινητικότητα. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριών δεκαετιών, οι ερευνητές ανακάλυψαν πως πολλές εθνικές ομάδες στον Καναδά, με εξαίρεση τις έγχρωμες μειονότητες, γνώρισαν μια κοινωνική διαφοροποίηση από την κατάσταση στην οποία βρίσκονταν όταν πρωτοήρθαν στον Καναδά, αποδεικνύοντας μ' αυτό τον τρόπο πως η εθνική καταγωγή δεν ήταν πάντα ένας ανασταλτικός παράγοντας στην ανοδική τους κινητικότητα. Ταυτόχρονα υπάρχουν πολύ μικρές ενδείξεις για διακρίσεις σε βάρος αυτών των εθνικών ομάδων, ειδικά μέσα στα εκπαιδευτικά ιδρύματα του Καναδά (Lian and Mathews, 1998: 475).

Αν και το канаδικό εκπαιδευτικό σύστημα λειτούργησε σαν πηγή ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας για τις μειονότητες (Herberg, 1989), στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας του Καναδά (απογραφή του 1991) δείχνουν σημαντικές διακυμάνσεις ανάμεσα στις εθνικές ομάδες στο επίπεδο της εκπαίδευσης όταν συγκρίνονται με το μέσο канаδικό εισόδημα. Η διαφορά αυτή παραμένει ακόμη κι όταν κανείς κάνει τον διαχωρισμό ανάμεσα σ' αυτούς που



γεννήθηκαν στον Καναδά και σ' αυτούς που γεννήθηκαν εκτός Καναδά (Lian and Mathews, 1998: 464). Επιπλέον, παρόμοιο επίπεδο εκπαίδευσης (σε οποιαδήποτε βαθμίδα) δεν φαίνεται να αποφέρει παρόμοια εισοδήματα όσον αφορά τις εθνοπολιτιστικές ομάδες, ιδιαίτερα τις έγχρωμες μειονότητες, όπως τους αυτόχθονες, τους Ασιάτες, την πλειοψηφία των Λατινοαμερικάνων και τις εθνότητες που προέρχονται από την Αφρική και τη Μέση Ανατολή.

Ποια θέση καταλαμβάνουν στην канаδική κοινωνία οι Έλληνες, των οποίων ο βασικός λόγος μετανάστευσης στον Καναδά ήταν να καλυτερέψουν την κοινωνικοοικονομική τους θέση; Γνώρισαν κάποια κοινωνική άνοδο σε σχέση με την θέση στην οποία βρίσκονταν κατά την άφιξή τους; Προηγούμενες μελέτες για τις μειονότητες (Chimbo, 1974, 1980, Gavaki 1977, Chimbo and Agoes, 1983) σχετικά με την επαγγελματική κατάσταση των Ελλήνων μεταναστών υποδηλώνουν πως στην πλειοψηφία τους καλυτέρεψαν την κοινωνική και οικονομική τους θέση στον Καναδά και πολλοί μετακινήθηκαν από το χαμηλό επαγγελματικό επίπεδο τους δημιουργώντας μικρές επιχειρήσεις, ιδιαίτερα εστιατόρια. Η είσοδος των Ελλήνων μεταναστών στην επαγγελματική αυτή ειδικότητα ερμηνεύτηκε σαν μια επαγγελματική διαφοροποίηση που επιτυγχάνεται μέσα στην ίδια την εθνότητα. Μ' άλλα λόγια, ο καινούργιος μετανάστης μαθαίνει το επάγγελμα του εστιατόρα συναναστρεφόμενος με άτομα, στις περισσότερες περιπτώσεις συγγενείς και φίλους, που έχουν ήδη πείρα στον τομέα της διαχείρισης εστιατορίων (Chimbo, 1987:138). Άλλες μελέτες που έγιναν (Chimbo, 1987: 138) βασισμένες σε μικρά δείγματα, επίσης υποστηρίζουν πως οι Έλληνες δεύτερης γενιάς, δηλαδή τα παιδιά των μεταναστών που γεννήθηκαν στον Καναδά, βρίσκονται γενικά σε πιο υψηλό εκπαιδευτικό και επαγγελματικό επίπεδο από τους γονείς τους. Οι μελέτες αυτές θέτουν σε αμφισβήτηση το επιχειρήμα του John Porter (1965) πως η μη αγγλοσαξονική καταγωγή αποτελεί εμπόδιο στην ανοδική κοινωνική κινητικότητα στον Καναδά, και επιβεβαιώνουν τα αποτελέσματα της μελέτης του Richmond (1980) που έγινε στο Τορόντο, σύμφωνα με την οποία, οι μετανάστες μη αγγλοσαξονικής καταγωγής που γεννήθηκαν στον Καναδά δεν εμποδίζονται από την εθνικότητα όσον αφορά την επιτυχία στην εκπαίδευση.

Παρ' όλα αυτά οι μελέτες αυτές είναι νεότερες και πιθανόν τα δεδομένα τους να είναι το αποτέλεσμα της φιλελευθεροποίησης της канаδικής κοινωνίας. Με άλλα λόγια πιθανόν ο Porter να είχε δίκιο για τη δεκαετία του '50 και του '60, αλλά τα δεδομένα έκτοτε να έχουν αλλάξει. Πράγματι οι канаδικοί νόμοι που επέβαλλαν πολλές διακρίσεις σε βάρος των διαφόρων εθνοπολιτιστικών μειονοτήτων προπολεμικά αλλά και στις πρώτες δύο μεταπολεμικές δεκαετίες, καταργήθηκαν σταδιακά. Χαρακτηριστικό της φιλελευθεροποίησης της канаδικής κοινωνίας είναι ο νόμος για τον πολυπολιτισμό που ψηφίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του '70. Εξάλλου ως τη δεκαετία του 1960 η канаδική κοινωνία είναι ιεραρχημένη με τους Αγγλοσάξονες να κατέχουν την πρώτη θέση. Ακόμη και οι Γαλλόφωνοι, ο δεύτερος «ιδρυτικός» λαός του Καναδά, υφίστανται διακρίσεις και το οικονομικό τους επίπεδο είναι πολύ χαμηλότερο από αυτό των Αγγλοσάξονων, ακόμη και στη γαλλική επαρχία του Κεμπέκ, όπως δείχνουν οι διάφορες κοινωνιολογικές μελέτες της εποχής. Για τους Έλληνες οι ελάχιστες μελέτες ή στοιχεία που υπάρχουν ως το 1980, τους παρουσιάζουν ανάμεσα στις εθνοπολιτιστικές κοινότητες με τα πιο χαμηλά εισοδήματα. Ασφαλώς όμως πρόκειται γι' αυτούς της πρώτης γενιάς (Constantinides 1983). Επομένως μπορούμε να πούμε πως επήλθαν σημαντικές αλλαγές τα τελευταία τριάντα χρόνια που περιορίζουν την επίδραση του παράγοντα εθνική καταγωγή στην κοινωνική άνοδο των Καναδών. Αλλά και πάλι στις θέσεις επιρροής και εξουσίας το αγγλοσαξονικό στοιχείο υπερτερεί.

Απ' όσα ξέρουμε καμιά μελέτη δεν εξέτασε ούτε σύγκρινε την εκπαιδευτική- ακαδημαϊκή επιτυχία, το εισόδημα, και την επαγγελματική θέση των Ελληνοκαναδών δεύτερης γενιάς με τους υπόλοιπους Καναδούς χρησιμοποιώντας δεδομένα σε πανκαναδικό επίπεδο, προερχόμενα από τη Στατιστική Υπηρεσία του Καναδά. Η εκπαιδευτική επιτυχία, το εισόδημα και το επάγγελμα, είναι σημαντικοί δείκτες για να εκτιμηθεί κανείς την κοινωνική θέση που κατέχει μια εθνοπολιτιστική ομάδα στην χώρα υποδοχής. Είναι αρκετά τεκμηριωμένο, για παράδειγμα, πως η εκπαιδευτική επιτυχία διευκολύνει το άτομο να έχει μια



πετυχημένη επαγγελματική σταδιοδρομία που με τη σειρά της ανοίγει το δρόμο στην κοινωνική κινητικότητα με αύξηση του εισοδήματος, του γοήτρου, της επιρροής και της ευημερίας (Anderson and Gibson, 1980:14).

1. Στοιχοθεσία

Ο στόχος της μελέτης μας λοιπόν ήταν να εξετάσουμε πανκαναδικά δεδομένα της Στατιστικής Υπηρεσίας του Καναδά και να απαντήσουμε σε τέσσερα ερωτήματα :

1. Σε ποιο βαθμό άτομα ελληνικής καταγωγής, που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στον Καναδά, έχουν πετύχει στο εκπαιδευτικό επίπεδο συγκρινόμενα με Ελληνοκαναδούς που γεννήθηκαν εκτός Καναδά (μετανάστες) καθώς και Καναδούς συνομήλικους τους μη ελληνικής καταγωγής που γεννήθηκαν στον Καναδά;

2. Όταν η εκπαίδευση, σε κάθε επίπεδο, είναι παρόμοια, υπάρχει διαφορά στο εισόδημα ανάμεσα στους Καναδούς ελληνικής καταγωγής και Καναδούς μη ελληνικής καταγωγής;

3. Ποιες διαφορές υπάρχουν στην εκπαιδευτική επιτυχία, το εισόδημα, και το επάγγελμα ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες;

4. Ποιες διαφορές υπάρχουν ανάμεσα στα άτομα ελληνικής καταγωγής των οποίων και οι δυο γονείς είναι Έλληνες από αυτούς που προέρχονται από μεικτούς γάμους, δηλαδή μόνο ένας από τους γονείς είναι ελληνικής καταγωγής;

2. Τα δεδομένα

Τα δεδομένα για την ανάλυση μας πάρθηκαν από το Φάκελο Public Use Microdata File της Στατιστικής Υπηρεσίας Καναδά που βασίζονται στο 2.8% του πληθυσμού που καταγράφηκε στην απογραφή του 1996. Τα δεδομένα αυτά περιλαμβάνουν πληροφορίες που αφορούν το επίπεδο εκπαίδευσης, το εισόδημα και την επαγγελματική διαστρωμάτωση των ατόμων στον Καναδά κατά ηλικία, φύλο και εθνική καταγωγή (με αναφορά σε μία εθνική καταγωγή ή περισσότερες από μία). Θα πρέπει να τονισθεί, εντούτοις, πως οι κατηγορίες επαγγελματικής διαστρωμάτωσης που παρουσιάζονται από την απογραφή είναι πολύ γενικές, και ως εκ τούτου, ορισμένα αυτόνομα επαγγέλματα όπως για παράδειγμα ιδιοκτήτες εστιατορίων, μπήκαν στην κατηγορία «επαγγέλματα υπηρεσιών και αναψυχής» και «μεσαίο διαχειριστικό προσωπικό». Στα δεδομένα δεν γίνεται επίσης ειδική αναφορά του επαγγέλματος «γιατρός». Χρησιμοποιείται σ' αυτά η περισσότερο γενική κατηγορία «επαγγέλματα στον τομέα της ιατρικής και υγείας» που περιλαμβάνουν και άλλα παραϊατρικά επαγγέλματα, νοσοκόμες, κ.λπ.

2.1 Σύγκριση των Ελλήνων μεταναστών με τους Ελληνοκαναδούς γεννημένους στον Καναδά

Κάναμε μια προσπάθεια να συγκρίνουμε την εκπαιδευτική επιτυχία των Ελλήνων που γεννήθηκαν εκτός Καναδά (μετανάστες) με τους Ελληνοκαναδούς που γεννήθηκαν στον Καναδά (τα παιδιά και εγγόνια των μεταναστών). Τα δεδομένα μας συμπίπτουν με αυτά προηγούμενων τοπικών μελετών που έγιναν σε ελληνοκαναδικές κοινότητες (Chimbos and Agos, 1983; Chimbos, 1993) πως οι Έλληνες που γεννήθηκαν στον Καναδά (δηλαδή οι Ελληνοκαναδοί) έχουν αποκτήσει υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης όσον αφορά τα έτη σχολικής φοίτησης από τους Έλληνες που γεννήθηκαν εκτός Καναδά. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 1 (Table 1 στο παράρτημα) οι Ελληνοκαναδοί – άντρες και γυναίκες – που γεννήθηκαν στον Καναδά είχαν περισσότερες πιθανότητες από τους Έλληνες μετανάστες -άντρες και γυναίκες-, να τελειώσουν το γυμνάσιο (δευτεροβάθμια εκπαίδευση), και να πάρουν ένα πανεπιστημιακό δίπλωμα Β. Α. ή άλλο ανώτερο πανεπιστημιακό δίπλωμα. Τα σχετικά χαμηλά ακαδημαϊκά αποτελέσματα των Ελλήνων μεταναστών οφείλονται βασικά στην έλλειψη εκπαιδευτικών ευκαιριών κατά την διάρκεια των ετών 1940-49 στην Ελλάδα. Η πλειοψηφία των μεταναστών μεγάλωσε σε αγροτικές περιοχές κατά την περίοδο 1940-1949, όταν η κατοχή από τις δυνάμεις του Άξονα (1941-44) και ο εμφύλιος πόλεμος (1946-49) διέκοψαν



την εκπαίδευση των παιδιών σε όλα τα ακαδημαϊκά επίπεδα (Chimbos, 1993: 24-25).

Οι σημαντικές διαφορές όσον αφορά την ακαδημαϊκή επιτυχία ανάμεσα στους Έλληνες που γεννήθηκαν στον Καναδά και αυτούς που γεννήθηκαν εκτός Καναδά αντικατοπτρίζονται στη διαφορά στο εισόδημα και την επαγγελματική θέση. Για παράδειγμα, το μέσο εισόδημα των Ελληνοκαναδών που γεννήθηκαν στον Καναδά ήταν \$31,160 δολ. για τους άντρες και \$23,046 για τις γυναίκες. Για τους Έλληνες, που γεννήθηκαν εκτός Καναδά το μέσο εισόδημα ήταν \$26,900 και \$15,688, αντίστοιχα (βλ. Πίνακα 2). Με τις παρατηρούμενες επαγγελματικές διαφορές ανάμεσα στις δύο ομάδες, ένα μεγαλύτερο ποσοστό Ελλήνων - αντρών (39.9%) και γυναικών (33%) – που γεννήθηκαν στον Καναδά είχαν καταταχθεί στις δύο πιο ψηλές επαγγελματικές κατηγορίες, την κατηγορία «ανώτερο και μέσο διοικητικό προσωπικό» και «επαγγελματικό και ημι-επαγγελματικό». Αυτό σε σύγκριση με 29.1% των αντρών και 21.2% των γυναικών που γεννήθηκαν εκτός Καναδά (βλ. Πίνακα 3).

2.2 Σύγκριση των Ελληνοκαναδών δεύτερης γενιάς με τους υπόλοιπους Καναδούς

2.2.1 Εκπαίδευση

Θέσαμε το ερώτημα, αν οι Ελληνοκαναδοί δεύτερης γενιάς πετυχαίνουν στον ακαδημαϊκό-εκπαιδευτικό επίπεδο στον ίδιο βαθμό με τους υπόλοιπους Καναδούς. Τα δεδομένα από το πανκαναδικό δείγμα δείχνουν πως 28.3% των αντρών και 29.7% των γυναικών ελληνικής καταγωγής είχαν πάρει ένα πανεπιστημιακό δίπλωμα πρώτου επιπέδου σπουδών, B.A. ή ανώτερο, έναντι 16.4% των αντρών και 14.9% των γυναικών μη ελληνικής καταγωγής (βλ. Πίνακα 4).

Η ακαδημαϊκή επιτυχία των Ελληνίδων είναι λίγο πιο ψηλή απ' αυτή των αντρών, υποδηλώνοντας πως οι προσδοκίες των Ελλήνων γονιών για την ακαδημαϊκή επιτυχία των παιδιών τους ισχύει το ίδιο και για τα δύο φύλα. Είναι ενδιαφέρον να σημειώσει κανείς εδώ, πως συγκρίνοντας την εκπαιδευτική επιτυχία των Ελληνοκαναδών των οποίων και οι δύο γονείς είναι ελληνικής καταγωγής με αυτούς που ο ένας γονέας δεν είναι ελληνικής καταγωγής, βλέπουμε πως οι πιθανότητες των τελευταίων να συμπληρώσουν τις γυμνασιακές τους σπουδές είναι μικρότερες (δευτεροβάθμια εκπαίδευση) όπως και να αποκτήσουν πανεπιστημιακό δίπλωμα. Για παράδειγμα, 17.7% των αντρών και 16.5% των γυναικών από μεικτούς γάμους είχαν χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης από το γυμνάσιο. Αυτό σε σύγκριση με 13.9% των αντρών και 7.5% των γυναικών από μονοεθνική καταγωγή (και οι δύο γονείς ελληνικής καταγωγής).

Οι άντρες και γυναίκες από Έλληνες γονείς, λοιπόν, είχαν περισσότερες πιθανότητες από αυτούς από μεικτούς γάμους να έχουν αποκτήσει ένα B.A ή ανώτερο πανεπιστημιακό δίπλωμα (βλ. Πίνακα 5). Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι πρόκειται για μεικτούς γάμους ατόμων της πρώτης γενιάς με δύσκολη την επαφή (γλωσσική, πολιτιστική, κ.λπ.) μεταξύ τους. Ενδεχομένως η κατάσταση να είναι διαφορετική για τα παιδιά των μεικτών γάμων δεύτερης γενιάς. Μια άλλη υπόθεση θα μπορούσε να έχει σχέση με το ότι τα παιδιά των μεικτών γάμων νοιώθουν περισσότερη ασφάλεια στα πλαίσια της κοινωνίας υποδοχής και δεν θεωρούν τόση μεγάλη σημασία τις σπουδές.

Εξετάσαμε επίσης τα αποτελέσματα της απογραφής της Στατιστικής Καναδά για τις επαρχίες του Οντάριο και του Κεμπέκ χωριστά και τα συγκρίναμε με το πανκαναδικό δείγμα. Ακόμη και σ' αυτή την περίπτωση παρατηρούμε πως άντρες και γυναίκες ελληνικής καταγωγής και ιδιαίτερα από δύο Έλληνες γονείς, είχαν πολύ περισσότερες πιθανότητες απ' αυτούς μη ελληνικής καταγωγής να έχουν συμπληρώσει την δευτεροβάθμια εκπαίδευση και να έχουν αποκτήσει B.A ή ανώτερο πτυχίο (βλ. Πίνακες 6,7,8 και 9). Φαίνεται, λοιπόν, πως όσο πιο κοντά βρίσκεται το άτομο στην ελληνική καταγωγή και πολιτισμό, τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες για ακαδημαϊκή επιτυχία. Οι διαφορές στην ακαδημαϊκή επιτυχία ανάμεσα στις ομάδες ελληνικής και μη ελληνικής καταγωγής, υποστηρίζουμε, πως μπορεί να εξηγηθούν με βάση τις διαφορές ανάμεσα στις εθνότητες σχετικά με τις προσδοκίες των γονέων και τις αξίες που δίνουν έμφαση στην σχολική επιτυχία, ακόμη κι



όταν προέρχονται από τα φτωχότερα στρώματα.

Ειδικότερα, η «καναδοποίηση», ή η απομάκρυνση από τις αξίες και πρακτικές της ανατροφής του ελληνόπουλου (π.χ. αυστηρή οικογενειακή ανατροφή) μειώνει τις πιθανότητες ακαδημαϊκής επιτυχίας των νέων. Από την άλλη πλευρά, όμως, η «καναδοποίηση» του ατόμου δεν φαίνεται να επηρεάζει αρνητικά το εισόδημά του ή την απόκτηση μιας θέσης δύναμης και γοήτρου. Είναι όμως ενδεχόμενο οι επιτυχίες αυτές των Ελληνοκαναδών δεύτερης γενιάς στο ακαδημαϊκό επίπεδο να είναι και το αποτέλεσμα της ανασφάλειας που νοιώθουν λόγω της εθνικής τους καταγωγής, οπότε καταβάλλουν κάθε προσπάθεια και με την παρότρυνση των γονέων να έχουν όσο το δυνατόν περισσότερα ακαδημαϊκά προσόντα.

2.2.2 Εισοδήματα

Για το εισόδημα η έρευνα μας έδειξε πως οι Ελληνοκαναδοί δεύτερης γενιάς έχουν χαμηλότερο εισόδημα από τους υπόλοιπους Καναδούς της ίδιας ηλικίας. Για παράδειγμα, το μέσο εισόδημα των Ελληνοκαναδών για τους άντρες ήταν \$31,160.41 και για τις γυναίκες \$23,046.45. Αυτό σε σύγκριση με \$36,764.61 για τους υπόλοιπους Καναδούς και \$20,860.05 για τις γυναίκες (βλ. Πίνακα 10). Αλλά, παρόμοιο επίπεδο εκπαίδευσης οδηγεί σε διαφορετικό εισόδημα ανάμεσα στους Ελληνοκαναδούς δεύτερης γενιάς και τους υπόλοιπους Καναδούς. Σύμφωνα με τα δεδομένα μας, οι Ελληνοκαναδοί απόφοιτοι πανεπιστημίου κέρδιζαν λιγότερα από τους υπόλοιπους Καναδούς. Για παράδειγμα, 20.4% των Ελληνοκαναδών με Β.Α ή υψηλότερο δίπλωμα, είχαν ένα εισόδημα \$50,000 δολ. και πάνω. Αυτό σε σύγκριση με 38.4% των υπόλοιπων Καναδών. Υπάρχουν δύο δυνατές εξηγήσεις για το χαμηλότερο εισόδημα των Ελληνοκαναδών δεύτερης γενιάς που έχουν πανεπιστημιακό δίπλωμα: α) περισσότεροι Έλληνες απόφοιτοι πανεπιστημίου εργάζονται στον παρά-δημόσιο τομέα όπου οι μισθοί ελέγχονται από την κυβέρνηση και β) η απουσία Ελλήνων από υψηλές θέσεις σε εταιρείες ή στην κυβέρνηση όπου οι μισθοί είναι σχετικά υψηλοί.

Στη χαμηλότερη κατηγορία μισθών, κάτω από \$20,000, βρίσκουμε ένα μεγαλύτερο ποσοστό (15.9%) Ελληνοκαναδών αποφοίτων πανεπιστημίου σε σύγκριση με τους υπόλοιπους Καναδούς απόφοιτους πανεπιστημίου (11.6%). Παρατηρώντας άτομα με χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης από το γυμνασιακό και το εισόδημα τους, βλέπουμε πως ένα ψηλό ποσοστό (31.5%) των χαμηλόμισθων Ελλήνων (εισόδημα κάτω των \$20,000), δεν είχαν γυμνασιακό δίπλωμα. Αυτό σε σύγκριση με 36.8% των υπόλοιπων Καναδών χαμηλόμισθων (βλ. Πίνακα 11).

Κάναμε επίσης μία προσπάθεια να συγκρίνουμε το εισόδημα Ελληνοκαναδών καταγόμενων από δύο Έλληνες γονείς με αυτούς που κατάγονται από γονείς από μεικτούς γάμους. Παρά το γεγονός πως άτομα από δύο Έλληνες γονείς είχαν το ίδιο ή υψηλότερο επίπεδο ακαδημαϊκής επιτυχίας από αυτούς που προέρχονταν από μεικτούς γάμους, το μέσο εισόδημα των τελευταίων ήταν τουλάχιστον \$5,000 υψηλότερο για τους άντρες και \$2,000 υψηλότερο για τις γυναίκες (βλ. Πίνακα 12). Μ' άλλα λόγια, το μέσο εισόδημα τόσο των αντρών, όσο και των γυναικών από μεικτούς γάμους ήταν πιο ψηλό (\$29,862) από τους άντρες και τις γυναίκες από δύο Έλληνες γονείς των οποίων το μέσο εισόδημα ήταν (\$25,933). Η διαφορά μισθού που παρατηρούμε ανάμεσα στους άντρες και στις γυναίκες στη μελέτη μας φαίνεται να αντικατοπτρίζει αυτή των Καναδών εργαζομένων αντρών και γυναικών. Ανεξάρτητα του τόπου γεννήσεως τους, της ακαδημαϊκής επιτυχίας και της εθνικής καταγωγής, οι άντρες είχαν υψηλότερο μέσο μισθό από τις γυναίκες. Ιδιαίτερα, οι Καναδοί άντρες (μη ελληνικής καταγωγής) είχαν υψηλότερες μέσες αποδοχές από οποιονδήποτε άλλη ομάδα ή κατηγορία.

2.2.3 Επαγγελματική διαστρωμάτωση

Μία σύγκριση της επαγγελματικής διαστρωμάτωσης των Ελληνοκαναδών με τους υπόλοιπους Καναδούς, δείχνει πως δεν υπάρχει σημαντική διαφορά ανάμεσα στις δύο ομάδες, ειδικά στις κατηγορίες «ειδικευμένα επαγγέλματα και επαγγέλματα γραφείου» και «ημι-ειδι-



κευμένα χειρωνακτικά» επαγγέλματα. Από την άλλη πλευρά, όμως, βρίσκουμε μεγαλύτερο ποσοστό ατόμων ελληνικής παρά μη ελληνικής καταγωγής να κατατάσσονται στις υψηλότερες επαγγελματικές κατηγορίες. Για παράδειγμα, 40% των αντρών και 33% των γυναικών ελληνικής καταγωγής ήταν καταταγμένοι στις δύο υψηλότερες επαγγελματικές κατηγορίες «ανώτερου και μέσου διευθυντικού προσωπικού» και «επαγγελματικές και ημι-επαγγελματικές απασχολήσεις», έναντι 32.4% των αντρών και 31.5% των γυναικών στον υπόλοιπο καναδικό πληθυσμό (βλ. Πίνακα 13). Αυτή η διαφορά δεν υποδηλώνει αναγκαστικά πως άτομα ελληνικής καταγωγής αντιπροσωπεύονταν εξίσου ή υπεραντιπροσωπεύονταν σε διευθυντικές και επαγγελματικές θέσεις εξουσίας και γοήτρου (π.χ. διευθυντές εταιρειών, γιατροί, δικηγόροι, κ.λπ.), όπου οι οικονομικές αποδοχές είναι σχετικά υψηλές. Στην πραγματικότητα, άτομα μη ελληνικής καταγωγής, ειδικά οι Αγγλοσάξονες, κερδίζουν περισσότερα σε εισόδημα, διαθέτουν περισσότερο πλούτο από επιχειρήσεις και μεγαλύτερη πολιτική δύναμη, παρά το γεγονός πως έχουν χαμηλότερο επίπεδο μεταγυμνασιακής εκπαίδευσης (Macionis et al, 1997: 326).

Διερωτηθήκαμε αν υπάρχουν διαφορές στην επαγγελματική διαστρωμάτωση ατόμων που κατάγονται από δύο Έλληνες γονείς σε σχέση με αυτούς που κατάγονται από μεικτούς γάμους. Σύμφωνα με τα στοιχεία μας (βλ. Πίνακας 14) δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις δύο ομάδες στις κατηγορίες «ανώτερο και μέσο διευθυντικό» και «επαγγελματικές και ημι-επαγγελματικές» απασχολήσεις, παρά το γεγονός πως ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό Ελλήνων αντρών και γυναικών από δύο Έλληνες γονείς είχαν επιτύχει υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης, ειδικά ως κάτοχοι Β.Α ή ανωτέρου διπλώματος. Αυτό μας επιτρέπει να κάνουμε την υπόθεση, πως η ενσωμάτωση ή και η αφομοίωση, μέσω της εθνικής εξωγαμίας, αυξάνει τις πιθανότητες για υψηλότερο εισόδημα και για πιο σημαντική επαγγελματική θέση.

3. Συμπεράσματα

Όπως είδαμε τα στοιχεία της πανκαναδικής απογραφής του 1996 δεν συμβαδίζουν με προηγούμενες απόψεις ότι η μη αγγλοσαξονική καταγωγή αποτελεί εμπόδιο στην ανοδική κινητικότητα των Ελληνοκαναδών. Αντίθετα, δείχνουν πως άτομα ελληνικής καταγωγής που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στον Καναδά έχουν πολύ υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης από τους γονείς τους και ακόμη από τους υπόλοιπους Καναδούς συνομήλικούς τους.

Η διαφορά όσον αφορά την εκπαιδευτική επιτυχία ατόμων μπορεί να εξηγηθεί λόγω του διαφορετικού τρόπου με τον οποίο οι Έλληνες γονείς ανατρέφουν τα παιδιά τους, την έμφαση που δίνουν στην ανατροφή τους και τη σημασία που αποδίδουν στην εκπαιδευτική επιτυχία. Αν και βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση στο εκπαιδευτικό επίπεδο, ιδιαίτερα στην μεταγυμνασιακή εκπαίδευση, καθώς και την ταξινόμησή τους στις διάφορες επαγγελματικές κατηγορίες, οι Ελληνοκαναδοί, ιδιαίτερα οι γυναίκες, κερδίζουν λιγότερα από τους άλλους Καναδούς συνομήλικούς τους. Οι διαφορές στο εισόδημα μπορεί να οφείλονται α) στο είδος της επαγγελματικής απασχόλησης που διάλεξαν, β) στον τομέα απασχόλησής τους και γ) στον αριθμό των εργαζομένων με μερική απασχόληση.

Από την άλλη πλευρά, όμως, το γεγονός ότι πολύ μεγαλύτερο ποσοστό Ελλήνων ανδρών και γυναικών από δύο Έλληνες γονείς, έχουν επιτύχει υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης, αλλά χαμηλότερο εισόδημα σε σχέση με αυτούς που κατάγονται από μεικτούς γάμους, μας κάνει να υποθέσουμε ότι η κοινωνική ενσωμάτωση και η αφομοίωση μέσω της εθνικής επιγαμίας (inter-ethnic marriage) αυξάνει τις πιθανότητες για υψηλότερο εισόδημα και ακόμη για υψηλότερη επαγγελματική θέση. Σε ποιο βαθμό οι διαφορές εισοδήματος μειώθηκαν ή αυξήθηκαν κατά την χρονική περίοδο των πέντε ετών από την απογραφή του 1996 ως αυτή του 2001 θα φανεί από την επόμενη συγκριτική έρευνα που θα επιχειρήσουμε αργότερα.

Βιβλιογραφία



- Anderson Charles and Gibson R. (1970) *Towards a New Sociology*, Georgetown, Ontario, The Dorsey Press.
- Chimbos Peter D. (1974) *Ethnicity and Occupational Mobility: A Comparative Study of Greek and Slovak Immigranes in Ontario City*, *International Journal of Compative sociology*, vol. 15, nos 1-2.
- (1980) *The Canadian Odyssey: The Greek Experience in Canada*. Toronto, McClelland and Stewart
- (1987) Occupational Distribution and Social Mobility of Greek-Canadian Immigrants, *Journal of the Hellenic Diaspora XIV*, 1-2, 131-143
- (1993) A Comparative Study of Intergenerational Mobility: Children of Immigrants in Canada and Children of the Same Age Cohort in a Greek Village of Origin, *International Journal of Family and Marriage*. 11, 21-33.
- Constantinides Stephanos (1983) *Les Grecs du Québec*, Montréal Les Editions O Metoikos-Le Métèque
- (2001) *Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στον Καναδά*, Πέθυμνο, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.
- Gavaki E. (1977) *The Immigration of Greeks in Canada: Adaptation and Transitions*. Toronto: Nelson of Canada.
- Liam Lian Z. and Mathews David R. (1998) «Does the Vertical Mosaic Still Exist? Ethnicity and Income in Canada, 1991». *The Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 35, 4: 461-481.
- Macionis John J. et al (1997): *Sociology*. Scarborough, Ontario: Prentice-Hall Allyn and Bacon.
- Porter John (1965) *The Vertical Mosaic*. Toronto, The University of Toronto Press.
- Richmond Anthony (1986) Ethnogenerational Variation in Educational Achievement, *Canadian Ethnic Studies*, XVIII, 3.
- Statistiques Canada (1996) *Public Use Microdate File for Individuals*, 1996 Census of Canada, Ottawa, Canada.
- Steinberg Laurenje (1996) *Beyond the Classroom*, Toronto, Simon and Schuster.



TABLE 1
EDUCATIONAL ATTAINMENT OF GREEK CANADIANS BORN OUTSIDE OF CANADA (IMMIGRANTS)
AND GREEKS BORN IN CANADA 25-65 YEARS OF AGE BY SEX

EDUCATIONAL ATTAINMENT	GREEKS BORN OUTSIDE OF CANADA		GREEKS BORN IN CANADA	
	MALES (N=532) %	FEMALES (N=905) %	MALES (N=562) %	FEMALES (N=585) %
NON-SECONDARY EDUCATION	53.5	59.8	14.9	10.6
HIGH SCHOOL DIPLOMA	16.0	17.2	22.2	24.3
NON-UNIVERSITY POST-SECONDARY EDUCATION	19.8	14.1	31.3	32.0
UNIVERSITY WITHOUT BACHELOR'S DEGREE	1.1	1.1	3.2	3.4
UNIVERSITY WITH BACHELOR'S DEGREE OR HIGHER	9.6	7.7	28.3	29.7
TOTAL:	100	100	100	100

SOURCE: PUBLIC USE MICRODATA FILE FOR INDIVIDUALS, 1996. CENSUS OF CANADA



TABLE 2

INCOME OF GREEKS OUTSIDE OF CANADA (IMMIGRANTS) AND GREEKS BORN IN CANADA 25-65 YEARS OF AGE BY SEX

INCOME	GREEKS BORN OUTSIDE OF CANADA		GREEKS BORN IN CANADA	
	MALES (N=994) %	FEMALES (N=905) %	MALES (N=562) %	FEMALES (N=585) %
NO INCOME	0.6	12.4	0.9	6.0
LESS THAN \$9,999	22.5	31.2	18.5	20.3
\$10,000 - \$19,999	21.4	26.2	18.3	24.6
\$20,000 - \$29,999	19.8	15.0	18.5	16.8
\$30,000 - \$39,999	15.2	7.7	14.1	16.4
\$40,000 - \$49,999	7.6	3.8	11.9	8.9
\$50,000 - \$59,999	5.6	1.5	5.5	2.4
\$60,000 – AND OVER	7.1	2.3	12.3	4.6
TOTAL:	100	100	100	100
AVERAGE INCOME	\$26,903	\$15,688	\$31,160	\$23,046

SOURCE: PUBLIC USE MICRODATA FILE FOR INDIVIDUALS, 1996. CENSUS OF CANADA



TABLE 3

OCCUPATIONAL DISTRIBUTION OF GREEKS BORN OUTSIDE OF CANADA (IMMIGRANTS)
AND GREEKS BORN IN CANADA 25-65 YEARS OF AGE BY SEX

OCCUPATION CATEGORIES	GREEKS BORN OUTSIDE OF CANADA		GREEKS BORN IN CANADA	
	MALES (N=820) %	FEMALES (N=578) %	MALES (N=516) %	FEMALES (N=487) %
SENIOR AND MIDDLE MANAGEMENT	18.7	8.7	15.7	9.4
PROFESSIONAL AND SEMI-PROFESSIONAL	10.4	12.5	24.2	23.6
SUPERVISOR, ADMINISTRATIVE AND SENIOR CLERICAL	5.5	7.1	6.4	11.3
SKILLED AND CLERICAL (SALES, SERVICE, TRADES)	31.0	23.0	22.7	28.7
SEMI SKILLED MANUAL AND JUNIOR CLERICAL	31.8	46.7	28.5	26.7
OTHER MANUAL	2.7	2.1	2.5	0.2
TOTAL:	100	100	100	100

SOURCE: PUBLIC USE MICRODATA FILE FOR INDIVIDUALS, 1996. CENSUS OF CANADA



TABLE 4

EDUCATIONAL ATTAINMENT OF INDIVIDUALS BORN IN CANADA FROM GREEK AND NON-GREEK ORIGIN 25-65 YEARS OF AGE BY SEX

EDUCATIONAL ATTAINMENT	GREEK ORIGIN		NON-GREEK ORIGIN	
	MALES (N=562) %	FEMALES (N=585) %	MALES (N=199, 562) %	FEMALES (N=153, 586) %
LESS THAN HIGH SCHOOL DIPLOMA	14.9	10.6	29.6	27.7
HIGH SCHOOL DIPLOMA	22.2	24.3	21.3	25.7
NON-UNIVERSITY POST-SECONDARY EDUCATION	31.3	32.0	30.7	28.8
UNIVERSITY WITHOUT BACHELOR'S DEGREE	3.2	3.4	1.9	2.9
UNIVERSITY WITH BACHELOR'S DEGREE OR HIGHER	28.3	29.7	16.4	14.9
TOTAL:	100	100	100	100

SOURCE: PUBLIC USE MICRODATA FILE FOR INDIVIDUALS, 1996. CENSUS OF CANADA



TABLE 5

EDUCATIONAL ATTAINMENT OF GREEKS BORN IN CANADA BY SINGLE AND MULTIPLE (MIXED) ETHNIC ORIGIN 25-65 YEARS OF AGE BY SEX

EDUCATIONAL ATTAINMENT	SINGLE ETHNIC ORIGIN		MULTIPLE ETHNIC ORIGIN	
	MALES (N=404) %	FEMALES (N=385) %	MALES (N=158) %	FEMALES (N=200) %
LESS THAN HIGH SCHOOL DIPLOMA	13.9	7.5	17.7	16.5
HIGH SCHOOL DIPLOMA	22.8	23.9	20.9	25.0
NON-UNIVERSITY POST-SECONDARY EDUCATION	30.9	33.5	32.3	29.0
UNIVERSITY WITHOUT BACHELOR'S DEGREE	3.2	4.2	4.2	2.0
UNIVERSITY WITH BACHELOR'S DEGREE OR HIGHER	29.2	30.9	25.9	27.5
TOTAL:	100	100	100	100

SOURCE: PUBLIC USE MICRODATA FILE FOR INDIVIDUALS, 1996. CENSUS OF CANADA



TABLE 6

EDUCATIONAL ATTAINMENT OF INDIVIDUALS BORN IN CANADA FROM GREEK AND NON-GREEK ORIGIN 25-65 YEARS OF AGE BY SEX, IN THE PROVINCE OF ONTARIO

EDUCATIONAL ATTAINMENT	GREEK ORIGIN		NON-GREEK ORIGIN	
	MALES (N=306) %	FEMALES (N=322) %	MALES (N=12, 203) %	FEMALES (N=20, 405) %
LESS THAN HIGH SCHOOL DIPLOMA	15.0	11.8	30.0	27.7
HIGH SCHOOL DIPLOMA	24.2	25.5	19.8	24.2
NON-UNIVERSITY POST-SECONDARY EDUCATION	28.1	31.4	32.0	30.4
UNIVERSITY WITHOUT BACHELOR'S DEGREE	3.6	1.9	1.6	2.3
UNIVERSITY WITH BACHELOR'S DEGREE OR HIGHER	29.1	29.5	16.6	15.5
TOTAL:	100	100	100	100

SOURCE: PUBLIC USE MICRODATA FILE FOR INDIVIDUALS, 1996. CENSUS OF CANADA



TABLE 7

EDUCATIONAL ATTAINMENT OF INDIVIDUALS BORN IN CANADA FROM GREEK AND NON-GREEK ORIGIN 25-65 YEARS OF AGE BY SEX, IN THE PROVINCE OF QUEBEC

EDUCATIONAL ATTAINMENT	GREEK ORIGIN		NON-GREEK ORIGIN	
	MALES (N=214) %	FEMALES (N=211) %	MALES (N=56, 677) %	FEMALES (N=58, 865) %
LESS THAN HIGH SCHOOL DIPLOMA	15.4	8.1	29.5	28.3
HIGH SCHOOL DIPLOMA	19.6	23.7	23.4	27.8
NON-UNIVERSITY POST-SECONDARY EDUCATION	36.0	32.7	28.3	26.1
UNIVERSITY WITHOUT BACHELOR'S DEGREE	2.8	6.2	2.3	3.5
UNIVERSITY WITH BACHELOR'S DEGREE OR HIGHER	26.2	29.4	16.5	14.2
TOTAL:	100	100	100	100

SOURCE: PUBLIC USE MICRODATA FILE FOR INDIVIDUALS, 1996. CENSUS OF CANADA



TABLE 8

EDUCATIONAL ATTAINMENT OF INDIVIDUALS BORN IN CANADA
25-65 YEARS OF AGE BY SEX, IN THE PROVINCE OF ONTARIO

EDUCATIONAL ATTAINMENT	GREEK AS ONLY ETHNIC ORIGIN		GREEK AS ONE ETHNIC ORIGIN		NON-GREEK ORIGIN ETHNIC ORIGIN	
	MALES (N=217) %	FEMALES (N=205) %	MALES (N=89) %	FEMALES (N=117) %	MALES (N=72, 203) %	FEMALES (N=73, 768) %
LESS THAN HIGH SCHOOL DIPLOMA	12.9	8.3	20.2	17.9	30.0	27.7
HIGH SCHOOL DIPLOMA	24.4	25.9	23.6	24.8	19.8	24.2
NON-UNIVERSITY POST-SECONDARY EDUCATION	27.6	32.2	29.2	29.9	32.0	30.4
UNIVERSITY WITHOUT BACHELOR'S DEGREE	3.7	2.4	3.4	0.9	1.6	2.3
UNIVERSITY WITH BACHELOR'S DEGREE OR HIGHER	31.3	31.2	23.6	26.5	16.6	15.5
TOTAL:	100	100	100	100	100	100

SOURCE: PUBLIC USE MICRODATA FILE FOR INDIVIDUALS, 1996. CENSUS OF CANADA



TABLE 9

EDUCATIONAL ATTAINMENT OF INDIVIDUALS BORN IN CANADA
25-65 YEARS OF AGE BY SEX, IN THE PROVINCE OF QUEBEC

EDUCATIONAL ATTAINMENT	GREEK AS ONLY ETHNIC ORIGIN		GREEK AS ONE ETHNIC ORIGIN		NON-GREEK ORIGIN ETHNIC ORIGIN	
	MALES (N=169) %	FEMALES (N=161) %	MALES (N=45) %	FEMALES (N=50) %	MALES (N=56, 677) %	FEMALES (N=58, 865) %
LESS THAN HIGH SCHOOL DIPLOMA	15.4	6.2	15.6	14.0	29.5	28.3
HIGH SCHOOL DIPLOMA	20.7	23.0	15.6	26.0	23.4	27.8
NON-UNIVERSITY POST-SECONDARY EDUCATION	35.5	33.5	37.8	30.0	28.3	26.1
UNIVERSITY WITHOUT BACHELOR'S DEGREE	3.0	6.8	2.2	4.0	2.3	3.5
UNIVERSITY WITH BACHELOR'S DEGREE OR HIGHER	25.4	30.4	28.9	26.0	16.5	14.2
TOTAL:	100	100	100	100	100	100

SOURCE: PUBLIC USE MICRODATA FILE FOR INDIVIDUALS, 1996. CENSUS OF CANADA



TABLE 10

INCOME OF INDIVIDUALS BORN IN CANADA FROM GREEK AND
NON-GREEK ORIGIN 25-65 YEARS OF AGE BY SEX

INCOME	GREEKS BORN IN CANADA		NON-GREEKS BORN IN CANADA	
	MALES (N = 562) %	FEMALES (N = 585) %	MALES (N = 49,562) %	FEMALES (N = 153,586) %
NO INCOME	0.9	6.0	0.7	8.4
LESS THAN \$9,999	18.5	20.3	14.1	24.7
\$10,000 - \$19,999	18.3	24.6	24.0	21.4
\$20,000 - \$29,999	18.5	16.8	15.8	18.2
\$30,000 - \$39,999	14.1	16.4	17.7	13.3
\$40,000 - \$49,999	11.9	8.9	13.9	7.0
\$50,000 - \$59,999	5.5	2.4	10.3	3.6
\$60,000 – AND OVER	12.3	4.6	14.5	3.4
TOTAL:	100	100	100	100
AVERAGE INCOME	\$31,160.41	\$23,046.45	\$36,764.61	\$20,860.05

SOURCE: PUBLIC USE MICRODATA FILE FOR INDIVIDUALS, 1996. CENSUS OF CANADA



TABLE 11

HIGHEST AND LOWEST INCOME CATEGORIES BY EDUCATIONAL LEVEL OF CANADIAN BORN FROM GREEK AND NON-GREEK ETHNIC ORIGIN 25-65 YEARS OF AGE

EDUCATIONAL AND OVER	INCOME OF \$50,000 AND OVER		INCOME OF LESS THAN \$20,000	
	GREEK ORIGIN (N=141) %	NON-GREEK ORIGIN (N=74,842) %	GREEK ORIGIN (N=256) %	NON-GREEK ORIGIN (N=59,322) %
LESS THAN HIGH SCHOOL DIPLOMA	6.2	6.8	31.5	36.8
HIGH SCHOOL DIPLOMA	7.1	11.0	28.1	25.0
NON-UNIVERSITY POST-SECONDARY EDUCATION	11.1	15.9	22.8	18.3
UNIVERSITY NO DEGREE	13.2	20.7	18.4	15.9
UNIVERSITY DEGREE OR HIGHER	20.4	38.4	15.9	11.6
TOTAL:	100	100	100	100

SOURCE: PUBLIC USE MICRODATA FILE FOR INDIVIDUALS, 1996. CENSUS OF CANADA



TABLE 12

INCOME OF GREEKS BORN IN CANADA BY SINGLE AND MULTIPLE ETHNIC ORIGIN 25-65 YEARS OF AGE BY SEX

INCOME	SINGLE ETHNIC ORIGIN		MULTIPLE ETHNIC ORIGIN	
	MALES (N=404) %	FEMALES (N=385) %	MALES (N=158) %	FEMALES (N=200) %
NO INCOME	1.0	5.5	6.0	7.0
LESS THAN \$9,999	17.8	20.0	20.3	21.0
\$10,000 - \$19,999	22.0	25.2	8.9	23.5
\$20,000 - \$29,999	20.0	17.9	14.6	14.5
\$30,000 - \$39,999	14.1	17.9	13.9	13.5
\$40,000 - \$49,999	10.4	8.1	15.8	10.5
\$50,000 - \$59,999	4.5	2.1	8.2	3.0
\$60,000 – AND OVER	10.1	3.4	17.7	7.0
TOTAL:	100	100	100	100
AVERAGE INCOME	\$29,555	\$22,312	\$35,266	\$24,459

SOURCE: PUBLIC USE MICRODATA FILE FOR INDIVIDUALS, 1996. CENSUS OF CANADA



TABLE 13

OCCUPATIONAL DISTRIBUTION OF CANADIAN BORN INDIVIDUALS FROM GREEK AND NON-GREEK ETHNIC ORIGIN 25-65 YEARS OF AGE BY SEX

OCCUPATION CATEGORIES	GREEKS BORN ORIGIN		NON-GREEK ORIGIN	
	MALES (N=516) %	FEMALES (N=478) %	MALES (N=131,802) %	FEMALES (N=115,569) %
SENIOR AND MIDDLE MANAGEMENT	15.7	9.4	12.7	6.9
PROFESSIONAL AND SEMI-PROFESSIONAL	24.2	23.6	19.7	24.6
SUPERVISOR, ADMINISTRATIVE AND SENIOR CLERICAL	6.4	11.3	9.5	15.0
SKILLED AND CLERICAL (SALES, SERVICE, TRADES)	22.7	28.7	24.4	23.7
SEMI SKILLED MANUAL AND JUNIOR CLERICAL	28.5	26.7	29.1	28.4
OTHER MANUAL	2.5	0.2	4.7	1.4
TOTAL:	100	100	100	100

SOURCE: PUBLIC USE MICRODATA FILE FOR INDIVIDUALS, 1996. CENSUS OF CANADA



TABLE 14

OCCUPATIONAL DISTRIBUTION OF GREEKS IN CANADA BY SINGLE AND MULTIPLE (MIXED) ETHNIC ORIGIN 25-65 YEARS OF AGE BY SEX

OCCUPATION CATEGORIES	SINGLE ETHNIC ORIGIN		MULTIPLE ETHNIC ORIGIN	
	MALES (N=372) %	FEMALES (N=327) %	MALES (N=144) %	FEMALES (N=160) %
SENIOR AND MIDDLE MANAGEMENT	16.1	8.6	14.6	11.3
PROFESSIONAL AND SEMI-PROFESSIONAL	23.7	23.2	25.7	24.4
SUPERVISOR, ADMINISTRATIVE AND SENIOR CLERICAL	5.6	11.6	8.3	10.6
SKILLED AND CLERICAL (SALES, SERVICE, TRADES)	23.7	30.6	20.1	25.0
SEMI SKILLED MANUAL AND JUNIOR CLERICAL	28.8	25.7	27.8	28.8
OTHER MANUAL	2.2	0.3	3.5	0.0
TOTAL:	100	100	100	100

SOURCE: PUBLIC USE MICRODATA FILE FOR INDIVIDUALS, 1996. CENSUS OF CANADA



Ο ρόλος των επιφανών Ελληνοαμερικάνων στην ομογένεια και στις Η.Π.Α: Μια σύντομη ανασκόπηση

Αριστοτέλης Μιχόπουλος

Εισαγωγή

Θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανείς, ότι η ελληνική πνευματική παρουσία στην Αμερική, προηγείται της υπάρξης της Ελλάδος ως ανεξάρτητου κράτους. Πράγματι, τα πρώτα δείγματα της ελληνικής πνευματικής επίδρασης στην Αμερική βρίσκονται στην συζήτηση που έγινε στο αμερικανικό κογκρέσο για την πιθανή υιοθέτηση της ελληνικής ως γλώσσας της νέας υπό σύσταση Συμπολιτείας, που ήθελε να κόψει κάθε δεσμό με τη μητρόπολή της. Αν και η συζήτηση αυτή δεν οδήγησε σε κάποιο συγκεκριμένο αποτέλεσμα, εντούτοις αποτελεί δείγμα της «περιρρέουσας ατμόσφαιρας» της εποχής εκείνης. Το πνεύμα αυτό εν συνεχεία βλέπουμε στην επίδραση της αρχαίας Ελλάδας, τόσο στη διαμόρφωση του πολιτικού της συστήματος, όσο και στην αρχιτεκτονική -γνωστή ως Classical Revival Period- του 18ου και 19ου αιώνα. Πράγματι, μια πληθώρα δημοσίων και άλλων κτηρίων είναι αψευδής μάρτυς αυτού του φαινομένου ιδιαίτερα στο κέντρο της Ουάσιγκτον, η οποία σήμερα θυμίζει περισσότερο την αρχαία Αθήνα παρά μια τυπική αμερικανική πόλη.

Η ελληνική αυτή πνευματική παρουσία μετά την Αμερικανική Επανάσταση ήταν ασφαλώς ένα πολύ ευχάριστο γεγονός, όταν αναλογισθεί κανείς την αποτυχημένη φυσική παρουσία του ελληνισμού, με την αποικία της Νέας Σμύρνης στη Φλώριδα (1768-1777). Το μόνο που απόμεινε από την αποτυχημένη αυτή προσπάθεια της πρώτης μαζικής μετανάστευσης Ελλήνων (403 μετανάστες) στην Αμερική -με πρωτοβουλία και ευθύνη του Σκωτσέζου γιατρού Andrew Turnbull και της ελληνοαγγλίδας συζύγου του, Marcia Gracia Dura Bin, καταγόμενης από τη Σμύρνη της Μικράς Ασίας- είναι το όνομα της ομώνυμης πόλης στη Φλώριδα, καθώς και το μέχρι σήμερα διασωζόμενο «Αρχαιότερο Ξύλινο Σχολείο» της Αμερικής στον Άγιο Αυγουστίνο της Φλώριδας, που δεν είναι άλλο από το σχολείο στο οποίο δίδασκε ο Ιωάννης Γιαννόπουλος, από τη Μάνη, τα ελληνοαμερικανόπουλα που γεννήθηκαν εκεί από τους πρώτους Έλληνες αποίκους (Μαλαφούρης, 1948, 32-38, Παραιοαννου, 1985, 31-34).

1. Πολιτικοί

Ως γνωστό η ελληνική παρουσία πήρε μεγάλες διαστάσεις τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα και είχε μια ενδιαφέρουσα κορύφωση προς το τέλος του αιώνα με την παρ' ολίγο «κατάληψη» της αμερικανικής Προεδρίας (1988) από το γιο Έλληνα μετανάστη. Παρόλη την σημαντική παρουσία του 20ού αιώνα, ο 19ος αιώνας μας παρέχει μια πρώτη «σοδειά» επιφανών Ελληνοαμερικανών, που συνδέσαν τη ζωή και ιστορία τους όχι μόνο με την μικρή τότε ομογένεια, αλλά και με την ευρύτερη -ιδιαίτερα την μορφωμένη- αμερικανική κοινωνία. Μεγάλο μέρος των επιφανών Ελληνοαμερικανών προέρχεται από τον χώρο των ορφανών της ελληνικής επανάστασης του 1821, που είχαν την «αγαθή τύχη» να υιοθετηθούν από εύπορους και μορφωμένους αμερικανούς φιλέλληνες. Έτσι ο Λουκάς Μιλτιάδης Μίλλερ, ένα από τα προα-



ναφερθέντα ορφανά, προΐσταται αυτής της σειράς επιφανών Ελληνοαμερικανών πολιτικών.

Ο Λουκάς Μιλτιάδης Μίλλερ, θετός υιός του αμερικανού φιλέλληνα συνταγματάρχη Jonathan P. Miller, γεννήθηκε στη Λιβαδειά το 1824 και ήταν γιος οπλαρχηγού της Επανάστασης, που σκοτώθηκε κατά τη διάρκεια του αγώνα. Σε ηλικία 21 ετών ο Λουκάς άρχισε να εξασκεί το επάγγελμα του δικηγόρου και το 1853 εξελέγη μέλος του νομοθετικού σώματος της Πολιτείας του Wisconsin, το δε 1891 ομοσπονδιακός βουλευτής με εξαιρετική δράση. Ο Μίλλερ πέθανε το 1902 στο Oshkosh του Wisconsin, σε ηλικία 78 ετών (Μαλαφούρης, 1948, 42-43). Εκτός του Λ. Μ. Μίλλερ σ' αυτή τη σειρά επιφανών Ελλήνων περιλαμβάνονται πολιτικά πρόσωπα, όπως π.χ. δήμαρχοι, βουλευτές (πολιτειακοί και ομοσπονδιακοί)-γερουσιαστές, κ.ά.

Από το μεγάλο αριθμό πολιτικών προσώπων του 20ου αιώνα, ασφαλώς ξεχωρίζουν τα ονόματα του Τζων Μπραδής, «Majority Whip» του Δημοκρατικού Κόμματος και ομοσπονδιακού βουλευτή για 22 χρόνια (1958-1980) από την Ινδιάνα και ακολούθως Προέδρου του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης (NYU) για δέκα χρόνια, του Γερουσιαστή Πωλ Σαρμπάνη, από το Μαίριουλαντ, που επανεκλέγεται συνεχώς ως γερουσιαστής από το 1976, του Μάικλ Μπιλιράκη, ρεπουμπλικανού ομοσπονδιακού βουλευτή από τη Φλώριδα με συνεχή εικοσαετή παρουσία -από το 1982 μέχρι σήμερα- και μίας ακόμη δεκάδας ομοσπονδιακών και πολύ περισσότερων πολιτειακών βουλευτών. Σ' αυτούς πρέπει ασφαλώς να προσθέσει κανείς τα ονόματα του γερουσιαστή Πωλ Τσόγκα από το Λόουελ της Μασσαχουσέτης, που εξελέγη και διετέλεσε γερουσιαστής Μασσαχουσέτης από το 1978 έως το 1984 και έπεσε ηρωικώς «επί των επάλξεων», λόγω καρκίνου, αφού πρώτα κέρδισε μια σειρά προεκλογικών αναμετρήσεων για την κατάκτηση του χρίσματος του Δημοκρατικού Κόμματος για την Προεδρία των Η.Π.Α. το 1992.

Εκτός από τον Σαρμπάνη, τον αγώνα σε επίπεδο γερουσιαστικό συνεχίζει επιτυχώς και η Ολυμπία Σνόου από το Μαίην, της οποίας το βιογραφικό περιλαμβάνει τη διάκριση της νεότερης βουλευτού στην ιστορία των Η.Π.Α.. Γεννημένη στην Ελλάδα και μεγαλωμένη στο ορφανοτροφείο της Ακαδημίας του Αγίου Βασιλείου της Αρχιεπισκοπής Αμερικής στο Γκάρισσον της Νέας Υόρκης, η Σνόου εξελέγη βουλευτίνα του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος στο Μαίην το 1978 (Ραφαογιάννου, 1985, 119). Από επιτυχημένη βουλευτής, επί δεκαεξί συνεχή έτη, η Σνόου μετεπήδησε στο χώρο της Γερούσιας το 1994 και επανεξελέγη με άνεση το 2000. Πολύ ευοίωνο εθεωρείτο και το μέλλον του Σπύρου Άγκνιου το 1968, όταν ανεδείχθη Αντιπρόεδρος των Η.Π.Α.. Προς στιγμήν ο ελληνισμός επίστεψε ότι το όνειρο θα εγινόταν πραγματικότητα, μετά την λήξη της δεύτερης θητείας του Προέδρου Νίξον το 1976. Δυστυχώς έληξε άδοξα η θητεία και των δύο και έγραψαν ιστορία με την διπλή παραίτησή τους, ο 1973 ο Άγκνιου και το 1974 ο Νίξον.

Το απατηλό όνειρο του Άγκνιου, ανέλαβε να μετατρέψει σε πραγματικό ο Μάικλ Δουκάκης, δεκαπέντε χρόνια αργότερα. Και πάλι, ενώ το ξεκίνημα ήταν επιτυχημένο και «πολλά υποσχόμενο», το φινάλε ήταν μια ακόμη αποτυχία.

Παρόλα αυτά η συνεχής αυτή παρουσία του ελληνισμού στην πολιτική «κονίστρα» των Η.Π.Α. είχε πολλές θετικές επιδράσεις τόσο στην ομογένεια, όσο και στο ευρύτερο αμερικανικό κοινό. Γιατί το μεν αμερικανικό κοινό -αν θυμηθούμε το σχετικό άρθρο της Wall Street Journal το 1988, δηλ. το «Bucks, brains, and baklava» (Moskos, 1990, 172)- συνειδητοποίησε την ισχυρή ελληνική παρουσία στον αμερικανικό πολιτικό και οικονομικό χώρο, η δε ομογένεια, κατανόησε και αυτή, ότι το «αμερικανικό όνειρο» δεν ήταν τόσο ανέφικτο, όσο νόμιζαν η πρώτη και δεύτερη γενιά.

Έτσι βλέπει κανείς, πως μέσα σε εκατό χρόνια από τότε που ο Λουκάς Μιλτιάδης Μίλλερ εξελέγη πρώτος ελληνοαμερικανός ομοσπονδιακός βουλευτής (1891), η ομογένεια γέννησε δεκάδες ολόκληρες βουλευτών σ' όλες σχεδόν τις Πολιτείες των Η.Π.Α. και τρεις φορές - Άγκνιου, Δουκάκης, Τσόγκας - πλησίασε στο να μετουσιώσει το όνειρο σε πραγματικότητα. Πέρα των πολιτειακών και ομοσπονδιακών βουλευτών και γερουσιαστών, θα μπορούσε να αναφέρει κανείς και σχεδόν μια δεκάδα κυβερνητών Πολιτειών, καθώς και τις δεκάδες δημάρχων σε πολλές πόλεις των Η.Π.Α.. Δύο από τις πλέον εξέχουσες προσωπι-



κότητες στην περιοχή αυτή είναι ο Τζώρτζ Κριστόφερ, που διετέλεσε ένας από τους πλέον επιτυχημένους δημάρχους του Αγίου Φραγκίσκου (1956-1964) και ο Art Agnos που εξελέγη και αυτός Δήμαρχος Αγίου Φραγκίσκου το 1987 (Moskos, 1990, 172).

2. Επιχειρηματίες

Η πολιτική εκστρατεία των Άγκνιου, Τσόγκα και ιδιαίτερα του Δουκάκη, απέδειξε και την οικονομική ωρίμανση της ομογένειας. Πράγματι, όπως παρατήρησε η Wall Street Journal και άλλες αμερικανικές και ομογενειακές εφημερίδες, ένα σημαντικό ποσό -το ένα τρίτο περίπου- της εκστρατείας του Δουκάκη, που κόστισε πάνω από 80 εκατ. δολάρια, προήλθε από την οικονομική ενίσχυση της ομογένειας.

Και η παρατήρηση αυτή μας φέρνει σε έναν άλλο εξίσου ενδιαφέροντα χώρο: τον χώρο των επιχειρήσεων. Και στον χώρο αυτό δύο άλλοι πρωτοπόροι, ορφανά και αυτά της ελληνικής επανάστασης, ο Κωνσταντίνος και ο Παντιάς Ράλλης, από τη Χίο, έμελλαν να γίνουν το «παράδειγμα προς μίμηση» σε δεκάδες διαπρεπείς ομογενείς τα επόμενα εκατό χρόνια. Έτσι οι αδελφοί Ράλλη, μετά από λαμπρές σπουδές στα αμερικανικά πανεπιστήμια Amherst και Yale εισήλθαν στο χώρο των επιχειρήσεων. Αφού επέστρεψαν στην Ευρώπη, μετά αναχώρησαν για την Καλκούτα των Ινδιών, όπου ίδρυσαν τον εμπορικό οίκο των Αδελφών Ράλλη, ο οποίος μετεξελίχθη σε μία από τις μεγαλύτερες εταιρίες του 19ου αιώνα με έδρα το Λονδίνο και υποκαταστήματα στις Ινδίες, στις μεγαλύτερες πόλεις των Η.Π.Α., κ.α. (Μαλαφούρης, 1948, 40, Παραιοαννου, 1985, 41).

Στις αρχές του 20ού αιώνα ένας άλλος πρωτοπόρος, ο Αλέξανδρος Πανταζής, έμελλε να διαγράψει μια καταπληκτική τροχιά, που βρήκε σύντομα αξίους μιμητές στο πρόσωπο των αδελφών Σκούρα. Ο «βίος και η πολιτεία» του Αλέξανδρου Πανταζή άρχισε με τα ταξίδια του σε ηλικία εννέα ετών, όταν ακολούθησε τον πατέρα του από την Άνδρο στο Κάιρο, και μετά στο Λονδίνο και στη Γαλλία, μαθαίνοντας ταυτοχρόνως διάφορες γλώσσες. Πολύ σύντομα άρχισε την οδύσειά του εργαζόμενος σε ένα γαλλικό πλοίο, το οποίο εγκατέλειψε όταν έφθασε στο Σαν Φρανσίσκο. Ήταν τότε 12 ετών. Μετά από διάφορες σύντομες μικροεπιχειρήσεις επήγε σαν χρυσοθήρας στο Κλοντάϊκ της Αλάσκας, αλλά βρήκε το χρυσό προβάλλοντας κινηματογραφικές ταινίες στους εκεί χρυσοθήρες. Σύντομα επέστρεψε στο Σηάτλ της Πολιτείας Washington, όπου άνοιξε με επιτυχία ένα κινηματογράφο. Η επιτυχία ήταν τόσο μεγάλη, που σύντομα άνοιξε άλλους τρεις στη ίδια πόλη. Μετά άνοιξε και άλλους στην Τακόμα, το Πόρτλαντ, το Βανκούβερ και τέλος στον Άγιο Φραγκίσκο, από όπου είχε αρχίσει τη σταδιοδρομία του. Η τεράστια για την εποχή εκείνη επιχείρηση που δημιούργησε, μια αλυσίδα ογδόντα περίπου κινηματογράφων στο τέλος της δεκαετίας του 1920, ήταν γνωστή ως Pantages Circuit of the West Coast. Στο απόγειο της επιτυχίας του ο Πανταζής, επονομαζόμενος και «βασιλιάς των κινηματογράφων», πούλησε τις επιχειρήσεις του στην Warner Brothers και τη Radio Keith Orpheum και επένδυσε το εισόδημα των πωλήσεων σε μετοχές της Warner Brothers (Παραιοαννου, 1985, 67). Δυστυχώς με την κατάρρευση του χρηματιστηρίου το 1929 και την συνακόλουθη οικονομική κρίση, ο Πανταζής πέθανε το 1936 ως κοινός θνητός, αφήνοντας, όμως, πίσω του μια ζωή, που όπως την περιέγραψε ο ιστορικός της ομογένειας Theodore Saloutos, ήταν γεμάτη «with the wanderlust romance and adventure that fills the pages of a swift moving popular novel» (Saloutos, 1964, 273).

Την κινηματογραφική αυτή ιστορία του Πανταζή συνέχισε με μεγαλύτερη ακόμη επιτυχία η τριανδρία των αδελφών Σκούρα. Οι τρεις αδελφοί, Τσαρλς (Κων/νος), Σπύρος και Γεώργιος, ξεκίνησαν και αυτοί από το μηδέν, όταν το 1908 ήρθε πρώτα ο Τσαρλς στο Σαιν Λούις του Μιζούρι και σύντομα έφερε και τα άλλα δύο αδέρφια του εκεί. Σε λίγο διάστημα (1914), από σερβιτόροι οι τρεις αδελφοί κατάφεραν να αγοράσουν ένα χώρο διασκεδάσεως, που μετέτρεψαν σε κινηματογράφο, το «Olympia». Μέσα σε μια σχεδόν δεκαετία (το 1926) είχαν υπό τον έλεγχό τους 37 κινηματογράφους στο Σαιν Λούις. Τη δεκαετία του τριάντα είχαν αυξήσει τον αριθμό αυτό σε πάνω από 400 κινηματογράφους και το 1942 διέθεταν 563 αίθουσες σε διάφορες Πολιτείες (Παραιοαννου, 1985, 67). Παράλληλα είχαν



καταστεί και σημαντικοί παράγοντες στο χώρο παραγωγής ταινιών στο Χόλιγουντ. Το 1942 μάλιστα ο Σπύρος Σκούρας, ο πιο μορφωμένος από τους τρεις, έγινε πρόεδρος της μεγάλης κινηματογραφικής εταιρείας 20th Century Fox, θέση την οποία κατείχε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του εξήντα. Ταυτοχρόνως, ο Τσάρλς Σκούρας το 1946 ήταν ο υψηλότερα αμειβόμενος αμερικανός φορολογούμενος, παίρνοντας τον αστρονομικό για την εποχή εκείνη ετήσιο μισθό των 568.114 δολαρίων (Papaioannou, 1985, 66; Μαλαφούρης, 1948, 257). Ήταν μάλιστα τόσο μεγάλη, στο τομέα της, η εταιρεία τους, που το αρμόδιο υπουργείο των Η.Π.Α. την κατηγόρησε για μονοπωλιακή δράση και ζήτησε τη διάσπασή της.

Το επιχειρηματικό δαιμόνιο των αδελφών Σκούρα βρήκε μιμητές και σε άλλους ομογενείς της εποχής, μερικοί εκ των οποίων έγιναν εξίσου γνωστοί και διάσημοι, όπως ο εκ Τροπαίων Αρκαδίας Βασίλειος (William) Χέλης, του οποίου οι πετρελαιοπηγές στο Τέξας και στη Λουιζιάνα παρήγαγαν 1,5 εκατομμύρια βαρέλια ετησίως κατά την δεκαετία του '40 και διέθετε στόλο πενήντα πλοίων για τη μεταφορά του. Αργότερα ακολούθησαν οι αδελφοί Πάππα (Τομ, Αθανάσιος και Τζων) απ' τη Βοστώνη, οι αδελφοί Δικαίου (Γιάννης, Γιώργος και Ντίνος) από το Ντένβερ του Κολοράδο, ο George Phydias Mitchell από το Χιούστον του Τέξας, και προς το τέλος του αιώνα αρκετοί νέοι «αστέρες», όπως ο Άλεξ Σπανός από την Καλιφόρνια, ο Τζων Κατσιματίδης από τη Νέα Υόρκη ο Μάικλ Τζαχάρης από τη Νέα Υόρκη και πολλοί άλλοι.

Οι πιο πολλοί από αυτούς αποτελούν ενεργά μέλη της ομογένειας -δρώντα κυρίως μέσω των πολλών και διαφόρων οργάνων της Αρχιεπισκοπής Αμερικής, όπως π.χ. του Ανωτάτου Αρχιεπισκοπικού Συμβουλίου, του Leadership 100, της Εφορείας του Hellenic College, των Επισκοπών, κ.ά.- αλλά και της αμερικανικής πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής, για να μην αναφερθούμε και για το ρόλο τους στις ελληνοαμερικανικές σχέσεις. Για παράδειγμα ο Τομ Πάππας, με ρίζες από τη Δημητσάνα, είναι γνωστός στην Ελλάδα, τόσο από την ανάμειξή του στα οικονομικά και πολιτικά πράγματα την δεκαετία του '60, όσο και από την συμμετοχή του, ως συνεταίρου, στην γνωστή την εποχή εκείνη εταιρεία πετρελαιοειδών Esso-Pappas. Στην ομογένεια η οικογένεια Πάππας είναι γνωστή για την πολλαπλή κοινωνική και φιλανθρωπική της δράση, με δωρεές και ενεργό δράση σε πολλά ομογενειακά, εκκλησιαστικά, εκπαιδευτικά και άλλα ιδρύματα. Ο Τόμ Πάππας μάλιστα διορίστηκε και Επίτιμος Γενικός Πρόξενος της Ελλάδος στη Βοστώνη, καθώς και μέλος της Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής της οργάνωσης Greek War Relief (Ελληνική Πολεμική Περίθαλψη) (Μαλαφούρης, 1948, 489). Στον αμερικανικό πολιτικό χώρο η οικογένεια Πάππα ήταν γνωστή για την επιρροή της στις ελληνοαμερικανικές σχέσεις, αλλά και στην αμερικανική πολιτική. Παραδείγματος χάριν ο Τομ Πάππας είχε αποκληθεί από τον Νίξον «ο χρυσός έλληνας» που έφερνε «δώρα» στο ρεπουμπλικανικό κόμμα και το όνομα του περιλαμβάνεται στη δικογραφία του γνωστού σκανδάλου Watergate (Papaioannou, 1985, 110). Φημολογείται μάλιστα, ότι ο Πάππας και άλλοι ελληνοαμερικανοί παράγοντες συνέβαλαν σημαντικά στην επιλογή του Άγκνιου από τον Νίξον για την θέση του Αντιπροέδρου των Η.Π.Α..

Παρόμοια ισχυρή επιρροή στα ελληνικά, ελληνοαμερικανικά και αμερικανικά δρώμενα είχαν και οι αδελφοί Σκούρα, ιδιαίτερα ο Σπύρος Σκούρας ο οποίος διετέλεσε επί σειρά ετών, πρόεδρος της Greek War Relief και τη δεκαετία του 60 της United Greek Orthodox Charities, και ο Βασίλειος Χέλης, ο οποίος διετέλεσε αντιπρόεδρος της ίδιας οργάνωσης και Ύπατος Πρόεδρος της ΑΧΕΠΑ. Οι αδελφοί Σκούρα και ο Χέλης ήταν ένας από τους κύριους μοχλούς για την δημιουργία και απaráμλλη επιτυχία που είχε η οργάνωση Greek War Relief, κατά την διάρκεια της Κατοχής και μετέπειτα. Ο Σπύρος Σκούρας, ως Πρόεδρος, και ο Χέλης, ως Αντιπρόεδρος και Πρόεδρος το 1946 συνέβαλαν τα μέγιστα στη συλλογή, οργάνωση και μεταφορά τροφίμων, φαρμάκων και εφοδίων με πλοία στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα η οργάνωση αυτή σε ελάχιστο χρονικό διάστημα ίδρυσε πάνω από χίλια τμήματα στις Η.Π.Α. για την βοήθεια της Ελλάδος. Μέχρι τον Απρίλιο του 1941 συνέλεξε και έστειλε στην Ελλάδα 3,3 εκατομμύρια δολάρια. Χάρης στις ενέργειες του Σκούρα κατέστη δυνατή η μεταφορά εκατοντάδων χιλιάδων τόνων αλεύρων και άλλων εφοδίων στην Ελλάδα από την Αμερική -αργότερα και από τον Καναδά και Αργεντινή- με σουηδικά πλοία,



καθώς και τροφίμων από την Τουρκία. Μόνο για τη μεταφορά των εφοδίων αυτών η οργάνωση επλήρωσε 2,8 εκατομμύρια δολάρια από τον Μάρτιο του 1941 έως τον Μάρτιο του 1945¹. Η βοήθεια αυτή συνεχίστηκε και μετά την Κατοχή και το 1946, στο Συνέδριό της στο Σικάγο, έλαβε την απόφαση να συλλέξει 12 εκατομμύρια δολάρια εντός του 1947. Γενικά από την ίδρυση της οργάνωσης το Νοέμβριο του 1940, μέχρι τον Αύγουστο του 1946 η οργάνωση συνεισέφερε πάνω από 20 εκατομμύρια δολάρια, σε χρήμα και σε είδος, για την περίθαλψη και ανοικοδόμηση της Ελλάδος (Μαλαφούρης, 1948, 218-226).

Όλη αυτή η οικονομική και κοινωνική ηγεσία με την βοήθεια της Εκκλησίας, της ΑΧΕΠΑ, της ΓΚΑΠΑ, άλλων οργανώσεων και της υπόλοιπης ομογένειας συνέβαλε τα μέγιστα στην οικονομική βοήθεια προς την Ελλάδα κατά την διάρκεια της Κατοχής. Συνέβαλε επίσης ουσιαστικά και στην παροχή αμερικανικής βοήθειας -μέσω του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού- κατά την Κατοχή και ιδιαίτερα μετά την Κατοχή. Η ίδια πολιτικοοικονομική ελληνοαμερικανική ηγεσία έπαιξε μετά την Κατοχή σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση και διακήρυξη του Δόγματος Τρούμαν το 1947 (Ραφαίου 1985, 109), στην αμερικανική ενίσχυση της ελληνικής κυβέρνησης στον Εμφύλιο, στην υποστήριξη από τις Η.Π.Α., μέσω των Ηνωμένων Εθνών, της παραχώρησης της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα (1946), ακόμη και στην εκλογή του Αρχιεπισκόπου Αμερικής Αθηναγόρα σε Οικουμενικό Πατριάρχη². Η ίδια ηγεσία και ιδιαίτερα ο Βασίλειος Χέλης -με την «προσφορά σεβαστού χρηματικού ποσού» (Μαλαφούρης, 546)- έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο στην αγορά του κτηρίου της ελληνικής Πρεσβείας στην Ουάσιγκτον το 1938. Μάλιστα ο Χέλης το είχε στολίσει και με ένα πίνακα του Ελ Γκρέκο (τον Άγιο Φραγκίσκο), που είχε αγοράσει ο ίδιος και παραχώρησε για παρουσίαση εκεί επί αρκετό χρονικό διάστημα. Σε αναγνώριση των πολλαπλών υπηρεσιών του η Ελλάδα τον διόρισε -όπως και τον γιο του αργότερα- Επίτιμο Γενικό Πρόξενο στη Νέα Ορλεάνη, με δικαιοδοσία στις Νότιες και Νοτιοδυτικές Πολιτείες.

Με την σύντομη αυτή παρουσίαση προσπαθήσαμε να δείξουμε τις πολλαπλές και αμφίδρομες σχέσεις των ελληνοαμερικανικών πολιτικών, οικονομικών και άλλων παραγόντων και την επίδρασή τους στις σχέσεις της ομογένειας, με την Ελλάδα και τις Η.Π.Α..

3. Επιστήμονες

Προφανώς και για ευνοήτους λόγους οι οικονομικές και πολιτικές σχέσεις και επιδράσεις μεταξύ κρατών, είναι αυτές που κατέχουν την μερίδα του λέοντος. Πέραν όμως αυτών υπάρχουν και οι πολιτιστικές και μορφωτικές σχέσεις, που περιλαμβάνουν ένα μεγάλο φάσμα δραστηριοτήτων, όπως η παιδεία, οι τέχνες και τα γράμματα. Ας ξεκινήσουμε από το χώρο της Παιδείας, μια και η ομογένεια κατέχει ήδη από τη δεκαετία του 1960 τα σκήπτρα της πιο μορφωμένης εθνοτικής ομάδας των Η.Π.Α. και της δεύτερης πιο οικονομικά ανεπτυγμένης (Moskos, 1990, 111). Είναι πράγματι πολύ συγκινητικό, όταν αναλογισθεί κανείς, ότι τα παιδιά των αγράμματων εργατών της πρώτης γενιάς, έγιναν σε μια μόνον γενιά οι πύο μορφωμένοι πολίτες των Η.Π.Α.. Και είναι εξίσου συγκινητικό όταν σκεφθεί κανείς, ότι το 1985 και ίσως και σήμερα το ακαδημαϊκό δυναμικό της ομογένειας (πάνω από τρεις χιλιάδες) η οποία αριθμητικά είναι το ένα έκτο περίπου της Ελλάδος, ήταν το μισό σε αριθμό και ίδιο σε ποιότητα με αυτό της Ελλάδος (Βλ. και ΕΣΥΕ, 1987, 78).

Και στην περίπτωση αυτή ως «πατέρας» της ελληνοαμερικανικής παιδείας μπορεί να θεωρηθεί ο Τζων Ζάχος, ένα πάλι ορφανό της ελληνικής επανάστασης. Η ιστορία του θα μπορούσε να γίνει μια ακόμη ταινία για τον πλούτο και την δράση του ήρωά της. Πράγμα-

¹ Στο ίδιο διάστημα τα έξοδά της για αγορά τροφίμων ανήλθαν σε 2,2 εκατομμύρια δολάρια. Συνολικά από το Μάρτιο του 1942 έως τον Μάρτιο του 1945, η Ελληνική Πολεμική Περίθαλψη συνεισέφερε σε χρήμα και σε είδος το ποσό των 9 εκατομμυρίων δολαρίων.

² Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί, ότι ο Πρόεδρος Τρούμαν έγινε μέλος της ΑΧΕΠΑ σε ειδική τελετή στο Λευκό Οίκο το 1946 (Hellenic Voice, May 28, 2003, σελ. 2), και ότι ο Αθηναγόρας πήγε στην Κωνσταντινούπολη με το Προεδρικό αεροπλάνο των Η.Π.Α..



τι ο Ιωάννης Ζάχος (1820-1898) υπήρξε μια πολυδιάστατη προσωπικότητα, αφού σπούδασε διάφορες επιστήμες -από παιδαγωγικά, ιατρική, θεολογία, κ.λπ.- σε διάφορα πανεπιστήμια, όπως το Kenyon College του Ohio, το Miami University του Ohio, κ.ά., ακολούθησε διάφορες σταδιοδρομίες -από παιδαγωγός και συνδιευθυντής του Cooper Female Seminary, στο Dayton του Ohio, καθηγητής αγγλικών και φιλολογίας στο περίφημο Antioch College του Yellow Springs του Ohio, καθηγητής φιλολογίας και ρητορικής στο Cooper Union της Νέας Υόρκης, θεολογίας σε πανεπιστήμιο, συγγραφέας και ποιητής, ιερέας της Unitarian Church, κ.ά.- έζησε σε διάφορα μέρη και ήταν θερμός υποστηρικτής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, γράφοντας ποιήματα για την απελευθέρωση των μαύρων στον Εμφύλιο Πόλεμο της Αμερικής. Ο Ζάχος είχε συνδεθεί με κορυφαίους διανοουμένους της εποχής του, όπως τον γνωστό ποιητή William Cullen Bryant, τον Charles Dana και άλλους συγγραφείς, πολιτικούς και επιστήμονες. Πέθανε στη Νέα Υόρκη και ετάφη στη Βοστώνη.

Μια εξίσου ενδιαφέρουσα ιστορία έχει να επιδείξει και ο Ευαγγελίνος Αποστολίδης Σοφοκλής (1804;-1883) από τους Τσαγγαράδες του Πηλίου, που σε νεαρή ηλικία ήρθε στις Η.Π.Α., σπούδασε στο πανεπιστήμιο Amherst και το 1842 διορίστηκε διδάσκαλος και αργότερα καθηγητής της ελληνικής στο γνωστό πανεπιστήμιο Harvard, όπου δίδασκε μέχρι το θάνατό του. Ο Σοφοκλής, λαμπρός συγγραφέας και καθηγητής, με καταπληκτική ευρυμάθεια και γνωστός για το «Λεξικό της Ρωμαϊκής και Βυζαντινής Περιόδου, από τα 146 π.Χ. μέχρι τα 1100 μ.Χ.», άφησε εποχή και για τα φιλανθρωπικά του αισθήματα, καθότι ένα σημαντικό ποσό του μισθού του το διέθετε για φιλανθρωπίες στην Ελλάδα, Αμερική, και στο ίδιο το παν/μιο Harvard. Χαρακτηριστική επ' αυτού είναι και η εξής παρατήρηση της Αμερικανικής Ακαδημίας Καλών Τεχνών: «είναι αμφίβολο αν υπήρχε άλλος άνθρωπος, που οι δωρεές του ήταν τόσο μεγάλες εν αναλογία προς τις ατομικές του δαπάνες...» (Μαλαφούρης, 1948, 51).

Ένας άλλος πρωτοπόρος του 19ου αιώνα είναι αναμφιβόλως και ο Μιχαήλ Αναγνωστόπουλος ή Μάικλ Ανάγνος επί το αγγλικόν. Ο Ανάγνος, δημοσιογράφος καταγόμενος από το Πάπιγκο της Ηπείρου, που τον έφερε στην Αμερική ο γνωστός από την ελληνική επανάσταση φιλέλληνας γιατρός Σαμουήλ Γκρίντλντ Χάου, κατά το τελευταίο ταξίδι του στην Ελλάδα (1867), όπου επήγγε να βοηθήσει τους πρόσφυγες της κρητικής επανάστασης, έγινε σύντομα ένας εξέχων ομογενής και αμερικανός. Κατά πρώτον εργάστηκε ως βοηθός του Χάου στο γνωστό ίδρυμα τυφλών Perkins Institution, που αυτός διηύθυνε στο Watertown, ένα προάστιο της Βοστώνης.

Το 1878 όταν πέθανε ο Χάου, ο Ανάγνος, ο οποίος στο μεταξύ είχε παντρευτεί την κόρη του, την Τζούλια Ρομάνο (1870), ανέλαβε τη διεύθυνση του Ιδρύματος Τυφλών. Ως διευθυντής του ιδρύματος έγινε διάσημος τόσο για την ικανότητά του να συλλέξει το σημαντικό για την εποχή εκείνη ποσό των 100 χιλιάδων δολλαρίων, για την εγκατάσταση τυπογραφείου και την εκτύπωση βιβλίων για τους τυφλούς, όσο και για τη διδακτική του ικανότητα. Το ίδρυμα έγινε γνωστό παγκοσμίως, όπως και πολλοί απόφοιτοί του και μαθητές του Ανάγνου, π.χ. η διάσημη συγγραφέας Χέλεν Κέλλερ, ο Τόμας Στρίγκερ, κ.ά. Ευεργέτης της Ελλάδος και του χωριού του, όπου εδώρησε 25.000 δολάρια για τα σχολεία του, ο Ανάγνος επισκέφθη την Ελλάδα για τους Ολυμπιακούς του 1906, καθώς και τις γειτονικές βαλκανικές χώρες. Δυστυχώς αρρώστησε και πέθανε κατά την διάρκεια του ταξιδιού του στο Τούρνο-Σεβερίνο, στις 29 Ιουνίου 1906, και ετάφη στο χωριό του Πάπιγκο. Ο ελληνικός και αμερικανικός τύπος ασχολήθηκε πολύ με τον θανόντα και μια ειδική τελετή στη Βοστώνη με τη συμμετοχή του Guild, Κυβερνήτη της Πολιτείας, και πολλών άλλων ανθρώπων των τεχνών και των γραμμάτων, τίμησε ιδιαίτερα αυτόν και το έργο του. Ίσως ο καλύτερος όμως επικήδειος να ήταν η αναφορά της Εφορείας του Ιδρύματος Τυφλών Πέρκινς, η οποία έληγε ως εξής: «Η Αμερική έχασε ένα πιστό θετό της τέκνο. Η Ελλάς έχασε έναν ένδοξο γιο εκ γενετής, οι αόμματοι του κόσμου όλου έναν πατέρα και η ανθρωπότητα έναν φίλο» (Μαλαφούρης, 1948, 54).

Η τριανδρία αυτή των πρωτοπόρων εκπαιδευτικών ήταν πράγματι ο προπομπός των πολλών και σπουδαίων πραγματών και επιτευγμάτων της ομογένειας στα εκπαιδευτικά πράγματα τις επόμενες δεκαετίες. Και πάλι βλέπομε και στην περίπτωση αυτή την συνεχή



αλληλεπίδραση των ομογενών πνευματικών ταγών, με τα ελληνοαμερικανικά, ελληνικά και αμερικανικά δρώμενα.

Ο Ανάγνος, παραδείγματος χάριν, ενδιαφέρθηκε για τα σχολεία κωφαλάλων της Ελλάδος και αργότερα έλληνες φοιτητές ήρθαν και σπούδασαν εδώ, όπως επίσης και καθηγητές πήγαν από το Perkins Institution και δίδαξαν στη Σχολή Κωφαλάλων Καλλιθέας στην Αθήνα.

Ο Ζάχος από την άλλη πλευρά έδειξε τρομερό ενδιαφέρον τόσο για την παιδεία των κοριτσιών στην Αμερική, όσο και για την παιδεία των μαύρων, που μόλις είχαν αποκτήσει την ελευθερία τους. Τα παραδείγματα αυτά ακολούθησαν και πολλοί άλλοι τις επόμενες δεκαετίες. Πολλοί από αυτούς προσέφεραν εθελουσίως τις υπηρεσίες τους στην ομογένεια, είτε οργανώνοντας σχολεία, είτε γράφοντας βιβλία, είτε διδάσκοντας, είτε προσφέροντας συμβουλευτικό ρόλο. Έτσι δεν είναι τυχαίο το ότι η ομογένεια των Η.Π.Α. έχει μια εικοσάδα ημερησίων ελληνικών σχολείων, και το μοναδικό ΑΕΙ του ελληνισμού έξω από τα ελληνικά σύνορα, το Ελληνικό Κολέγιο και τη Θεολογική Σχολή του Τιμίου Σταυρού στη Βοστώνη.

Η σχέση αυτή αλληλεπίδρασης φαίνεται επίσης και από την αμφίδρομη σχέση που παρατηρείται μεταξύ ομογενειακού και ελληνικού πανεπιστημιακού χώρου. Έτσι εκατοντάδες πανεπιστημιακοί δάσκαλοι ταξιδεύουν και διδάσκουν είτε στην Ελλάδα, είτε στις Η.Π.Α.. Μερικοί έρχονται στις Η.Π.Α., σπουδάζουν μερικά χρόνια και επιστρέφουν στην Ελλάδα σε ελληνικά ΑΕΙ. Η πλειοψηφία όμως αυτών που έρχονται στις Η.Π.Α. παραμένει εδώ και εισέρχεται στα ενδότερα του αμερικανικού ακαδημαϊκού χώρου. Ο σεβαστός αυτός αριθμός, που ενισχύεται από τους γεννηθέντες εδώ, αποτελεί μια πολύ ισχυρή ομάδα παρουσίας και διαφήμισης του ελληνικού πνεύματος στον αμερικανικό ακαδημαϊκό χώρο. Θα ήταν καθαρή ματαιοπονία, να αποπειραθεί κανείς να αναφερθεί στο μεγάλο αριθμό ομογενών επιστημόνων, που διαπρέπουν στον ακαδημαϊκό, αλλά και στον ερευνητικό χώρο πανεπιστημίων, νοσοκομείων ή μεγάλων επιχειρήσεων, όπου πολλοί εργάζονται ως ανώτατα διευθυντικά και διοικητικά στελέχη.

Η καλύτερη συμβολική παρουσίαση του θέματος της παιδείας και των εκπαιδευτικών μας στο αμερικανικό εκπαιδευτικό σύστημα, ίσως να είναι η περίπτωση της Μαρίας Μπικουβάρη, που ανεκνήρυχθη Δασκάλα της Χρονιάς (1989), από το Αμερικανικό Υπουργείο Παιδείας. Γεννημένη στη Τρίπολη και απόφοιτος της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Τριπόλεως το 1958, η Μπικουβάρη (1939-2001) ήρθε στην Αμερική για ανώτερες σπουδές. Μετά την αποφοίτησή της από το Πανεπιστήμιο του Οχάιο δίδαξε αμερικανική ιστορία και διεθνείς σχέσεις σε διάφορα δημόσια σχολεία της Βιρτζίνιας και συνέχισε παράλληλα τις σπουδές της στο πανεπιστήμιο William and Mary στο Williamsburg της Βιρτζίνιας. Το 1989 μετά από πολλές εξετάσεις και διαγωνισμούς με χιλιάδες εκπαιδευτικούς σε παναμερικανική κλίμακα ανεκνήρυχθη «Δασκάλα της Χρονιάς» σε εθνικό επίπεδο και έλαβε ως έπαθλο το «Crystal Apple Award» από τον Πρόεδρο Τζωρτζ Μπους σε ειδική τελετή στο Λευκό Οίκο (Orthodox Observer, July/August, 2001, 26).

4. Τέχνες

Και θα τελειώσουμε την σύντομη αυτή επισκόπηση με μια ματιά στον εξίσου ενδιαφέροντα χώρο των τεχνών. Ο χώρος αυτός άρχισε με έναν άλλο πρωτοπόρο, τον Κωνσταντίνο Μπρουμίδη (1805-1880). Ο Κωνσταντίνος Μπρουμίδης γεννήθηκε στη Ρώμη από έλληνα πατέρα -τον Σταύρο Μπρουμίδη από τα Φιλιατρά- και ιταλίδα μητέρα, την Anna Maria Bianchini. Από μικρή ηλικία ο νεαρός Κωνσταντίνος έδειξε εξαιρετικό ταλέντο στη ζωγραφική και γλυπτική και σε ηλικία δεκαέξι ετών εκέρδισε τα πρώτα του βραβεία και στις δύο. Σε σχετικά νεαρή ηλικία έχασε και τους δύο γονείς του -το 1829 τον πατέρα και το 1837 την μητέρα του- και στο σύντομο διάστημα που ακολούθησε είχε μια πολύ ταραχώδη προσωπική και επαγγελματική ζωή. Επί δεκαετία δημιούργησε πολλά και διάφορα έργα ζωγραφικής για τον Πάπα και άλλους ισχυρούς της Ρώμης.

Με την κατάληψη όμως της Ρώμης από τους Γάλλους, ο Μπρουμίδης κλείνεται σαν επαναστάτης στη φυλακή (Φεβρουάριος, 1851) για αρκετούς μήνες. Κατάφερε να αποφυλακισθεί τον Μάρτιο του 1852 και σύντομα έφυγε για την Αμερική, όπου έφθασε στη Νέα Υόρκη στις 18 Σεπτεμβρίου. Την τριετία που ακολούθησε, εργάστηκε σε διάφορες πόλεις της Αμερικής



και την Πόλη του Μεξικού, όπου ζωγράφισε τον Καθεδρικό της ναό. Το 1855 το Κογκρέσο του ανέθεσε να ζωγραφίσει το Καπιτώλιο και η εργασία αυτή διήρκεσε 25 ολόκληρα χρόνια. Ο Μπρουμίδης απεδείχθη μεγάλος και ακούραστος ζωγράφος και σύντομα η φήμη του απλώθηκε σε όλη την Αμερική. Ιδιαίτερη θέση στο έργο του κατέχει η Αποθέωση του Ουάσιγκτον, όπου αποθανάτισε τη ζωή, την ελευθερία και την επιδίωξη της ευτυχίας (life, liberty and pursuit of happiness), όπως αναφέρονται στην Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας. Δυστυχώς ένα ατύχημα που είχε το 1880 ζωγραφίζοντας, τον οδήγησε μετά από λίγους μήνες στο θάνατο.

Σήμερα ο Μπρουμίδης θεωρείται ένας πολύ μεγάλος ζωγράφος και πολλοί κριτικοί τον απεκάλεσαν αμερικανό Μιχαήλ Αγγελο και Ελ Γκρέκο. Οι Ελληνοαμερικανοί μέσα από τη ζωγραφική του Μπρουμίδη και ιδιαίτερα την Αποθέωση του Ουάσιγκτον, βλέπουν να προβάλλει με ζωντάνια η αποθέωση του ελληνικού πνεύματος, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, που τόσα έχει προσφέρει στις τέχνες και τα γράμματα.

Όπως ο Μπρουμίδης ετίμησε το ελληνικό όνομα με την εξαισία ζωγραφική του δεξιότητα, η Μαρία Κάλλας (1923-1977) έφερε σε νέα ύψη το ελληνικό όνομα στο χώρο της μουσικής. Γεννημένη στη Νέα Υόρκη από έλληνες γονείς -το πραγματικό της όνομα ήταν Μαρία Καλογεροπούλου- ήρθε σε ηλικία 14 ετών στην Ελλάδα. Το μουσικό της ταλέντο φάνηκε ήδη από την ηλικία των δεκαπέντε ετών, όταν έπαιξε το ρόλο της Σαντούτσας στην όπερα «Καβαλλερία Ρουσικάνα». Μετά από λαμπρές σπουδές τόσο στο Εθνικό Ωδείο όσο και στο Ωδείο Αθηνών, έφυγε για το εξωτερικό όπου άρχισε ο θρίαμβός της. Ήδη από το 1946 είχε γίνει μόνιμη πρωταγωνίστρια στη Σκάλα του Μιλάνου και εθεωρείτο διεθνώς μία από τις καλύτερες τραγουδίστριες. Εκτός από τη Σκάλα, η Κάλλας τραγούδησε στα μεγαλύτερα μουσικά κέντρα του κόσμου, μεταξύ των οποίων και η Μετροπόλιταν Όπερα της Νέας Υόρκης, όπου διευθυντής της ήταν ένας άλλος διάσημος ελληνοαμερικανός, ο Δημήτρης Μητρόπουλος. Σε αντίθεση με την Κάλλας, ο Μητρόπουλος γεννήθηκε στην Ελλάδα, αλλά έκανε καριέρα στην Αμερική.

Με τη σύντομη αυτή σκιαγράφιση δύο μόνο μεγάλων μορφών του κόσμου της τέχνης, ενός πρωτοπόρου για τα ελληνοαμερικανικά δρώμενα, και ενός πιο πρόσφατου, προσπαθήσαμε να δώσουμε το στίγμα σε μια άλλη έκφανση της ζωής της ομογένειας. Μια έκφανση η οποία ξεφεύγει από τα εγκόσμια, γιατί είτε αναφέρεται κανείς στην Αποθέωση του Ουάσιγκτον, είτε στην Αποθέωση της Κάλλας, από το πολλές φορές παράφορο ακροατήριο της, είτε ακόμη και στην αποθεωτική υποδοχή που είχε πολλές φορές ο Δημήτρης Μητρόπουλος, η ουσία παραμένει η ίδια: ο ελληνισμός, είτε αρχαίος, είτε νέος, είτε μητροπολιτικός, είτε απόδημος, παραμένει πάντα ο ίδιος κι απaráλλαχτος, γιατί έχει σαν οδηγό του το ομηρικό «αίεν αριστεύειν και υπείροχον έμμεναι άλλων».

Και τούτο το απλό ρητό ερμηνεύει τόσο τις υψηλές πτήσεις του στο χώρο των τεχνών και των γραμμάτων ή της πολιτικής, όσο και τις ενίοτε «ανώμαλες προσγειώσεις» κάποιων καλλιτεχνών ή και πολιτικών.

Βιβλιογραφία

- Μαλαφούρης Μπάμπης (1948) *Έλληνες της Αμερικής: 1528-1948*, Νέα Υόρκη, Μαλαφούρης Μ.
- Moskos Charles C. (1990) *Greek Americans: Struggle and Success*, New Brunswick, NJ 2nd Ed. Transaction Publishers.
- Orthodox Observer* (Monthly Newspaper) 8 E. 79th St. New York, NY 10021
- Papaioannou George (1985) *The Odyssey of Hellenism in America. Patriarchal Institute for Patristic Studies*, Thessaloniki.
- Saloutos Theodore (1964) *The Greeks in the United States*. Harvard University Cambridge: Press.
- ΕΣΥΕ (1987) *Συνοπτική Στατιστική Επετηρίδα*, Αθήνα.
- The Hellenic Voice* (Weekly Newspaper) 209 W. Central St., Suite 120 Natick, MA 01760



Η συμβολή της Ακαδημίας Αγίου Βασιλείου στην ελληνόγλωσση εκπαίδευση των Η.Π.Α

Νικόλαος Νικολιδάκης

1. Ιστορία

Το Ίδρυμα, οι εγκαταστάσεις και συνολικά ο χώρος που και σήμερα αποκαλείται Ακαδημία Αγ. Βασιλείου και βρίσκεται 60 χιλιόμετρα περίπου βόρεια της Ν. Υόρκης, στην πολιτεία GARRISON, ήταν η περιουσία – κατοικία του εκατομμυριούχου νεοϋορκέζου Jacob Ruppert. Η Αρχιεπισκοπή Αμερικής, επί Αρχιεπισκόπου Αθηνάγορα, αγόρασε την περιουσία αυτή των 350 εκταρίων, με το φιλόδοξο όραμα να γίνει ένα Φιλανθρωπικό Κέντρο και Κέντρο Ελληνορθόδοξης Εκπαίδευσης.

Το Ορφανοτροφείο που στεγάστηκε από την αρχή της λειτουργίας του ιδρύματος, ικανοποίησε και ικανοποιεί και σήμερα ακόμη τον πρώτο στόχο του οράματος αυτού και η Ακαδημία Θηλέων που λειτούργησε στον ίδιο χώρο για 29 συνεχή έτη, το δεύτερο. Το Ορφανοτροφείο, το οποίο λειτούργησε παράλληλα και σαν ιδιωτικό δημοτικό-γυμνάσιο και για μερικά χρόνια και λύκειο, με μαθητές του ορφανοτροφείου, έκανε δεκάτá παιδιά είτε ορφανά, είτε από χωρισμένους γονείς ηλικίας έξι έως δέκα ετών τα αγόρια και έξι έως δεκαπέντε τα κορίτσια. Η διαμονή, διατροφή και φοίτηση ήταν δωρεάν για τους μαθητές, και τα έξοδα λειτουργίας καλύπτονταν από προσφορές ομογενών και την οικονομική ενίσχυση της Φιλοπτώχου Αδελφότητας Αρχιεπισκοπής.

Το καταπράσινο τοπίο το οποίο απλώνεται μέσα και έξω από τη σχολή, η γειτνίασή της με τη μητροπολιτική Ν. Υόρκη, οι ήδη υπάρχουσες εγκαταστάσεις αλλά και το ότι η περιοχή είναι γνωστή σε όλη την Αμερική, αφού ακριβώς απέναντι από την Ακαδημία βρίσκεται η περίφημη Στρατιωτική Ακαδημία των Η.Π.Α., θα πρέπει να θεωρούνται ως οι παράγοντες που προσδιόρισαν το χώρο ίδρυσης και λειτουργίας του μοναδικού ανωτάτου εκπαιδευτικού ιδρύματος εκτός Ελλάδος, που λειτούργησε ως παραγωγική σχολή εκπαίδευσης διδακτικού προσωπικού.

2. Τύπος - Δημοσιεύματα

«Όνειρο απραγματοποίητον» εθεωρείτο η Ακαδημία Αγ. Βασιλείου με τη διπλή της αποστολή: αυτή του ορφανοτροφείου-σχολείου και του κολεγίου προετοιμασίας διδασκαλιστών για τα απογευματινά τότε σχολεία της ομογένειας.

Ο ομογενειακός τύπος της εποχής εκείνης, προβάλλει με κάθε τρόπο και τον φιλανθρωπικό – μορφωτικό χαρακτήρα του ιδρύματος, αλλά και την αναγκαιότητα που καλύπτει η Ακαδημία.

Στα πλαίσια της προβολής αυτής είναι και οι συνεχείς δια του τύπου εκκλήσεις για οικονομική στήριξη των ιδρυμάτων που λειτουργούν στην Ακαδημία. Μέσα από τον ομογενειακό τύπο αλλά και στον Ορθόδοξο Παρατηρητή, το επίσημο δημοσιογραφικό έντυπο της Ι. Αρχιεπισκοπής γίνεται μια συνεχής προβολή του ιερού, όπως χαρακτηρίζεται, σκοπού της στήριξης των ιδρυμάτων της Ακαδημίας. Η πιο μεγάλη καμπάνια, κυριολεκτικά εκστρατεία



της εποχής, προβάλλεται με το σύνθημα *EN MONON ΔΟΜΑΡΙΟΝ* ετησίως, με στόχο να ευαισθητοποιηθούν οι ομογενείς προς στήριξη γενικότερα του έργου της Αρχιεπισκοπής και ειδικότερα να αγκαλιαστεί από την ομογένεια το πρώτο της κοινωφελές ίδρυμα που θα την αναδείξει για μια ακόμη φορά στον αδιαμφισβήτητο ρυθμιστή των ομογενειακών θεμάτων. Η ειδικώς προς τούτο συσταθείσα *Επιτροπή Μονοδολλαρίου Αρχιεπισκοπής*, εμφανίζεται με ανακοινώσεις της αδιαλείπτως στα φύλλα του επίσημου περιοδικού της Αρχιεπισκοπής «Ορθόδοξος Παρατηρητής», από το πρώτο εκδοθέν φύλλο του το 1943 και καλεί τους ομογενείς να καταθέσουν το ένα τους δολάριο ετησίως με το οποίο θα γίνει σίτιση, στέγαση, περίθαλψη ορφανών και ταυτόχρονα θα εκπαιδευτούν δασκάλες για τα δικά τους τα παιδιά¹.

Το ίδρυμα μάλιστα αυτό ετέθη στο σύνολό του υπό την αιγίδα, φροντίδα και στήριξη-ακόμη μέχρι και σήμερα- της *Φιλοπτώχου Αδελφότητος Αρχιεπισκοπής*, η οποία κατέβαλε και καταβάλλει κάθε προσπάθεια για την εξοικονόμηση πόρων λειτουργίας του.

Αξιοσημείωτο, επίσης, είναι το γεγονός ότι η οργάνωση αυτή θα θεσπίσει μια πρωτότυπη μορφή δωρεάς, με την ονομασία «Αγιοβασιλόπιτα», σύμφωνα με την οποία οι κοινότητες συγκεντρώνουν κατά την κοπή της «Βασιλόπιτας» χρήματα αποκλειστικά για την Ακαδημία. Ο θεσμός αυτός αποτελεί πλέον παράδοση στις κοινότητες και η δωρεά αυτή συνεχίζεται μέχρι και σήμερα επί 60 έτη, από τις Φιλοπτώχους Αδελφότητες.

Σε εγκύκλιό του ο Αθηναγόρας θα προχωρήσει σε λεπτομέρειες πώς πρέπει να συλλέγονται τα χρήματα της «Αγιοβασιλόπιτας», εκθειάζοντας το έργο της Φιλοπτώχου «την οποίαν πρέπει να θεωρώμεν Μάνναν της κοινότητας δια την ιεράν αυτήν αποστολήν».

3. Λειτουργία Ακαδημίας

Τη γενική εποπτεία και ευθύνη για τη λειτουργία της Σχολής, είχε πάντα ο Αρχιεπίσκοπος, ο οποίος τη θεωρούσε ως το κατ' εξοχήν ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα, το οποίο ικανοποιούσε τις ανάγκες της ομογένειας, σε διδακτικό προσωπικό.

Στην από 30-5-1960 επιστολή του προς τον Αρχιεπίσκοπο, ο διευθυντής της Ακαδημίας Φ. Εμμανουήλ καίτοι δηλώνει ότι συνεργάστηκε με τον ορισθέντα ως υπεύθυνο για την κατάρτιση του κανονισμού της Ακαδημίας, διαχωρίζει στη συνέχεια τη θέση του και τονίζει κάποιες αρχές τις οποίες έθεσε (δεν φαίνεται αν αυτές τέθηκαν εκ των υστέρων). Οι αρχές αυτές είναι πάντως για κάθε περίπτωση και πριν από οποιαδήποτε εφαρμογή, κάτω από τον απόλυτο έλεγχο του Αρχιεπισκόπου.

Έκπληξη προκαλεί το αυστηρά συγκεντρωτικό σύστημα που επικρατεί κατά την περίοδο λειτουργίας της Ακαδημίας Αγ. Βασιλείου, αφού ο Αρχιεπίσκοπος ήταν ευθέως ο μόνος αποδέκτης πάσης μορφής αλληλογραφίας από οποιοδήποτε κλιμάκιο της εκκλησιαστικής ιεραρχίας.

Δείγμα αυτού του συγκεντρωτισμού και του απόλυτου ελέγχου αλλά και δείγμα της «του ενός ανδρός αρχής και εξουσίας», αποτελεί η από 1-9-1944 επιστολή του Δ/ντή της Ακαδημίας προς τον Αθηναγόρα, στην οποία, αφού του γνωρίζει τα τυπικά περί αγιασμού κ.λπ., τον ενημερώνει ότι «από τα εν τη Ιερά Αρχιεπισκοπή παραληφθέντα δύο κρεβάτια, δεν τα ευρίκαμεν με τα αναγκαία εξαρτήματα αυτών. Από το μεγάλο μόνο των δύο πλαιγίων μερών οι σανίδες ευρέθησαν».

Είναι απορίας άξιον αν ο Αρχιεπίσκοπος ασχολήθηκε ο ίδιος με τα πλευρικά του κρεβατιού, ο Δ/ντής πάντως τον παρακαλεί «όπως αγαθυνόμενοι, διατάξητε, όπως, ευρεθώσι και πεμθώσι τα ελείποντα»².

Το είδος γραφής θυμίζει στρατιωτική ορολογία, διανθισμένη βέβαια με ανάλογη μεγα-

¹ Εφημ. *Ορθόδοξος Παρατηρητής*, 15 - 2 - 1946, «Τι είναι το Μονοδολάριον».

² Αριθ.Πρωτ. 1, 1-9-1944, έγγραφο του Διευθυντή Δ. Μαυρέα.



θυμία κ.λπ., είναι πάντως το κείμενο αποκαλυπτικό όσον αφορά τη διοικητική οργάνωση της Αρχιεπισκοπής.

4. Επιλογή προσωπικού

Αναφέρθηκε, ήδη, παραπάνω, το αυστηρά συγκεντρωτικό σύστημα κάτω από το οποίο λειτούργησε η Αρχιεπισκοπή, με τον Αρχιεπίσκοπο να έχει λόγο από την αρχή μέχρι και το τέλος κάθε απόφασης.

Κάθε πρόγραμμα προς υλοποίηση θα πρέπει να έχει την έγκρισή του, ύστερα από πρόταση επιτροπής, που ο ίδιος συστήνει.

Το ίδιο ισχύει και για το διδακτικό προσωπικό της Ακαδημίας.

Με επιστολή του προς τον Αρχιεπίσκοπο στις 2-4-1973, ο Κοσμήτορας της Σχολής Πρωτοπρεσβύτερος Στυλιανός Χάρακας, του στέλνει δύο έγγραφα:

*«Το πρώτον αποτελεί απόπειραν εις την περιγραφήν του νέου προγράμματος δια το κολ-
λέγιον. Θα προχωρήσωμεν εις την τελικήν διάρθρωσιν της διδακτέας ύλης και την επιλογήν,
εν συνεννοήσει μεθ' Υμών, των νέων καθηγητών»*, αναφέρει³.

Όμως και στην επιλογήν αυτών ο Αρχιεπίσκοπος επιλέγει προσωπικώς το διδακτικό προσωπικό το οποίο θα διδάξει στα ιδρύματα της Αρχιεπισκοπής.

Έτσι και το προσωπικό της Ακαδημίας επιλέγεται προσωπικά από τον Αρχιεπίσκοπο, γι' αυτό αποτελείται κατά κανόνα είτε από θεολόγους- λαϊκούς είτε από ιερωμένους πτυχιούχους των θεολογικών σχολών της Ελλάδας.

Διαβάζοντας σήμερα τον πρώτο κυκλοφορήσαντα Κατάλογο Σπουδών της Ακαδημίας, ο οποίος τυπώθηκε μόλις το 1968, βρίσκουμε ότι από τους 5 καθηγητές των βασικών μαθημάτων, 4 εξ αυτών είναι θεολόγοι, από τους οποίους οι 3 είναι ιερωμένοι και ένας από αυτούς είναι ο Διευθυντής.

Διευθυντές στην Ακαδημία, άλλωστε, υπηρέτησαν κυρίως Αρχιμανδρίτες, Επίσκοποι και ιερείς – θεολόγοι, όπως φαίνεται από τα αρχεία της σχολής.

Από τα στοιχεία προκύπτει ότι, στα 29 χρόνια λειτουργίας της, η Ακαδημία είχε συνολικά 7 Διευθυντές από τους οποίους οι 4 ήταν ιερωμένοι – Θεολόγοι (ένας Αρχιμανδρίτης, δύο Επίσκοποι, ένας Ιερέας).

Από τους υπόλοιπους 3 λαϊκούς, ένας μόνο ήταν παιδαγωγός και οι άλλοι ήταν λαϊκοί-Θεολόγοι. Όλοι είχαν σπουδές είτε στις θεολογικές σχολές της Ελλάδας είτε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης.

Η αναλογία αυτή αναδεικνύει την επικρατούσα τότε αλλά και σήμερα τάση και θέση ότι όλες οι δράσεις της Ομογένειας πρέπει να εκφράζονται μέσα και γύρω από την εκκλησία και τους λειτουργούς της.

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός της ύπαρξης στη σχολή ανάλογου κλίματος και πνεύματος, με αυτό που υπήρχε στην Ελλάδα την περίοδο αυτή, όσον αφορά τα πολιτικά πιστεύω του διδακτικού προσωπικού της Ακαδημίας. Τα πολιτικά πάθη της περιόδου 1944-1949, αλλά και η μεταγενέστερη λογική του ελέγχου των κοινωνικών –κατ' ευφημισμόν αλλά πολιτικών κατ' ουσίαν - φρονημάτων των δημοσίων υπαλλήλων, που επικρατούσε στην Ελλάδα, πέρασε αδιάβλητη και πέραν του Ατλαντικού. Η λογική αυτή του ελέγχου των πολιτικών φρονημάτων, είχε εφαρμογή και στο διδακτικό προσωπικό των σχολείων του εξωτερικού. Ενδεικτική είναι η αλληλογραφία για την εξακρίβωση των πολιτικών φρονημάτων του υποψηφίου προς κατάληψη της θέσης του Dean (Γενικού Διευθυντή) στην Ακαδημία, Φ. Εμμανουήλ.

Ο εν λόγω εκπαιδευτικός στάλθηκε για μετεκπαίδευση στο Πανεπιστήμιο Columbia της Ν. Υόρκης, με δαπάνη της Ελληνικής Κοινότητας της Αλεξάνδρειας, Αιγύπτου. Μετά την απόκτηση γνωριμιών και επαφής με την Αρχιεπισκοπή, η οποία προφανώς εκτίμησε τις ικα-

³ 2-4-1973, έγγραφο κοσμήτορα Ελληνικού Κολλεγίου προς Αρχιεπ. Αθηναγόρα.



νότητές του, τού έγινε πρόταση για να προσληφθεί ως Γεν. Δ/ντής της Ακαδημίας, και για το λόγο αυτό η Αρχιεπισκοπή ζήτησε προς τούτο την άδεια της ως άνω κοινότητας⁴. Εκείνη απάντησε με τη σειρά της ως εξής: «Σας πληροφορούμε ότι λυπούμεθα αρνούμενοι να χορηγήσωμεν άδειαν χρησιμοποίησεως υπό της Αρχιεπισκοπής Αμερικής... Η ημετέρα κοινότης δαπάνησε, παρά τας οικονομικάς δυσχερείας άς αντιμετωπίζει, περί τας 2.500 Λ. Αιγύπτου, επομένως είναι και απ' αυτής της πλευράς να αποβλέψη αύτη, έστω και κατ'ιδέαν, εις την χρησιμοποίησιν αυτού παρ' άλλου Ελληνικού Οργανισμού, ιδίως ως ο Υμέτερος, έχων άφθονα τα μέσα να προετοιμάσει δι' εξόδων του, εκπαιδευτικόν προσωπικόν για τα σχολεία του»⁵.

Παρά την κατηγορηματική αυτή άρνηση της Αλεξάνδρειας, η Αρχιεπισκοπή θα προσλάβει τον εκπαιδευτικό, Ξεσηκώνοντα θύελλα αντιδράσεων στην Αλεξάνδρεια, όπου δημοσιοποιείται μάλιστα το θέμα στον ομογενειακό τύπο, ο οποίος θα δημοσιεύσει άρθρο εναντίον της προσωπικότητας του μέχρι πρότινος καλού παιδαγωγού, και με κατηγορίες για τα αριστερά του φρονήματα, για τα οποία ενημερώνεται και το ΥΠ.ΕΞ. Με το εμπιστευτικό-επείγον έγγραφό του στις 4-3-1950, το τότε Υφυπουργείο Τύπου, διαβιβάζει σχετικό δημοσίευμα της εφημερίδας «Ημερήσια Νέα», προς τον Γενικό Πρόξενο, αναφέροντάς του ότι «θα ήτο σκόπιμον να ανακοινωθεί εις την Α. Σεβασμιότητα ότι, ο περί ου πρόκειται, είναι γνωστός εν Αιγύπτω δια τα επικινδύνως αριστερά του φρονήματα»⁶. Θορυβημένος ο Αθηναγώρας, με το από 5-4-1950 έγγραφό του προς το Γενικό Πρόξενο, αναφέρει ότι «ζητούνται συγκεκριμένα στοιχεία ως προς τα αριστερά φρονήματα του υποψηφίου», με την παρατήρηση: «κατανοείτε βεβαίως ότι η θέσις του Αγίου Βασιλείου είναι λίαν υπεύθυνος ως προς το ζήτημα τούτο, καθόσον πρόκειται περί Δ/ντού Ιδρύματος»⁷.

Τελικώς επρυστάνευσε η λογική της αξιοποίησης των παιδαγωγικών γνώσεων και της υψηλής επιστημονικής κατάρτισης του Φ. Εμμανουήλ, ο οποίος προσελήφθη και ανέλαβε τελικώς Δ/ντής το 1949 μέχρι και το 1952, με μεγάλη μάλιστα επιτυχία στο έργο του.

Τα παραπάνω πάντως γεγονότα αναδεικνύουν τρία ακόμα στοιχεία:

Πρώτον, ότι η Ομογένεια εξακολουθεί να ζει μια παράλληλη πολιτική ζωή με αυτήν που την ίδια περίοδο υπάρχει στην Ελλάδα και που έχει τη συνέχειά της από την περίοδο των δύο πολιτικών παρατάξεων βενιζελικών-βασιλικών.

Δεύτερον, ότι η ομογένεια της Αμερικής ακόμα και στη δεκαετία του 1940, εθεωρείτο και από την Ελλάδα αλλά και από τις λοιπές ομογενειακές παροικίες ως ανθούσα οικονομικά, άρα και ικανή να οργανώσει αυτοτελείς οργανισμούς και εκπαιδευτικά ιδρύματα τα οποία δύνανται να τα στελεχώσει.

Τρίτον, ότι στη χώρα αυτή, ακόμα και τα «άκρως επικίνδυνα» αριστερά φρονήματα μπορούσαν να αποκαθαρθούν μέσα στο κλίμα και την ισχυρή αφομοιωτική δύναμη του συστήματος να αφομοιώνει τους ικανούς.

5. Εγγραφές

Οι εγγραφές στην Ακαδημία ήταν πάντα ένα πρόβλημα, αφού ο αριθμός τους κατ' έτος δεν ξεπέρασε τις 14 φοιτήτριες, με εξαίρεση το ακαδημαϊκό έτος 1965-1966 που αποφοίτησαν 19 δασκάλες.

Σε επιστολή του (που δημοσιεύεται στην τότε ομογενειακή εφημερίδα Ατλαντίς, 4-8-1959) προς τις κοινότητες, ο Αρχιεπίσκοπος Ιάκωβος περιγράφει τα οφέλη που θα έχουν η Εκκλησία, η κοινότητα αλλά και οι υποψήφιοι, κάνοντας έκκληση στις κοινότητες να παροτρύνουν νέες για εγγραφή:

⁴ Έγγραφο από 17-8-1949 Αρχιεπισκόπου Αθηναγόρα προς Δ.Σ. Ελληνικής Κοινότητας Αλεξανδρείας.

⁵ Έγγραφο από 29-8-1949 Ελληνικής Κοινότητας Αλεξανδρείας προς Αρχιεπίσκοπο Αμερικής.

⁶ Εμπιστευτικόν – Επείγον από 4-3-1950 έγγραφο του Υφυπουργείου Τύπου και Πληροφοριών.

⁷ Έγγραφο από 5-4-1950 Αρχιεπισκόπου Αθηναγόρα προς Γ. Προξενείο Νέας Υόρκης.



«Προτρεπόμεθα όθεν πατρικώς όπως καταβληθή κάθε προσπάθεια δια την υποκίνηση του ενδιαφέροντος αποφοίτων γυμνασίου νεανίδων της κοινότητάς σας να εγγραφούν κατά το προσεχές σχολικόν έτος εις το κολλεγιακόν τμήμα της Ακαδημίας⁸».

Δεν εισακούστηκε βέβαια ο Αρχιεπίσκοπος από τις νεάνιδες των κοινοτήτων, αφού και-τοι η εγκύκλιός του αυτή, όπως και κάθε άλλη, διαβάστηκε από άμβωνος σε όλες τις εκκλη-σίες, πενιχρά ήσαν τα αποτελέσματα για προσέλκυση Ελληνοαμερικανίδων στη Σχολή⁹.

Στον Οδηγό Σπουδών της σχολής διαβάζουμε ότι : «η Ακαδημία δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο χαρακτήρα ως μιας εκ των ουκ άνευ προϋποθέσεων για εγγραφή. Ο χαρακτήρας και η συνολι-κή προσωπικότητα διερευνούνται σε βάθος από τα δικαιολογητικά που ζητούνται παρακάτω».

Στα δικαιολογητικά μαζί με την αίτηση υποβάλλονται Απολυτήριο Ελληνικού Λυκείου με βαθμό τουλάχιστον 16 για τις εξ Ελλάδος φοιτήτριες και ελάχιστη γνώση της Ελληνικής (μόνο ενός έτους Ελληνικά) για τις εξ Αμερικής.

Υποβάλλονται επίσης συστατικές επιστολές του ιερέα της κοινότητας, της Φιλοπτώχου Ενώσεως και δύο επιφανών μελών της κοινότητας.

6. Επιλογή φοιτητριών - Δίδακτρα

Οι υποψήφιες φοιτήτριες επιλέγονται με κριτήρια ανάλογα των κριτηρίων τα οποία ίσχυαν στην μεταπολεμική Ελλάδα. Όλα τα υπάρχοντα κείμενα, αναφέρουν ως κριτήρια, το ήθος, την ευηπολησία, το παράστημα κ.τ.λ.

Ενδεικτικό είναι το «Σημείωμα της Σχολής», σύμφωνα με το οποίο «Εις την Ακαδημίαν του Αγ. Βασιλείου γίνονται δεκταί ως φοιτήτρια, απόφοιτοι Ελληνικού ή Αμερικανικού Γυμνα-σίου, άγαμοι, με καλούς βαθμούς και αρίστας συστάσεις».

Στην επιτροπή εγγραφών εκτός της αίτησης οι φοιτήτριες υποβάλλουν:

«γ. Συστατικός επιστολάς τεσσάρων ευηπολήπτων προσώπων.

δ. Φωτογραφίαν ολόσωμον».

Η απαίτηση διδασκτρων εκ μέρους της σχολής πρέπει να θεωρείται ο βασικός αποτρεπτι-κός παράγοντας αναφορικά με την εξασφάλιση ικανού αριθμού φοιτητριών εξ Ελλάδος, που όπως φαίνεται από όλα τα έγγραφα αποτελούσαν τη δυνητική δεξαμενή αναζήτησής τους. Και οι δύο Αρχιεπίσκοποι που υπηρέτησαν στο διάστημα λειτουργίας της Ακαδημίας, κατέ-βαλαν πολλές προσπάθειες για αναζήτηση φοιτητριών. Με επιστολές τους μάλιστα σε γνω-στούς τους Μητροπολίτες στην Ελλάδα, τους παρακαλούν να αναζητήσουν καλές μαθή-τριες και να τους συστήσουν να έλθουν και να φοιτήσουν στην Ακαδημία. Η ανταπόκριση πάντως από Ελλάδα δεν ήταν η αναμενόμενη, εξαιτίας των απαιτούμενων διδασκτρων.

Εκείνο πάντως που είναι συγκλονιστικό είναι ότι η Ακαδημία τορπιλίστηκε και από το ομο-γενειακό ακαδημαϊκό κατεστημένο! Αυτό το λέει ο Ιάκωβος, η μεγάλη αυτή φυσιογνωμία που έχει δεχθεί αυστηρότατες κριτικές από τον ελληνικό τύπο της δεκαετίας '60, '70, '80, αλλά που τελευταία, με νέα ντοκουμέντα, πάλι ο τύπος επανορθώνει την εικόνα του και στην Ελλάδα.

Το ότι το οικονομικό ήταν ο κύριος λόγος μη προσέλευσης φοιτητριών προκύπτει και από σχετική επιστολή του Καθηγητή της Σχολής Διαμαντόπουλου προς τον πρόεδρο του Ελληνικού Κολεγίου, στην οποία του γνωρίζει ότι: «ο αριθμός των εγγραφεισών κατά το 1972-73 ανήρχετο αρχικώς εις 11 φοιτητρίας, απάσας εξ Ελλάδος, εκ των οποίων 6 απεχώ-ρησαν κυρίως λόγω αδυναμίας των να καταβάλουν τα δίδακτρα και γενικώς να ανταποκρι-θούν εις τα έξοδα των σπουδών τους».

Ενδιαφέρουσα είναι στο σημείο αυτό, η αντίθετη άποψη του πρώην Διευθυντή της Ακα-δημίας Αγ. Βασιλείου Χατζηγεμμανουήλ, πάνω στο θέμα αυτό, όπως διατυπώνεται στον πρό-λογο του Οδηγού Σπουδών, ότι: «οι δάσκαλοι από την παλιά πατρίδα (sic) αρχίζουν να χάνουν

⁸ « Η σπουδαιότης εγγραφής φοιτητριών εις το κολέγιον Αγίου Βασιλείου », εφημερίδα Ατλαντίς, 4-8-1959

⁹ «The Orthodox Guide», 21 – 5 – 2003, εβδομαδιαίο ενημερωτικό δελτίο Εκκλησίας Αγ. Κωνσταντίνου και Ελένης, Lancaster, PA.



την αποτελεσματικότητά τους, αφού η νέα γενιά Ελληνοαμερικανών πίεσε την Εκκλησία για να αναζητήσει ένα νέο τύπο δασκάλου που θα μπορούσε να αναζητηθεί μόνο σ' αυτή τη χώρα».

Ήταν αρκετά αισιόδοξη βέβαια η προσδοκία του Χατζημεμανουήλ η οποία όμως δεν επαληθεύτηκε, ποτέ, όπως δείχνουν τα στοιχεία εγγραφής των φοιτητριών. Θα ήταν φυσικά ευχής έργον εάν η ομογένεια διέθετε ενδιαφερόμενες υποψήφιες οι οποίες θα γνώριζαν άριστα την ελληνική γλώσσα και θα ήθελαν να σπουδάσουν στη σχολή για να γίνουν δασκάλες.

Η θέση αυτή αποτελεί και αντίφαση στα γενικώς παραδεδομένα ότι ο καταλληλότερος δάσκαλος για να διδάξει μια γλώσσα ως Β' ή Ξένη, είναι αυτός ο οποίος έχει εκπαιδευθεί στη χώρα που η γλώσσα ομιλείται ως μητρική, άρα στην περίπτωση μας εκείνοι που είτε τελείωσαν παιδαγωγικές σχολές της Ελλάδας, είτε τελείωσαν ελληνικό γυμνάσιο και στη συνέχεια είχαν παιδαγωγική κατάρτιση σε ένα οποιοδήποτε άλλο παιδαγωγικό ίδρυμα.

Η άποψη αυτή, επίσης, έρχεται σε αντίθεση με αρκετές άλλες απόψεις αλλά και με ό,τι η πραγματικότητα έδειξε, ότι οι εξ Ελλάδος μαθήτριες ήταν εκείνες που παρέμειναν μετά την αποφοίτησή τους στο σύστημα και εργάστηκαν ως δασκάλες στα κοινοτικά σχολεία. Οι ελάχιστες εξ Αμερικής, γνωρίζουσες άριστα την Αγγλική γλώσσα, συνέχισαν σπουδές σε άλλα πανεπιστήμια και επέλεξαν άλλα επαγγέλματα.

Στην ίδια αναφορά του Δ/θνή Διαμαντόπουλου, αναδεικνύεται πάντως ο κύριος λόγος για τον οποίο δεν υπήρξε ικανοποιητική ανταπόκριση φοιτητριών από Ελλάδα, αφού όπως σημειώνεται «αν και υπάρχουν και άλλοι λόγοι μείωσης των εξ Ελλάδος φοιτητριών, ο σπουδαιότερος τούτων είναι προφανώς οικονομικός. Αι εξ Ελλάδος φοιτήτριαι δεν έχουν την ευχέρειαν να καταβάλουν τα νενομισμένα δίδακτρα».

Εάν μεταφερθεί κανείς σήμερα στην επικρατούσα τότε οικονομική, πολιτική και κοινωνική κατάσταση της Ελλάδας, των δεκαετιών '40, '50, '60 και '70, είναι δύσκολο να πιστέψει ότι έγιναν προτάσεις σε καλές μαθήτριες για να έρθουν για σπουδές, στην πολλά υποσχόμενη - σε όλο τον κόσμο τότε- Αμερική, οι οποίες προτάσεις δεν ερμηνεύτηκαν ως ευκαιρίες ζωής.

Αν μάλιστα αναλογιστεί κανείς ότι την ίδια περίοδο χιλιάδες Έλληνες μετανάστευαν στην ίδια χώρα ως απλοί εργάτες στη χώρα του Αμερικανικού Ονείρου. Όσοι μάλιστα δεν κατάφεραν να έρθουν νόμιμα, πήδηξαν λαθραίοι από τα καράβια με κινδύνους πολλούς, κρυβόμενοι ως παράνομοι, ευελπιστούντες σε ένα γάμο που θα τους νομιμοποιούσε στις Η.Π.Α.. Το δέλεαρ για την αναζήτηση του αμερικανικού ονείρου, ήταν γι' αυτούς ισχυρό, μολοντί ήταν ένα ταξίδι στο άγνωστο. Πώς όμως δεν συγκινούσε τις αδελφές τους και τις κόρες τους που θα ερχόντουσαν, μάλιστα, για σπουδές και άρα ένα μέλλον καλύτερα προσδιορισμένο;

Ο λόγος είναι απλός: ο ναυτικός που πήδηξε από το καράβι για το όνειρο, δεν ρίσκαρε τίποτε απ' ό,τι είχε πριν μεταναστεύσει. Οι καλές μαθήτριες των δεκαετιών του '40 έως '60, δεν έθεταν σε κίνδυνο το Απολυτήριο του Ελληνικού Γυμνασίου, το οποίο εξασφάλιζε σίγουρα εργασία. Ταυτόχρονα, πρέπει να σημειώσουμε ότι η Ελλάδα τότε «εξήγαγε» οικονομικούς μετανάστες. Οι καλές μαθήτριες, επομένως, δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να πάνε στο εξωτερικό για σπουδές.

Στο σημείο αυτό ας επισημανθεί ότι το ελληνικό κολέγιο χρέωνε 1200 δολ. ετησίως δίδακτρα και διαμονή-διατροφή 1000 δολ. ενώ η Ακαδημία χρέωνε ένα ποσό 500 δολ.

Επίσης είχε προβλεφθεί ότι οι έχουσες οικονομική αδυναμία Φοιτήτριες μπορούν να πάρουν δάνειο από τη σχολή, το οποίο έπρεπε να επιστραφεί εντός πενταετίας από την αποφοίτησή τους.

7. Πρόγραμμα Ακαδημίας- Δυσλειτουργίες

Η έναρξη λειτουργίας της Ακαδημίας εκτός πολλών άλλων δυσκολιών (κτηριακά, σίτιση, διδακτικό και διοικητικό προσωπικό) αντιμετώπισε σοβαρό πρόβλημα και με το πρόγραμμα σπουδών της.

Η Διεύθυνση της Ακαδημίας αφημένη στο ξεκίνημά της στον στερούμενο -όπως φαίνεται από τα κείμενά του- παιδαγωγικής κατάρτισης, Αρχιμανδρίτη Δ. Μαυρέα, δεν μπορούσε να



αντεπεξέλθει σε σοβαρά εκπαιδευτικά θέματα, θέματα επιλογής προσωπικού, προγράμματος σπουδών, πειθαρχίας φοιτητριών, κ.τ.λ.

Όλα τα παραπάνω θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν από έναν ιερωμένο, ο οποίος ασκούσε θέση Διευθυντή, χωρίς παιδαγωγική κατάρτιση, και, όπως τουλάχιστον τεκμαίρεται από τα γραπτά κείμενά του, χωρίς καμιά πανεπιστημιακού επιπέδου μόρφωση.

Ο ιερωμένος αυτός, εμμέσως πλην σαφώς, σε όλα τα κείμενά του, αφήνει να φανεί η αδυναμία του αυτή, εν τούτοις συστήνει, προτείνει, εισηγείται και εκλιπαρεί τον Αρχιεπίσκοπο για αναγκαίες παρεμβάσεις. Στην από 17-6-1946 επιστολή του στον Αθηναγόρα, μετά σεβασμού, πάντα, αναφέρει «*ότι πολλάκις προφορικώς και γραπτώς έχω αναφέρει, συστήσει και υποδείξει, δια την κανονικὴν και εμπρέπουσαν λειτουργίαν του μεγάλου και κοινωφελούς έργου της Ακαδημίας*».

Ως πρώτο θέμα του ιεραρχεί την πρόσληψη διδακτικού προσωπικού «*δια την συστηματικὴν και τακτικὴν παράδοσιν των μαθημάτων*». Προφανώς, ως διδακτικό προσωπικό στην αρχή προσελήφθησαν δασκάλες εξ Ελλάδος, οι οποίες, όπως ήταν αναμενόμενο, δεν γίνονταν αποδεκτές από τις φοιτήτριες οι οποίες «*άρτι αφιχθείσες από Ελλάδα και ίσως εγκυκλοπαιδικά, τουλάχιστον με περισσότερες γνώσεις*».

Σύμφωνα με την πρότασή του «*αι τοιαύται σπουδαίαί ελλείψεις ηνάγκασαν τας φοιτητριάς ίνα μοι δηλώσωσιν, ότι εάν δε μάθωσι σαφώς και ασφαλώς περί του προγράμματος των μαθημάτων του ερχομένου έτους 1946-47, και υπό τίνων καθηγητών θα διδαχθώσιν, όπως συνεχίσωσιν τας αρχαζμένας σπουδάς των, ας μέχρι σήμερα δεν γνωρίζουσι πώς και τότε θα τελειώσωσι*»¹⁰.

Θα έλεγε κανείς ότι είναι μνημειώδης και από παιδαγωγικής σκοπιάς ιστορική, η παραδοχή καθ' όλα, της ως άνω «*εκπαιδευτικής αναρχίας*» την οποία αποδέχεται χωρίς περιστροφές ο Διευθυντής, ο οποίος δικαιολογεί, παράλληλα, την πρώτη, εκτός Ελλάδος «*αποχή εκ των μαθημάτων*» των φοιτητριών του. Τα επίθετα, «*συστηματική και τακτικὴν παράδοσιν μαθημάτων*» που χρησιμοποιεί, ενεργοποιούν τα αντίθετά τους ευκαιριακή, περιστασιακή παράδοσις μαθημάτων, που προφανώς συνέβαιναν στη Σχολή, με αποτέλεσμα να μην γνωρίζουν οι φοιτήτριες «*πώς και τότε θα τελειώσωσιν*». Αυτά συμβαίνουν στα πρώτα χρόνια λειτουργίας. Στη συνέχεια, όμως, όπως μας λέει η Διευθύντρια του Γραφείου Παιδείας Αρχιεπισκοπικής Περιφέρειας, Μ. Μακεδών, το πρόγραμμα και πλήρες ήταν και καλά οργανωμένο, οι δε φοιτήτριες ήταν ικανοποιημένες από το επίπεδο σπουδών της Σχολής.

8. Αναλυτικό Πρόγραμμα

Το Ακαδημαϊκό έτος χωρίζεται σε δύο εξάμηνα (semesters) κάθε ένα από τα οποία έχει 15 ή 16 διδακτικές μονάδες (credits). Το σύνολο των μονάδων για αποφοίτηση είναι 93. Από αυτές 6 μόνο είναι με το γενικό όρο Παιδαγωγική (Education), 3 ώρες (ένα εξάμηνο 3 ώρες εβδομαδιαίως) στην Ψυχολογία ενώ 10 ώρες (3 ώρες εβδομαδιαίως) είναι αφιερωμένες στα Θρησκευτικά, τα οποία διδάσκονται σε 4 από τα 6 εξάμηνα.

Είναι χαρακτηριστική η βαρύτητα που δίνεται στο μάθημα των θρησκευτικών, γεγονός αναμενόμενο, αφού οι δασκάλες προορίζονται εκτός από διδασκαλία Ελληνικών και για τη διδασκαλία Κατήχησης στα Κατηχητικά Σχολεία αλλά και για γραμματείες Κοινοτήτων, άρα θα έπρεπε να έχουν μπει στο πνεύμα και στο κλίμα των εκκλησιαστικών πραγμάτων με βιώματα αλλά και μέσα από την εκπαίδευσή τους.

9. Φοίτηση

Η φοίτηση στη σχολή είναι υποχρεωτική, όπως, άλλωστε, υποχρεωτική ήταν η φοίτηση και στις Ακαδημίες της Ελλάδας, οι οποίες λειτούργησαν ως πρότυπο για την Ακαδημία.

Σε προσφώνησή της προς τις αποφοιτούσες φοιτήτριες, η φοιτήτρια Α.Δ., κατά την α'

¹⁰ Αριθ. Πρωτ. 603/17-6-1946, επιστολή του Διευθυντή Αρχιμανδρίτη Μαυρέα προς τον Αρχιεπίσκοπο Αθηναγόρα.



τελετή αποφοίτησης το 1947, λέει:

«Πώς όλα αυτά να μη μας ωθούν προς μεγαλύτερη φιλοπονία και φιλομάθεια, ώστε να πείθονται και αυτοί (διδασκτικό προσωπικό) ότι οι κόποι των δεν πηγαίνουν χαμένοι; Δια τους λόγους αυτούς παρακολουθούμε με ζήλο τα μαθήματά μας από τας 9.00 π.μ. έως 12.00 μ.μ. και από τας 1.30 π.μ. έως και 3.30 μ.μ., εκτός από τεσσάρων ωρών μελέτην»¹¹.

Πλήρες πεντάωρο ημερησίως, είναι ένα αρκετά πλούσιο πρόγραμμα για ένα τριετή κύκλο σπουδών. Εικάζεται, ότι το πρόγραμμα αυτό εθεωρείτο «βαρύ» για τις φοιτήτριες, λαμβάνοντας υπόψη ότι δεν υπήρχε η ευχέρεια επιλογής μαθημάτων που ίσχυε την ίδια περίοδο στα κρατικά κολέγια. Έτσι, τουλάχιστον, διαφαίνεται από τη συνέχεια της προσφώνησης σύμφωνα με τα λόγια της ίδιας φοιτήτριας και προέδρου των φοιτητριών του Διδασκαλείου: *«Δεν είναι όμως ολόκληρη η ζωή μας αιχμάλωτος εις τα μαθήματα και εις την μελέτην»*. Πίσω από το επίθετο «αιχμάλωτος» διακρίνει κανείς το ασφυκτικά ελεγχόμενο ωράριο των φοιτητριών, στο οποίο υπάρχει όμως και η ανάσα: *«Έχομεν μιαν ημέραν την εβδομάδα δια κινηματογράφο και ψώνισμα. Επίσης δύο ώραι εκάστης ημέρας είναι αφοσιωμένες (sic) εις σωματικήν εξάσκησην, ήτοι πεζοπορίες, εκδρομές, μουσικήν, χορό»*.

Μια έστω και υποτυπώδης μορφή συνδικαλισμού απαντάται τόσο νωρίς στη φοιτητική ζωή των φοιτητριών. Είναι οργανωμένες σε Φοιτητικό Σύλλογο, γίνονται συνεδριάσεις, συζητούνται προβλήματα τα οποία εάν δεν μπορούν οι ίδιες να επιλύσουν *«φέρομεν δια της Προέδρου, το ζήτημα ενώπιον του Θεοφιλεστάτου Διευθυντή μας, ο οποίος το κρίνει επιεικέστατα και στοργικότητα και μας υποδεικνύει την λύσιν»*.

Στην Ακαδημία οι φοιτήτριες έχουν τις απαραίτητες πρακτικές ασκήσεις κάνοντας διδασκαλίες στο δημοτικό σχολείο το οποίο λειτουργεί στον ίδιο χώρο. Είναι το κομμάτι από τις δραστηριότητες που φαίνεται να γεμίζει στην κυριολεξία τη ζωή τους στη σχολή *«Αι Φοιτήτριαι της ανωτέρας τάξεως διδάσκουν κατά σειράν δύο την εβδομάδα εις το Δημοτικόν μας Σχολείον. Ομιλούμε εις τα παιδιά πάντοτε Ελληνικά. Έτσι αυξάνουμε το λεξιλόγιό τους και εξασκούμεθα και εμείς εις την χρήσιν της Ελληνικής γλώσσης»*. Μπορεί να υποθέσει κανείς ότι ήδη από τότε είχε αρχίσει να μειώνεται το ελληνόφωνο περιβάλλον ακόμα και στη σχολή, και σκεπτόμενες εθνο-επαγγελματικά οι φοιτήτριες χαιρόνται, ανθιστάμενες *«να ομιλούν Ελληνικά»*.

Διαισθάνονται, επίσης, ότι η μη χρήση της γλώσσας θα μείωνε σταδιακά το λεξιλόγιό τους και για τούτο δηλώνουν ότι *«εξασκούμεθα εις την χρήση της Ελληνικής Γλώσσης»*.

10. Φοιτητική ζωή

Υπάρχει ένας γενικός κανονισμός που ρυθμίζει τα της φοιτητικής ζωής μέσα στην Ακαδημία που εκτείνεται από τις θρησκευτικές υποχρεώσεις των φοιτητριών μέχρι τους περιορισμούς της ιδιωτικής τους ζωής. Διαβάζουμε λοιπόν ότι τα πάντα ξεκινούν με προσευχή και ότι *«οι φοιτήτριες επιβάλλεται (are expected) να συμμετέχουν στα μυστήρια της Εξομολόγησης και της Θείας Κοινωνίας σε τακτά διαστήματα»*.

Διαβάζουμε επίσης ότι υπάρχει (Honor system) ως οδηγός καλής συμπεριφοράς εντός και εκτός τάξεως.

Υπάρχει ειδικός για Συμβουλευτική και Καθοδήγηση, λειτουργεί επίσης Συμβούλιο Φοιτητριών, φοιτητική χορωδία, (16) ομάδες αθλοπαιδιών, θεατρική ομάδα, φοιτητικό περιοδικό κάθε 2 μήνες κ.λπ.

Στον ίδιο κανονισμό υπάρχει διάταξη που ορίζει ότι μόνο ανύπαντρα κορίτσια γίνονται δεκτά: *«κανένα κορίτσι δεν μπορεί να παντρευτεί στη διάρκεια της φοίτησης»*.

Γενικά, πάντως, και κάνοντας ένα παραλληλισμό με τη φοιτητική ζωή των Ακαδημιών στην Ελλάδα την ίδια περίοδο, θα έλεγε κανείς ότι οι δραστηριότητες, (λόγω παραμονής στη σχολή) ήσαν και περισσότερες και πλουσιότερες αυτών της Ελλάδας. Οι σημερινές δασκάλες της Ακαδημίας δηλώνουν απόλυτη ικανοποίηση από το επίπεδο σπου-

¹¹ Εφημερίδα Ατλαντίς, 22 Ιουλίου 1947.



δών τους.

11. Επαγγελματική αποκατάσταση

Εκείνο πάντως που βασανίζει τις φοιτήτριες είναι το άδηλο επαγγελματικό τους μέλλον για το οποίο δεν έχει ληφθεί καμία συγκεκριμένη μέριμνα. Για τούτο, απευθύνουν κραυγές αγωνίας στον Αρχιεπίσκοπο οι φοιτήτριες της Ακαδημίας και το 1972 με την χωρίς ημερομηνία επιστολή τους του ζητούν επιτέλους να τον συναντήσουν για τα διάφορα προβλήματά τους, τα οποία στο συντομότερο κείμενό τους, δεν αναφέρονται, όμως υπονοούνται ως προβλήματα στη σταδιοδρομία τους.

«Το μέλλον μας ευρίσκεται στα χέρια σας», γράφουν «Δεκαεφτά φοιτήτριες πρόκειται να αποφοιτήσουν τον ερχόμενο και 15 τον επόμενο χρόνο. Δύο και τρία έτη σπουδών δε νομίζουμε ότι μπορεί να τα πάρει ο αέρας και να σβήσουν από τη μια στιγμή στην άλλη». «Πολλές φορές εξεφράσαμε την επιθυμία να σας δούμε αλλά ουδέποτε εισακούσθημεν»¹².

Δέκα χρόνια πριν βέβαια, το 1962, απευθυνόμενος στις τελειόφοιτες της Ακαδημίας στην επίσημη τελετή, ο Ιάκωβος – χειριστής άριστος του λόγου – θα τους πει: «Μη σας τρομάζει το μεγάλο ταξίδι στο πέλαγος της κοινωνίας, για το οποίο θα ξεκινήσετε σε λίγο: Ο ουρανός είναι ασύγκριτα μεγαλύτερος και ευρύτερος από θάλασσα και γη».

Όμως οι φοιτήτριες ζητούσαν κάτι χειροπιαστό και σίγουρο για το μέλλον τους, το οποίο τα ζεστά λόγια του Αρχιεπισκόπου ουδόλως το έκαναν καλύτερο και λαμπρότερο. Αυτές ζούσαν σε ένα πέλαγος αβεβαιότητας και ο ουρανός ήταν σε μεγάλη απόσταση από 19χρονα κορίτσια του 1960 και '70.

Απευθυνόμενες σε Αρχιεπίσκοπο, με αυτό το πικρό παράπονο οι φοιτήτριες του κολεγίου, σημαίνει ότι είχαν οδηγηθεί σε αδιέξοδο επαγγελματικό, έχοντας προφανώς πληροφόρηση για την αδιοριστία των αποφοίτων των προηγούμενων ετών, και για την αδιαφορία που είχαν επιδείξει οι κοινότητες για πρόσληψή τους στα σχολεία και ως γραμματείς των κοινοτήτων.

Η σκληρή διατύπωση «ουδέποτε εισακούσθημεν» απευθυνόμενη σε ένα πανίσχυρο Ιεράρχη, συνομιλητή τότε της Αμερικανικής και Ελληνικής Κυβέρνησης, απόλυτου ρυθμιστή των ομογενειακών θεμάτων, συνοδοιπόρου του Martin Luther King, αναδεικνύει το υψηλό επίπεδο απόγνωσης και τα συναισθήματα που προξενεί μια αβέβαιη επαγγελματική αποκατάσταση εικοσάχρονων κοριτσιών τα οποία ήρθαν γεμάτα με όνειρα και ελπίδες από μια μεταπολεμική Ελλάδα, για να σπουδάσουν και να αναζητήσουν καλύτερο μέλλον στη χώρα που, τα χρόνια εκείνα έστελνε μηνύματα σε όλο τον κόσμο ως η χώρα της επαγγελίας.

12. Αναγνώριση Σχολής

Η Ακαδημία Αγίου Βασιλείου δεν αναγνωρίστηκε ποτέ ως Παιδαγωγική Σχολή από τις αμερικάνικες εκπαιδευτικές αρχές, όμως έστω και πολύ καθυστερημένα ζήτησε την αναγνώρισή της από το ΥΠΕΠΘ. Η αναγνώριση αυτή, η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «αναγνώριση συνοπτικών διαδικασιών», αποτελεί ένα δείγμα της έστω και καθυστερημένης πολιτικής του ΥΠΕΠΘ, να υποστηρίξει μονάδες παροχής ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, έστω και με παρεκκλίσεις από την ισχύουσα νομοθεσία, για να μη διαταραχθούν οι σχέσεις με την ομογένεια και πιο συγκεκριμένα με τον επίσημο φορέα, την Αρχιεπισκοπή.

Διαφορετικά, δεν εξηγείται πώς έρχεται να αναγνωρίσει με το Π.Δ.508/1970, την Ακαδημία ως ισότιμη με τις «εν Ελλάδι Παιδαγωγικές Ακαδημίας», χωρίς να έχει εγκρίνει και κυρίως παρακολουθήσει το πρόγραμμά της, το διδακτικό προσωπικό κ.τ.λ.¹³.

Είναι, εν τούτοις, οξύμωρο το γεγονός ότι, ενώ έγινε η αναγνώριση 17 έτη μετά την έναρξη λειτουργίας της, όταν η Αρχιεπισκοπή ζήτησε εκ νέου την αναγνώρισή της ως

¹² Επιστολή 32 φοιτητριών προς τον Αρχιεπίσκοπο Ιάκωβο.

¹³ Ίσως αυτό να εξηγείται από το γεγονός ότι το 1970 κυβερνούσε η Χούντα, η οποία μέσα απ' αυτή την πράξη αναγνώρισης να επιδίωκε τη δική της αναγνώριση.



«HELLENIC COLLEGE», το ΥΠΕΠΘ με ξύλινη στην κυριολεξία γλώσσα και με υπογραφή Υπουργού απαντά «ότι οι μεταβολές που έγιναν στην Παιδαγωγική Ακαδημία Αγίου Βασιλείου είναι αντίθετες με τις διατάξεις του Π.Δ. 508/70».

Λόγοι μη αναγνώρισης που προβάλλονται:

α. Ο τίτλος της σχολής.

β. «Η σχολή πρέπει να εφαρμόζει το αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα των βασικών και γενικών μαθημάτων της Ελλάδας. Το πρόγραμμα αυτό είναι διεισδυτικής φύσεως».

Στη συνέχεια ο υπουργός ζητά την υποβολή σχετικών προτάσεων για τροποποίηση του νόμου, ο οποίος θα έλθει εκ των υστέρων ξανά χρόνια αργότερα, να αναγνωρίσει ό,τι έγινε από πλευράς αναλυτικού προγράμματος, επάρκειας προσόντων διδακτικού προσωπικού κ.τ.λ.¹⁴

13. Διακρίσεις

Στη χώρα που το *Discrimination* (διακρίσεις) θεωρείται μια ιδιαίτερα κολάσιμη πράξη, η διάκριση μεταξύ των εργαζομένων στο ίδιο κοινοτικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι γεγονός.

Πολλές κληρικολαϊκές συνελεύσεις περιέλαβαν στις εργασίες τους το θέμα της συνταξιοδότησης των ιερέων, ως κίνητρο για την προσέλευσή τους στην υπηρεσία της Εκκλησίας και που έγινε γεγονός με τη θέσπιση του και σήμερα ακόμη υπάρχοντος *Ταμείου Συντάξεως και Αλληλοβοήθειας Ιερέων και Διακόνων της Ι. Αρχιεπισκοπής*. Αντίθετα, το κατά περιόδους τεθέν ανάλογο θέμα και για τους εκπαιδευτικούς, ουδέποτε υλοποιήθηκε. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι οσάκις καλούνται οι ομογενείς να στηρίξουν το ταμείο αυτό, πάντα γίνεται και μια ευχή –μόνο που μέχρι και σήμερα παραμένει ευχή- για επέκτασή του και στους εκπαιδευτικούς.

Ευτυχώς, βέβαια, η Ελληνική Πολιτεία ήλθε να καλύψει το θέμα της συνταξιοδότησης των διδασκालιστών και να κάνει την ευχή πραγματικότητα για όσες κάτω από προϋποθέσεις του νόμου πληρούν τυπικά προσόντα εκπαιδευτικού.

Η Αρχιεπισκοπή, μάλιστα, δημοσιεύει συχνά στο επίσημο φύλλο της, δισέλιδη ανακοίνωση με τίτλο: *ΜΟΝΟΔΟΜΑΡΙΟΝ – ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΜΟΝΟΔΟΜΑΡΙΟΝ* όπου εξηγεί τους λόγους και τις ανάγκες που θεραπεύει η καταβολή του ποσού αυτού ετησίως «έκαστος ανεξαιρέτως χριστιανός αυτής κληρικός ή λαϊκός, ανήρ ή γυνή, έγγαμος ή άγαμος, ηλικίας 21 ετών και άνω».

Στο εδάφιο Δ' γίνεται ειδική αναφορά ότι αυτό *εθεσπίσθη μεταξύ άλλων δια τους διδασκάλους των κοινοτήτων μας και ότι:*

1ον

2ον « ενισχύεται η πιθανότης ιδρύσεως Ταμείου Συντάξεως και δι' αυτούς.»

Μια άλλη διάκριση λαϊκών και ιερωμένων, εκπαιδευτικών και κληρικών των κοινοτήτων αναδύεται μέσα από τα επίσημα κείμενα της Αρχιεπισκοπής και τις σχετικές προκηρύξεις-προσκλήσεις για φοίτηση στη Θεολογική σχολή και στην Ακαδημία Αγ. Βασιλείου. Έτσι, ενώ οι φοιτήτριες οφείλουν και δίδακτρα να πληρώνουν και ποσό για στέγαση να καταβάλουν στον υποψήφιο της Θεολογικής Σχολής, σύμφωνα με την εγκύκλιο της Αρχιεπισκοπής «εξασφαλίζει αυτή τα ναύλα δωρεάν και παρέχει αυτή δωρεάν μόρφωσιν, κατοικίαν συντήρησιν, ενδύματα, βιβλία και τα λοιπά χρειώδη»¹⁵.

14. Θέματα πειθαρχίας και συμπεριφοράς

Χαρακτηριστικό δείγμα του κλίματος ελέγχου και πειθαρχίας, με πνεύμα πάντα παιδαγωγικό, αποτελεί η από 13-3-1946 επιστολή του Γενικού Διευθυντή της Ακαδημίας Αρχιμ.

¹⁴ Φ.816/17330/15 – 2 – 1977 της Δ.Ε.Ε.Ε. του ΥΠΕΠΘ.

¹⁵ Ορθόδοξος Παρατηρητής, 1 Ιουνίου 1946.



Διον. Μαυρέα, η οποία απευθύνεται στον Αθηναγόρα με ιδιαίτερα απαιτητικό ύφος, για παρέμβασή του σε θέματα απείθειας και πειθαρχίας φοιτητριών.

«Ούτω απέμειναν φοιτήτριαι δέκα τρεις, συν την κατ' όνομα μόνον φοιτήτρια Μ. Σ., ήτις δεν παρακολούθη διόλου μαθήματα, αλλά οπόταν θέλει και επιθυμεί... παρέχει εν τη Ακαδημία με τας απειθείας και δυστρόπου χαρακτήρα της, και είναι ανάγκη να δοθεί μια ορισμένη λύσις».

Η κατάληξη και το ύφος της επιστολής ξενίζει και σήμερα ακόμα για το πιεστικό της περιεχόμενο «Ρητώς και κατηγορηματικώς δηλώ Υμίν, ότι δεν δύναμαι επιπλέον με την υπάρχουσαν κατάστασιν, ίνα συνεχίσω τον νυχθήμερον σκληρόν αγώνα όν επί δύο συνεχή έτη όλαις δυνάμεσι αγωνίζομαι».

Τα προβλήματα συμπεριφοράς είναι βέβαια περισσότερα στο συστεγαζόμενο Γυμνάσιο: «Αι εις το Γυμνάσιο φοιτώσαι δέκα μαθήτριαι, εκτός της Αρίστης μαθήτριας Ν. Γεωργίου, όλαι αι άλλα 9, συχνά πυκνά μας παρέχουν ανησυχίας και πονοκεφάλους με τας απροσεξίας και απειθείας των, [...] παρ όλον που πάντοτε τας φωνάζω, προτρέπω και παρακινώ και συμβουλεύω πατρικώς συνεχώς»¹⁶.

Η διαφαινόμενη αγανάκτηση του Αρχιμανδρίτη μπορεί να δικαιολογηθεί από συμπεριφορές κοριτσιών 13-21 ετών, τα οποία έπρεπε να προσαρμοστούν σε ένα ιδρυματικό περιβάλλον, απόλυτης απομόνωσης, και λόγω απόστασής του από αστικές περιοχές αλλά και λόγω της εκκλησιαστικής πειθαρχίας η οποία είχε επιβληθεί, από τα συνήθως ιερωμένα διευθυντικά στελέχη της Διοίκησης του. Οι φοιτήτριες σήμερα, θυμούνται, πάντως εκείνα τα χρόνια με νοσταλγία και αγάπη.

15. Πρόταση για Ένωση

Η πρώτη σκέψη για ένωση της Ακαδημίας με το Ελληνικό Κολέγιο ξεκινά επισήμως τον Φεβρουάριο του 1970. Με την από 10-2-1970 επιστολή του ο Ιάκωβος προς τον καθηγητή του Πανεπιστημίου CLARK, Γ. Καμουτζή, τον ορίζει μέλος της επιτροπής για «Μελέτη της σκοπιμότητας και δυνατότητας συγχωνεύσεως»¹⁷.

Στην ίδια επιστολή αναφέρεται ότι πρόεδρος της επιτροπής ορίζεται ο επίσκοπος Αβύδου κ. Γεράσιμος και άλλα δύο μέλη, καθηγητές Πανεπιστημίου αμφότεροι.

Η πρόταση που υποβλήθηκε για τη συγχώνευση, περιλαμβάνει 4 μέρη: Σκεπτικό – Κτηριακά – Οικονομική διάσταση - Συμπεράσματα.

Στο σκεπτικό, αναφορικά με τον ομογενειακό χώρο, αναφέρεται ότι η Ομογένεια δεν θα έπρεπε να στηρίζει οικονομικά δύο ιδρύματα πανεπιστημιακού επιπέδου, γι αυτό προτείνεται η συνένωση για:

- την επικέντρωση των προσπαθειών σε ένα ίδρυμα,
- την αποφυγή επικάλυψης στόχων,
- αύξηση της οικονομικής στήριξης αμφοτέρων,
- ακαδημαϊκή ενδυνάμωσή τους.

Από σκοπιάς Αγ. Βασιλείου επισημαίνεται ότι παρά την πολύχρονη λειτουργία της Ακαδημίας ως «Σχολή Δασκάλων» (Teachers' College) η Σχολή ποτέ δεν έγινε τετραετούς φοιτήσεως. Επίσης, παρά τις προσπάθειες και ενέργειες προς τις αμερικανικές αρχές για την αναγνώρισή της ως Σχολή χορηγούσα ένα πτυχίο (Associate degree), αυτό δεν επετεύχθη. Για να επιτευχθεί αυτό, δηλαδή να χορηγεί Πτυχίο αναγνωριζόμενο από τις αμερικανικές αρχές, «απαιτούνται», αναγράφει η πρόταση, «επενδύσεις για κτίρια, βιβλιοθήκη, και μόνιμο διδακτικό προσωπικό».

Από σκοπιάς Ελληνικού Κολεγίου επισημαίνεται ότι επειδή το κολέγιο έχει μειωμένο αριθμό εγγραφών. Θα επωφεληθεί για την «εν μια νυκτί» (a 100% increase in the

¹⁶ Αριθ. Πρωτ. 544/13 – 3 – 1946, επιστολή του Διευθυντή Αρχιμανδρίτη Δ. Μαυρέα προς Αρχιεπίσκοπο.

¹⁷ Η από 10-2-1970 επιστολή Αρχιεπισκόπου Ιακώβου, προς καθηγητή κ. Καμουτζή.



undergraduate enrollment virtually overnight) αύξηση κατά 100% του αριθμού των φοιτητών του. Παράλληλα, εκτιμάται ότι, πάρα πολύ εύκολα θα μπορεί να εφαρμοστεί ένα νέο πρόγραμμα για τους φοιτητές του ελληνικού κολεγίου.

Στο τμήμα των συμπερασμάτων, η πρόταση καταλήγει ότι:

α. Οι φοιτητές θα αποκτούν πτυχίο τετραετούς φοίτησης, αναγνωριζόμενο από τις αμερικανικές αρχές.

β. Το Ελληνικό Κολλέγιο θα καταφέρει να αποκτήσει και αυτό αναγνώριση.

γ. Η πολιτιστική επίδραση θα είναι σημαντική στο κολέγιο με νέα αντικείμενα διδασκαλίας, δράμα, μουσική κ.τ.λ.¹⁸

16. Προς την ένωση

Σε υπόμνημά τους, αναφορικά με τη λειτουργία της Ακαδημίας και για την προοπτική συνένωσή της (σε διερευνητικό επίπεδο), η επιτροπή υπογραμμίζει: «πιστεύουμε ότι η Αρχιεπισκοπή χρειάζεται ειδικά εκπαιδευμένους δασκάλους και γραμματείς για τις κοινότητές της.

Αυτό έχει μέχρι σήμερα επιτευχθεί με επιτυχία από την Ακαδημία, ετοιμάζοντας δασκάλους ως τους μόνους κατάλληλους να διατηρήσουν, να αναζωογονήσουν και να μεταλαμπαδεύσουν την Ορθόδοξη μας παράδοση».

Συνεχίζοντας εισηγούνται ότι «πρέπει η Ακαδημία να συνεχίσει να διαδραματίζει τον παραπάνω ρόλο της».

Το Αρχιεπισκοπικό Συμβούλιο στις 30-3-1973 ύστερα από την ομόφωνη απόφαση των βοηθών επισκόπων που συνεδρίασαν στο Σικάγο στις 23 Ιανουαρίου 1973, την συζήτηση του Αρχιεπισκοπικού Συμβουλίου στο Clearwater, FLA (10-2-01973), την έκθεση του κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής και την έκθεση του Διευθυντού της Ακαδημίας ομοφώνως απεφάσισεν όπως:

«1. Τα δύο κολλέγια, ήτοι το Διδασκαλικόν Κολλέγιον Θηλέων της Ακαδημίας Αγ. Βασιλείου και το Ελληνικόν Κολλέγιον ημών, συγχωνευθώσιν εις ενιαίον κολλέγιον.

2. Το Διδασκαλικόν Κολλέγιον Θηλέων, εκ GARRISON μεταφερθεί εις τον χώρον και τας εγκαταστάσεις του Ελληνικού Κολλεγίου της Θεολογικής ημών Σχολής Μπρουκλάιν.

3. Η κοινή και υπό ενιαίον πρόγραμμα λειτουργία αυτών άρξεται από της 1ης Σεπτεμβρίου 1973, η δε σχετική προπαρασκευή άρξεται το ταχύτερο δυνατόν».

4. Ληφθώσι τα επιβαλλόμενα μέτρα και γένωνται αι δέουσαι προετοιμασίαι προς πραγματοποίησιν της συγχωνεύσεως των δύο Κολλεγίων, ώστε να εξασφαλισθώσιν αι προϋποθέσεις της καλλιτέρας Ακαδημαϊκής καταρτήσεως και προπαρασκευής, των μεν φοιτητών, ίνα εισέλθωσιν εις την Ι. Θεολογικήν ημών Σχολήν, των δε φοιτητριών, ίνα καταστήσιν διδασκάλισσαι εις τα Ελληνοαμερικάνικα ημών Σχολεία»¹⁹.

Εις την απόφασή του αυτή ο Αρχιεπίσκοπος, την οποία χαρακτηρίζει ως «ιστορικήν», θέτει ως κατακλείδα την εκτίμησή του ότι η απόφαση αυτή «θα συμβάλλει, εκτός της επιτεύξεως σημαντικών οικονομικών, και εις την αρτιωτέραν κατάρτισιν των φοιτητών και φοιτητριών του ενιαίου Ελληνικού Κολλεγίου». Πρώτος λόγος λοιπόν η αναβάθμιση του τίτλου σπουδών.

Η οικονομική παράμετρος, η οποία ελήφθη υπόψη στην συγχώνευση της Ακαδημίας, εμφανίζεται για πρώτη φορά στην τελική αυτή απόφαση. Τούτο σημαίνει ότι, τα λοιπά περί αναβαθμίσεως προγράμματος κ.τ.λ. αποτέλεσαν μάλλον πρόσχημα και όχημα για να δικαιολογηθεί η απόφαση για το κλείσιμο της σχολής.

Είναι ιστορικής σημασίας η «απολογία» -αποτίμηση, σήμερα, του οραματιστή Ιακώβου, για την απόφασή του εκείνη, πριν 30 χρόνια. Ομιλεί με κάθε ειλικρίνεια και αποδέχεται ότι

¹⁸ Η από 15-3-1973 επιστολή του κοσμήτορα, πρωτ. Στυλιανού Χάρακα προς Αρχιεπίσκοπο με «Έκθεση για Ένωση Ελληνικού Κολλεγίου και Ακαδημίας».

¹⁹ Αριθ. Πρωτ. 473/3-4-1973, επιστολή Αρχιεπισκόπου προς Εφορίαν Ακαδημίας Αγίου Βασιλείου.



δεν επιτεύχθηκαν οι στόχοι τους οποίους έθεσε κάνοντας την ένωση της Ακαδημίας με το Ελληνικό Κολέγιο.

17. Ένωση

Η ένωση βέβαια της Ακαδημίας πέρασε μέσα από Συμπληγάδες αντιδράσεων και επιτεύχθηκε τελικά με την απόφαση του Αρχιεπισκόπου Ιακώβου, ο οποίος το θεώρησε ένα ιστορικό πείραμα.

Σε υπόμνημά τους, όμως, οι φοιτητές του Κολεγίου εκφράζουν την αντίθεσή τους στην ένωση την οποία χαρακτηρίζουν ως «τραγικό λάθος» και ως προσπάθεια «επικίνδυνη»²⁰. Αναφέροντας πρώτα τις σοβαρές ελλείψεις τις οποίες έχει το Κολέγιο και τα συσσωρευμένα προβλήματά του, επισημαίνουν στη συνέχεια τα επιπλέον προβλήματα που θα δημιουργήσει η ένωση, με βασικό επιχείρημα την αλλοίωση της αποστολής του, η οποία είναι «δημιουργία ιερέων για τις κοινότητες της Αρχιεπισκοπής».

Αντίθετα, στο από 15-3-1973 υπόμνημά του, αναφορικά με την ένωση, ο Dean του κολεγίου καταλήγει ότι είναι δυνατή η ένωση, επικαλείται δε και μια σφυγμομέτρηση ιερέων της Αρχιεπισκοπής, οι οποίοι συμφωνούν στην ένωση.

Αξίζει να σημειωθεί μάλιστα ότι στο υπόμνημά του αυτό, ο Dean χαρακτηρίζει την Ακαδημία ως «μια μορφή ανωμαλίας μέσα στην αμερικανική εκπαίδευση, αφού είναι ένα τριετές –μεταλυκειακό σχολείο- χωρίς δίπλωμα και πρόγραμμα».

18. Μετά την ένωση

Η συγχώνευση της Ακαδημίας με το Ελληνικό Κολέγιο της Βοστώνης, έγινε πρωτίστως για να προσελκύσει περισσότερες φοιτήτριες από την Αμερική, με ένα αναβαθμισμένο πρόγραμμα σπουδών και ένα πανεπιστημιακό δίπλωμα. Και το μεν δεύτερο έγινε αλλά για ένα πολύ μικρό αριθμό αποφοίτων.

Σε σχετικό με την επίτευξη του στόχου αυτού υπόμνημά του προς τον Επίσκοπο Ιάκωβο, ο τότε καθηγητής της σχολής Ξεν. Διαμαντόπουλος, υπόμνημα που κοινοποιεί και στον Αρχιεπίσκοπο Ιάκωβο στις 22-12-1975, επισημαίνει την ανησυχητική μείωση του αριθμού των φοιτητριών. «Οι επίσημοι αριθμοί δεικνύουν σημαντική και ανησυχητική μείωση του αριθμού των φοιτητριών του τμήματος, η οποία θα οδηγήσει εις το να μετρώνται εις τα δάκτυλα της μιας χειρός αι αποφοιτώσαι από του επόμενου σχολικού έτους»²¹.

Επισημαίνοντας στο ίδιο υπόμνημα ότι η ενσωμάτωση έχει χαρακτηριστεί ως πείραμα από τον Αρχιεπίσκοπο, κ. Ιάκωβο, προχωρεί σε διαπιστώσεις ιδιαίτερα απογοητευτικές για το εγχείρημα αυτό. Καταγράφει τα στοιχεία τα οποία αποδεικνύουν ότι τον Οκτώβριο του 1975 έχουν εγγραφεί «18 εν όλω φοιτήτριαι, εκ των οποίων μια εξ Uganda, 4 εξ Αμερικής, 2 μετανάστιδες και 11 εξ Ελλάδος.»

Μια άλλη σημαντική διαπίστωση είναι η αδυναμία των εξ Ελλάδος φοιτητριών να ανταποκριθούν στις οικονομικές απαιτήσεις των σπουδών τους. Έτσι, από τις 11 φοιτήτριες που ενεγράφησαν το σχολικό έτος 1972-73 στη σχολή, και ήσαν όλες από Ελλάδα, οι 6 αποχώρησαν για το λόγο αυτό.

Χαρακτηριστική επίσης, είναι η παντελής έλλειψη ενδιαφέροντος από τους ομογενείς να στείλουν τα κορίτσια τους να σπουδάσουν στο Ελληνικό Κολέγιο. Έτσι το 1975 στο 2ο και 3ο έτος φοιτά μόνο μια (1) από Αμερική και στο 1ο έτος τρεις (3). Αλλά και για αυτές γράφει ο καθηγητής ότι «απομένει να αποδειχθεί αν θα παραμείνουν να αποπερατώσουν τον τετραετή κύκλο των σπουδών τους».

²⁰ Υπόμνημα φοιτητών Κολεγίου, στην από 23-2-1973 «Εκθεσις του επισκόπου Απαμείας προς τον Αρχιεπίσκοπο Ιάκωβο».

²¹ Η από 22-12-1975 επιστολή του καθηγητή Ξεν. Διαμαντόπουλου προς τον Αρχιεπίσκοπο Ιάκωβο.



Καταλήγοντας ο καθηγητής, ζητά από τον Αρχιεπίσκοπο να ληφθούν επείγοντως μέτρα για να προσελκυσθούν περισσότερες φοιτήτριες. Επισημαίνει παράλληλα, ότι φοιτήτριες από Αμερική θα έρθουν στο Κολέγιο, μόνο εφόσον θα έχουν προοπτική για διδασκαλία στο αγγλικό πρόγραμμα των ημερησίων σχολείων.

Το πλέον ουσιαστικό στοιχείο του ως άνω υπομνήματος είναι η διαπίστωση του ότι «*αι εξ Ελλάδος απόφοιτοί μας είναι εκείνοι κυρίως αι οποίοι εντάσσονται και επιτελούν επιτυχώς τα εκπαιδευτικά και άλλα καθήκοντά των*».

Μετά την οριστική ένωση της Ακαδημίας, ξεκίνησε όπως άλλωστε είχε προταθεί, μια παναμερικανική εκστρατεία για ενημέρωση των ομογενών πάνω στην ένωση και κυρίως, για την ευαισθητοποίηση νέων κοριτσιών να εγγραφούν στη Σχολή. Στα πλαίσια αυτής της εκστρατείας όλες οι κοινότητες από το Μάιο του 1973 στα εβδομαδιαία φυλλάδια τους, έχουν δίγλωσση ανακοίνωση με θέμα «*Νέα ευκαιρία δια νέες κοπέλες*». Στην ανακοίνωση συνιστάται «*θερμότατα οι αποφοίτριες του γυμνασίου να σκεφθούν σοβαρώς την φοίτησίν των εις το Ελληνικό Κολέγιο*».

Παράλληλα, ο πρόεδρος του Ελληνικού Κολεγίου, επίσκοπος Ιάκωβος ο Απαμείας, με επιστολή του στις 11-1-1974, προς όλους τους ιερείς και τα συμβούλια των κοινοτήτων, τους γνωρίζει ότι τον επόμενο Ιούνιο θα είναι στη διάθεσή τους προς διορισμό οι πρώτες δασκάλες του Κολεγίου και τους συνιστά να προετοιμαστούν για την πρόσληψή τους²² Βέβαια ούτε αυτός εισακούσθηκε.

Στατιστικά, και σε αναλογία με αυτές που αποφοίτησαν από την ακαδημία, από τις θεωρούμενες πλέον προσοντούχες, ελάχιστες εργάστηκαν σε κοινοτικά σχολεία. Αλλά και όσες εργάστηκαν τους έλειπε το «βάπτισμα» και το «ένδυμα» της δασκάλας που είχαν πάρει οι πριν από αυτές στο Garrison.

Σήμερα δεν υπάρχει Ακαδημία, λειτουργεί μόνο ως Ορφανοτροφείο, το Κολέγιο έχει μικρό αριθμό φοιτητών, που δεν ενδιαφέρονται για το δασκαλίκι, οι τελευταίες δασκάλες της Ακαδημίας οδεύουν στη σύνταξη. Ποιος θα αναπληρώσει το κενό αυτό; Ο πρώην Αρχιεπίσκοπος Ιάκωβος, σε πρόσφατη συνέντευξή του, υποστηρίζει ότι η Ακαδημία πρέπει και μπορεί να επαναλειουργήσει, με στήριξη της ελληνικής πολιτείας.

²² Η από 11 – 1 – 1974 επιστολή του προέδρου του Ελληνικού Κολεγίου προς τις Εκκλησιαστικές Κοινότητες Αμερικής.



Το πρώιμο σοσιαλιστικό κίνημα στις Η.Π.Α. και η περίπτωση της εφημερίδας «Φωνή του εργάτου»

Καρπόζηλος Κώστας

Το 1921 –όταν πλέον ο κύκλος της μαζικής ελληνικής μετανάστευσης στις Η.Π.Α ολοκληρώνεται–¹ ο προτεστάντης καθηγητής του κολλεγίου Ανατόλια της Μερζεφούντας, ο J.P.Xenides, προσπάθησε σε μια σύντομη μελέτη του να παρουσιάσει το ελληνικό στοιχείο στο επιφυλακτικό αμερικανικό κοινό². Ο συγγραφέας παραθέτει πλήθος στοιχείων και σε τακτά διαστήματα τονίζει την νομιμοφροσύνη των συμπατριωτών του προκειμένου να αμβλύνει τις ξενοφοβικές προκαταλήψεις. Μεταξύ άλλων, ως τεκμήριο ευνομίας ο Ξενίδης αναφέρει τη μικρή επίδραση των σοσιαλιστικών ιδεών και την απουσία «ανατρεπτικών οργανώσεων» στις τάξεις των μεταναστών³. Λίγα χρόνια πριν, το 1911 και το 1913 αντίστοιχα, ο Henry Pratt Fairchild⁴ και ο Thomas Burgess⁵, οι δύο Αμερικανοί που έθεσαν τις βάσεις -και εν πολλοίς καθόρισαν και τον προσανατολισμό- της μελέτης της ελληνικής παρρουσίας στις Η.Π.Α κατέληγαν σε παρόμοια συμπεράσματα: «Socialism finds no followers among the people of this race in the United States (...). Greeks are apparently not inclined to join trade unions»⁶. Τα επόμενα χρόνια -και ιδίως όσο συντελείται η μετατροπή της μεταναστευτικής εμπειρίας σε ομογενειακή παρουσία- πληθαίνουν οι επιστημονικές μελέτες, οι αυτοβιογραφικές καταγραφές και οι ταξιδιωτικές εντυπώσεις. Το θέμα της πολιτικής ενασχόλησης του ελληνικού στοιχείου επανέρχεται με στερεότερες διαπιστώσεις, για την αναπαραγωγή του εθνικού διχασμού στα ελληνικά καφενεία και την αντιπαράθεση μεταξύ «Ατλαντίδος» και «Εθνικού Κήρυκα», παραβλέποντας και αποσιωπώντας την υπαρκτή -μειοψηφικά αρχικά και αρκετά σημαντική μετέπειτα- σοσιαλιστική και κομμουνιστική κίνηση στις τάξεις των Ελλήνων μεταναστών στο

¹ Με βάση τα επίσημα στοιχεία των αμερικανικών μεταναστευτικών αρχών, ο αριθμός των Ελλήνων μεταναστών την περίοδο 1900-1920 υπερβαίνει τα 350.000 άτομα. βλ: Μαλαφούρης Μπάμπης (1948) *Έλληνες της Αμερικής 1528-1948*, Νέα Υόρκη, 105.

² Xenides J.P. (1922) *The Greeks in America*, New York, George H. Doran Company.

³ Xenides (1922), ό.π., 87, 102.

⁴ Fairchild Henry Pratt (1911) *Greek Immigration to the United States*, Yale University Press. Το κείμενο προορίζονταν για την απόκτηση του τίτλου «Doctor of Philosophy in connection with the Department of Anthropology» του πανεπιστημίου του Yale και χαρακτηρίζεται από μια συγκεκαλυμμένη αντιπάθεια για το ελληνικό στοιχείο.

⁵ Burgess Thomas (1913) *Greeks in America, an account of their coming, progress, customs, living, and aspirations with an historical introduction and the stories of some famous American-Greeks*, Βοστώνη, (ανατύπωση από Arno Press 1970).

⁶ Fairchild H. P. (1911), ό.π., 209



πρώτο μισό του 20ου αιώνα⁷.

Σκοπός της παρούσας ανακοίνωσης είναι να ενισχυθεί το ρεύμα αποκατάστασης της φωνής των εδώ και χρόνια λησμονημένων Ελλήνων μεταναστών που ενεπλάκησαν ενεργά στο επαναστατικό κίνημα σε έναν τόπο τόσο μακρινό από αυτόν που οι ίδιοι όριζαν ως «πατρίδα»⁸. Ειδικότερα στην πρώτη εικοσαετία του 20ου αιώνα καταγράφεται μια αξιοπρόσεκτη εκδοτική παραγωγή ελληνόγλωσσων σοσιαλιστικών περιοδικών και εφημερίδων. Η ιστορία της «Φωνής του Εργάτου» (που καλύπτει την περίοδο 1918-1923), της πλέον συστηματικής, πολιτικά αρτιωμένης και συνδεδεμένης με την αμερικανική αριστερά εφημερίδας θα μας απασχολήσει εδώ κατά κύριο λόγο.

Με αφετηρία το 1910 μπορούμε να καταγράψουμε αρκετές περιπτώσεις συμμετοχής Ελλήνων εργατών σε απεργιακές κινητοποιήσεις -με πλέον γνωστή αυτή των ετών 1913-14 στα ορυχεία του Rockefeller στο Colorado⁹- γεγονός που συνετέλεσε στη μερική αποτίναξη του συλλογικού στίγματος και στερεοτύπου του άπληστου απεργοσπάστη μετανάστη. Στα εργοτάξια και τα ορυχεία της Αμερικανικής Δύσης, εκεί όπου η έλλειψη ενός οργανωμένου σοσιαλιστικού φορέα αναπληρωνόταν από την πολυετή επίδραση ενός κράματος ουτοπικού σοσιαλισμού, αναρχισμού και πριμιτιβισμού¹⁰, οι μετανάστες αντέδρασαν ενάντια στις σκληρές συνθήκες εργασίας, τις πενιχρές αμοιβές, αλλά και στο ιδιότυπο καθεστώς δουλείας που επέβαλαν οι Έλληνες *padrones*¹¹. Θα ήταν σε κάθε περίπτωση υπερβολικό να θεωρήσουμε τη συμμετοχή στις παραπάνω κινητοποιήσεις προϊόν συνειδητής πολιτικής ένταξης. Η έντονη εκμετάλλευση πυροδοτούσε ευκαιριακές αντιδράσεις, αλλά απουσίαζε κάθε πολιτική αντίληψη που θα μπορούσε να εγείρει έναν πιο στρατηγικό σχεδιασμό. Στο βαθμό που πρωτοπόρα τμήματα των Ελλήνων μεταναστών σχετίζονται με οργανωμένες δομές συνδικαλιστικής δράσης, ισχυρή επίδραση ασκεί η ριζοσπαστική -και σε ένα βαθμό αναρχοσυνδικαλιστική- κίνηση Industrial Workers of the World (I.W.W). Το γεγονός αυτό πιστοποιείται τόσο από προφορικές μαρτυρίες Ελλήνων που πρωταγωνίστησαν στο σοσιαλιστικό κίνημα της εποχής όσο και από το ότι σε μεταγενέστερες περιόδους μέλη της κομμουνιστικής αριστεράς μνημονεύουν το πέρασμά τους από τους I.W.W ως το πρώιμο στάδιο της πολιτικής τους συνειδητοποίησης¹².

⁷ Δε θα είχε νόημα να απαριθμήσει κανείς το σύνολο των μελετών που παραβλέπουν ολοκληρωτικά αυτήν την πτυχή της ελληνοαμερικανικής πραγματικότητας και εστιάζουν μόνο στην αντίθεση Βασιλικών-Βενιζελικών. Ενδεικτικά, βλ. Saloutos Theodore (1964) *The Greeks in the United States*, Harvard University Press, 332. «Marxism made no appreciable progress among Greek Americans».

⁸ Στην κατεύθυνση αυτή σημαντικότερη είναι η συνεισφορά του Dan Georgakas, ο οποίος εργάζεται συστηματικά για τη διάσωση αρχαιακού υλικού και την προβολή της ελληνικής σοσιαλιστικής κίνησης των Η.Π.Α. Παράλληλα η Helen Zeese Papanikolas και ο γιος της Zeese Papanikolas με μια σειρά άρθρων και βιβλίων αποτυπώνουν τις σκληρές συνθήκες εργασίας των μεταναστών και την εμπλοκή τους στο εργατικό κίνημα στις Δυτικές Πολιτείες. Τέλος, για σημαντικές πληροφορίες και αναλυτική βιβλιογραφία βλ. Νούτσος Παναγιώτης (1922) *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875-1974*, τόμος Β', μέρος Β' (από το ΣΕΚΕ στο ΚΚΕ), Αθήνα, 508-518.

⁹ Το ελληνικό στοιχείο πρωταγωνίστησε στη διαμόρφωση αυτής της ηρωικής εργατικής διεκδίκησης. Έλληνες απεργοί αποτελούσαν την πλειοψηφία της ένοπλης φρουράς που είχε συγκροτηθεί, ενώ καθοδηγητικός υπήρξε ο ρόλος μιας αιγιματικής μορφής ελληνικής καταγωγής με το εξαμερικανισμένο όνομα Louis Tikas. Πλήρης καταγραφή των γεγονότων της απεργίας και σκιαγράφηση της μυθιστορηματικής βιογραφίας του Louis Tikas (Ηλίας Αναστάσιος Σπαντιδάκης) στο βιβλίο του Zeese Papanikolas, *Buried Unsong, Louis Tikas and the Ludlow Massacre*, University of Nebraska Press. Με συμπάθεια αντιμετωπίζει τα γεγονότα και ο Μαλαφούρης (1948) ό.π., 131-138. Ο ρόλος του Τίκα εξάρεται και από την Μάνα Τζόουνς *Αυτοβιογραφία*, Οδυσσέας, 142-152. Τέλος την μαχητικότητα των Ελληνίδων γυναικών σημειώνει ο John Bodnar (1981) (χ.χ.) *The transplanted, a history of immigrants in urban America*, Indiana University Press, 91.

¹⁰ Buhle Paul (1991) *Marxism in the United States, Remapping the History of the American Left*, London-New York, Verso, 41-43

¹¹ Peck Gunther W. (1991) *Crisis in the family: Padrones and radicals in Utah 1908-1912*, *New Directions in Greek-American Studies*, New York, Pella Publishing, 73-93.

¹² Georgakas Dan (1991) Demosthenes Nicas: Labor Radical, *New directions in Greek American Studies*, New York, Pella publishing company, Inc., 96-97. Ακόμα βλ. άρθρο του Κατσιώλη Γ. στη *Φωνή του Εργάτου*, 3/2/1923, το οποίο ξεκινά ως εξής «Οι αναγνώσταί μας μη λησμονήσουν ότι διετέλεσα μέλος των I.W.W επί τινά καιρών».



Ιχνηλατώντας τις αφητηρίες της ελληνικής σοσιαλιστικής κίνησης στις Η.Π.Α -που επέτρεψαν την μετά το 1918 εμφάνιση συγκροτημένου πολιτικού φορέα- οφείλουμε να αναφερθούμε στον μικρό κύκλο Ελλήνων μεταναστών που διατηρούσε από πολύ νωρίς (1910 κ.ε.) επαφές με τον Πλάτωνα Δρακούλη και το προσωπικό του περιοδικό την «Έρευνα». Στην τελευταία συγκεντρώνονται ενδείξεις μιας τέτοιας επικοινωνίας είτε με την αναφορά ίδρυσης παραρτήματος του «Συνδέσμου των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδος» είτε με τη δημοσιοποίηση ονομάτων συνδρομητών εγκατεστημένων στις Η.Π.Α¹³. Στο σημείο αυτό πρέπει να προβούμε σε μια αναγκαία διευκρίνιση: η «παιδική αρρώστια» που χαρακτηρίζει την πρώιμη αυτή περίοδο, σχετίζεται με την συνολική αντίληψη των Ελλήνων εργατών για την μεταναστευτική τους εμπειρία. Η πολιτική και συναισθηματική πρόσδεση στα δεδομένα του ελλαδικού χώρου και η ελπίδα της επιστροφής σε αυτόν λειτούργησαν καταλυτικά ώστε ειδικά οι πρώτες «κοινωνιστικές» κινήσεις –όπως η παραπάνω- να εμφανίζονται αποκλειστικά συνδεδεμένες με το ελληνικό παρελθόν και σε ελάχιστο βαθμό με το αμερικανικό παρόν. Η πρώτη απόπειρα συγκρότησης ελληνικού σοσιαλιστικού πυρήνα στο εσωτερικό μιας πολιτικής οργάνωσης των Η.Π.Α καταγράφεται στα μέσα της δεκαετίας του 1910 και η σημασία αυτού του εγχειρήματος είναι αυτονόητη. Με έδρα το Cincinnati, Ohio και κάτω από την επιρροή του Socialist Labor Party (S.L.P) –μια μικρή συνιστώσα της αμερικανικής αριστεράς- κυκλοφορεί η πρώτη ελληνόφωνη σοσιαλιστική εφημερίδα με τον τίτλο «Οργάνωσις». Το γεγονός ότι από την πρώτη αυτή εκδοτική απόπειρα δε διασώζεται κανένα φύλλο μας στερεί από μια πολύτιμη πηγή πληροφοριών¹⁴.

Η ίδρυση της «Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ενωσης» στο εσωτερικό του Socialist Party -του σοσιαλδημοκρατικού φορέα που στο εσωτερικό του μέχρι το 1919 συνυπήρχαν ρεφορμιστικές και επαναστατικές τάσεις- σηματοδοτεί τη μετάβαση στην πλέον συγκροτημένη ελληνική παρουσία στο πλαίσιο της Αμερικανικής αριστεράς. Η πρωτοβουλία για την ίδρυση της «Ενωσης» τοποθετείται στα τέλη του 1916 από «ταξικά κατατοπισμένους εργάτες» στη Νέα Υόρκη, οι οποίοι είχαν σε ατομική βάση προηγουμένως προσχωρήσει στο S.P. Τα ονόματα των περισσοτέρων θα τα συναντήσουμε και στη συνέχεια της πολιτικής αυτής διαδρομής: Δημοσθένης Ε. Βαλάκος, Νίκος Διαμαντόπουλος, Κώστας Παπαδογιάννης, Στρατής Φωτεινός και Ιάκωβος Καζαβής¹⁵.

Η απόφαση για έκδοση ελληνόφωνης εφημερίδας οριοθετεί την είσοδο των Ελλήνων σοσιαλιστών σε νέο, ποιοτικά ανώτερο, στάδιο συγκρότησης και εξωστρέφειας, ενώ μαρτυρά και αξιόλογη οργανωτική ανάπτυξη. Πρέπει να σημειωθεί ότι το S.P ήταν δομημένο οργανωτικά σε ένα δίκτυο «εθνικών ομοσπονδιών», «παλαιών» και «νέων μεταναστών», οι οποίες διέθεταν αντίστοιχα κομματικά έντυπα¹⁶. Η σχετική απόφαση πάρθηκε ύστερα από συζήτη-

¹³ Έρευνα, τομ. Ε', τχ.4, Απρ.1910, σ.51: «Μετά πολλής χαράς πληροφορούμεθα ότι έχουν ήδη ιδρυθή κλάδοι του Συνδέσμου τούτου [Σύνδεσμος των εργατικών τάξεων της Ελλάδος] εν Αμερική», Έρευνα, τομ. 6ος, 1913, σ.192: «Υποστηρικταί του Ελληνικού Σοσιαλιστικού Κόμματος εξ Αμερικής».

¹⁴ Μοναδικό τεκμήριο της πρώιμης αυτής σοσιαλιστικής κίνησης, αποτελεί η επιστολή ενός μέλους του S.L.P προς τον Νικόλαο Γιαννιό τον Απρίλιο του 1916. Ο εγκατεστημένος στο Cincinnati Peter Tsistinas ζητεί να του αποσταλούν βιβλία σοσιαλιστικής προπαγάνδας καθώς «ο πόλεμος μας έχει διακόψει την εξ Ελλάδος μετά των συντρόφων αλληλογραφίαν και έτσι δεν δηνάμεθα να προμηθευθούμε καμμίαν ελληνικήν σοσιαλιστικήν εφημερίδα και βιβλία.» Για τον ελληνικό κλάδο του S.L.P αναφέρει, ότι στην πόλη του αριθμεί περίπου 20 μέλη αλλά καθώς δε διαθέτει εφημερίδα «πολύ δύσκολως πάμε προς τα εμπρός». Η επιστολή σώζεται στο Ε.Λ.Ι.Α στους φακέλλους αλληλογραφίας του Ν. Γιαννιού.

¹⁵ Σχετική έρευνα για το πολιτικό παρελθόν των πέντε ανδρών είχε πενιχρά αποτελέσματα. Ο Δημοσθένης Βαλάκος κατάγονταν από το Πλωμάρι Μυτιλήνης και μνημονεύεται επιγραμματικά σε ιστορίες του ελληνισμού των Η.Π.Α ως λογοτέχνης. Πρέπει να σημειωθεί ότι η έλευσή του στις Η.Π.Α τοποθετείται το 1916 όταν ο ίδιος ήταν ήδη 46 ετών. Άτομο με το επίθετο Καζαβής απαντά στον κατάλογο «Υποστηρικταί του Ελληνικού Σοσιαλιστικού Κόμματος εξ Αμερικής» που δημοσιεύεται στο περιοδικό Έρευνα, τομ.6ος, 1913, σ.192. Για περισσότερα για τον Καζαβή βλ. Νούτσος (1992) ό.π., 509 και 513-515.

¹⁶ Ενδεικτική είναι η πληροφορία ότι το 1876 από τις 17 σοσιαλιστικές εφημερίδες των Η.Π.Α. μόλις τρεις ήταν αγγλόφωνες, βλ. Lieberston Stanley (χ.χ.) *A piece of the pie, blacks and white immigrants since 1880*, University of California Press, 112.



ση στο εσωτερικό της «Ε.Σ.Ε», την άνοιξη του 1918. Έτσι τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου με έδρα τη Νέα Υόρκη και μηνιαία περιοδικότητα, κυκλοφόρησε το πρώτο φύλλο της «Φωνής του Εργάτου», από το οποίο μας σώζεται ένα ενδεικτικό απόσπασμα του «Προγράμματος»:

«Η Φωνή του Εργάτου βγαίνει για να αναπληρώσει μιαν μεγάλην έλλειψιν που υπάρχει δια τους Ελληνικούς καταγωγής κατοίκους των Ηνωμένων Πολιτειών. Έχομεν αρκετές εφημερίδες, περισσότερες ατυχώς από όσες έπρεπε να υπάρχουν για να τυφλώνουν τον Έλληνα εργάτην. (...) Δεν βγαίνει η εφημερίδα αυτή ούτε ως πλουτοπαραγωγική επιχείρησις, ούτε για την υποστήριξιν της μέν ή της δε κλίκας των εκμεταλλευτών που παχαίνουν από τους κόπους και ρουφούν το αίμα των εργατών με τούτο ή εκείνο το μέσο. Βγαίνει με ένα πρόγραμμα καθορισμένο και αναλλοίωτο, να βροντοφωνήσει στον Έλληνα εργάτη: «Ξύπνα πια από τον λήθαργο, νοιώσε την μεγάλη ζύμωσι που γίνεται γύρω σου, δόσε και συ χέρι στην παγκόσμια αναγέννησι που τρεχάτη φτάνει. Υψώσου»¹⁷».

Η έκδοση της «Φωνής του Εργάτου» συμπίπτει με την όξυνση της ιδεολογικής αντιπαράθεσης στο εσωτερικό του S.P και την ίδρυση το 1919 των πρώτων μορφωμάτων κομμουνιστικής αναφοράς. Οι Έλληνες σοσιαλιστές αρχικά παραμένουν στο S.P, η αποστασιοποίηση όμως από τις επιλογές του πολύ σύντομα μεταφράστηκε σε οργανωτική αποχώρηση. Στο πρώτο συνεδρίο της «Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ενώσεως» (5/12/1920) αποφασίστηκε η διακοπή των σχέσεων με το S.P και αφετέρου επιβεβαιώθηκε η αδυναμία της «Ενώσεως» να συνταχτεί με τις κομμουνιστικές ομαδοποιήσεις που είχαν προκύψει. Η αναμονή «μέχρις ότου το κίνημα ανδρωθή οπότε δύναται να προχωρήση εις το κόμμα εκείνο το οποίον θα εγγυάται την ασφαλή καθοδήγησιν των επαναστατικών μαζών εις την τελικήν των απελευθέρωσιν.»¹⁸ συμβαδίζει με την προσπάθεια αποκρουστάλλωσης πολιτικού στίγματος σε συνθήκες ιδεολογικής διαπάλης. Στο επίπεδο αυτό, η «Ελληνική Σοσιαλιστική Ένωση» από, τουλάχιστον, τα τέλη του 1920 δηλώνει ότι συντάσσεται με τον πολιτικό προσανατολισμό της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Τα γεγονότα που επιτάχυναν με πρωτοφανή ένταση τον κοινωνικό χρόνο της πενταετίας 1915-1920 αποτέλεσαν τον πυροκροτητή για τη διαμόρφωση μιας νέας μαζικής πολιτικής ταυτότητας και πρακτικής. Η επιστολή του μετανάστη Γ. Λίβα προς τον Ν. Γιαννίο τον Φεβρουάριο του 1921 απηχεί κάτι περισσότερο από μια περίπτωση ατομικής αποδοχής του κομμουνιστικού προγράμματος σε βάρος της σοσιαλδημοκρατικής Β' Διεθνούς:

«Δυστυχώς ή ευτυχώς τα τελευταία γεγονότα εις τας καπιταλιστικές χώρας, η σπουδαία εξέγερσις των συντρόφων της Ρωσσίας συγχρόνως κατά του Τσαρικού και Καπιταλιστικού ζυγού, η επαίσχυντος στάσις της Γερμανίας, η επίσημος ή σατανική των Γάλλων Σοσιαλιστών στάσις απέναντι της αφιωνιζομένης μάζας, η κίβδηλος, άτιμος, ιδιοτελής και άκρον διαβολική συμπεριφορά των Αμερικανών Σοσιαλιστών τους οποίους γνωρίζω, εγνώριζα, εγνώρισα και απεκήρυξα, με έκαμαν να ταχθώ με το μέρος των Κομμουνιστών»¹⁹.

Δεν είναι λοιπόν απορίας άξιον το γεγονός ότι το 1921 η «Ε.Σ.Ε» συμμετέχει ισότιμα στο ιδρυτικό συνέδριο του Workers Party, του πρώτου μαζικού πολιτικού φορέα κομμουνιστικής αναφοράς στις Η.Π.Α. Η τριτοδιεθνιστική ταυτότητα του νέου κόμματος απαιτούσε οργανωτική αναδιάρθρωση οπότε και η «Ε.Σ.Ε» μετονομάστηκε σε «Ελληνική Ομοσπονδία» «με ένα ιδιαίτερο προορισμό, το πώς να διαδώση και προαγάγη τας αρχάς και το πρόγραμμα του Κόμματος μεταξύ του ελληνικού προλεταριάτου της Αμερικής»²⁰. Η έκδοση της «Φωνής» συνεχίζεται σε εβδομαδιαία βάση, με υπότιτλο «Εφημερίς των

¹⁷ Η προμετωπίδα και τμήματα από το «Πρόγραμμα» του πρώτου φύλλου σώζονται στο άρθρο, Γκέλλος Θ. (1938) Η «Φωνή του Εργάτου» και το «Εμπρός», μια θριαμβική σταδιοδρομία, *Εμπρός*, φ.1284, 26/7/1938.

¹⁸ *Φωνή του Εργάτου*, 18/12/1920.

¹⁹ Η επιστολή βρίσκεται στο Ε.Λ.Α σε φάκελο αλληλογραφίας του Ν. Γιαννιού.

²⁰ *Φωνή του Εργάτου*, 19/5/1923.



εργατών για τους εργάτες», ενώ η προμετωπίδα κοσμείται από σφυροδρέπανο πλαισιωμένο με δάφνες, το οποίο συνοδεύεται από την τελική αποστροφή του Κομμουνιστικού Μανιφέστου «Εργάται του κόσμου ενωθήτωι». Για τη νέα αυτή περίοδο μπορούμε να εξάγουμε περισσότερα συμπεράσματα πρώτα και κύρια γιατί διαθέτουμε το πλήρες σώμα της εφημερίδας του έτους 1923.

Μέσα από τις στήλες της «Φωνής» καθίσταται δυνατό να ανασυγκροτήσουμε τον οργανωτικό ιστό της «Ελληνικής Ομοσπονδίας». Σε συνολικά 10 πόλεις (Κάντον, Κλήβελαντ, Ντητροίτ, Ντένβερ, Νέα Υόρκη, Νιούαρκ, Σαν Φραντσίσκο, Σικάγο, Γουώρεν, ΜακΚησπόρτ) λειτουργούσε τοπικός πυρήνας με συνολικό αριθμό 300 μελών²¹. Αυτό δεν σημαίνει ότι η «Φωνή» διακινούνταν μόνο στις παραπάνω πόλεις, απλώς στις συγκεκριμένες υπήρχε εκείνη η κρίσιμη μάζα που επέτρεπε τη δημιουργία παραρτήματος. Τα πρακτικά των συνεδριάσεων που δημοσιεύονται σε σταθερή στήλη της «Φωνής» πιστοποιούν ότι πρώτιστο μέλημα ήταν η εξασφάλιση ικανοποιητικής εσωτερικής λειτουργίας. Αυτή η ιεράρχηση πέρα από το ότι συνιστά προϊόν των περιορισμένων δυνατοτήτων μαζικής δράσης των Ελλήνων σοσιαλιστών, αποτελεί ταυτόχρονα κομμάτι μιας ιστορικής παρανόησης του παραδείγματος των Ρώσων μπολσεβίκων όπου η οργανωτική οικοδόμηση αντιμετωπίστηκε ως η μοναδική αναγκαία συνθήκη για την αποτελεσματική λειτουργία μιας κομμουνιστικής οργάνωσης. Ενδεικτικό του ύφους και του περιεχομένου αυτών των ανταποκρίσεων είναι η ακόλουθη ενημέρωση από το τμήμα Νέας Υόρκης:

«Πρακτικά Συνεδριάσεως 7. Δεκ 1922,

Αναγινώσκονται και εγκρίνονται κατά σειράν τα πρακτικά της προηγούμενης συνεδρίασεως, της Ε.Ε της Κ.Ε.Ε. Αποφασίζεται όπως την 24ην Δεκεμβρίου αντί διαλέξεως εορτασθούν τα Χριστούγεννα. Νέο μέλος γίνεται δεκτό, ο Π.Δ. Γκάτσε. Εκλέγονται οι σ. Ν. Κοντόπουλος και Σ. Παππιάς όπως διαθέσουν τας ομολογίας του δανείου που έστειλε το Εκδοτικό Τμήμα μεταξύ των μελών και των συμπαθούντων, εκλέγονται οι σ. Ν. Στρατής και Δ. Τζελέπης, όπως εισπράξουν τα τρία δολ. από έκαστον μέλος για το έλλειμα της Ομοσπονδίας και το ανάλογον αντίτιμον για τα τρία φύλλα της 'Φωνής'. (...)»²².

Η αύξηση της αναγνωσιμότητας και των συνδρομητών της «Φωνής» συνιστούσαν τον βασικό πολιτικό στόχο στον οποίο υπάγονταν το σύνολο των εξωστρεφών πρωτοβουλιών των μελών της «Ελληνικής Ομοσπονδίας». Δεν θα ήταν υπερβολικό να διαγνώσουμε ότι στην ουσία η «Φωνή του Εργάτου» δεν αποτελεί απλώς την επίσημη έκφραση της «Ελληνικής Ομοσπονδίας», αλλά αντίστροφα η ύπαρξη της τελευταίας ταυτίζεται με ίδια την εφημερίδα. Από την μελέτη των στοιχείων που παρατίθενται στους τακτικά δημοσιευμένους οικονομικούς απολογισμούς προκύπτει ένας αριθμός 1000-1500 συνδρομητών. Σε αυτούς πρέπει να προστεθεί απροσδιόριστος αριθμός φύλλων που διακινούνταν από τα μέλη της Ομοσπονδίας σε μέρη όπου σύχναζαν Έλληνες μετανάστες (χώροι εργασίας και καφενεία). Τέλος ως ένδειξη αξιολογής εξακτινώσης του εντύπου πρέπει να αναφερθούν οι αναγνώστες στο Τορόντο, στην Κούβα²³, την Ελλάδα²⁴ αλλά και η σταθερή συνεργασία με τα

²¹ Ο παραπάνω οργανωτικός ιστός προέκυψε μέσα από τη διαδικασία ανασυγκρότησης της «Ελληνικής Ομοσπονδίας». Μπορούμε με ασφάλεια να υποθέσουμε ότι κατά τα προηγούμενα έτη είχαν συγκροτηθεί και σε άλλες πόλεις πυρήνες, οι οποίοι με την πάροδο του χρόνου είχαν ατονήσει.

²² *Φωνή του Εργάτου*, 30/12/1922.

²³ *Φωνή του Εργάτου*, 17/3/1923. Η εν λόγω επιστολή, με τίτλο «Η εκμετάλλευσις στην Κούβα και στο Μεξικό» αναφέρεται στην μεταναστευτική κίνηση στις χώρες αυτές και καταλήγει στην καταγγελία «της ασπλαχνίας μερικών ακτοπλοϊκών εταιριών.»

²⁴ Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Θ. Γκέλλου, από τα τέλη του 1918 δέματα με τη «Φωνή» έφταναν στο λιμάνι του Πειραιά και στη συνέχεια προωθούνταν μέχρι και «σε μια ομάδα που δούλευε στον αγγλικό σιδηρόδρομο της Σμύρνης». βλ. Γκέλλος Θ. (1938) Η «Φωνή του Εργάτου» και το «Εμπρός», μια θριαμβική σταδιοδρομία, *Εμπρός*, φ. 1283, 2/7/1938.



«Γράμματα» της Αλεξάνδρειας²⁵.

Αν δεχτούμε ότι ο αριθμός των συνδρομητών ταυτίζεται με τους πιο ενσυνείδητους αναγνώστες -από τη στιγμή που συνεπάγεται μονιμότερη οικονομική δέσμευση- έχουμε στα χέρια μας ένα μετρήσιμο δεδομένο. Το κατά πόσον αυτός ο αριθμός συνιστά μια αξιολογική παρουσία του ελληνικού σοσιαλιστικού τύπου πρέπει να συνεκτιμηθεί βάσει δύο παραμέτρων. Η πρώτη αφορά την συνολικότερη απήχηση των σοσιαλιστικών ιδεών στις τάξεις του ελληνικού πληθυσμού. Αν αναλογιστούμε ότι στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό το επίσημο όργανο του ΚΚΕ, ο «Ριζοσπάστης» την αντίστοιχη περίοδο μόλις και ξεπερνούσε τα 6000-7000 φύλλα κατανοούμε ότι οι 1000 συνδρομητές της «Φωνής του Εργάτου» αποτελούν αξιόλογο δείγμα συσπείρωσης δυνάμεων σοσιαλιστικής αναφοράς²⁶. Η δεύτερη και πιο ουσιαστική συσχετίζει τον αριθμό των 1000-1500 συνδρομητών (και φυσικά των περισσότερων αναγλωτών) με την κυκλοφορία του αστικού ομογενειακού τύπου. Οι δύο παναμερικανικής εμβέλειας αστικές εφημερίδες -«Εθνικός Κήρυξ» και «Ατλαντίς»- εμφανίζουν μια υψηλότατη κυκλοφορία -μέσω πωλήσεων και συνδρομητών- της τάξης των 30.000 φύλλων²⁷. Το στοιχείο αυτό καταδεικνύει από την άλλη ότι οι Έλληνες σοσιαλιστές απείχαν αρκετά από το να αποτελέσουν εναλλακτικό πόλο συσπείρωσης στο ασφυκτικό πλαίσιο της αναπαραγωγής του εθνικού διχασμού σε αμερικανικό έδαφος.

Στον περιορισμένο χρόνο μιας ανακοίνωσης είναι προφανές ότι είναι αδύνατο έστω και να αναφερθούμε σε πολλές παραμέτρους που συγκροτούν την καθημερινότητα της δράσης της «Ελληνικής Ομοσπονδίας»: τα εσωτερικά της προβλήματα, την προπαγάνδα της στις τάξεις των μεταναστών, την αδυναμία παρέμβασης στα σωματεία όπου ενδεικτικά μόλις 8% των μελών είχαν συνδικαλιστική δράση. Αυτό που πρέπει να κρατήσουμε είναι ότι κάθε φύλλο της «Φωνής του Εργάτου» αποτελεί πανόραμα ενός συνόλου πολιτικών και πολιτιστικών πρακτικών που απέχει παρασάγγας από την συνθήκη αρθρογραφία των αστικών εφημερίδων της ομογένειας. Στο παρόν επίπεδο, ενδιαφέρον έχει να σταθούμε στη συζήτηση για τον εθνικό αυτοπροσδιορισμό σε συνθήκες προσαρμογής σε μια νέα πραγματικότητα, στο πώς δηλαδή διεξήχθη η συζήτηση της μετέωρης κατάστασης -μεταξύ των πόλων «πατρίδα»-«Αμερική» στο εσωτερικό της «Ελληνικής Ομοσπονδίας».

Εισαγωγικά θα πρέπει να σημειώσουμε ότι για την «Φωνή του Εργάτου» η «διαχείριση» της εθνικής ταυτότητας σχετίζεται αποκλειστικά με την οικοδόμηση όρων πολιτικής διεκδίκησης. Η συμβολή της «Ελληνικής Ομοσπονδίας» εδράζεται στο ότι χωρίς να παραγνωρίζει την συναισθηματική και βιωματική σύνδεση των μεταναστών με την «πατρίδα», επιχειρεί μια τομή. Να καταστήσει τον οργανωτικό της ιστό και μακροπρόθεσμα συνολικά τους Έλληνες μετανάστες δρώντα υποκείμενα της αμερικανικής πολιτικής πραγματικότητας. Στο όνομα αυτού του στόχου δεν διστάζει να προτείνει την ενσωμάτωση των μεταναστών. Ας θυμηθούμε, σε αυτό το σημείο, ότι ήδη από το 1918 η «Φωνή του Εργάτου» δήλωνε -στην εξαγγελία του πρώτου της φύλλου- ότι απευθύνεται στους «ελληνικής καταγωγής κατοίκους των Ηνωμένων Πολιτειών.» Καθώς ως βασικός χώρος άσκησης πολιτικής δραστηριότητας ορίζονται οι Η.Π.Α. η συστηματική ενασχόληση με τα πολιτικά δρώμενα του ελλαδικού χώρου στιγματίζεται: «Καθένας μας πρέπει να το ομολογήσει, πως και μεταξύ ορισμένων Τμημάτων της Ομοσπονδίας μας εξεδηλώθηκε και επικρατεί ακόμη τάση Νασιο-

²⁵ Αγγελία πώλησης της «Φωνής του Εργάτου» συναντούμε στο σύνολο των τευχών των «Γραμμάτων» της περιόδου Ιούλιος 1920-Ιούνιος 1921. Αντίστοιχα ο εκδοτικός μηχανισμός των Ελλήνων κομμουνιστών στις Η.Π.Α προωθούσε τα «Γράμματα» γεγονός που πιστοποιείται τόσο από καταλόγους του εκδοτικού τμήματος στη «Φωνή του Εργάτου», όσο και από σχετική πληροφόρηση στο οπισθόφυλλο του περιοδικού.

²⁶ Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Ελευθέριος Σταυρίδης -μεταμεληθέν στέλεχος του ΣΕΚΕ- «κατεβάζει» τον αριθμό των φύλλων που πωλούσε ο *Ριζοσπάστης* το 1922-23 στις 3.000. Σταυρίδης Ελευθέριος Α. (1953) *Αίρεται το παραπέτασμα, τα παρασκήνια του Κ.Κ.Ε. από της ιδρύσεώς του μέχρι του συμμοριολέμου*, Αθήναι, 109.

²⁷ Papacosma Victor (1979) *The Greek press in America, Journal of the Hellenic Diaspora*, vol. V, no. 4, Winter, 54



ναλιστική, δηλ. πολλοί σύντροφοι στρέφουν τις σκέψεις τους πέραν του Ωκεανού, ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ- και έτσι δημιουργούν Ελληνικό Κομμουνισμό. (...) Προξενούμε την μεγαλύτερη βλάβη στο όλο κίνημά μας όταν θέτοντες κατά μέρος τον εντόπιον επαναστατικών αγώνα, προσπαθούμε ν' αφιερώσουμε όλη την δράση μας στο μακρυσμένο επαναστατικό πόλεμο ΠΕΡΑΝ ΤΟΥ ΩΚΕΑΝΟΥ.»²⁸ Κατανοούμε πόσο μακριά βρισκόμαστε από τις πρακτικές των αστικών εφημερίδων της ομογένειας η αρθρογραφία των οποίων ήταν αποκλειστικά συνδεδεμένη με την ελληνική πολιτική καθημερινότητα²⁹.

Η «Ελληνική Ομοσπονδία» δεν περιορίζεται, μόνο σε θεωρητικές επικλήσεις, αλλά επιχειρεί τη διατύπωση συγκεκριμένων στρατηγικών προτάσεων, που θα διασφαλίσουν την πληρέστερη ένταξη στην αμερικανική πραγματικότητα. Έτσι στη συζήτηση στο Γ' Συνέδριο της «Ελληνικής Ομοσπονδίας» αναφέρεται: «Αποφασίζεται ότι τα μέλη πρέπει να γίνουν Αμερικανοί πολίται δι' ευνοήτους λόγους. Συνίσταται ομοίως η εκμάθησις της Αγγλικής γλώσσης.»³⁰ Η απόκτηση της αμερικανικής υπηκοότητας, εκτός από τη διασφάλιση των όρων της νόμιμης παρουσίας στο έδαφος των Η.Π.Α., προσλαμβάνει και συμβολικό χαρακτήρα. Οριοθετεί την οριστική εγκατάλειψη μιας ταυτότητας προς χάριν μιας άλλης. Ο Έλληνας μεταβαίνει από την κατηγορία «μετανάστης» στην κατηγορία «πολίτης», γεγονός που για τους κομμουνιστές σηματοδοτεί όχι μόνο τη δυνατότητα χρήσης των αστικών ελευθεριών, αλλά και την οριστική ένταξη σε ένα νέο status quo. Η αναγκαιότητα συμμετοχής των Ελλήνων μεταναστών στις οικονομικές διεκδικήσεις της αμερικανικής εργατικής τάξης ερμηνεύεται ως ένδειξη εισόδου σε μια νεότερη κατάσταση. Το θεωρητικό πλαίσιο για μια τέτοια αντίληψη το προσφέρει ο ίδιος ο Λένιν ο οποίος σημειώνει: «(...) μόνο δραστηριοί μπορούν να κλείνουν τα μάτια στην προοδευτική σημασία της σύγχρονης αυτής μετανάστευσης των λαών»³¹. Η «προοδευτική σημασία» της μετανάστευσης εδράζεται στην εγκατάλειψη της «μουχλιασμένης κι απονεκρωμένης τοπικής ζωής», στην κατεύθυνση της συνένωσης των εργατών. Η μετάβαση από τις προκαπιταλιστικές οικονομικές δομές του ελλαδικού χώρου στις συνθήκες του προχωρημένου καπιταλισμού μετατρέπει τον καθυστερημένο ακτήμονα σε «ταξιουνείδητο» εργάτη, γεγονός που δημιουργούσε δυνατότητες καλλιέργειας νέας πολιτικής συνείδησης. Για τους αστούς η διεργασία αυτή ταυτιζόταν με την οικονομική ανέλιξη, την ατομική ευημερία και την προώθηση των «εθνικών συμφερόντων». Για τους θιασώτες των επαναστατικών ιδεών η οικονομική ανάπτυξη των Η.Π.Α και η ενσωμάτωση των μεταναστών θα επιτάχυνε την νομοτελειακή κατάρρευση του παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού συστήματος:

«Now we hear about these men [ενν. οι έλληνες μετανάστες] revolting against unbearable conditions, and we also learn that they make some noble fighters in the class conflict. How true the words of Karl Marx seem: "Capitalism creates its own grave digger, the proletarian army."» σημειώνει ήδη το 1914 ο Αναστάσιος Παπάς στο «International Socialist Review»³².

Το ότι φιλοδοξία των περισσότερων Ελλήνων εργατών ήταν η κοινωνική ανέλιξη και όχι η κοινωνική απελευθέρωση είναι ένα προφανές δεδομένο στο οποίο μάλλον δεν χρειάζεται

²⁸ Φωνή του Εργάτου, 28/4/1923.

²⁹ Χαρακτηριστική είναι η κάλυψη που έτυχαν οι ελληνικές και αμερικανικές προεδρικές εκλογές που συνέπεσαν χρονικά τον Νοέμβριο του 1920. Η εκλογή του προέδρου Harding καταλαμβάνει το 1/3 του πρωτοσέλιδου του «Εθνικού Κήρυκα» την ώρα που οι επικείμενες εκλογές στην Ελλάδα μονοπωλούν την υπόλοιπη ύλη. Το πετυχημένο αυτό παράδειγμα σημειώνει ο Lambros Papantoniou (1992) Ο ελληνόφωνος τύπος της Αμερικής, *Greeks in English speaking countries, proceedings of the first international seminar*, Melbourne 27-30 March 1992, Hellenic Studies Forum Inc, 266.

³⁰ Φωνή του Εργάτου, 19/5/1923.

³¹ Λένιν Β.Ι. (1979) Ο καπιταλισμός και η μετανάστευση των εργατών, *Άπαντα*, τομ.24, Σύγχρονη Εποχή, 90.

³² Papas Anastasios (1914) Greek Workers in America, *International Socialist Review*, August 1914 (vol. XV, no. 2), 112-113.



να επιχειρηματολογήσουμε. Θα ήταν σε κάθε περίπτωση αφελές να ισχυριστούμε ότι η πρώτη εικοσαετία του 20ου αιώνα σφραγίζεται από έστω και μερική ηγεμονία των σοσιαλιστικών ιδεών στις τάξεις του ελληνικού προλεταριάτου της Αμερικής. Τα αντιφατικά χαρακτηριστικά που διατρέχουν την «Ελληνική Ομοσπονδία» -ας αναλογιστούμε εδώ ότι το 1922 το ΣΕΚΕ/ΚΚΕ βιώνει την κορύφωση των διαφωνιών για θέματα τακτικών κινήσεων και στρατηγικής στόχευσης- αντανακλούν με τον καλύτερο τρόπο το πρώιμο στάδιο συγκρότησης και ανάπτυξης της πολιτικής πρωτοπορίας. Με αυτόν τον γνώμονα εξηγούνται φαινόμενα όπως η άρνηση αναγνώστων της «Φωνής του Εργάτου» και μελών του κόμματος να αποδεχτούν την εκτίμηση για τα ιμπεριαλιστικά χαρακτηριστικά της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Το 1923 στο Γ' συνέδριο της «Ελληνικής Ομοσπονδίας» οι σύνεδροι αναγνωρίζουν ότι στην πορεία από το 1918 σημαντικά βήματα έχουν γίνει και ο στενός κύκλος των 5 ιδρυτών της «Ε.Σ.Ε» αποτελεί οριστικό παρελθόν. Από την άλλη η ανάγκη οργανωτικής υπέρβασης οδηγεί στην ανίχνευση νέων μεθόδων πολιτικής επικοινωνίας με τις μάζες. Αποφασίζεται ότι η «Φωνή του Εργάτου» πρέπει να μετονομαστεί. Στην ερμηνεία αυτής της απόφασης συμπυκνώνεται μια ολόκληρη πραγματικότητα: «Οι Έλληνες εργάτες, είτε δεν το παραδέχονται, είτε δεν το ξέρουν πως είναι εργάτες. Για να πλησιάσουμε και να τους το πούμε, πρέπει να μη τους προδιαθέσουμε με τον τίτλο μας»³³. Το νέο όνομα θα προκύψει μετά από διαγωνισμό των αναγνώστων για το ποιός θα γίνει νονός της εφημερίδας. Το «Νέον Λάβαρον», «Καταφύγιον των Επαναστατών», «Επίκουρος», «Εργατική Αφύπνισις», «Ο Τρόμος των Τυρράνων» είναι μερικές από τις προτάσεις που πέφτουν στο τραπέζι. Η τελική επιλογή είναι πιο σεμνή: «Εμπρός» θα είναι ο τίτλος της ελληνικής κομμουνιστικής εφημερίδας που καλύπτει την περίοδο από τον Ιούλιο του 1923 έως τις παραμονές του Β' Π.Π. Η σταδιακή άνοδος του αμερικανικού εργατικού κινήματος θα αναβαθμίσει και θα αναζωγονήσει την ελληνική επαναστατική κίνηση και το «Εμπρός» θα μετατραπεί σε βασικό πυλώνα αντίστασης στην μεταξική δικτατορία και θα εμπνεύσει την ηρωική συμμετοχή των εκατοντάδων ελληνοαμερικανών εθελοντών στον Ισπανικό Εμφύλιο. Η «Φωνή του Εργάτου», η μικρή τετρασέλιδη εφημερίδα των ετών 1918-1923, είναι ο προπάτορας της συναρπαστικής αυτής ιστορίας του μεσοπολέμου γιατί –για να θυμηθούμε και μια μαοϊκή ρήση- και η πιο μεγάλη πορεία προς τα «Εμπρός» ξεκινά με ένα μικρό βήμα μπροστά.

³³ Φωνή του Εργάτου, 26/5/1923.



Ελληνικός ομογενειακός τύπος-ΜΜΕ και διαπολιτισμική επικοινωνία. Η περίπτωση της Νέας Υόρκης

Βύρων Π. Πισσαλίδης

Οι ομογενειακοί πληθυσμοί παγκοσμίως διατηρούν μια διαπολιτισμική ταυτότητα και έναν διαπολιτισμικό δίαυλο επικοινωνίας με το ξένο, το «άλλο», την χώρα υποδοχής. Μια τέτοια εξέλιξη υποδηλώνει και μια αλλαγή στην αντίληψη που διατηρούσαμε σχετικά με το «άλλο», αλλά συνάμα και τόσο οικείο. Με το «άλλο», δεν αναφερόμαστε απλά και μόνο στην χώρα προέλευσης του ατόμου αλλά κυρίως στην πραγματικότητα που εκφράζει μέσω της διαφορετικής κουλτούρας του. Υπάρχει ταύτιση ανάμεσα στους όρους «διαπολιτισμικότητα» και «πολιτισμός», καθώς ο πρώτος αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του δεύτερου και αυτό μπορεί και να σημαίνει οποιαδήποτε πράξη ή ενέργεια όπου η κουλτούρα του «άλλου» λειτουργεί ευμετάβλητα και ελαστικά¹.

Η ιστορία του ελληνικού ομογενειακού τύπου συνδέεται άμεσα με την προεπαναστατική και επαναστατική περίοδο του Γένους και αποτελεί ταυτόχρονα και την απαρχή του ελληνικού τύπου. Αρχίζει τον 18ο αιώνα στη Βιέννη. Πρώτος Έλληνας δημοσιογράφος και εκδότης υπήρξε ο ομογενής Γεώργιος Βεντότης, εγκατεστημένος στην πόλη της Βιέννης. Η επίκαιρη έκδοση της πρώτης ελληνικής εφημερίδας και μάλιστα σε ξένο έδαφος, προκάλεσε την αντίδραση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που είχε ως αρχή της «...να κρατεί τον λαόν εις άγνοιαν, να αποτρέπη την προσοχήν του από τας κρατικές υποθέσεις...». Η εφημερίδα του Βεντότη κατάφερε να πραγματοποιήσει οκτώ εκδόσεις πριν απαγορευτεί η κυκλοφορία της. Δε γνωρίζουμε όμως τίποτε απολύτως για το περιεχόμενο και τον τίτλο της.

Την πρώτη εκδοτική προσπάθεια του ομογενή Γ. Βεντότη ακολούθησε μια ακόμη προσπάθεια Ελλήνων ομογενών της Βιέννης, των αδελφών Μαρκίδη Πούλιου, που και αυτοί με τη σειρά τους πίστευαν στον ρόλο της έντυπης ενημέρωσης του υπόδουλου, καθώς και του ομογενειακού ελληνισμού με σκοπό την εθνική, πολιτική και πολιτισμική αφύπνισή τους. Πρέπει να σημειωθεί ότι η εφημερίδα τους με τίτλο «Εφημερίδα», κυκλοφόρησε για οκτώ χρόνια από το 1790 μέχρι το 1797. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, την ιστορική σημασία του τύπου στην εθνική επικοινωνία.

Στην πολυπολιτισμική πόλη της Νέας Υόρκης κατοικούν σήμερα πάνω από 3.000.000 νόμιμοι μετανάστες, από 56 διαφορετικές εθνικότητες ή εθνικές ομάδες. Στην τετραετία 1992-1996 έφτασαν στο «Μεγάλο μήλο», στην πόλη των πολιτισμών αλλά και των πολλών

¹ Ένα «διαπολιτισμικό» φεστιβάλ, ένα «διαπολιτισμικό» δείπνο, «διαπολιτισμική» μουσική, ένα «διαπολιτισμικό» κέντρο, μια «διαπολιτισμική» προσέγγιση, «διαπολιτισμική» πράξη, «διαπολιτισμική» εκπαίδευση ή τέχνη.



εθνικών μειονοτήτων, περίπου 600.000² νέοι μετανάστες που τόνωσαν με τα έντυπά τους το διαπολιτισμικό στοιχείο και τη διαπολιτισμική εικόνα της και της έδωσαν νέα ώθηση. Οι διάφορες εθνικές μειονότητες ή εθνικές ομάδες της πόλης εκδίδουν σε καθημερινή, εβδομαδιαία ή μηνιαία βάση 198 εφημερίδες και περιοδικά σε 36 διαφορετικές γλώσσες. Παρατηρούμε μια ξεχωριστή εκδοτική άνθηση που συνδυάζεται και ενισχύεται με τη διαπολιτισμική διάθεση και θεματική αισθητική των εντύπων που κυκλοφορούν. Η Νέα Υόρκη αποτελεί την πρωτεύουσα της επικοινωνίας και της πληροφόρησης της αγγλόφωνης Αμερικής αλλά συνάμα και των μέσων μαζικής ενημέρωσης των εθνικών μειονοτήτων. Ωστόσο κάποιος μετανάστης που δεν είναι σε θέση να προσεγγίσει το έντυπο της εθνότητας ή της εθνικής μειονότητάς του επειδή βρίσκεται μακριά από τον τόπο διανομής του, δε θα αρνηθεί να διαβάσει τον αγγλόφωνο τοπικό τύπο της Νέας Υόρκης, εφόσον βέβαια, είναι γνώστης της αγγλικής γλώσσας. Αυτό αποτελεί το πρώτο και ουσιαστικότερο στοιχείο των αγγλόφωνων εφημερίδων της Νέας Υόρκης, καθώς συμπεριλαμβάνουν στην ύλη τους θέματα και άρθρα που ενδιαφέρουν και τις διαφορετικές εθνότητες ή εθνικές ομάδες της πόλης. Η παραπάνω κίνηση των αγγλόφωνων εφημερίδων δεν έχει μόνο στενά οικονομικό χαρακτήρα, αλλά αποτελεί μια προσέγγιση και μια γνωριμία με το «άλλο», «το διαφορετικό» που ουσιαστικά είναι ή γίνεται «οικείο» μέσα από την επικοινωνιακή, δημοσιογραφική καθημερινότητά τους, ενσωματώνοντάς το στον εθνικό κορμό της χώρας, αποτελεί ουσιαστικά το πρώτο διαπολιτισμικό τους στοιχείο.

Στην πόλη της Νέας Υόρκης εκδόθηκαν μέσα στον 20ο αιώνα περισσότερες εφημερίδες διαφορετικών εθνοτήτων συγκριτικά με τον 19ο αιώνα. Παρατηρήθηκε, ωστόσο ότι οι κυκλοφορία τους ήταν περιορισμένη, σε σχέση πάντα με το παρελθόν. Στις αρχές του 20ου αιώνα κάποιες παλιές εβραϊκές και ιταλικές εφημερίδες είχαν περίπου 1.000.000 αναγνώστες. Ενώ καμία ισπανόφωνη εφημερίδα δεν είχε ημερήσια κυκλοφορία πάνω από 70.000 φύλλα. Σήμερα το 29% των κατοίκων της Νέας Υόρκης είναι ισπανόφωνοι και εκδίδουν 4 καθημερινές εφημερίδες συμπεριλαμβανομένης και την εφημερίδας «Το έθνος» που εστιάζει τη θεματολογία της σε ζητήματα για τους μετανάστες από την Δομινικανή Δημοκρατία. Ακόμη μπορεί κανείς να επιλέξει ανάμεσα σε 13 εβδομαδιαίες ή μηνιαίες εφημερίδες που αναφέρονται στους ισπανόφωνους τόπους καταγωγής των αναγνωστών τους, Πουέρτο Ρίκο, Εκουαδόρ, Αργεντινή, Κολομβία και Μεξικό.

Όλες μαζί οι κινεζικές εφημερίδες δεν συγκέντρωσαν ποτέ μεγαλύτερη κυκλοφορία των 500.000 φύλλων. Οι κινεζικές εφημερίδες την τελευταία δεκαετία του 20ου αιώνα είχαν μια σταθερή κυκλοφορία των 170.000 φύλλων, ενώ οι πολωνικές και ρωσικές εφημερίδες αύξησαν την κυκλοφορία τους περίπου στο 1/3 του συνόλου τους την ίδια χρονική περίοδο. Η ινδική κοινότητα που συντηρούσε στις αρχές του 1980 μια εφημερίδα, στον 21ο αιώνα εμφανίζεται με 8 και με συνολική κυκλοφορία της τάξης των 212.300 φύλλων. Την μεγαλύτερη ανάπτυξη παρουσιάζει ο τύπος των αфро-αμερικανών μεταναστών της ευρύτερης περιοχής της Νέας Υόρκης, που αριθμεί πέντε περιοδικά και τρεις εφημερίδες. Μολοντί κάποιες πόλεις δεν συντηρούν καμία εφημερίδα για αфро-αμερικανούς μετανάστες, ειδικά στην πόλη της Νέας Υόρκης μπορεί κάποιος να συναντήσει 10 διαφορετικές συμπεριλαμβανομένης και της εφημερίδας «Καθημερινή πρόκληση» που φιλοξενεί θέματα και για τους μετανάστες από την Καραϊβική.

Το 86% των αγγλόφωνων εφημερίδων της Αμερικής ανήκει σε μεγάλες εταιρίες, αλλά υπάρχει και ένα μεγάλο ποσοστό εφημερίδων εθνικής εμβέλειας που αγωνίζεται ακόμη σε επίπεδα οικογενειακής επιχείρησης. Πολλές από τις εφημερίδες των διάφορων εθνοτήτων της πόλης διοικούνται και ανήκουν σε μεγάλες εταιρίες των χωρών προέλευσής τους π.χ.

² Με το νόμο περί «διαφορετικότητας» που ψήφισε το αμερικανικό κοινοβούλιο το 1992, άνοιξε, και τυπικά ο δρόμος και για άλλους μετανάστες που μέχρι τώρα δεν συμπεριλαμβάνονταν στα μεταναστευτικά ρεύματα παλαιότερων εποχών, π.χ. από το Μπαγκλαντές, Αφρική, Αίγυπτο, Πολωνία και Ιρλανδία.



εταιρίες από το Χονγκ-Κονγκ και την Ταϊβάν ελέγχουν και διοικούν τις μεγαλύτερες κινέζικες εφημερίδες της Νέας Υόρκης.

Η ιστορία των ελληνικών ομογενειακών ΜΜΕ, και ειδικότερα ο ελληνικός ομογενειακός τύπος στην περιοχή της Νέας Υόρκης οφείλεται άμεσα στην επιθυμία για διατήρηση της πολιτισμικής και πολιτιστικής κληρονομιάς των Ελλήνων μεταναστών από τα τέλη του 19ου αιώνα ως και τις μέρες μας. Από την πρώτη κιόλας στιγμή, από την εποχή των λίγων χιλιάδων Ελλήνων μεταναστών, στα τέλη του 19ου αιώνα, στη Νέα Υόρκη, ο ελληνικός ομογενειακός τύπος διαδραμάτισε πρωτεύοντα ρόλο στην ενημέρωση των μεταναστών, στη σύνδεσή τους με τα εθνικά κι άλλα ζητήματα της Μητρόπολης καθώς και στην πολιτισμική ενσωμάτωσή τους. Την ιστορική σημασία και τον ιστορικό ρόλο του ελληνόφωνου τύπου της Νέας Υόρκης περιγράφει χαρακτηριστικά ο Μ. Μαλαφούρης στο βιβλίο του «Έλληνες της Νέας Υόρκης του 1948»: «... Ο Ελληνικός τύπος ήτο το καθημερινό σχολείο για τη διατήρησι και την καλλιέργεια της γλώσσας μεταξύ των μεταναστών, οι οποίοι έφθαναν στην Αμερική, οι περισσότεροι τουλάχιστον, με τα λίγα γράμματα του δημοτικού σχολείου και εκινδύνευαν να τα ξεχάσουν κι' αυτά με την αναγκαστική συχνή επαφή τους, όχι μόνο με το καθαρώς αμερικανικό στοιχείο, αλλά και με τους μετανάστες όλων των άλλων φυλών που δεν μιλούσαν και αυτοί στην αρχή παρά τη γλώσσα τους. Μέσα στην Βαβέλ αυτή, που γκρεμίστηκε όταν όλοι οι μετανάστες εδώ και χρόνια τώρα έμαθαν τη γλώσσα του τόπου και έγιναν Αμερικανοί, η ελληνική εφημερίδα ήταν ο καθημερινός δάσκαλος. Από την άποψη αυτή πολλοί ωφελήθηκαν.

Γενικά, ωφελήθηκε ο Ελληνισμός που βέβαια κι' από τον τύπο βοηθήθηκε για να διατηρήσει τη γλώσσα του, να την μιλάει στο σπίτι του και να την κληρονομήσει στα παιδιά του. Ίσως να μην το καταλάβαινε αυτό ο Ελληνισμός εκείνα τα χρόνια, ίσως και ο ίδιος ο τύπος να μην είχε αντιληφθεί την αναγκαστική αυτή αποστολή του και το έργο που έκανε, αλλ' αυτό δεν έχει σημασία. Αξία έχει το αποτέλεσμα που επήλθε»³.

Σε μια πόλη διαφορετικών εθνικοτήτων και ταυτοτήτων, όπως η Νέα Υόρκη, τα ελληνικά ομογενειακά ΜΜΕ και κυρίως οι εφημερίδες αποτέλεσαν το κύριο διαπραγματευτικό στοιχείο επικοινωνίας των ομογενών με το «άλλο». Η αντανάκλαση του «άλλου» πάνω μας απελευθερώνει αυτό που είναι πραγματικά συγγενικό με εμάς, διεισδύοντας στο σύστημα και στην κοσμοθεωρία μας. Η άποψη αυτή βοηθάει να διακρίνει κάποιος την οπτική γωνία του «άλλου» και αποτελεί, τη συμπεριφορά μιας γνωριμίας, μια προσωπική προσπάθεια εξέτασης και ερμηνείας του κάθε άτομου. Είναι μια θέση διαπραγμάτευσης, ελέγχου, κατανόησης και συμβιβασμού του «άλλου», με κύρια προτεραιότητα την ανταλλαγή πολιτισμικών κωδικών και αξιών και όχι την επιβολή τους.⁴

Όταν άρχισαν οι Έλληνες μετανάστες να βρίσκουν το δρόμο της δημιουργίας έπειτα από τις πρόχειρες και απλές εργασίες με τις οποίες αντιμετώπιζαν τις καθημερινές ανάγκες της ζωής τους, όταν πια έστησαν μια τακτική επιχείρηση και έβαζαν γερά θεμέλια για την οικονομική και την κοινωνική τους αποκατάσταση, ήθελαν κάποιος να τους προσέξει, κάποιος να αναγνωρίσει σ' αυτούς την προσπάθεια που είχαν καταβάλλει και την επιτυχία που γνώριζαν. Επιτυχία που την βίωναν όχι μόνο ως προσωπική, αλλά ως συνολική των Ελλήνων της Νέας Υόρκης και της Αμερικής. Χιλιάδες μίλια μακριά από την μητέρα πατρίδα τους και τα συγγενικά τους πρόσωπα, ξένοι ανάμεσα σε μια ακόμη πιο ξένη πολιτισμικά κοινωνία, θα ζούσαν μόνοι τους και λησμονημένοι, όπως σημειώνει ο Μ. Μαλαφούρης: «αν η ελληνική εφημερίδα, η μεγάλη και η μικρούλα τοπική εφημερίδα που έβγαине με χίλια βάσανα κι' αυτή, δεν παρακολουθούσε την εξέλιξή τους. Είναι κι' αυτή μια άλλη πλευρά από τη χρησιμότητα ή την αναγκαιότητα του ελληνικού τύπου στην Αμερική, που έχει κι'

³ Μαλαφούρης Μπάμπης (1948) *Οι Έλληνες της Νέας Υόρκης*, Νέα Υόρκη, 24.

⁴ Πισσαλίδης Βύρων (2003) *Διαπολιτισμικότητα και Λογοτεχνία*, Θεσσαλονίκη, ΑΝΙΚΟΥΛΑΣ, 19.



αυτή την αξία της, όσο και αν φαίνεται λιγότερο σημαντική. Γιατί έπαιξε κι' αυτή το ρόλο της μέσα στην άμιλλα που είχε αναπτυχθεί μεταξύ των Ελλήνων μεταναστών, ποιος γρηγορότερα και καλύτερα ν' αποκατασταθεί και να σηκώσει περήφανα το κεφάλι γιατί έγινε παραγωγικό και χρήσιμο στοιχείο του τόπου και δεν έμεινε απλό παράσιτο. Κι' όταν πάλι, άρχιζαν να μεγαλώνουν τις δουλειές τους, να ανακατεύονται σε εμπόρια και σε επιχειρήσεις, με την ελληνική εφημερίδα κρατούσαν ένα μεγάλο μέρος από την απαραίτητη επαφή μεταξύ τους, όχι μόνο στην ίδια πόλη και την ίδια Πολιτεία, αλλά με τους συμπατριώτες τους που ήταν εγκατεστημένοι σε μακρινές πόλεις και σε άλλες Πολιτείες»⁵.

Η ανάγκη για επικοινωνία μεταξύ των Ελλήνων της ομογένειας και της μητέρας πατρίδας είχε ως συνέπεια την έκδοση εφημερίδων και λοιπών εντύπων στην περιοχή της Νέας Υόρκης, αλλά και στα υπόλοιπα σημεία των Η.Π.Α, όπου υπήρχαν ομογενειακοί πληθυσμοί. Αν ρίξει κανείς μια ματιά στον επίσημο μεταναστευτικό πίνακα των Ελλήνων στις Η.Π.Α, θα διαπιστώσει ότι την περίοδο 1873-1899, στην πρώιμη φάση, ο αριθμός των Ελλήνων μεταναστών φτάνει μόλις τους 15.000, στο μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα μεταξύ 1890-1917 ο αριθμός τους ξεπερνάει τις 450.000. Μεταξύ 1918-1924, αγγίζει τις 70.000, την περίοδο 1925-1946 τις 30.000, μετά από τον πόλεμο και κατά την διάρκεια του εμφυλίου 1947-1965 ο αριθμός τους ξεπερνά τους 75.000, για να εκτιναχτεί πάλι με το νέο μεγάλο ρεύμα μετανάστευσης την περίοδο της δικτατορίας των συνταγματαρχών μεταξύ 1966-1979 στις 160.000⁶. Από το 1980 μέχρι και τις ημέρες μας παρατηρείται μια δραστική μείωση της μετανάστευσης προς τις Η.Π.Α.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι αρκετοί μετανάστες δεν κατόρθωσαν να περάσουν τις διατυπώσεις του υγειονομικού ελέγχου και της καραντίνας του Έλλης Άιλαντ, το γνωστό για τους Έλληνες μετανάστες «Καστιγγάρι» και επαναπατρίζονταν με το επόμενο πλοίο, όπως αρκετοί ήταν εκείνοι που δεν άντεξαν τις κακουχίες του ταξιδιού και άφησαν την τελευταία πνοή τους σε κάποιο κατάντρομα ή αμπάρι κάποιου υπερωκεανίου ή φυλακίζονταν ως λαθρομετανάστες, χωρίς να μπορούν να πληρώσουν το πρόστιμο των 1.000 δολαρίων, για την αποφυλάκισή τους. Έπειτα από αυτή την περιπέτεια που όριζε τη ζωή και το μέλλον τους η επικοινωνία μέσω της εφημερίδας αποτελούσε τον αδελφικό δεσμό, την πολιτισμική και συνάμα θρησκευτική συνοχή, την απεικόνιση της νέας κοινής μοίρας και προσπάθειας. «...Η εφημερίδα έφερνε τον ένα κοντά στον άλλο, έδινε πληροφορίες για τη ζωή τους, για τις δουλειές τους, για την κίνησή τους μέσα στον αμερικανικό λαβύρινθο, για τη δράση τους. Η κοινωνική κίνηση που την ανέγραφε με λεπτομέρειες η εφημερίδα, ένας γάμος, ένας θάνατος, ένα γλέντι, μια βάπτιση, μια γιορτή σ' ένα σπίτι ή ένα ομαδικό γλέντι ενός συλλόγου ή οι αρχαιρεσίες ενός σωματείου και μιας Κοινότητας, όλα αυτά ήταν, όπως και είναι ακόμη, κομμάτια από τη ζωή του, που την παρακολουθούσε ο Ελληνισμός της Αμερικής με το ίδιο ενδιαφέρον με το οποίο ζητούσε να μαθαίνει για τη ζωή εκείνων που άφησε στο χωριό του, στην ιδιαίτερη πατρίδα του. Έτσι έγιναν στενότεροι ακόμη οι δεσμοί του, έτσι ο Ελληνισμός μπορεί σήμερα να λέγεται σύνολο: με τους δεσμούς αυτούς και με τους άλλους που καλλιέργησε μέσα στις οργανώσεις του που ίδρυσε, μέσα στην εκκλησία του που έκτισε με τα πρώτα χρήματα των κόπων του και μέσα στις Κοινότητες...»⁷ σημειώνει ο Μπάμπης Μαλαφούρης.

Στις αρχές του προηγούμενου αιώνα οι Έλληνες μετανάστες είχαν συγκεντρωθεί σε ορισμένες, κυρίως, μεγάλες πόλεις (Νέα Υόρκη, Σικάγο, Βοστώνη κ.λπ), δημιουργώντας δικές τους κοινότητες. Οι δεσμοί με τη γενέτειρα ήταν ακόμη πολύ ισχυροί, εφόσον δεν είχαν ακόμη ενσωματωθεί στον αμερικανικό τρόπο ζωής. Οι περισσότεροι δε γνώριζαν την

⁵ Μαλαφούρης Μπάμπης (1948), ό.π., σελ. 23.

⁶ Moskos Charles (1990) *Greek Immigrants: Struggle and Success*. London, Transaction Pbl, 156.

⁷ Μαλαφούρης Μπ. (1948), ό.π., 25.



αγγλική γλώσσα και το μόνο τους ενδιαφέρον ήταν τα πολιτικά-εθνικά ζητήματα της Ελλάδας. Με την πάροδο του χρόνου οι μικρές αυτές κοινότητες άρχισαν να αντιμετωπίζουν τα δικά τους προβλήματα, όπως οι εκπαίδευση των παιδιών, ο εκκλησιασμός, οι πρώτες επαγγελματικές οργανώσεις και σύλλογοι. Οι συνθήκες αυτές υπήρξαν κατάλληλες για την έκδοση των πρώτων ελληνόφωνων εφημερίδων και περιοδικών. Σημειώνει ο Μπάμπης Μαλαφούρης:

«... συγχρόνως με τις ελληνικές παροικίες ήταν δημιουργημένη και η κατάλληλη ατμόσφαιρα για την έκδοση ελληνικών εφημερίδων, είτε από εκείνους που κατάλαβαν γρήγορα ότι θα ήταν κι' αυτό μια επιχείρηση, είτε από άλλους που είχαν απλώς φιλοδοξίες να καταλάβουν αξιώματα στις διοικήσεις των πρώτων ελληνικών ιδρυμάτων ή και από ανιδιοτελείς ανθρώπους, που ήθελαν μ' ένα δημοσιογραφικό όργανο να εξυπηρετήσουν το ελληνικό κοινό που είχε ανάγκη τη ζωή και την κίνηση των ελλήνων μεταναστών και να κατατοπίζεται στα γενικά τουλάχιστον ζητήματα της Αμερικής και στα διεθνή γεγονότα ...»⁸.

Σύμφωνα με στατιστικά δεδομένα του Common Council for American Unity, που δημοσιεύθηκαν τον Οκτώβρη του 1943, τον ελληνόφωνο τύπο των Η.Π.Α αποτελούσαν τότε 2 ημερήσιες εφημερίδες, με συνολική κυκλοφορία 28.632 φύλλα. Ακόμη πρέπει να σημειωθεί ότι υπήρχαν ακόμη 5 εβδομαδιαίες ή δεκαπενθήμερες με συνολική κυκλοφορία 34.496 φύλλα, 2 άλλες εφημερίδες που εκδίδονταν σε άτακτα χρονικά διαστήματα με συνολική κυκλοφορία 5.300 φύλλα, 4 εβδομαδιαία ή δεκαπενθήμερα περιοδικά και 17 άλλες περιοδικές εκδόσεις, με άγνωστα στοιχεία κυκλοφορίας. Οι εκδόσεις αυτές κυκλοφορούσαν, κυρίως, στη Νέα Υόρκη, αλλά και στην Ουάσινγκτον, στο Σικάγο, στο Σαν Φρανσίσκο, στη Βοστώνη και στο Λος Άντζελες.

Η πρώτη ελληνική εφημερίδα στην Αμερική ήταν ο «*Νέος Κόσμος*», που εκδόθηκε το 1892 στη Βοστώνη. Εκδότης και διευθυντής της ήταν ο Κ. Φασουλαρίδης από τη Νίσυρο, ο οποίος είχε σπουδάσει στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και στη συνέχεια στο Τεχνολογικό Ινστιτούτο της Μασσαχουσέτης (MIT). Ο «*Νέος Κόσμος*» κυκλοφόρησε για λίγους μόνο μήνες. Οι δύο μεγαλύτερες ελληνικές εφημερίδες που εκδόθηκαν στην Αμερική κυκλοφόρησαν στη Νέα Υόρκη. Η πρώτη ήταν η εφημερίδα «*Ατλαντίς*», που εκδόθηκε το 1894. Ήταν μια δίγλωσση έκδοση, αρχικά εβδομαδιαία, κατόπιν έγινε δισεβδομαδιαία, μετά κυκλοφορούσε κάθε δεύτερη μέρα και από το 1905 έγινε καθημερινή. Την ίδρυσε ο Σύριος ναυλομεσίτης και έμπορος Σόλμος Βλαστός. Μέχρι το 1915 η «*Ατλαντίς*» ήταν μονοπώλιο στο χώρο του ελληνόφωνου ομογενειακού τύπου. Υποστήριξε ανοικτά την φιλοβασιλική πολιτική μέχρι τα μέσα του 1960. Ασχολήθηκε με θέματα της ομογενειακής ενσωμάτωσης στον εθνικό κορμό των Η.Π.Α, τη διεκδίκηση πολεμικών αποζημιώσεων, Ελληνοαμερικανικά επιχειρηματικά συμφέροντα καθώς και με την Χριστιανορθόδοξη θρησκευτική συνοχή. Τερμάτισε την έκδοσή της το 1972.

Η δεύτερη μεγαλύτερη ελληνική εφημερίδα ήταν ο «*Εθνικός Κήρυξ*» που εξακολουθεί να εκδίδεται μέχρι σήμερα. Κυκλοφόρησε για πρώτη φορά τον Απρίλιο του 1915 και ιδρυτής της υπήρξε Πέτρος Τατάνης από την Αμαλιάδα, εκπρόσωπος στη Νέα Υόρκη του «*Οίκου Καφένων Καρακαντά*». Η καθημερινή δίγλωσση εφημερίδα «*Εθνικός Κήρυξ*» υπό την ιδιοκτησία του ομογενή Α. Διαματάρη εξαγοράστηκε το 2000 από τον Εκδοτικό Οργανισμό Λαμπράκη. Η θεματολογία της ποικίλη και ενδιαφέρουσα, με πολλές αναφορές σε πολιτισμικά θέματα και με ειδικά αφιερώματα στην ομογένεια και την μητέρα πατρίδα. Δεν υπήρξε ποτέ διαδικτυακή έκδοσή της. Τρία χρόνια πριν, περίπου, πουλήθηκε σε γνωστό αθηναϊκό εκδοτικό συγκρότημα, η δεύτερη μεγαλύτερη εφημερίδα της ελληνικής ομογένειας της Νέας Υόρκης «*Η Πρωινή*» που στη συνέχεια και τερμάτισε την κυκλοφορία της.

Σε μια πολυπολιτισμική πόλη όπως αυτή της Νέας Υόρκης, οι Έλληνες ομογενείς δια-

⁸ Μπ. Μαλαφούρης, όπ.π.



τηρούν με κάθε τρόπο την γλώσσα και τον πολιτισμό τους μέσα από τα ομογενειακά ΜΜΕ της πόλης, τα οποία αποτελούν τμήμα της συνολικής διαπολιτισμικής επικοινωνίας. «Η Διαπολιτισμικότητα δεν αποτελεί μονόδρομο στην πολυπολιτισμική καθημερινότητα της πόλης, ωστόσο αντιστέκεται σε μια συντηρητική, δεσποτική, μονοδιάστατη πολιτική που αντιτίθεται σε οποιαδήποτε πολύπλευρη προοπτική και την αμφισβητεί»⁹.

Αλλά ας ανατρέξουμε στο σύνολο των εκδοτικών προσπαθειών της ελληνικής ομογένειας της ευρύτερης περιοχής της Νέας Υόρκης. Το 1977 εκδίδεται η καθημερινή πρωινή εφημερίδα «*Πρωινή*» της Νέας Υόρκης, ιδιοκτησίας της Φ. Πεταλίδη-Χολινταίη. Το 2001 τερματίζει την κυκλοφορία της, αφού πρώτα εξαγοράστηκε από την αθηναϊκή εκδοτική εταιρία Πήγασος Εκδοτική. «*Η Πρωινή*» υπήρξε η δεύτερη μεγαλύτερη σε κυκλοφορία εφημερίδα της ομογένειας και κύριος ανταγωνιστής του *Εθνικού Κήρυκα*¹⁰. Διακρίθηκε για την πλούσια θεματολογία της και τη νεωτερικότητά της. Υπήρχε και καθημερινή ηλεκτρονική έκδοσή της στο διαδίκτυο. Για πολλά χρόνια ο γράφων συνεργάστηκε με την καθημερινή εφημερίδα *Πρωινή* ως ανταποκριτής Μακεδονίας-Θράκης.

Το 1974 εκδίδεται η εφημερίδα *Δημοκρατία*, σε μηνιαία βάση και στην αγγλική γλώσσα. Η εβδομαδιαία εφημερίδα *Ελληνικά Νέα* κυκλοφόρησε από το 1963-1972, στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα. Η *Ελληνική φωνή* που κυκλοφορούσε δύο φορές το μήνα εκδίδεται σε δύο περιόδους, το 1974 και το 1978. Η μηνιαία εφημερίδα *Ελληνισμός* της Αμερικής κυκλοφόρησε για δύο χρόνια 1976-77. Τα *Επιχειρηματικά Νέα* κυκλοφόρησε το 1977. Η εφημερίδα *Greek-American* που κυκλοφορούσε κάθε 15η του μήνα και αργότερα έγινε εβδομαδιαία, από 1969-2002, περιείχε και κείμενα στην αγγλική γλώσσα. Το 2002 εξαγοράστηκε από τον ομογενή δημοσιογράφο Απόστολο Ζουπανιώτη που κατέχει και την θέση του αρχισυντάκτη στην εφημερίδα. Κυκλοφορεί πλήρης σε διαδικτυακή μορφή και ανανεώνεται κανονικά.

Η εβδομαδιαία εφημερίδα *Hellenic Times* που κυκλοφόρησε από το 1973-1981, στην αγγλική γλώσσα και επανακυκλοφόρησε ως εβδομαδιαία από τον ομογενή επιχειρηματία Τζων Κατσιματίδης, είχε κυκλοφορία 2.500 φύλλα.

Η εφημερίδα *Καμπάνα*, κυκλοφόρησε το 1956, αρχικά με άτακτη συχνότητα. Η κυκλοφορία της συνεχίζεται και στις ημέρες μας και είναι διμηνιαία. Η εφημερίδα *Κόπανος*, κυκλοφορεί κάθε εβδομάδα από το 1917. Η εφημερίδα *Μακεδονία* που κυκλοφορεί κάθε δύο μήνες από το 1965, περιέχει και αγγλικά κείμενα. Η μηνιαία εφημερίδα *Ομογένεια* κυκλοφόρησε πρώτη φορά το 1969 και τερμάτισε την κυκλοφορία της το 1974. Η *Νέα Πορεία* μηνιαία από το 1975. Η εφημερίδα *Το φως* μηνιαία από το 1964-1967. Οι *ρεπόρτερς* καθημερινή εφημερίδα που συνεχίζει την έκδοσή της. Η εφημερίδα *Χελεισμο οφ Αμέρικα* μηνιαία ή διμηνιαία. Οι μηνιαίες εφημερίδες θρησκευτικού περιεχομένου *Ορθοδοξ Ομπσερβερ* και *Φωνή της Ορθοδοξίας*. Παράλληλα με τις ελληνικές ομογενειακές εφημερίδες της Νέας Υόρκης λειτούργησαν και λοιπές περιοδικές εκδόσεις που επιτέλεσαν εξίσου αξιόλογο έργο εθνικής, πολιτισμικής και κοινωνικής σημασίας. Ενδεικτικά αναφέρουμε το ετήσιο περιοδικό Ακαδημία από το 1967 στην αγγλική γλώσσα, *Τον Αγγελιοφόρο των ΑΧΕΠΑΝΣ*, κάθε δεύτερο δεκαπενθήμερο στην αγγλική γλώσσα από το 1932. Το περιοδικό *Βυζαντινά-Μεταβυζαντινά*, με άτακτη συχνότητα από το 1949, περιείχε και κείμενα στην αγγλική γλώσσα, Το περιοδικό *Βυζάντιο*, από το 1971 στην αγγλική γλώσσα. Η *Ηχώ του Καθεδρικού*, μηνιαίο από το 1938-1940, στην αγγλική γλώσσα. Το *ΕΟΝΑ*, θρησκευτικού περιεχομένου τριμηνιαίο περιοδικό από το 1953-1968, περιείχε και αγγλικά κείμενα. Το μηνιαίο περιοδικό *Φωνές της Ελλάδος* από το 1966 μέχρι το 1968, περιείχε και κείμενα στην

⁹ Πισσαλίδης Βύρων (2003) ό.π.

¹⁰ Ο *Εθνικός Κήρυξ*, υπήρξε η μεγαλύτερη καθημερινή εφημερίδα ομογενειακού ενδιαφέροντος των Η.Π.Α., με κυκλοφορία 40.000 φύλλα και η *Πρωινή*, καθημερινή εφημερίδα με κυκλοφορία που άγγιζε τα 25.000 φύλλα.



αγγλική. Ο ελληνικός κόσμος, διμηνιαίο από το 1976-1978 στην αγγλική γλώσσα. Το τριμηνιαίο *Δελτίο ελληνικής διασποράς*, 1974-1985, στην αγγλική γλώσσα. *Νέα της νεολαίας* διμηνιαίο από το 1969 στην αγγλική γλώσσα. Το μηνιαίο *Νέα Υόρκη* από το 1976- μέχρι και τις ημέρες μας, περιέχει και κείμενα στην αγγλική γλώσσα, και τέλος το περιοδικό *ο Σάτυρος* από το 1925-1952, με άτακτη κυκλοφορία.

Οι εκδοτικές δραστηριότητες των ελληνικών έντυπων ΜΜΕ ομογενειακού ενδιαφέροντος στις Η.Π.Α. διαφέρουν αρκετά από τις αντίστοιχες δραστηριότητες στην Αυστραλία και τον Καναδά. Είναι περισσότερες σε αριθμό, συστηματικότερες και αποτελεσματικότερες. Ο δείκτης της σχέσης μεταξύ αριθμού έντυπων και ηλεκτρονικών ΜΜΕ ομογενειακού ενδιαφέροντος είναι 1:2 περίπου. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80 σημειώνεται αύξηση στην ίδρυση ομογενειακών ΜΜΕ στη Νέα Υόρκη. Συγκεκριμένα, από τα εκδιδόμενα έντυπα και τις μεταδιδόμενες εκπομπές που λειτουργούν σήμερα, το 33.3%, ιδρύθηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70, το 33.2% ιδρύθηκε τη δεκαετία του '80, το 8.4% τη δεκαετία του '60, το 16.6% τη δεκαετία του '50, το 12.5% τη δεκαετία του '40 και το 4.2% τη δεκαετία του '90¹¹.

Η φθίνουσα τάση ίδρυσης νέων ΜΜΕ ομογενειακού ενδιαφέροντος στη Νέα Υόρκη και στις Η.Π.Α. είναι ευδιάκριτη και δικαιολογημένη καθώς παρουσιάζεται αισθητή μείωση του ελληνικού στοιχείου στην Αστόρια της Νέας Υόρκης. Η απογραφή του 1980 βρίσκει μόνιμους Έλληνες ομογενείς κατοίκους στην περιοχή μόλις 22579 και το 1990 αριθμός αυτός μειώνεται σε 18.127. Αιτία αυτής της μείωσης θεωρείται η ραγδαία αύξηση της υπογεννητικότητας στον ομογενειακό πληθυσμό της Αστόρια καθώς και η μετακίνηση του σ' άλλες περιοχές των Η.Π.Α..

Η διανομή των έντυπων ΜΜΕ με ομογενειακό ενδιαφέρον γίνεται με συνδρομή και ελεύθερη κυκλοφορία σε ποσοστό 44%. Επίσης γίνεται μόνον με συνδρομή σε ποσοστό 33% ή ακόμη και δωρεάν σε ποσοστό 23%. Είναι αξιοσημείωτο ότι, ιδιαίτερα στην ελληνική ομογένεια των Η.Π.Α., αρκετές εφημερίδες διατηρούν -ταυτόχρονα- και ραδιοφωνικούς ή τηλεοπτικούς σταθμούς, λειτουργώντας ως πολυδύναμα ΜΜΕ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο ραδιοφωνικός σταθμός *Ελλάς Γουόρλντ Ρεντιο*, που ιδρύθηκε το 2002 από τον ομογενή επιχειρηματία κ. Νίκο Φίλλια. Ο ραδιοφωνικός σταθμός εκπέμπει το πρόγραμμά του καθ' όλη την διάρκεια της ημέρας και μεταδίδεται από το διαδίκτυο σε όλο τον κόσμο. Σημαντική είναι η παρουσία του ως διαπολιτισμικό μέσο για την εξέλιξη της ομογενειακής επικοινωνίας και πληροφόρησης μέσω των νέων τεχνολογιών. Διαθέτει, επίσης, την διαδικτυακή εφημερίδα με τίτλο *Βήμα, The International Hellenic Tribune* που ανανεώνεται ειδησεογραφικά σε καθημερινή βάση.

Τα έντυπα ΜΜΕ ομογενειακού ενδιαφέροντος της Νέας Υόρκης και των Η.Π.Α. γενικότερα, κυκλοφορούν στην ελληνική και αγγλική γλώσσα σε ποσοστό 55.5% στην αγγλική σε 33.5% ή στην ελληνική γλώσσα σε 11%. Ωστόσο πρέπει να σημειωθεί το αυξημένο ποσοστό των εντύπων που κυκλοφορούν μόνο στην αγγλική γλώσσα, από το οποίο συνάγεται και η αυξημένη αφομοίωση των ομογενών των Η.Π.Α., γεγονός που έχει ως φυσικό επακόλουθο, την ήττα της ελληνόφωνης ενημέρωσης, και -δυστυχώς- της ελληνικής γλώσσας. Από το παραπάνω στοιχείο συμπεραίνουμε τη διαπολιτισμική διάθεση και τάση των ομογενών της 3ης και 4ης γενιάς που ζώντας σε ένα πολυπολιτισμικό κέντρο, όπως αυτό της Νέας Υόρκης αναπτύσσουν ξεχωριστά αισθητήρια πρόσληψης και αφομοίωσης πολιτισμικών στοιχείων άλλων λαών με την ταυτόχρονη μετάδοση, μετάγχιση και ανταλλαγή των ελληνικών στοιχείων.

Κανένας πολιτισμός, ούτε φυσικά και ο ελληνικός, δεν κινδυνεύει να χαθεί ή να αφομοιωθεί από άλλους όσο υπάρχουν πολιτισμικές ανταλλαγές, όσο οι λαοί αναζητούν την

¹¹ Scumack Murray (1990) *Socioeconomic profiles*, N.Y Dept. of City Planning. A portrait of NYC.



ταυτότητά τους και την ετερότητά τους στην εικόνα του «άλλου», γεγονός που ισχύει σε κάθε πολυπολιτισμική κοινωνία. Η ιδέα της «διαπολιτισμικής κουλτούρας» παρουσιάζεται στις ανθρωπιστικές επιστήμες με μια φιλελεύθερη αίσθηση και δημοκρατική δυναμική. Η κουλτούρα ορίζει τη γλώσσα και τον τρόπο ζωής, τις ανθρώπινες σχέσεις και τα τεχνικά μέσα όπως τα εργαλεία, το φαγητό και τα ρούχα, καθώς και τους τρόπους σκέψης, αίσθησης και αντίληψης, τις θρησκείες, τα ταμπού, τις υποχρεώσεις, τις σεξουαλικές πρακτικές, τους τρόπους ψυχαγωγίας, τις παραδόσεις ή ακόμη και την περιθωριοποίηση. Οι διαφορετικές κουλτούρες δίνουν νόημα στην ατομική κουλτούρα του καθενός μέσα στα όρια του έθνους και στη συλλογική εμπειρία, τις διαπολιτισμικές σχέσεις και τις ανταλλαγές. Γιατί όπως έχουμε τονίσει σε παλαιότερα εργασία μας, «η κάθε εθνική κουλτούρα δε διαφέρει ουσιαστικά από τις υπόλοιπες, ωστόσο διαφέρει ο τρόπος με τον οποίο τα διάφορα χαρακτηριστικά είναι οργανωμένα, αρθρωμένα στο κοινωνικό γίνεσθαι και αξιολογικά τοποθετημένα στην ιεραρχία. Η ιδέα της κουλτούρας απαιτεί, άρα, από εμάς να φτάσουμε σε ανώτερα επίπεδα κατανόησης και αξιολόγησής της που σχετίζονται με αξίες και πεποιθήσεις, σε επίπεδα που, ουσιαστικά, μετουσιώνονται στον κλειστό πυρήνα της δικής μας κουλτούρας και, αναμφισβήτητα, είναι πιο δύσκολο να αλλάξουν. Η διαπολιτισμική ιδέα εκφράζει, πάνω από όλα, έναν και μοναδικό τρόπο ύπαρξης, την ενωτική άποψη του παγκόσμιου ανθρώπινου ιστού, ένα είδος ισότιμης σχέσης ανάμεσα σε λαούς, αντίθετο του εθνοκεντρικού ναρκισσισμού. Η εθνική μας ταυτότητα δεν αποτελεί λόγο απομόνωσης και εσωτερισμού, αλλά το κύριο διαπραγματευτικό μας στοιχείο στο διάλογο με το «άλλο», κατά τη διαδικασία της αμοιβαίας – διαλογικής αναγνώρισής της. Εν τούτοις, η βαθμιαία υπέρβαση των ορίων του εθνικού ναρκισσισμού (εθνικισμού) ίσως οδηγήσει στη διεκδίκηση της πολύτιμης πολυπολιτισμικής ταυτότητας, όπου η εθνική διαφορετικότητα θα μετουσιώνεται σε σώμα πολυφωνικό, πλουραλιστικό, πολυσυλλεκτικό, με λίγα λόγια, διαπολιτισμικό»¹². Στοιχείο που η ελληνική ομογένεια της Νέας Υόρκης και ο τύπος της βιώνει και εξελίσσει με σεβασμό, ήθος, αντίληψη, εμπειρία, πολιτισμική αισθητική και αναμφισβήτητη γλωσσική ευθύνη.

¹² Πισσαλίδης Βύρων (2003), ό.π.



Greek Political Mobilisation in Australia

Theo Theophanous, MP

Many studies of the after-effects of mass migration in countries such as Australia, the US and Canada have observed that the ethnicity of some migrant groups remained salient. This increased salience of ethnicity occurred – in the case of some migrant groups – at a time when, through the forces of assimilation and the advent of the mass consumer culture of advanced capitalism, it was expected to decline (Bullivant 1981).

In the political and public arenas, persistent ethnic organisation and mobilisation contributed to upward mobility and to greater ethnic representation, initially at local council level but later in State and Federal politics. No other ethnic group – except perhaps for the Jews – have been as successful in mobilising ethnicity, utilising its salience and ultimately in achieving political representation.

Concurrent with this success, public policy changes occurred in countries like Canada and Australia in the early 1970s, which had been recipients of large numbers of Greek migrants in the Post-War period. The advent of multicultural policies changed the public policy focus from assimilation to greater tolerance and diversity. However there is significant evidence to suggest that initial success in ethnic representation during this period was followed later by an apparent Anglo-Celtic Australian backlash.

In their seminal work on the subject of ethnicity, Glazer and Moynihan suggest that "the steady expansion of the term ethnic group from minority and marginal subgroups at the edges of society – groups expected to assimilate, to disappear – have become major elements of society" (Glazer and Moynihan 1975). Within a multicultural society the term ethnic group or ethnicity is used both as a form of self-description by members of an ethnic group but is also a way of ascribing an ethnicity to a particular ethnic group. This can have both a social and a political consequence in terms of the differential treatment of individual persons of ethnic background.

Thus in Australia during the assimilation years, apart from appearance, religion and language, the ascription of ethnicity also included behavioural aspects that were ascribed to an ethnic group. In some circumstances these were used to stereotype and to discriminate against particular ethnic groups including the Greeks.

A number of authors – Glazer and Moynihan (1975), Bell (1975) – have observed that the growing political assertiveness of ethnicity during these assimilationist years included demands for better treatment and a greater share of resources and higher status positions. Ethnic Affairs departments and multicultural policies by governments emerged partly as a response to these demands, which indicated the new importance afforded to ethnic factors in public policy development and resource allocation.

The literature has referred to this phenomenon as an 'ethnic revival' and it has been afforded the status of a major sociological phenomenon in modern day life, made all the more unlikely because of the rationalistic expectation that with the expansion of industrial



capitalism, cultural differences would become irrelevant and be replaced by a mass consumer culture and by standardisation.

In the political arena, effective political mobilisation by ethnic groups in American cities such as Boston, Chicago and New York and Canadian cities, particularly Montreal and in Australia, in Melbourne and Sydney, have been observed for some time. In Australia, parallels have been drawn with similar examples of the earlier political mobilisation of Irish Catholics and the later politicisation of the Greeks (Allan 1985). The observation that for some ethnic groups – in particular the Greeks – ethnicity has tended to persist and can affect the political arena has been described by some political analysts as a worrying new basis of social conflict which may dangerously undermine existing institutions by encouraging a new substitute for the old class-related politics – ethnic related politics.

This negative view of ethnic mobilisation took hold during the 1980s and 1990s with the emergence of anti-multicultural groups around Pauline Hanson and the One Nation Party. The political demise of One Nation should not however be taken to mean that opposition to multiculturalism has waned. More likely, the adoption of a strong stance by Government in opposition to asylum seekers has politically undercut One Nation.

Another view of ethnic-political mobilisation is that it was the outcome of the struggles for justice by economically disadvantaged ethnic groups. It came, in other words, from the fact that migrants tended to work in factories and in lower-class employment and thus identified their ethnicity as a factor in their low class position just as much as they identified class factors themselves. This led to concurrent mobilisation along ethnic and class lines. «Οι μετανάστες είναι όλοι εργάτες» was a common catchcry among Greek migrant workers.

One author (Collins 1978) has described this as the creation of a "labour aristocracy" where the working class itself was divided into ethnic workers who took the worst and dirtiest of the jobs and the dominant Anglo-Celtic Australian group which kept the cleaner and less arduous of these working class jobs. By 1976, 61% of overseas-born male employed Greeks were labourers or tradesmen, compared to 37% for Australian-born (Jupp 2002).

The failure of assimilation policies to eliminate ethnic identification and ethnic loyalties – particularly amongst the Greeks – has been observed at an empirical level for some time. In Australia it was assumed that assimilation, which was the official Government policy, would lead within one generation to the absorption of migrants into the wider Australia community and to Anglo conformity (Bullivant 1981). However successive studies have found that many migrants did not want to shed their cultural traditions and thus resisted assimilation. It is an enduring feature of Greek culture that it has resisted not only assimilation but also occupation and the long history of occupation of Greece and of Cyprus where the Greek culture, religion and language nevertheless survived are strong indicators in this regard.

Given this history it was almost inevitable that Greeks in Australia would resist assimilation and push for public policy changes. The initial Government response was to introduce the 'melting pot' idea according to which all ethnic groups would be allowed to contribute to an emerging national identity. Further political mobilisation resulted in the adoption of the 'multicultural' policy approach. In the later case, diversity is valued and ethnic groups are encouraged to maintain key elements of their culture within a broader political consensus.

I have already mentioned the political struggle for access and equity and for multiculturalism. This, together with the fact that areas with high Greek concentrations were also very much working class, meant that these areas consistently returned Labor Party members with a large majority. It was inevitable in this context that Greeks would seek some representation within the political structure in these areas.

A related feature which assisted this political mobilisation was that the social networks of Greek migrants, following the mass migration period, remained largely intact. Initially at least Greek working class members kept within their own ethnic group and sought through their own organisations and social networks to maintain a sense of belonging. This was partly a



response to assimilation pressure but also an outcome of poor services and similar industrial circumstances.

This phenomenon has been referred to by some authors as the phenomenon of "acculturation only". According to this argument, if ethnic social networks are retained and ethnic identity is retained, the host culture's practices and values are adopted only in part. Glazer and Moynihan have argued that although the cultural content of all ethnic groups within a pluralist society have through the process of assimilation become similar, the emotional attachment and ethnic networks may remain and form the basis for political and social organisation.

In a pluralist society, increased solidarity within one ethnic group can also lead to increased competition with other ethnic groups as they struggle for social or political rewards. I have seen this occur on a number of occasions where decisions were made about the preselection of a Greek or Italian or Lebanese candidate where the argument which was presented against particular candidates were unrelated to their capabilities or qualities as candidates but rather to the fact that one particular ethnic group may have had greater representation than another. "The Greeks are over-represented" became a catchcry more often heard from some other ethnic groups than from the dominant Anglo Australian group.

It has been argued that the increased potency of ethnicity has led to the development in modern societies of ethnic pluralism. On this view it is ethnicity, which has strategic efficacy as a basis for making claims and this, has reduced the relative importance of class and even factors such as unionism although it has not completely eliminated them.

In my studies of Greek political mobilisation in an inner Melbourne suburb – the suburb of Northcote - one of the things that became clearly identified was that as the Greeks became successful in gaining positions on Council and later in gaining representation in State Parliament, the Italian community, which was equally as large became more and more aggressive and reacted to Greek political mobilisation and in some circumstances this led to a breakdown in cooperation between Italian and Greek political organizations in the area.

This interplay between an interest group and an ethnic group has been discussed in much of the literature. I already mentioned Glazer and Moynihan who have the following to say: "One reason ethnicity becomes an effective means in the modern world of advancing interests is that it involves more than interests." As Daniel Bell (1975) writes "ethnicity has become more salient than class because it can combine an interest with an affective tie".

Glazer and Moynihan also argued that the affective tie of ethnicity, when cultivated and intensified, could be an effective mobilising principle. However this occurs primarily within a political context, if not a political struggle. The fact that large numbers of Greek migrants struggled to feed their families, to find employment, to build a community, to retain their cultural heritage, to teach their children Greek – all of these struggles ultimately are political struggles and have the capacity to reinforce ethnicity itself.

With the increased social mobility of Greeks in second and later generations, this political mobilisation became less urgent for two reasons. The first was economic, there was no longer any perceived need for the ethnic group to collectively seek a better economic outcome than previously was the case, and secondly there was no perceived battle to be fought against racist elements within the society because of the introduction of multicultural policies and tolerance policies.

Paradoxically, multiculturalism may be the ultimate weapon of assimilation. Thus, the fact that an 'ethnic' political struggle is less evident for the second and third generations is a factor which has led to reduced self-identification as Greeks among those of Greek background. If this is true it increases the challenge for those of us who believe that the retention of Greek ethnic identity is desirable within a multicultural society.

Another phenomenon identified by Talcott Parsons (1976) was that although ethnic groups have mobilised as interest groups within advanced societies, it is also the case that



a kind of cross-ethnic solidarity emerged between minority ethnic groups in order to pursue some common interests and particularly what might be called common ethnic rights. This especially occurred within the Australian Labor Party where various ethnic branches developed which held their proceedings in the language of the ethnic group but which all tended to support certain common themes around multiculturalism, anti-racism and so on.

In my analysis of ethnic political organisation, I found that for ethnicity to be salient in terms of political mobilisation it had to be resilient across generations. Thus the children of migrants, where they identified predominantly with fellow ethnics, rather than non-ethnics, were much more likely to be involved ethnically within political organisations such as the Labor Party. They were therefore much more likely to be members of the Greek ALP branches, even though they could speak English in many instances far better than they could speak Greek. In fact their ability to speak the language, whilst important, was not as important in terms of political mobilisation as whether they associated with fellow Greeks. Moreover the more the second generation Greeks in Australia became politicised along ethnic lines – that is they supported multiculturalism, diversity, affirmative action for persons of ethnic background and so on – the more they identified ethnically as Greeks.

What my study found was that from the point of view of ethnic groups such as the Greeks who may be seeking a strategy for maintaining Greek identity it was important to provide the structures which would allow association with fellow Greeks whilst at the same time politicising their very Greek-ness around such issues as the rights of migrants, the right to maintain a Greek identity and the struggle for a true multicultural society. These political goals also had the effect of increasing the likelihood of the retention of Greek identification itself.

The third element of course is the retention of the Greek language but this in itself is a political issue and where it is recognised as a political issue it also contributes to the salience of ethnicity. In one example that I became directly involved in, in Melbourne, there was a Government owned school called the Wheelers Hill Secondary College which had a significant number of Greek students. Despite the existence of about 60 students with Greek parents, the school decided to drop the teaching of Greek and replace it with Indonesian although not a single person at the school was of Indonesian background. The establishment of the committee for the promotion of Greek in Victoria's state schools took up the issue and I became directly involved as the Parliamentary Secretary for Education. The Greek committee at the school ultimately decided to take the Education Department to court on the basis of discrimination. The issue was resolved through Government intervention and the establishment of a third Greek-language course at the school. This was an example where the mobilisation around the theme of teaching of Greek led to a political mobilisation which strengthened the social networks amongst the Greeks and which increased the salience of their Greek ethnicity amongst the second generation of Greek students at that school.

Now it should not be assumed that somehow Greek teaching in government schools is on the ascendancy in Australia. Indeed in Victorian government schools between 1991 and 1999 the number of schools teaching Greek at primary level was 38 in 1991 and had dropped to 21 by 1999 and that declining trend continues (Jupp 2002). In secondary schools the numbers are even more dramatic – 49 dropping down to 19. Overall, more than 7,300 students were doing Greek in 1991 in government schools and by 1999 the number had declined to 3,000 and continues to decline (Jupp 2002).

In their book entitled "Who killed Homer" (1998), Victor Hanson and John Heath lament the demise of classical education and the associated loss of 'Greek wisdom' that that involved in the United States. Whereas in the 1970s there were more than 700,000 students learning Ancient Greek in America the number has declined to less than 50,000 and has not been replaced by Modern Greek teaching.

The challenge of maintaining Greek culture and language amongst Greeks in the Diaspora, more broadly of teaching Greek to non-Greeks and institutionalising classical



teaching within schools is ultimately political. There are 16 members of Parliament in Australia of Greek background that I have listed in an appendix. There is also an organisation sponsored by Greece of some 150 Greek MPs in the Diaspora. Our challenge as politicians is not just the promotion of support for Greek National issues, our challenge is to help politicise Greeks in our own cultures around the issue that the right to maintain a Greek ethnic identity, the teaching of our language, and the battle for cultural tolerance are political issues.

In the end if we are to retain Greek identification in later generations we must raise consciousness of this as a political and not just cultural issue. We must show that Greek-ness is more than just our own ethnicity; it is a gift, which we offer to them and to all the world, through our history, culture and literature. Let's hope they join the political struggle to keep it.

References

- Allan L. (1985) Ethnic Politics in the ALP, in: *Essays on Victorian Politics*, Hay, Halligan, Warhurst, Costar, Warrnambool, Warrnambool Institute Press, 133-143.
- Bell D. (1975) Ethnicity and Social Change in: *Ethnicity*, Glazer and Moynihan, Cambridge MA, Harvard University Press, 141-174.
- Bullivant B M. (1981) *Race, Ethnicity and Curriculum*, Melbourne, Macmillan.
- Collins J H. (1978) *Migrants: The Political Void* Melbourne in Harper & Welson, Longman Cheshire.
- Hanson V D., Heath J. (1998) *Who Killed Homer*, New York, The Free Press.
- Glazer N., Moynihan D. (1975) *Ethnicity: Theory & Experience*, Cambridge MA, Harvard University Press.
- Jupp J., Kabala M. (1993) *The politics of Australian immigration*, Canberra, Australian Government Publishing Service.
- Jupp J. (2002) *From White Australia to Woomera*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Parsons T., Loubser J. (1976) *Explorations in General Theory in Social Science: Essays in Honor of Talcott Parsons*, New York, Free Press.
- Tamis A., Gavaki E. (2002) *From Migrants to Citizens*, Melbourne, The National Centre for Hellenic Studies and Research.

APPENDIX AUSTRALIAN MPS OF GREEK BACKGROUND

Federal

- Bolkus Nick, Senate, ALP, Born in Adelaide, Elected 1980.
- Georgiou Petro, House of Reps, LIB, Born in Corfu, Elected 1994.
- Panopoulos Sophie, House of Reps, LIB, Born in Melbourne, Elected 2001.
- Vamvakinou Maria, House of Reps, ALP, Born in Greece, Elected 2001.

New South Wales

- Costa Michael, LC, ALP, Minister for Police, The first Secretary of the Labor Council from non English speaking background, Born in Newcastle, Elected 2001.
- Hatzistergios John, LC, Minister for Justice & Citizenship, Born in Sydney, Elected 1999.
- Orkopoulos Milton, LA, ALP, Elected 1999.
- Samios James, Former LC, LIB, Born in Brisbane, Elected 1988-2003.
- Souris George, LA, NP, Shadow Minister for Racing & Gaming, Born in Australia, Elected 1988.



Northern Territory

Vatskalis Konstantine, LA, ALP, Minister for Transport & Infrastructure and Ethnic Affairs,
Born in Greece, Elected 2001.

Queensland

Fouras Demetrios, LA, ALP, Born in Greece, Elected 1977.

South Australia

Koutsantonis Tom, LA, ALP, Born in Adelaide, Elected 1997.

Xenofon Nick, LC, Independent, Elected 1999.

Victoria

Andrianopoulos Alex, Former LA, ALP, Speaker, Born in Greece, Elected 1999-2003.

Kotsiras Nick, LA, LIB, Born in Greece, Elected 1999.

Mikakos Jenny, LC, ALP, Born in Melbourne, Elected 1999.

Pantazopoulos John, LA, ALP, Minister for Tourism, Gaming & Racing and Assisting the
Premier on Multicultural Affairs, Born in Melbourne, Elected 1999.

Theophanous Theo, LC, ALP, Minister for Energy Industries and Resources, Born in Cyprus,
Elected 1988.



Τυπολογία ιστοριογραφίας της ελληνικής εποίκησης στην Ωκεανία και Νότια Αμερική

Αναστάσιος Τάμης

Εισαγωγή

Στην εισήγηση αυτή α) θα εντοπισθούν τα χαρακτηριστικά που σχετίζονται με την τυπολογία της ελληνικής αποδημίας και β) θα δοθούν οι κωδικοί παράμετροι της βιβλιογραφίας της ελληνικής εποίκησης στην Ωκεανία και Νότια Αμερική.

Παρά το περίπλοκο και πολυσύνθετο του ελληνικού εκπατρισμού, είναι θεμιτό να υποστηριχθεί ότι η ελληνική αποδημία, δια μέσου των αιώνων, αναπτύχθηκε κυρίως μεταξύ δύο μεγάλων φάσεων, όσον αφορά τον τύπο της αποδημίας. Η πρώτη περίοδος, καλύπτει την αρχαιότητα και χαρακτηρίζεται από ένα επιθετικό τύπο εκπατρισμού, τόσο από την άποψη της μεθόδευσης όσο και από τη σύλληψή του. Η έξοδος από την Ελλάδα, με οποιαδήποτε γεωπολιτική μορφή, είχε ως σκοπό και προορισμό τον εκπατρισμό, την αύξηση του εμπορίου, την κατάκτηση νέων γαιών, την εγκαθίδρυση νέων λιμένων σπουδαίας στρατηγικής σημασίας, τη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και παιδείας, και βέβαια, όπου ήταν εφικτό, τον εξελληνισμό των γύρω κοινωνιών με τις οποίες υπήρχε συγχρωτισμός και σχέση. Ο αρχαίος εκπατρισμός, με άλλα λόγια, διατήρησε τη μορφή ενός «επεκτατικού» κινήματος. Επρόκειτο για μια προμελετημένη, εσκεμμένη και εκούσια κινητοποίηση με στόχο την αποικιοποίηση.

Η δεύτερη φάση του ελληνικού εκπατρισμού άρχισε με τη ρωμαϊκή κατάκτηση και υπαγορεύθηκε από την ανάγκη και την κρισιμότητα των καταστάσεων. Επρόκειτο για μια έξοδο των εκπατρισμένων Ελλήνων να πλουτίσουν, να εξασφαλίσουν θετικότερες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες, να ζήσουν σε ασφαλέστερα πολιτικά καθεστώτα και τέλος, για να επιβιώσουν. Αυτός ο τύπος της αποδημίας ήταν αμυντικός και αποτελούνταν από μετανάστες, εμικρέδες και πρόσφυγες, κυρίως αγρότες, και το πλεονάζον έμψυχο δυναμικό των αστικών κέντρων, κυρίους ανειδίκευτους εργάτες.

Η ελληνική μετανάστευση και εποίκηση στην Ωκεανία και Νότια Αμερική είχε χαρακτήρα κυρίως οικονομικό και εξελίχθηκε από το 1805 έως το 1975. Στην περίοδο αυτή συνολικά 450.000 Έλληνες, αγρότες και προλετάριοι των αστικών κέντρων αναζήτησαν καλύτερες κοινωνικο-οικονομικές προϋποθέσεις στις 12 χώρες-επικράτειες των αχανών αυτών ηπείρων. Στην περίοδο (1875-1945), συνολικά 51.000 Έλληνες εγκαταστάθηκαν στη Νότια Αμερική και 17.000 στην Ωκεανία. Κοινοτυπικά γεγονότα που αποφάσισαν το μέγεθος και τη φύση της μετανάστευσης ήταν το μεταναστευτικό εμπόλεμο των Ηνωμένων Πολιτειών (1924), οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και η Μικρασιατική Καταστροφή, το αλύτρωτο των Ελλήνων μέχρι το 1947 (στην περίπτωση των Δωδεκανησίων), η έλλειψη διακρατικών συμβάσεων και μεταναστευτικής πολιτικής και οι εναλλασσόμενοι ρυθμοί της αλυσιδωτής μετανάστευσης. Ο ισχνός αριθμός και η διασπορά των Ελλήνων σε αχανείς εκτάσεις, γέννησε αδύναμες συλλογικές εμφανίσεις, με εφήμερη ή διαρκώς μεταλλασσόμενη και αναστελλόμενη δράση, προσωρινές και φερέοικες εγκαταστάσεις Ελλήνων, τις οποίες ουσιαστικά αποφάσιζαν οι



κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες της συγκεκριμένης περιοχής.

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ελληνικής εποίκησης είναι:

- α) ο νησιώτικος και ανδροκρατικός χαρακτήρας της μετανάστευσης,
 - β) η τυραννία της απόστασης και οι δυσκολίες της πρόσβασης και επικοινωνίας με τη γενέτειρα διαμόρφωσαν συνείδηση μόνιμου εποίκου και όχι προσωρινού μετανάστη,
 - γ) το αποίμαντο των Ορθοδόξων που γέννησε ετερογενείς εθνικά και παροδικές συμπράξεις ομοδόξων (τα πρώτα πολυπολιτιστικά Ορθόδοξα συνδικάτα της διασποράς), με κυρίαρχες και προεξάρχουσες τις εθνότητες των Ρώσων (Περού, Αργεντινή, Ισημερινό, Κολομβία, Ουρουγουάη και Χιλή), των αραβόφωνων Συριολιβανέζων (Βραζιλία, Βενεζουέλα) και των Ελλήνων (Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία),
 - δ) ο διαφορετικός χρόνος ωρίμανσης κοινωνικής, πολιτιστικής, πολιτικής και οικονομικής συγκρότησης των ελληνικών παροικιών στις χώρες υποδοχής, ως αποτέλεσμα (i) της διαφορετικής πολιτικής ωρίμανσης των χωρών υποδοχής, αφού, για παράδειγμα, η Αυστραλία δεν γνώρισε αγώνες ανεξαρτησίας και διατήρησε τη βρετανική υπηκοότητα των πολιτών της μέχρι το 1949, (ii) της δημογραφικής διαφοροποίησης των Ελλήνων και Ορθοδόξων στις χώρες υποδοχής, για παράδειγμα, 495.000 Έλληνες και 800.000 Ορθόδοξοι στην Αυστραλία αποτελούν τη δεύτερη και τέταρτη αντίστοιχα ισχυρότερη και ρωμαλαϊότερη εθνοτική και θρησκευτική βάση της χώρας έναντι 50.000 περίπου Ελλήνων, υπό φθίνουσα πορεία, στη Νότια Αμερική, (iii) της κυβερνητικής ελεγχόμενης μετανάστευσης, αφού μόνο η Βραζιλία, η Αργεντινή, η Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία, μετά το 1945, εξελίχθηκαν από χώρες αποικισμού σε χώρες μεταναστευτικές και (iv) της διαφορετικής κοινωνικής νοοτροπίας των χωρών υποδοχής προς τους νοτιοευρωπαίους μετανάστες,
 - ε) η κοινωνική και πολιτική ενσωμάτωση των Ελλήνων στις χώρες υποδοχής τους, σε βαθμό που τους ενέπλεξε ακόμη και σε διακρατικές διενέξεις και εχθροπραξίες, γεννώντας ηρωοεορτολόγιο αντιπάλων Ελλήνων,
 - (στ) η εντονότερη συγγένεια του λατινικού (ιβηρικού και ιταλικού) πολιτισμού και κοινωνίας της Νότιας Αμερικής προς τον ελληνικό, σε σύγκριση με τον εξελισσόμενο βρετανοκεντρικό, ευρωπαϊοβρετανικό και ασιοευρωπαϊκό πολιτιστικό και κοινωνικό χαρακτήρα της Ωκεανίας,
 - (ζ) στη Νότια Αμερική ιδρύθηκαν αρχικά αλληλοβοηθητικά αδελφάτα, για να ακολουθήσει η συγκρότηση κοινοτήτων σε μορφή συνδικάτων ορθοδόξων από ποικίλες εθνότητες, και αργότερα (>1928), αμιγώς ελληνικών κοινοτήτων στα πρότυπα του ευρωπαϊκού μοντέλου. Η ευρεία ανάπτυξη και γεωγραφική εξάπλωση των ελληνικών παροικιών στις χώρες υποδοχής γέννησε διεσπαρμένες και δημογραφικά ασθενείς παροικίες, κυρίως στα αστικά κέντρα και στην αχανή επαρχία. Οι παροικίες αυτές ήταν βασικά εθνοκεντρικές και θρησκευτικές εστίες με στόχο τη διατήρηση των ιδεολογιών που έθεσαν και διαμόρφωσαν οι ελλαδογεννημένοι έποικοι. Το μέγεθος, ο τύπος και η έκταση της ελληνικής εποίκησης διαμορφώθηκαν και από την πολιτική των Κυβερνήσεων να μεθοδεύσουν οργανωμένο σύστημα εργασιακής αποκέντρωσης.
- Συστατικά χαρακτηριστικά των χωρών υποδοχής των Ελλήνων ήταν η εξάρτηση των χωρών αυτών από τις μητροπόλεις-χώρες τους ή/και από την οικονομία της Δύσης, η συστηματική περιθωριοποίηση και ο εθνικός καθαρισμός σε βάρος των αβοριγινών και ιθαγενών πληθυσμών, ιδιαίτερα στην Αυστραλία και Δυτικώς των Άνδεων στη Νότια Αμερική, γεγονός που οδήγησε στην εξαφάνιση εκατοντάδων αμερινδιανών και αβοριγινών γλωσσών και πολιτισμών, ο προεξάρχων πολιτικός ρόλος της Καθολικής Εκκλησίας στη Νότια Αμερική και της Πρεσβυτεριανής άρχουσας τάξης στην Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία, ο γλωσσικός ιμπεριαλισμός της Αγγλικής και της Ισπανικής και η καταγιστική επίδραση των κυρίαρχων εθνοτικών ομάδων (λατινικής και αγγλοκελτικής) στην ισοπέδωση της εθνογλωσσικής ταυτότητας των υπόλοιπων εποίκων.

1. Η βιβλιογραφία της ελληνικής εποίκησης στην Ωκεανία και Νότια Αμερική

Το 1716, οι Έλληνες αναγνώστες γνώριζαν τις πρώτες νεφελώδεις χαρτογραφικές ανα-



φορές για την Αυστραλία, ως χώρα με το όνομα *Νέα Ολλανδική Γη*, από το φοιτητή της Θεολογίας του Πανεπιστημίου της Ραδία Χρυσανθο Νοταρά, τον μετέπειτα Πατριάρχη Ιεροσολύμων, ο οποίος φιλοτέχνησε τον πρώτο παγκόσμιο χάρτη στην Ελληνική¹. Ένας άλλος κληρικός, ο Μελέτιος, που αργότερα εκλέχθηκε Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, την ίδια εποχή εξέδωσε βιβλίο με θέμα τις Άγνωστες Χώρες του κόσμου (1728) και αναφερόταν στην Αυστραλία ως *Νέα Ολλανδία*². Μετά το 1832 τα διδακτικά βιβλία γεωγραφίας του ελεύθερου βασιλείου της Ελλάδας έκαμαν κάποια αναφορά στην Αυστραλία, ως *Νέα Ολλανδία*, αλλά διαπίστωναν πειστικά, για λογαριασμό των μαθητών, ότι «ελάχιστα είναι γνωστά για τη χώρα αυτή και ανάξια λόγου», ενώ περιοδικά των Αθηνών, το 1856, προέβαιναν σε αυθαίρετες και ανακριβείς διαπιστώσεις προς εντυπωσιασμό³.

Σκοτεινή και αβέβαιη παρέμενε επίσης η ταυτότητα του πρώτου Έλληνα που πάτησε το πόδι του στην Αυστραλία, αφού και ο Ιωάννης Δ. Κομνηνός, που εξέδωσε το πρώτο βιβλίο στην Ελληνική το 1916, των Κοσμά Ανδρόνικου και Γ. Κένταυρου⁴ κατέληγε ότι ήταν αυτό δυσκολότερη υπόθεση από την εξερεύνηση του βόρειου πόλου. Αλλά και μέχρι το 1950, οι απόψεις έγγραφων πηγών της Ελλάδας⁵ τόνιζαν ότι τόσο αλληλοσυγκρουόμενες είναι οι απόψεις που επικρατούν για τους Έλληνες της Αυστραλίας, που αν κάποτε γραφεί η Ιστορία των Ελλήνων εποίκων της Αυστραλίας, είναι πιθανόν, ως πρώτος Έλληνας της Ωκεανίας, να αναφέρεται ο Μέγας Αλέξανδρος ή ενδεχομένως ο Αθανάσιος Διάκος. Τέλος, «φευγαλέες» ιστορικές αναφορές για τους Έλληνες της Αυστραλίας εμφανίσθηκαν, κυρίως σε άρθρα αγγλόγλωσσων εφημερίδων και ιστορικά κείμενα Αυστραλών και Βρετανών ιστορικών⁶.

Από το 1913, έτος έκδοσης της πρώτης εφημερίδας με τίτλο *Αυστραλίας* και το 1916 με την έκδοση στη Μελβούρνη του πρώτου ελληνικού βιβλίου από τον Ιωάννη Δ. Κόμνηνο αρχίζει ουσιαστικά η καταγραφή των χαρακτηριστικών της ελληνικής εποίκισης στην Ωκεανία. Έκτοτε εμφανίσθηκαν συνολικά 204 έγκριτες εφημερίδες και περιοδικά, 268 βιβλία⁷ και περισσότερα από 750 κεφάλαια και άρθρα με θέμα τους Έλληνες της περιοχής. Έναυσμα μελέτης αποτέλεσε αφιέρωμα του περιοδικού Κρίκος (1956) στους Έλληνες της Αυστραλίας, ωστόσο το ενδιαφέρον για συστηματική μελέτη της ιστορίας των Ελλήνων, από μία επιστημονική προσέγγιση, εκδηλώθηκε, μόλις το 1963, στο Australian National University από το δημογράφο, στατιστικολόγο ερευνητή και ιστορικό Charles Price, με το βιβλίο του *South-Europeans in Australia*, στο οποίο η ανάλυση της ελληνικής παρουσίας αποτελεί σημαντικότατο μέρος, καθώς και με τη σοβαρή συλλογική δουλειά του, το 1974, με τίτλο *Greeks in Australia*, στο οποίο πήραν μέρος και άλλοι αλλογενείς και ομογενείς συγγραφείς.

Έκτοτε σημειώθηκε έντονη ιστοριογραφική δραστηριότητα με αντικείμενο τη σπουδή και μελέτη της ιστορίας των Ελλήνων της Αυστραλίας, κυρίως εξαιτίας (α) της ίδρυσης και λειτουργίας αρχικά λεκτοράτων και στη συνέχεια τομέων και τμημάτων ελληνικών σπουδών, συλλογικών οργάνων μελέτης και ερευνητικών κέντρων και (β) της ωρίμανσης των ελληνι-

¹ Νοταράς Χρυσανθος (1716) *Εισαγωγή εις την Γεωγραφίαν και Σφαιρικήν*, Παρίσι, 3 κ.εξ.

² Μελέτιος (1728) *Παλαιά και Νέα Γεωγραφία*, Βενετία, 12 κ.εξ.

³ Το περιοδικό *Πανδώρα*, Τόμος 8ος, Αθήνα 1856, 12 παραπληροφορούσε τους αναγνώστες του για την πανίδα της Ωκεανίας Γης.

⁴ *Η Ζωή εν Αυστραλία* (1916) βιβλίον εγκυκλοπαιδικόν μετά πλείστον καλλιτεχνικών εικόνων και βιογραφικών σημειώσεων, Σύδνεϋ, Τύποις «Αυστραλία».

⁵ Σύμφωνα με τον H. Gilchrist, (1988) *The Greek Connection in the nineteenth century in*: Kapardis A. and A. M. Tamis (eds) *Hellenes in Australia*, River Seine Press, 2.

⁶ Αναφερόμαστε συγκεκριμένα σε αγγλόγλωσσα περιοδικά και εφημερίδες του 19ου αιώνα στη Βρισβάνη και Σύδνεϋ, (βλέπε Τάμης 1997, 1999 και 2000).

⁷ Αναλυτική βιβλιογραφία όλων των επιστημονικών χώρων παρέχεται στο ηλεκτρονικό πρόγραμμα του ΕΚΕΜΕ στον κόμβο του: <http://www.latrobe.edu.au/www/nhc>



κών παροικιών και της λειτουργίας δομών στήριξης ερευνών με στόχο τη δημιουργία γνώσης. Η λειτουργία των παραπάνω φορέων αναβάθμισε τη σπουδαιότητα της έρευνας, καλλιέργησε τη σπουδή της ελληνικής γραμματείας, λογοτεχνίας, γλώσσας και παιδείας, με αποτέλεσμα η ιστορία της ελληνικής εποίκησης, από περιφερειακό αντικείμενο γενικότερων επιστημών να μετατραπεί σε κεντρικό θέμα έρευνας και σπουδής. Στην αναβάθμιση των σπουδών συνέτεινε και το κενό που προκαλούσε στη διασπορά η αδυναμία της μητροπολιτικής Ελλάδας να συστήσει κέντρα έρευνας και σπουδής της ελληνικής διασποράς.

Με τη λειτουργία τμημάτων και κυρίως κέντρων έρευνας ελληνικών σπουδών, και την εμφάνιση ειδικών νεοελληνιστών μελετητών, αναδομήθηκε και ανασυγκροτήθηκε η έρευνα και σπουδή καθώς και η μεθοδολογία της ιστορικής προσέγγισης, που ίσχυαν μέχρι το 1972. Επειδή το ενδιαφέρον που είχε αρχικά εκδηλωθεί προερχόταν από αλλογενείς και μη νεοελληνιστές, η ελληνική εποίκηση αποτελούσε το έλλασον ερευνητικό ζητούμενο. Η προσοχή εδραζόταν στον ευρύτερο χώρο της Αυστραλίας που, καθώς επρόκειτο για μεταναστευτική χώρα, η ιστορία της εποίκησης αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος της εθνικής ιστορίας της χώρας, πολιτική και δυναμική που ακόμη δεν ίσχυσε στην Ελλάδα.

Η επιδιωκόμενη ιδανική προσέγγιση των ερευνητών διαφοροποιούνταν, ανάλογα με την ειδική μεθοδολογία της επιστήμης ενός εκάστου και την αναζήτηση του επιστητού. Με το παραπάνω σκεπτικό οι ειδικοί ανθρωπολόγοι ακολούθησαν διαφορετική προσέγγιση και μεθοδολογία εξετάζοντας το φαινόμενο της ελληνικής αποδημίας ως προοπτική ύπαρξης και λειτουργίας μειονοτικής ομάδας μέσα στο κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο της χώρας υποδοχής. Οι ιστορικοί, ως ανατόμοι των δρώμενων, αναζήτησαν, ανάλογα με την ιδεολογία τους, τα γεγονότα που σημάδεψαν την ύπαρξη και εξέλιξη της ελληνικής αποδημίας και τις αιτιώδεις μεταξύ τους σχέσεις. Οι πολιτικοί επιστήμονες υιοθέτησαν στην ανάλυση της ελληνικής αποδημίας, την εκτιβιστική ιδεολογική προσέγγιση, συχνά εφαρμόζοντας τα δικά τους ιδεολογικά στερεότυπα μοντέλα.

Για παράδειγμα, ο Charles Price, ως στατιστικολόγος, διέκρινε στην παρουσία των Ελλήνων οφέλη που είχαν σχέση με τη δημογραφική ανάπτυξη και τα μοντέλα και εμπειρίες της εποίκησης (migration patterns), ο ιστορικός οικονομίας Rich Appleyard έδωσε έμφαση στη συμβολή των Ελλήνων στην ανάπτυξη της βιομηχανίας της Αυστραλίας, το ρόλο τους στην εργασιακή αποκέντρωση και στο συνδικαλιστικό κίνημα από τις αρχές του 20ου αιώνα μέχρι τις μέρες μας. Για την Gill Bottomley η ελληνική εποίκηση είχε σοβαρότατες συνέπειες στην κοινωνική διάρθρωση της χώρας, το ενδιαφέρον του κοινωνικού ιστορικού Μιχάλη Τσουνή απέσπασε η σύγκρουση των θεσμικών δομών του ελληνοισμού και η κοινωνική διάσταση της ελληνικότητας, η Μαίρη Καλαντζή, ως παιδαγωγός και κοινωνιολογολόγος, αναφέρθηκε στις εκφάνσεις της ελληνικής ταυτότητας, ο αυστραλοπολωνός παιδαγωγός George Smolicz εστίασε το ενδιαφέρον του στις παραδοσιακές αξίες και στη διαπολιτισμικότητα, χρησιμοποιώντας συγκεκριμένες οικογενειακές αρχές του ελληνοισμού της Αυστραλίας, τον ιστοριοδίφη Hugh Gilchrist ενδιέφεραν οι ελληνοαυστραλιανές σχέσεις και οι ρίζες της ελληνικής εποίκησης. Τον φιλόλογο Γιώργο Καναράκη ενδιέφεραν διάφορες εκφάνσεις της ελληνόγλωσσας δημιουργίας και συστατικά του ελληνικού πολιτισμού, με έμφαση τον τύπο και τη λογοτεχνία, τους πολιτικούς επιστήμονες Μιχάλη Μιχαήλ και Στέλιο Κουρμπέτη, η έννοια της μειονότητας και η πολιτική συμπεριφορά της κυρίαρχης κοινωνίας όσον αφορά στο Κυπριακό και την παρεϊσδυση του αριστερού κινήματος στην Αυστραλία. Εκκλησιαστικοκεντρική υπήρξε η ιστορική μέθοδος που ακολούθησε ο Μιλτιάδης Χρυσαιγής στα κεφάλαια που δημοσίευσε, ενώ ο Άνδρος Καπαρδής είχε ως επίκεντρο των πονημάτων του την ανθρωπολογική προσέγγιση και τη συμπεριφορά των Ελλήνων σε σχέση με τις άλλες εθνοτικές ομάδες. Κοινωνιολογική υπήρξε η μεθοδολογία του Α. Μ. Τάμη με έμφαση στην κειμενικότητα και την υφολογία σε μονογραφίες που είχαν ως θέμα την ιστορία της εθνο-γλωσσικής συμπεριφοράς των Ελλήνων.

Όσοο δεν έλειψαν και εκδόσεις που δεν μπορούν να ενταχθούν με συνέπεια στα υπάρχοντα γραμματολογικά είδη, κυρίως ευχολόγια και συναξαρικά κείμενα, πολύκεντρα



οδοιπορικά και χρονικά, ημερολογιακά απομνημονεύματα και ιστορικά σχεδιάσματα από επιστήμονες και λογοτέχνες κυρίως επισκέπτες, αποτυπώνοντας ο καθένας το δικό του ενδιαφέρον στην αποτίμηση της ελληνικής εποίκησης. Ο Παναγιώτης Νούτσος (1996) απέδωσε το φιλοσοφικό χρονικό των ελληνικών παροικιών, μία συλλογή στοχαστικών ημερολογιακών εγγραφών, όπου σκιαγραφούνται οι πρωταγωνιστές με ακρωνυμικά και ιδιτυπίες, ο Αλφρέδος Κουρής (1998), μέσα από την αυτοβιογραφία του, διεκδίκησε στα κείμενά του την ιστορία του ανώνυμου Έλληνα μετανάστη της Αυστραλίας, ο ιδιόμορφος Παρασκευάς Μηλιόπουλος (1986) είδε τον ελληνισμό ποιητικά, στη διάρκεια της ξενιτιάς του, κυνικά και δραματικά, ο Dominique Francois De Stoor (1996) ασχολήθηκε με τη βιογραφία εκατό προσωπικοτήτων της ομογένειας στη συγκαρινή Αυστραλία, ενώ ο Β. Σταυρίδης (1994) αναφέρθηκε στην ιστορία της Αρχιεπισκοπής Αυστραλίας εφαρμόζοντας «την χρονική και την καθ' ύλην μέθοδο» εξαιτίας «της παροτρύνσεως και πολλαπλής συμπαραστάσεως του σεβ. Αρχιεπισκόπου Αυστραλίας», ο Στάθης Πελαγίδης (1992) κατέθεσε πρόχειρο σχέδιασμα εντυπώσεων για τον ελληνισμό των αντιπόδων ύστερα από σύντομη επίσκεψη, η Ειρ. Δορκοφίκη (1989) απέδωσε ρομαντικά τη βιογραφία του κληρικού Ιεροθέου Κουρτέση, ο Μητροπολίτης Γερμανίας Ιάκωβος (1970) παρουσίασε «συνοπτική θεώρησιν της ζωής και των προβλημάτων του Ελληνισμού», ο Ι. Β. Μενούνος (1984), ύστερα από βραχύχρονη παραμονή στους αντίποδες εξέδωσε σταχυολογήματα ειδήσεων, «διότι η κάθε μία αξίζει όσο ένα βιβλίο».

Με την εισαγωγή των ελληνικών σπουδών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, εμφανίσθηκαν οι πρώτες επιστημονικές μελέτες για την ελληνική μετανάστευση στην Αυστραλία, έχοντας επτά κύριους θεματικούς άξονες:

1. Η ιστορία της εγκατάστασης (πρώιμης, μεσοπολεμικής και μεταπολεμικής)
2. Η κατάθεση και ανάλυση των δημογραφικών χαρακτηριστικών.
3. Η κοινωνική συγκρότηση του ελληνισμού με κύριους στόχους ανάλυσης τις κοινότητες, σωματεία, εκκλησία, οικογένεια, κοινωνική πρόνοια, παροικιακή ζωή και δράση.
4. Η οικονομική συγκρότηση.
5. Η πολιτιστική παρουσία (ελληνόγλωσση παιδεία, μέσα ευρείας ενημέρωσης, γράμματα και τέχνες, θέατρο και λογοτεχνία).
6. Η πολιτική συγκρότηση (θεσμικά όργανα, διπλωματία, πολιτική εδραίωση και επίδραση του ελληνισμού, εθνικά θέματα)
7. Οι ελληνο-αυστραλιανές σχέσεις.

Η ερευνητική και διδακτική δραστηριότητα, που αναπτύχθηκε στην Αυστραλία, εκδηλώθηκε με δημοσιεύματα μονογραφιών, συλλογικών μελετών, κεφαλαίων, άρθρων και συνεδριακών εισηγήσεων και στηρίχθηκε στην ύπαρξη και λειτουργία συγκεκριμένων πηγών και μέσων υλοποίησης, ήτοι:

α) ισχυρής τράπεζας δημοσιευμένων πηγών –βιβλίων, περιοδικών, λευκωμάτων, ημερολογίων, εφημερίδων, ηλεκτρονικού και λογισμικού υλικού,

β) κρατικών και πανεπιστημιακών αρχειακών κέντρων, ιδιωτικών αρχειακών συλλογών, μουσείων όπου φυλάσσεται πρωτογενές αρχειακό υλικό,

γ) πανεπιστημιακών ερευνητικών κέντρων, όπου συστηματικά καλλιεργείται η αναζήτηση και έρευνα της μεταναστευτικής εμπειρίας των Ελλήνων και η δημιουργία της γνώσης προωθείται και διδάσκεται, στη συνέχεια, στα πανεπιστήμια και εκπαιδευτικά ιδρύματα και

δ) ψηφιακής τεχνολογίας για την καταγραφή, ταξινόμηση, τεκμηρίωση και καταχώρηση εκατομμυρίων πρωτότυπων κειμένων που καλύπτουν την Ωκεανία (Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, Παπούα, Νέα Γουινέα και Νήσους του Ειρηνικού) και Νότια Αμερική (Βενεζουέλα, Ισημερινό, Κολομβία, Βολιβία, Περού, Χιλή, Βραζιλία, Ουρουγουάη, Παραγουάη και Αργεντινή).

Σοβαρές προσπάθειες για μία ενιαία και συγκροτημένη κατάθεση της ιστορίας των Ελλήνων της Αυστραλίας και Νέα Ζηλανδίας, με αναφορά και αναλύσεις σε όλους τους επτά διαμορφωμένους παραπάνω θεματικούς χώρους, άρχισαν μεθοδευμένα από το 1974, και χωρίζονται στις συλλογικές δημοσιεύσεις και στις μονογραφίες. Οι συλλογικές εκδό-



σεις, αν και, κατά τίτλο, έχουν ως αντικείμενο τη γενική ιστορική αναφορά, για παράδειγμα, *Greeks in Australia* (1974) του Charles Price και *Hellenes in Australia* (1988) των Α. Καπαρδής και Α. Μ. Τάμη, αποτελούν ωστόσο ad hoc ασύνεκτες εισηγήσεις, που εξυπηρετούν πολύμορφα τις γενικότερες επιστήμες της ιστορίας, της παιδαγωγικής, της πολιτικής και κοινωνιολογίας. Μονογραφίες δημοσίευσαν ή δημοσιεύουν για την Αυστραλία, από τρεις τόμους ο καθένας, οι Hugh Gilchrist με τίτλο *The Australians and the Greeks* (1996, 1998 και 2004), δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις ρίζες της ελληνικής εποίκησης και στις σχέσεις των Ελλήνων και των Αυστραλών και ο Α. Μ. Τάμης με τίτλο *Οι Έλληνες της Αυστραλίας* (1997, 2000 και 2004) με έμφαση την ιστορική προσέγγιση και την αποκλειστική σχεδόν χρήση πρωτογενούς αρχαιακού υλικού. Ο ίδιος συγγραφέας δημοσίευσε επίσης μονογραφίες σχετικά με την εποίκηση των Ποντίων και των Μακεδόνων, καθώς και των Ελλήνων της Καμπέρας και επίτομη δίγλωσση εργασία για την ελληνική εποίκηση στην Αυστραλία.

Για τους Έλληνες της Νέα Ζηλανδίας, εμφανίσθηκε μία μονογραφία, σε μορφή οδοιπορικού, κυρίως, με τίτλο *ο Ελληνισμός της Νέας Ζηλανδίας* (1998), με συγγραφέα τον τότε αποσπασμένο ιεροδιδάσκαλο του Υπουργείου Παιδείας της Ελλάδας, Μανώλη Δαμιανάκη. Ωστόσο δεν έλειψαν και οι λαϊκότερες εκδόσεις, τα οδοιπορικά εντυπώσεων, τα φιλοσοφικά χρονικά, ηθογραφικά αφηγήματα και συναξαρικές καταθέσεις, όπως αυτή του Α. Παπαγεωργόπουλου, *Οι Έλληνες της Αυστραλίας* (1981), του Josef Vondra *Hellas Australia* (1979), του Γιάννη Μενούου, *Η Αυστραλία Σήμερα* (1984), του Παναγιώτη Νούτσου, *Ελληνοαυστραλία* (1996) και του Μητροπολίτη Γερμανίας Ιακώβου, *Αυστραλία* (1969).

Νεοελληνιστές αλλά και ομογενείς και αλλογενείς πανεπιστημιακοί άλλων επιστημονικών χώρων, ασχολήθηκαν επίσης συστηματικά με ένα ή περισσότερους από τους παραπάνω θεματικούς χώρους, χρησιμοποιώντας διάφορες μεθόδους προσέγγισης και πηγές. Μεγάλος αριθμός ερευνητών των κοινωνικών και πολιτικών επιστημών διέκρινε ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε συγκεκριμένες ομάδες Ελλήνων, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, και ειδικά θέματα (study cases). Άλλοι ερευνητές επικέντρωσαν το ενδιαφέρον τους σε θέματα γενικότερης αναφοράς, με κύριους χώρους μελέτης και ανάλυσης τους εξής: *Κοινωνικά θέματα* (κυρίως ηλικιωμένοι, θέματα υγείας και φύλων (gender issues)⁸, *κοινωνική πρόνοια και ρατσισμό*⁹, *ανεργία, και εγκληματικότητα*¹⁰, *δημογραφία και στατιστικές αναλύσεις*¹¹, *κοινωνική Συγκρότηση*¹², *Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία*¹³, *οικονομία, εργοδότηση και αγορά*¹⁴, *ενημέρωση και επικοινωνία*¹⁵, *πολιτική ζωή*¹⁶, *πολιτισμό και την ελληνόγλωσση παιδεία*¹⁷, *ελληνοαυστραλιανή λογοτεχνία*¹⁸, *τις βιογραφίες, αυτοβιογραφίες και συναξάρια κληρι-*

⁸ Με κύριους συγγραφείς και ερευνητές τους Moraitis S., Rodopoulos L., Gerontaki C., Sarantakos S., King, Laura Palmer R., Bottomley G., Πασαλίδη Σου.

⁹ Cox D., Dollis N., Τσούνης Μ.

¹⁰ Καπαρδής Άνδρος, Young C., Cox D., Daly A.

¹¹ Harvey Sue, Price Charles, Jupp James, Appleyard R., Bottomley G., Burnley I.H.

¹² Τσιούνης Μ., Τάμης Α. Μ., Αλλοίμονος Κ., Yiannakis J., Appleyard and Yiannakis, Tsingris D.

¹³ Πρεσβ. Χρυσουγής Μιλτιάδης, Mackie Fiona, Athanasou J., Chrysavgis Rev. I., Ιακώβος, Μητροπολίτης Γερμανίας, Σταυρίδης Βασ.

¹⁴ Buckland D., Burns A., Donkin Nance, Georgiou P.

¹⁵ Burke J., Kanarakis G., Tenezakis M., Christobel Young, R.N. White, Tamis A.M.

¹⁶ Θεοφάνους Θεοφάνη, Van Der Velden J., Lucas P., Κακακίος Μ., Allan Lyle, Jupp J.

¹⁷ Tamis A. M., Isaacs Eva, Kringas Paul, Burke G., Papadimitri L., Mistilis Nina, Tsounis M.P., Clyne M.G., Tuffin P., Theophanous Andrew.

¹⁸ Smolicz George, Sinclair D.A., Allen K., Bottomley G., Buckland D., Gallan V.J., Isaacs E., Walker J.C.



κών¹⁹, οικογένεια²⁰, και τις δια-εθνοτικές σχέσεις²¹.

Σύμφωνα με υπάρχουσες πηγές, το ενδιαφέρον για συστηματική μελέτη της ιστορίας της ελληνικής εποίκησης στη Νότια Αμερική δεν εκδηλώθηκε, κυρίως εξαιτίας ελλιπούς ερευνητικής υποδομής (αρχείων, τράπεζας δεδομένων), κέντρων σπουδής και έρευνας του Ελληνισμού και έλλειψης εποπτικού ενδιαφέροντος. Από την εποχή που κυκλοφόρησε η πρώτη εφημερίδα, *Ο Πρόμαχος* (1905), ως όργανο των εργατών, στο Μπουένος Άιρες, εκδόθηκαν συνολικά 41 εφημερίδες και περιοδικά στη Ν. Αμερική, επτά βιβλία με αντικείμενο την ιστορία της ελληνικής εποίκησης και δεκάδες λευκώματα, με τα οποία προβάλλονταν εφήμερα συλλογικά μορφώματα και επιχειρήσεις. Η αυτοσχέδια ανταπόκριση γέννησε εκδόσεις που είχαν ως μοντέλο τους άλλοτε τη ρομαντική, εξιδανικευμένη αποτίμηση των προκρίτων που αναδείχθηκαν ηγετικές φυσιογνωμίες και άλλοτε την «πάλη των λαϊκών στρωμάτων και την αγωνία τους για επιβίωση». Συγκεκριμένα, κυκλοφόρησαν ένα ανέκδοτο οδοιπορικό χρονικό, που αφηγούνταν επικά γεγονότα από το 1760, χωρίς αιτώδη σχέση μεταξύ τους²², (*Δημ. Γλύκας (1897-1978), για την ελληνική εποίκηση των Χιωτών και λοιπών νησιωτών στα λιμάνια του Ρίο Ντε λα Πλάτα*), *τρεις Κοινωνικοί και Εμπορικοί Οδηγοί για την Αργεντινή* (1938), τη Βραζιλία (19?) και την Ουρουγουάη (1992 και 1993), ένα βιογραφικό χρονικό προς ικανοποίηση «πιστών και θαυμαστών» συγκεκριμένου πρωταγωνιστή πρόκριτου (1954), μία μονογραφία της Αργεντινής (1972) και μία της Βενεζουέλας (1995) προς δικάωση του ελληνικού προλεταριάτου και της πάλης του λαού «ενάντια στα μονοπώλεια».

Συγκεκριμένα, το 1954, ο Φιλοποίμην Ι. Παπαδόπουλος (Ανδρέας Μελάς) εξέδωσε τον Αύγουστο του 1954 το δίγλωσσο έργο του *Los Griegos en la Argentina*, ένα χρονικό θριάμβου στους πρωτοπόρους Έλληνες, που αναγνωρίστηκαν ως ήρωες του αργεντινικού ναυτικού, και στον πολιτιστικό φορέα Liga Helénica (Ελληνικό Σύνδεσμο). Το πόνημα αυτό έχει ως στόχο να ικανοποιήσει συναισθηματικά αφού εκδόθηκε «τη παρακλήσει πιστών και θαυμαστών» του Εμμανουήλ Καρούλια του Liga Helénica, και «οι αναγνώστες να φανούν επιεικείς στις κρίσεις τους, όταν λάβουσι υπόψη ότι η συγγραφή του βιβλίου αυτού έγινε «στα γρήγορα», προκειμένου η έκδοσίς του να συμπέσει με την ημέραν των γενεθλίων του πρωταγωνιστού, τη παρακλήσει και επιμονή των λαβόντων την πρωτοβουλίαν φίλων και θαυμαστών του» (σ.13). Την ίδια εποχή, ο Βασίλης Κατσόμαλος (Νταβάρης) εξέδωσε την πολιτική ηθογραφία *Αργεντινά, Χιλή, Ουρουγουάη, Βραζιλία και οι Έλληνες*, έργο που τελικά κυκλοφόρησε πολυγραφημένο σε δεκάδες ανάτυπα το 1972, από μία μαρξιστική προσέγγιση. Ο Κατσόμαλος προσέγγισε την ιστορία της ελληνικής εποίκησης από την άποψη «της πάλης του λαού ενάντια σε κάθε εκδήλωση που επεδίωκε να εκμεταλλευτεί το παροικιακό κίνημα δια ξένους και ιδιοτελείς σκοπούς» γι' αυτό και εξομολογούνταν στην εισαγωγή του ότι «η ιστορία που παρουσιάζουμε δεν είναι αμερόληπτη αλλά από τη σκοπιά μας είναι αντικειμενική», διότι ακολουθούσε την εκτίμηση του αριστερού αργεντινικού συγγραφέα Άλβαρο Ζούγκε «η ιστορία πρέπει να είναι σύγχρονα παιδαγωγική και εγχειρίδιο δράσης». Ο Νίκος Παλαμήδης (Πάλδης) στο *Χρονικό του Ελληνισμού της Βενεζουέλας* (1995), ομολογούσε ότι η έκδοση «δεν αποτελούσε ιστορία, αλλά μια εικόνα και ορισμένες πληροφορίες», προδικάζοντας ότι όποιος θα συγγράψει την ιστορία «θα έρθει σε σύγκρουση με τους παράγοντες που να μην προσέφεραν τα μέγιστα στον Ελληνισμό, όμως εμπόδισαν με την πολιτική της ακροδεξιάς κατεύθυνσης, άλλους συμπατριώτες να προσφέρουν». Ο Πλάτωνας Φιλιππίδης συνέγραψε τον πληρέστερο εμπορικό και κοινωνικό οδηγό των Ελλήνων της Νότιας Αμερικής στη διάρκεια 1932-1938, καταχωρώντας θετικότερες πληροφορίες για συγκεκριμένα

¹⁹ Kanarakis G., Castan C., Raizis Byron M., Herodotou Maria, Tsianikas Michalis, Nickas Helen, Spilias Thanasis, Mesinis S.

²⁰ Burnley I.H., Gallan V. J., Jupp James.

²¹ Σκιαδόπουλος Ν., Κουρής Αλφρ., Σταυρίδης Βασ. Θ., Δορκοφίκη Ειρ., Green N. and Yiannakis, Καϊλής, Freelengus A.



άτομα και επιχειρήσεις, και προσφέροντας έμμεσα ιστορικά γεγονότα σε μορφή χρονικού. Τον πολιτιστικό, κοινωνικό και εμπορικό οδηγό, που εκπόνησε ο Κωνσταντίνος Σοφούλης για τους Έλληνες της Ουρουγουάης, χαρακτήριζε η παράθεση ατάκτως ειρημένων πληροφοριών και γεγονότων, με στόχο «την παρουσίαση της κοινωνικής υπόστασης και της εμπορικής δραστηριότητας της περιοχής». Ο Βασίλειος Σκαρλάτος εξέδωσε το 1971 «λεύκωμα της ζωής των Ελλήνων της Βραζιλίας» με τίτλο *Κοινωνικός και Εμπορικός Οδηγός* «για να γνωρίσει ο αναγνώστης ότι η γνώμη των Ελλήνων της Ελλάδος δεν πλησιάζει καν στην πραγματικότητα και ότι οι Έλληνες της Βραζιλίας είναι Έλληνες εκατό τοις εκατό».

Βιβλιογραφία

- Appleyard R., Yiannakis J.N. (2002) *Greek Pioneers in Western Australia*, U.W.A.Press.
- Bottomley G. (1979) *After the Odyssey, A Study of Greek Australians*, University of Queensland Press
- De Stoop D.F. (1996) *The Greeks of Melbourne*, Melbourne.
- Δορκοφίκη Ειρ. (1989) *Η Καρδιά της Ελλάδος στην «Ξεχασμένη» Ήπειρο*, Αθήνα, Ευρωεκδοτική.
- Gilchrist H. (1995) *Australians and Greeks: The Early Years*, Volume I, Sydney, Halstead Press.
- Gilchrist H. (1998) *Australians and Greeks*, Volume II, Sydney, Halstead Press.
- Jupp J. (ed.) (2001) *The Australian People*, Australian National University, Canberra, ACT.
- Jupp J. and M. Kabala (EDS) (1993) *The Politics of Australian Immigration*, Melbourne, Bureau of Immigration Research.
- Jupp J. (1986) *Don't Settle for Less, Report of the Committee for Stage I of the review of Migrant and Multicultural Programs and Services*, Canberra, AGPS.
- Jupp J. (ed) (1986) *Ethnic Politics in Australia*, Allen and Unwin.
- Jupp J. (1986) *Don't settle for Less, Report of the Committee for Stage I of the review of Migrant and Multicultural Programs and Services*, Canberra, AGPS.
- Ιάκωβος Μητρ. Γερμανίας (1970) *Αυστραλία 1969*, Αθήνα.
- Isaacs, E., (1976): *Greek Children in Sydney*, Canberra, ANU Press.
- Kapardis A. and Tamis A. (eds.) (1988) *Hellenes in Australia*, Melbourne, River Seine Press.
- Kanarakis G. (1997) *In the Wake of Odysseus: Portraits of Greek Settlers in Australia*, Melbourne, RMIT University Press.
- Καναράκης Γ. (2000) *Ο Ελληνικός Τύπος στους Αντίποδες* (Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία), Αθήνα, Γρηγόρης.
- Kouris A. (1998) *The Blessing and Misfortune of Loving Two Countries*, Hrakleion.
- Μενούνος Ι.Β. (1984) *Η Αυστραλία Σήμερα*, Αθήνα, Συντροφιά.
- Μηλιόπουλος Παρασκευάς (1986) *Αυστραλία – Ελλάς*, Τσοτύλι.
- Νούτσος Π. (1996) *Ελληνοαυστραλιανά Πολυπολιτισμός, Μετανεωτερικότητα και (Αυτο)βιογραφία*, Αθήνα, Νέα Σύνορα.
- Price C. A. (1975) *Greeks in Australia*, Australian National University Press.
- Price C.A. (1963) *The Southern Europeans in Australia*, Melbourne, Oxford University Press.
- Smolicz J. J. (1971) Is the Australian School an Assimilationist Agency in: *Education News*, 13-14.
- Σταυρίδης Β. Θ. (1994) *Οικουμενικόν Πατριαρχείον, Η Ιερά Αρχιεπισκοπή Αυστραλίας*, Θεσ-



σαλονίκη, Π.Ι.Π.Μ..

- Taft. R., *From Stranger to Citizen*, University of Western Australia Press, 1966.
- Taft. R., *From Stranger to Citizen*, University of Western Australia Press, 1966.
- Tamis A. M. (1987) The changing structure of Modern Greek: the formation of an Ethnolect, *Glossologia*, v. 5-6, University of Athens, 123-138.
- Tamis A. M. (1988a) The history of Modern Greek language, Greek culture and media in Australia, in: J. Jupp's (ed), *Encyclopedia of the Australian People*, Canberra, Australian National University, 527-531.
- Tamis A. M. (1988b) The State of Modern Greek Language in Australia in: Kapardis A. and Tamis A. (eds.) *Hellenes in Australia*, Melbourne, River Seine Press, 67-94.
- Tamis A.M. (1989a) *The History of immigration of Pontian Greeks in: Australia*, Melbourne, Pontiaki Estia.
- Tamis A. M. (1989b) The state of the Cypriot dialect in Australia, in: *Dialektologia*, University of Thessaloniki, 27-40.
- Tamis A.M. (1989c) Greek Macedonian Immigration and Settlement in Western Australia, in: Melbourne, *Logos*, 15-26.
- Tamis A. M. (ed.) (1990a) *Macedonian Hellenism*, Melbourne, River Seine Press.
- Tamis A. M. (1990b) The first settlers in Australia from mainland Greece, in: A. M. Tamis (ed.), *Macedonian Hellenism*, River Seine Press, 333-350.
- Tamis A. M. (1991a) Some Linguistic and Sociolinguistic Phenomena: The Case of Modern Greek in Australia, in: *Proceedings in Hellenic Diaspora*, Vol. II, Toronto, 341-185.
- Tamis A.M. (1991b) Language Change, Language Maintenance and Ethnic Identity: The Case of Greek in Australia, in: *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, England, v. 11, 6, Claredon, 481-500.
- Tamis A.M. (1991c) Modern Greek in Australia, in: S. Romaine's (ed) *Language in Australia*, Cambridge University Press, Chapter 17, 249-270.
- Tamis A. M. (1992a) Investigations into the Current State of the Greek Language and its Dialects in Australia: Linguistic, Psychological and Sociological in: *Plurilinguismes*, Paris, Sorbonne University, 56-83.
- Tamis A. M. (1992b) Greek in Australia: Linguistic and Social Investigations on the State and Future of the Greek Language, in: *Proceedings of the Conference on Greeks in English-speaking Countries*, Melbourne Greek Studies Forum, 235-274.
- Tamis A. M. (1993) *Unlocking Australia's Language Potential, Vol. 8, Modern Greek*, (Contributing author, Dr S. Gauntlett), Canberra, National Language Institute of Australia and DEET.
- Tamis A.M. (1994a) Discourse Markers and their Function in the Speech of Australian Greek Settlers, in: *Glossologia*, v. 47, University of Athens, 234-278.
- Tamis A. M. (1994b) *The Immigration and Settlement of Macedonian Greeks in Australia*, Melbourne, La Trobe University Press.
- Tamis A. M. (1995) Literacy Challenges and Multiculturalism in the Greek communities of Australia in: D. Myers (ed) *Reinventing Literacy* (Multiculturalism in Australia and the Asia/Pacific, Central Queensland University Press.
- Tamis A.M. (1996) Modern Greek in Terra Australis, in: *Proceedings of the 2nd International Conference*, Salzburg, Austria, 234-278.
- Tamis A.M. (1997a) The Ethnic Schools in Australia, New York, USA, in: *The Journal of Greek*



- Diaspora*, 135-174.
- Tamis A. M. (1997b) *The History of Greeks in Australia (1892-1954)*, Volume I, Thessaloniki, Vanias Press and The University of Thessaloniki, 1997a.
- Tamis A. M. (1997c) *An Illustrated History of the Greeks in Australia*, Melbourne, bilingual edition, Dardalis Archives.
- Tamis A. M. and D. Tsolakis (1999a) *The History of Greeks in Canberra and the Surrounding Districts*, GOC of Canberra and the ACT Government.
- Tamis A. M. (1999b) Irredentism in the Macedoslav Bibliography from a Socio-linguistic and Historiographic Perspective, in: *Proceedings of the Third International Conference of Hellenism in the 21st Century*, Melbourne.
- Tamis A. M. (2000a) The History of Greek Migration in Australia in: S. Konstantinidis and M. Herodotou *Australia's Hellenism*, Centre for Hellenic Studies, Montreal, 5-42.
- Tamis A.M. (2000b) *The History of Greeks in Australia (1958-1975) Volume II*, Melbourne, Ellikon Press.
- Tamis A.M. (2001a) The Cultural and Literal Contribution and Media of Greeks in Australia in: J. Jupp (ed) *The Australian People*, ANU, Canberra.
- Tamis A.M. (2001b) Linguistic Problems Associated with the Greek Language in Australia, in: *Proceedings of the Pre-Conference Meeting of the Kozanities abroad*, Melbourne.
- Tamis A.M. (2001c) Greek and its state in Australia, in: *Glossologia*, University of Athens.
- Tamis A.M. (2001d) Variables Influencing Language Learning in Australia, in: M. Damanakis (ed.) *Proceedings of the First Conference Paideia Omogenon*, Rethymnon, Crete, 97-124.
- Tamis A.M. (2001e) Bilingual Education in Australia in: M. Damanakis (ed) *Language Learning and Bilingualism*, University of Crete.
- Tamis A.M. (2002) *The Greek Language Education in Australia and New Zealand*, University of Crete.
- Tamis A. and Gavaki E. (2003) *From Migrants to Citizens: Greek Migration in Australia and Canada*, Melbourne, La Trobe University.
- Theophanous A. C. (1995) *Understanding Multiculturalism and Australian Identity*, Melbourne, Elikia Books.
- Trueba Henry T, and Carol Barnett-Mizrahi (eds.) (1979) *Bilingual Multicultural Education and the Professional, From Theory to Practice*, Newbury House Publishers.
- Tsounis M. (1975a) Greek Communities in Australia, in: C.A. Prize (ed) *Greeks in Australia*, Australian National University.
- Tsounis M. (1990) *The Story of a Community*, Adelaide.
- Yiannakis J. (1996) *Megisti in the Antipodes*, Hesperian Press.



Η αυστραλιανή εκπαιδευτική πολιτική και οι μορφές εκπαιδευτικής αυτο-οργάνωσης της ελληνικής παροικίας: Το παράδειγμα των Εθνικών Σχολείων

Ευγενία Αρβανίτη

1. Εισαγωγή

Η γλωσσική πολιτική και η ανάπτυξη προγραμμάτων εκπαίδευσης είναι ένα από τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά στις μεταβιομηχανικές και φιλελεύθερες κοινωνίες, που κατά βάση είναι πολυπολιτισμικές (Banks 1983, 1994). Από την άλλη πλευρά, οι γλώσσες έχουν ειδωθεί και καθιερωθεί σαν το πιο ξεκάθαρο στοιχείο της πολιτιστικής ετερότητας σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία (Ozolins 1993). Η αυστραλιανή πολιτική για την μετανάστευση, σε ολόκληρη την ιστορική της διαδρομή, αντανακλά ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών και πολιτικών συμπεριφορών από την αφομοίωση έως και την ενθάρρυνση των γλωσσών και την πολιτιστική διατήρηση, με την καθιέρωση του πολυπολιτισμού. Ωστόσο, η ύπαρξη των διαφορετικών εθνικών ομάδων σε αυτό το πλαίσιο πυροδότησε τη δημιουργία σημαντικών εκπαιδευτικών, πολιτιστικών και κοινωνικών δομών με σκοπό την πολιτιστική και γλωσσική διατήρηση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ελληνική παροικία και η ανάπτυξη ενός ισχυρού εκπαιδευτικού ιστού που εκφράστηκε κυρίως μέσα από τη λειτουργία των απογευματινών σχολείων.

2. Μορφές εκπαιδευτικής αυτο-οργάνωσης στην ελληνική διασπορά

Η μέριμνα των Ελληνικών Εκπαιδευτικών Αρχών (ΕΕΑ) από την σύσταση του Ελληνικού Κράτους, ήταν η ενίσχυση της εκπαίδευσης των αποδήμων με σκοπό την αναπαραγωγή μιας (μυθικής) εθνικής ιδεολογίας, τη σφυρηλάτηση της εθνικής ταυτότητας και την εθνοπολιτισμική διατήρηση (Breuilly 1985, Σιάνου-Κύργιου 1998 και Τσουκαλάς 1993).

Παράλληλα, οι κοινότητες της ελληνικής διασποράς στην προσπάθειά τους να μεταβιβάσουν την ελληνική γλώσσα, τον πολιτισμό και την εν γένει εθνοπολιτισμική τους ταυτότητα στις επόμενες γενεές, συγκρότησαν κοινοτικούς, θρησκευτικούς και εκπαιδευτικούς θεσμούς. Αυτού του είδους η αυτό-οργάνωση που σύμφωνα με τον Κίτροεφ (1989) βασίζεται στη συναίσθηση της κοινής ιστορίας και της εθνικής καταγωγής με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας, αποτελεί και την ειδοποιό διαφορά των διασπορικών ομάδων από τις μεταναστευτικές (Cohen 1997, Kitroef 1997). Αποτελεί δε, κοινό τόπο ότι ο βαθμός αυτό-οργάνωσης μιας κοινότητας/παροικίας στη διασπορά συνδέεται άμεσα με το βαθμό πολιτισμικής διατήρησης και συνέχειας και ιδιαίτερα με το βαθμό εκπαιδευτικής ανάπτυξης (Pannu & Young 1980). Αυτό είναι εμφανές στην περίπτωση της Αυστραλίας όπου η ελληνική παροικία κατέχει τον υψηλότερο δείκτη γλωσσικής και πολιτισμικής διατήρησης (Clyne 1995). Επίσης, η οργανωτική ευρωστία των κοινοτήτων επηρεάζει και τις σχέσεις κοινωνικοπολιτικής και εκπαιδευτικής συνεργασίας, τόσο με το λεγόμενο «μητροπολιτικό κέντρο», όσο και με τις αρχές του τόπου εγκατάστασης (Kotkin 1993, Cohen 1997).



Η ιστορία της ελληνικής διασποράς πιστοποιεί τον ουσιαστικό ρόλο των μορφών αυτο-οργάνωσης των ελληνικών κοινοτήτων στην ανάπτυξη της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, αλλά και στη διατήρηση και ανάπτυξη της ελληνικότητας και του πολιτισμού. Από την άλλη πλευρά η επίσημη εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους απέναντι στην ελληνόγλωσση εκπαίδευση της διασποράς, αναπτύχθηκε πολύ αργά και με όχι με συντονισμένο τρόπο (Δαμανάκης 1999), αφού εμφανίστηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και στην Αυστραλία μόλις στα 1977 με τη σύσταση του Γραφείου Εκπαίδευσης. Χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτής της πολιτικής ήταν ότι αντανάκλασε την πολύ περιορισμένη, ασαφή και στερεοτυπική γνώση της χώρας προέλευσης για τη σύνθεση και τα προβλήματα της διασποράς της. Ωστόσο, από τα μέσα του 1990 παρατηρείται μια νέα κατεύθυνση στην εκπαιδευτική πολιτική του Ελληνικού Κράτους με τη θέσπιση νέων νομοθετικών πλαισίων σχετικών με την εκπαίδευση της διασποράς.

Γενικά θα λέγαμε ότι, το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινούνται οι μορφές εκπαιδευτικής αυτο-οργάνωσης της ελληνικής διασποράς διαπνέεται από ένα σύνθετο πλαίσιο «τριαδικών σχέσεων» (Safra 1991, Cohen 1997, Arvanitis 2000) και αλληλεπιδράσεων που περιλαμβάνουν τη δυναμική σχέση μεταξύ της χώρας προέλευσης, της διασποράς της και του τόπου μόνιμης εγκατάστασης. Αυτή η δυναμική σχέση γίνεται ιδιαίτερα κατανοητή από την σε βάθος ανάλυση του εκπαιδευτικού συστήματος που επέλεξε η οργανωμένη παροικία της Αυστραλίας και που δεν είναι άλλη από τα απογευματινά σχολεία¹.

Ωστόσο, πρέπει να γίνει κατανοητό ότι «οι τριαδικές σχέσεις» δεν συνιστούν πλέγμα ισότιμης αλληλεπίδρασης. Για παράδειγμα, η χώρα προέλευσης κυριαρχεί στη σχέση με τη διασποράς της, κάτι που φαίνεται στην, πολλές φορές, ερήμην λήψη αποφάσεων. Αυτό όμως εκλαμβάνεται πολλές φορές ως φυσιολογικό από τη διασπορά λόγω της συναισθηματικής ταύτισης με το λεγόμενο «εθνικό κέντρο». Βέβαια με την πάροδο των γενεών και την απόκτηση μιας συμβολικής ταυτότητας παρατηρούνται φαινόμενα αμφισβήτησης αυτού του ρόλου (Sheffer 1993, Arvanitis 2000). Επίσης, σε αυτό συνηγορεί και ο βαθμός κοινωνικής, οικονομικής, πολιτιστικής και πολιτικής ενσωμάτωσης στη χώρα εγκατάστασης. Αυτή η ενσωμάτωση επηρεάζει συνακόλουθα και την εξέλιξη της εθνικής μειονότητας και την ανάπτυξη των δομών της. Ο χαρακτήρας, τέλος, της εγκατάστασης (μόνιμος ή προσωρινός) διαμορφώνει το είδος της εκπαίδευσης και τη στοχοθεσία της.

Συνοπτικά θα λέγαμε ότι η Αυστραλία αποτελεί ένα εξέχον παράδειγμα στην ιστορία της ελληνικής διασποράς με βάση την αυτο-οργανωτική της ευρωστία και εξέλιξη. Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στους Αντίποδες πέρασε από πολλές φάσεις οργάνωσης ή και απορύθμισης. Το αρχικό κύτταρο και εκφραστής της παροικιακής εκπαίδευσης μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1960 αποτέλεσε η Ελληνική Κοινότητα Μελβούρνης με τη λειτουργία του πρώτου παροικιακού σχολείου στα 1901 περίπου. Η εκπαίδευση αρχικά ήταν υποτυπώδης σε ένα εντελώς αφομοιωτικό και ξενόφοβο περιβάλλον. Με τη μαζική μετανάστευση και τη διόγκωση των αναγκών του ιδιαίτερα αυξημένου μαθητικού πληθυσμού τα παροικιακά/κοινοτικά δημοτικά σχολεία πολλαπλασιάζονται. Το πρώτο κοινοτικό απογευματινό Γυμνάσιο εγκαινιάζεται το 1969 από την κοινότητα του Μπράνσγουϊκ, ενώ και άλλες κοινότητες των εσωτερικών προαστίων της Μελβούρνης ιδρύουν σχολικές μονάδες. Στα 1972 λειτουργούν 96 κοινοτικά σχολεία με 7.622 μαθητές και 6 γυμνάσια με 350 μαθητές (Tsounis 1974). Η διαμάχη κοινοτήτων-εκκλησίας προσέθεσε ακόμη ένα φορέα παροικιακής εκπαίδευσης που ήταν τα ενοριακά σχολεία, συμβάλλοντας ακόμη περισσότερο στον πολλαπλασιασμό των μονάδων. Ενώ στα τέλη του 1960 εμφανίζεται και ο ιδιωτικός τομέας (Ελληνική Ακαδημία Μελβούρνης 1967) με την κάλυψη των αναγκών αρχικά κυρίως στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, για να

¹ Πρόσφατη έρευνα (Arvanitis 2000) έχει δείξει ότι τα ελληνικά εθνικά σχολεία αποτελούν δυναμικούς χώρους συνέργειας των τριαδικών σχέσεων και ότι σε αυτούς υπεισέρχονται και άλλες μορφοποιητικές δυνάμεις, όπως η δυναμική εξέλιξη της ελληνικής διασποράς και η δυναμική της σχέσης ή σχέση εξάρτησης με το λεγόμενο εθνικό κέντρο.



επεκταθεί στα επόμενα χρόνια σε όλες τις βαθμίδες. Στις μέρες μας ο ιδιωτικός τομέας καλύπτει το 62% των εγγραφών στα απογευματινά σχολεία (Arvanitis 2000).

Αν και τα απογευματινά σχολεία αποτέλεσαν τον κύριο εκφραστή της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης της Αυστραλίας, η ελληνική παροικία διεκδίκησε και πέτυχε την εισαγωγή των ελληνικών και στον κρατικό τομέα. Οι πρώτες τάξεις στο κρατικό σύστημα ήταν στο Σαββατιανό Κρατικό Σύστημα Γλωσσών (VSL) στις αρχές του 1960 και στη συνέχεια επεκτάθηκαν και στα κρατικά σχολεία των εσωτερικών προαστίων της Μελβούρνης για να γνωρίσουν περαιτέρω ανάπτυξη με την καθιέρωση του πολυπολιτισμού στα μέσα της δεκαετίας του 1970. Στο πλαίσιο αυτό αναπτύχθηκαν και πρωτοποριακά δίγλωσσα προγράμματα (π.χ. Lalor North 1978). Το 1974 τα Ελληνικά γίνονται μάθημα επιλογής για την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο, ενώ ήδη από το 1973 λειτουργούσε η έδρα νεοελληνικών σπουδών στο πανεπιστήμιο Μελβούρνης, ύστερα από κινητοποιήσεις και εράνους της παροικίας. Τέλος, μια άλλη μορφή αυτό-οργάνωσης είναι η ίδρυση ημερήσιων σχολείων (π.χ. Άγιος Ιωάννης 1979) που όμως δεν διευρύνθηκε όπως το αντίστοιχο Καθολικό Σύστημα Εκπαίδευσης.

Σήμερα παρατηρείται μια σταδιακή συρρίκνωση όλων των μορφών ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης που προέρχεται από τον διασκορπισμό των Ελλήνων στα διάφορα προάστια της Μελβούρνης, τη διαφοροποίηση των μορφών μετανάστευσης, την αύξηση των μικτών γάμων και την ενδοχαράκωση στα στενά πλαίσια της παροικίας, την πτώση των κινήτρων για ελληνομάθεια, την έλλειψη ποιότητας διδασκαλίας, προγραμμάτων και υλικού, την έλλειψη συνεργασίας των διαφορετικών φορέων κ.τ.λ. Χαρακτηριστικό είναι ότι στη Βικτώρια υπάρχουν πλέον μόνο δύο Τμήματα πανεπιστημιακής εκπαίδευσης (RMIT και La Trobe), τρία ημερήσια σχολεία, και περίπου 50 κρατικά προγράμματα και 50 απογευματινά με γύρω στις 13.000 μαθητές.

2.1 Τα απογευματινά σχολεία στην Αυστραλία και η ομοσπονδιακή εκπαιδευτική πολιτική

Η ανάπτυξη και η λειτουργία των απογευματινών σχολείων και ιδιαίτερα των ελληνικών, αποτελεί μια πολυσύνθετη διαδικασία που συνδυάζει ευρύτερες κοινωνιολογικές, πολιτικές και εκπαιδευτικές παραμέτρους όπως η επίσημη πολιτική τοποθέτηση απέναντι στη μετανάστευση, οι διακοινοτικές σχέσεις, και η τοποθέτηση των ίδιων των κοινοτήτων απέναντι στις ανάγκες μιας πολιτιστικά και γλωσσικά πολύμορφης κοινωνίας. Έτσι τα απογευματινά σχολεία αποτελούν έναν εν δυνάμει «τόπο», ένα περιβάλλον, όπου οι φιλοδοξίες των εθνικών κοινοτήτων και η επίσημη πολιτική απέναντι στις απαιτήσεις αυτών των κοινοτήτων αντιπαραβάλλονται υπογραμμίζοντας ότι αυτά τα σχολεία δεν είναι μόνο εκπαιδευτικά ιδρύματα, αλλά διαδραματίζουν και έναν κοινωνικό και πολιτικό ρόλο. Έτσι ο εκάστοτε σχεδιασμός ή η ανάλυση γλωσσικής πολιτικής² θα πρέπει να στηρίζεται στην κατανόηση των διαφορετικών κοινωνικών δυνάμεων, καθώς και των εκπαιδευτικών και πολιτικών παραμέτρων, οι οποίες επιδρούν στην εξέλιξη των γλωσσών σε μια κοινωνία και στην αποδοχή της γλωσσικής ποικιλότητας (Ozolins 1993).

Σύμφωνα με την Martin (1978), τα απογευματινά σχολεία αποτελούν τους συμμετέχοντες (actors) στις κοινωνικές δομές μιας κοινωνίας, ανταποκρινόμενα στην απουσία μιας επίσημης εκπαιδευτικής πολιτικής, η οποία θα καθιέρωνε και θα διευκόλυνε την γλωσσική και την πολιτιστική διατήρηση. Η παρουσία τους και μόνο καταρρίπτει την υπόθεση ότι η Αυστραλία είναι μια ομοιογενείς και μονολοθική κοινωνία. Την ίδια στιγμή τα σχολεία αυτά δέχονται μια κοινωνική νομιμοποίηση/ταυτοποίηση από τους λεγόμενους *definers* που απο-

² Για την καλύτερη άσκηση και εφαρμογή της γλωσσικής πολιτικής είναι αναγκαία μια πολιτικά ευαίσθητη τοποθέτηση, η οποία θα λαβαίνει υπόψη της τις σημαντικές δυνάμεις σε κοινωνικό, πολιτικό και διεθνές επίπεδο, οι οποίες μπορούν δυνητικά να περιορίσουν τη γλωσσική πολιτική σε ένα θέμα που αφορά καθαρά τις μειονότητες ή τις εθνικές ομάδες. Αυτό μπορεί να παιδεύσει τον πολιτικό σχεδιασμό όλων των πόλων άσκησης γλωσσικής πολιτικής σε τοπικό και διεθνές επίπεδο.



τελούν τους παράγοντες εκείνους, οι οποίοι είναι σε θέση να καθορίζουν, να κατασκευάζουν και να επαληθεύουν, αλλά και να μονοπωλούν την πρόσβαση στην κοινωνική γνώση αποκλείοντας άλλους. Σύμφωνα με τον (Ozolins 1993), τα εθνικά σχολεία αποτελούν *παράδοξα προβλήματα* (wicket problems), των οποίων η λύση αναγορεύεται αφενός στον δυναμισμό των διαφόρων ιδιωτικών ή άλλων συμφερόντων να επιβάλλουν τις απόψεις τους, και αφετέρου στις κατευθύνσεις³ της αυστραλιανής γλωσσικής πολιτικής και σχεδιασμού⁴.

Συνακόλουθα, κάτι που είναι ιδιαίτερα σημαντικό στην ανάπτυξη και εφαρμογή της εκάστοτε εκπαιδευτικής γλωσσικής πολιτικής είναι:

α) η δυναμική των λεγόμενων «διαπλεκόμενων συμφερόντων»⁵,

β) η σχέση εξάρτησης μεταξύ της εθνικότητας και γλώσσας. Μια σχέση που αντιλαμβάνεται τη γλωσσική πολιτική σαν ένα υποκατάστατο της εθνικότητας και την πολιτική για τις εθνικές μειονότητες σαν πολιτική βασισμένη στην ομοιογένεια και την εθνική ομοιομορφία, στην αντίληψη δηλαδή ότι η εθνική ομάδα ερμηνεύεται με ομοιόμορφο και ολιστικό τρόπο. Αυτή η σχέση εξάρτησης είναι που περιορίζει την λειτουργία των απογευματινών σχολείων σαν ένα καθαρά εθνοτικό-μειονοτικό θέμα, παρά την όποια επίσημη αναγνώριση, και τέλος, γ) η εξέλιξη των εθνοτικών σχέσεων που όμως θα πρέπει να ειπωθούν υπό το πρίσμα της απόλυτης αποδοχής και σεβασμού στην αυστραλιανή υπηκοότητα και ταυτότητα.

Πολύ γενικά θα λέγαμε ότι, η εξέλιξη της ομοσπονδιακής εκπαιδευτικής πολιτικής της Αυστραλίας σχετικά με τα απογευματινά σχολεία χωρίζεται σε τρεις μεγάλες περιόδους:

A) στην περίοδο της επίσημης αδιαφορίας και έλλειψης ενδιαφέροντος μέχρι και το 1980, που καλύπτει τις περιόδους της αφομοίωσης και της ενσωμάτωσης,

B) την περίοδο της αναγνώρισης και της ομοσπονδιακής υποστήριξης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, κατά την οποία νομιμοποιήθηκαν τα σχολεία αυτά κάτω από το πρίσμα του πολυπολιτισμού,

Γ) την περίοδο της περιθωριοποιημένης ανοχής, και της συνέχειας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, μιας περιόδου που χαρακτηρίστηκε από την ιδεολογία του οικονομικού ορθολογισμού.

Ωστόσο, αυτός ο διαχωρισμός είναι συμβατικός, καθώς χαρακτηριστικές πολιτικές στρατηγικές και επιλογές διαφορετικών περιόδων συνυπάρχουν με άλλες.

2.1.1. Αφομοίωση και ενσωμάτωση

Κατά την πρώτη περίοδο, ιδιαίτερα μέχρι και το 1970, υπήρχε μια συστηματική τάση για αφομοίωση και εξάλειψη κάθε είδους πολιτιστικής ετερότητας των μεταναστών. Η αφομοίωση θεωρήθηκε ως σημαντική στρατηγική για την κατασκευή της εθνικής ταυτότητας και για την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής εν όψη και της μαζικής μετανάστευσης

³ Για παράδειγμα όταν υποβαθμίστηκε η θέση των εθνικών γλωσσών στο κρατικό σύστημα και δόθηκε έμφαση στις ασιατικές γλώσσες κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, υπήρξε δραματική αλλαγή στο συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα στα διάφορα έθνη γκρουπ δίνοντας μια νέα δυναμική στον μεταξύ τους ανταγωνισμό για την κατοχύρωση θέσεων και πόρων.

⁴ Οι δύο αυτές έννοιες παίρνουν διαφορετική σημασία, αφού η πρώτη αναφέρεται σε συγκεκριμένες πολιτικές επιλογές από τις κυβερνήσεις ή άλλους φορείς που αποσκοπούν στη διαχείριση και κάλυψη συγκεκριμένων αιτημάτων των εμπλεκόμενων κοινωνικών δυνάμεων θέτοντας παράλληλα και τους αντικειμενικούς προς επίτευξη στόχους. Ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός από την άλλη πλευρά, αναφέρεται στην πιο συγκεκριμένη και λεπτομερή εφαρμογή της όποιας πολιτικής (Djite 1994). Επιπλέον ένας άλλος όρος που ερμηνεύει μια τελική διαδικασία είναι ο *σχεδιασμός απόκτησης-acquisition planning* (Cooper 1989), που αφορά τις προσπάθειες οργανισμών ή φορέων να προωθήσουν τη γλωσσική εκμάθηση και ιδιαίτερα να αυξήσουν τους αριθμούς των ομιλητών μιας γλώσσας.

⁵ Για να μελετήσει κανείς σε βάθος την παρουσία των απογευματινών σχολείων, θα πρέπει να συνοπολογίσει τη διαπλοκή των συμφερόντων που επιδρούν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Ozolins 1993). Αυτές είναι οι κοινωνικές πολιτικές δυνάμεις, αλλά και οι παροικιακές δυνάμεις, που συνηγορούν στη λειτουργία τους. Έτσι τα εθνικά σχολεία αποτελούν δομικά και οργανικά μέρη των κοινωνικών και εκπαιδευτικών δομών και ως τέτοια είναι αντικείμενα, πάνω στα οποία επαληθεύεται και κατασκευάζεται ως ένα βαθμό η κοινωνική γνώση.



μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ιδιαίτερα στη δεκαετία του 1950, την εποχή του Μένζι, όχι μόνο δεν αναγνωρίζεται η πολυπολιτιστική ετερομορφία, αλλά γίνεται λόγος και για πλήρη ενσωμάτωση και εξομίωση με έναν αγγλοσαξωνικό τρόπο ζωής. Στην περίοδο της αφομοιωτικής γλωσσικής πολιτικής, τα θέματα εκπαίδευσης μεταναστών ήταν παραγκωνισμένα και λόγω των έκρυθμων σχέσεων μεταξύ ομοσπονδιακών και πολιτειακών κυβερνήσεων, ενώ οι μαθητές των μειονοτικών ομάδων αναγνωρίζονται ως κοινωνικό πρόβλημα (ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1960). Τα εθνικά σχολεία δεν αποτελούσαν ούτε καν θέμα συζήτησης αυτή την περίοδο, καθώς ήταν υποβαθμισμένα ανάμεσα στα άλλα εκπαιδευτικά ζητήματα.

Ωστόσο, το σκηνικό άρχισε να αλλάζει κατά την περίοδο της ενσωμάτωσης τη δεκαετία του 1970, κατά την οποία το εκπαιδευτικό σύστημα θεωρήθηκε ως ο κατ' εξοχήν μηχανισμός για να αντιμετωπίσει την πολιτιστική πολυμορφία της αυστραλιανής κοινωνίας, ενώ παρατηρείται αξιοσημείωτη κινητικότητα από πλευράς εκπαιδευτικών και μειονοτικών ομάδων. Η κατεξοχήν έμφαση δόθηκε στη διδασκαλία των Αγγλικών μέσα από το Ομοσπονδιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης των Μεταναστών που εγκαινιάστηκε το 1970 (MCEP 1970), και το οποίο αποτέλεσε και το θεμέλιο λίθο αυτής της λογικής ενσωμάτωσης και ένταξης μέχρι και το 1997, όπου το πρόγραμμα ιδιωτικοποιήθηκε. Σκοπός αυτής της πολιτικής ήταν η διαπαιδαγώγηση των νεαρών μεταναστών ώστε να νιώθουν και «έθνικ» και Αυστραλοί. Ωστόσο, η απουσία ουσιαστικών προγραμμάτων στήριξης της γλωσσικής διδασκαλίας ήταν φανερή, ενώ η ελλιπής χρηματοδότηση των όποιων προγραμμάτων υπέσκαπτε σημαντικά την πορεία κοινωνικής ένταξης των μαθητών. Η αδυναμία και η αναποτελεσματικότητα των μέχρι τότε προγραμμάτων στήριξης των μαθητών έγινε φανερή από την παναυστραλιανή έρευνα των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων της περιόδου 1979-1996 από τον Des Cahill (1996).

Από τη άλλη πλευρά, η έρευνα του Μιχάλη Τσουνή, το 1974, έφερε στο επίκεντρο του δημόσιου ενδιαφέροντος την ύπαρξη των απογευματινών σχολείων, κάνοντας αισθητή την προσφορά τους στη διδασκαλία των γλωσσών. Επιπλέον, κοινωνικές ομάδες πίεσης (task forces) σε όλη την Αυστραλία ανέδειξαν το σημαντικό ρόλο των απογευματινών σχολείων στην γλωσσική εκπαίδευση και απαίτησαν την ενσωμάτωσή τους στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα. Αυτή ήταν μια καίρια αλλαγή στη νοοτροπία τόσο των αυστραλιανών αρχών όσο και της κοινής γνώμης σε σχέση με τα απογευματινά σχολεία. Το 1976 ακολούθησε μια μεγάλη κυβερνητική εισηγητική έκθεση σχετική με τη διδασκαλία των μεταναστευτικών γλωσσών που αναφερόταν και στα απογευματινά, πάντα σαν μηχανισμό ενσωμάτωσης.

Έτσι μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1970 με την κυβέρνηση του Fraser (1975-1980), η αποδοχή της πολιτιστικής πολυμορφίας άρχισε να εδραιώνεται, ενώ τα «έθνικ γρουπ» αντιμετωπίζονταν σαν ομοιογενείς ομάδες χωρίς κανέναν άλλον ταξικό διαχωρισμό. Συνεχόμενα οι ηγέτες αυτών των ομάδων αντιμετωπίστηκαν σαν οι νόμιμοι εκπρόσωποί τους ικανοί να συμβουλευθούν τις κυβερνήσεις και να διαχειρίζονται κονδύλια μέσω εθνικών οργανισμών που απευθύνονταν αποκλειστικά στους μετανάστες⁶. Έτσι η ευθύνη για κοινωνική σύγκλιση άρχισε να μετατοπίζεται από τις κυβερνήσεις και κατευθυνόταν στο ισχυρό πλέον λόμπι των εθνικών ηγετών. Η πολιτική δυναμική των εθνικών μειονοτήτων αυτή την περίοδο εξελίσσεται σε σημαντικό παράγοντα πίεσης λόγω και της αριθμητικής υπεροχής των μεταναστών και της αναγωγής τους σε μειονοτικές ομάδες κοινωνικά μειονεκτικές. Ωστόσο, οι εν λόγω ηγέτες δεν εξασφάλισαν την κοινωνική ισονομία των μεταναστών, αλλά τη μεγαλύτερη πρόσβαση των ιδίων στις κοινωνικές υπηρεσίες. Επιπλέον, αυτή η τάξη των παροικιακών ηγετών διευκόλυνε τις κυβερνητικές αρχές να ελέγχουν την εθνι-

⁶ Ωστόσο, τόσο η λογική της ενσωμάτωσης και ένταξης (τέλη δεκαετίας 1970), όσο και η γενικότερη κινητοποίηση των εθνικών ομάδων οδήγησε στην είσοδο των τελευταίων στην πολιτική σκηνή με την παράλληλη αποδοχή ότι οι εθνοτικοί οργανισμοί μπορούν από μόνοι τους να οριοθετήσουν τις ανάγκες τους και ταυτόχρονα να δώσουν λύσεις μέσω εξειδικευμένων υπηρεσιών. Αυτό οδήγησε στη δημιουργία υπηρεσιών για να αντιμετωπισθεί η κοινωνική ανισότητα, με σκοπό το δυνάμωμα της εθνικής ταυτοποίησης ως δείκτη κοινωνικής κατάταξης και τέλος στην ανάδειξη της σημασίας της λεγόμενης «εθνικής ψήφου».



κή ψήφο, αφού ουσιαστικά επιχορηγούσε αυτή την ιδιότυπη ηγετική τάξη μεταναστών (Castles et al. 1988, Foster and Stockley 1988). Συνεπώς δημιουργήθηκε μια πελατειακή σχέση με την πολιτική διοίκηση, ενώ η τελευταία μιλούσε όλο και περισσότερο για μια αυτονομία των κοινοτήτων σε σχέση με την παροχή υπηρεσιών και την κάλυψη αναγκών.

Γενικά αυτή την περίοδο (τέλη 1970) παρατηρείται μια μεταστροφή από την κοινωνία πρόνοιας επί Γουίτλαμ (1972-1975) στην ιδέα ενός συντηρητικού πολυπολιτισμού. Μιας καθαρά νεοφιλελεύθερης πολιτικής νοστορπίας, κατά την οποία η πρόσβαση στις υπηρεσίες ήταν το ζητούμενο και όχι οι καλύτερες συνθήκες ζωής και εργασίας. Έτσι, δόθηκε έμφαση στους οργανισμούς που προωθούσαν υπηρεσίες συγκεκριμένες για μετανάστες, που συνδέονταν με ένα μεγάλο βαθμό εθελοντισμού, ενώ καλλιεργούνταν και ένας αδυσώπητος ανταγωνισμός για εξαιρετικά περιορισμένους οικονομικούς πόρους. Σε αυτό το πλαίσιο προωθήθηκε η ιδέα των αυτορρυθμιζόμενων και αυτοβοηθούμενων εκπαιδευτικών παροικιακών οργανισμών, όπως τα απογευματινά σχολεία, τα οποία θα παρείχαν υπηρεσίες πολύ πιο φτηνές από ότι θα ήταν αναγκασμένο το κράτος να προσφέρει. Τα απογευματινά σχολεία αποτέλεσαν δηλαδή τη φτηνή λύση στη διδασκαλία των γλωσσών, κάτι που ισχύει μέχρι σήμερα (Arvanitis 2000). Σε αυτή την περίοδο ευνοήθηκε και η εγκαθίδρυση ημι-ιδιωτικών οργανισμών στην εκπαίδευση⁷ και η αποστασιοποίηση του κράτους από την παροχή σημαντικών κονδυλίων.

Τέλος, σε αυτή την περίοδο η ιδεολογία της διαχείρισης των εθνικών ομάδων και των ανταγωνισμών τους ήταν το κατεξοχήν σημείο αναφοράς, σε μια πολιτική που θεωρούσε τον πολυπολιτισμό σαν μηχανισμό εξουδετέρωσης ή και διαχείρισης κοινωνικών κραδασμών (Foster and Stockley 1988), κάτι που θα έπρεπε να ενθαρρυνθεί σαν στάση παρά ως μια υπαρκτή κοινωνική πραγματικότητα. Σε αυτό το πλαίσιο η λογική της ένταξης θεωρούσε ότι οι μετανάστες θα μπορούσαν να συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία πολιτικής εφαρμογής, όχι όμως και στην κατεξοχήν παραγωγή της πολιτικής γνώσης -στα κλιμάκια δηλαδή λήψης των αποφάσεων.

Παραπέρα, η γλωσσική πολιτική ήταν κάτι που συνδεόταν με την πολυπολιτιστική πολυμορφία και τη γλωσσική/πολιτιστική διατήρηση, ενώ η παροχή γλωσσικών προγραμμάτων αποτέλεσε κεντρικό άξονα με την άνοδο του πολυπολιτισμού. Την επίσημη κυβερνητική στροφή καταδεικνύουν δύο σημαντικές έρευνες: η έκθεση Galbally (1978) και η έκθεση McNamara (1979)⁸ που σηματοδοτούν την στροφή προς την αποδοχή της πολυπολιτισμικής ετερότητας και διατήρησης, αν και ο πολυπολιτισμός καθοριζόταν με πολύ απλοϊκά κριτήρια (Cahill 2001). Βέβαια την περίοδο αυτή δε λείπει και η έντονη κριτική και συζητήση για το ύφος και τον προσανατολισμό της πολυπολιτιστικής εκπαίδευσης. Από πολλούς ακαδημαϊκούς υποστηρίζεται ότι υπάρχει προσήλωση στον αγγλοσαξωνικό τρόπο ζωής, αλλά και σε στερεοτυπικές αναφορές για το τι σημαίνει αυστραλιανή ταυτότητα και εθνική κουλτούρα. Κριτική ασκήθηκε επίσης και στο γεγονός ότι τα Αναλυτικά Προγράμματα δε συμπεριέλαβαν τις διαφορετικές πολιτιστικές παραδόσεις της Αυστραλίας, ούτε συνηγόρησαν στην αύξηση των κοινωνικών ευκαιριών.

2.1.2 1980, η καθιέρωση του πολυπολιτισμού: αναγνώριση και οικονομική στήριξη

Οι παγκόσμιες οικονομικοπολιτικές συγκυρίες, η αυξανόμενη δυναμικότητα των εθνοτικών ομάδων και η πίεση για εθνοπολιτισμική διατήρηση, καθώς και η αλλαγή πλεύσης των αυστραλιανών αρχών στην διαχείριση των εθνοτικών ομάδων, οδήγησε στην καθιέρωση

⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο ιστορικός συμβιβασμός μεταξύ Βρετανών Προτεσταντών και Ιρλανδών Καθολικών που οδήγησε στη νομιμοποίηση της επιχορήγησης ιδιωτικών εκπαιδευτικών συστημάτων στις αρχές του 1970 (Cahill 2001).

⁸ Η πρωτοβουλία σύστασης του Αυστραλιανού Πολυπολιτιστικού Εκπαιδευτικού Προγράμματος το 1979, σταμάτησε το 1987 με την εισηγητική έκθεση «Εκπαίδευση για μια πολυπολιτιστική κοινωνία», που ήταν και η τελευταία παναυστραλιανή εκπαιδευτική αναφορά που συνυπολόγισε και τη φωνή των εθνικών μειονοτήτων (Cahill 2001, 47).



της πολυπολιτιστικής προοπτικής τη δεκαετία του 1980.

Ωστόσο, την περίοδο αυτή, ανακινήθηκε μια δημόσια συζήτηση για το πως μπορούν αντιμετωπιστούν οι ανταγωνιζόμενες ομάδες και οι πιέσεις τους για εθνοπολιτισμική διατήρηση μέσα στο κυρίως πολιτικό και κοινωνικό οικοδόμημα. Ιδιαίτερα στην εκπαίδευση υπήρχε έντονη αντιπαράθεση για το ποιο ήταν το καλύτερο σύστημα μέσα στο οποίο θα προωθούνταν η πολυπολιτιστική και γλωσσική παιδεία: αυτό των απογευματινών σχολείων ή το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα; Η αντιπαράθεση επικεντρώθηκε στο είδος της παρεχόμενης πολυπολιτιστικής εκπαίδευσης μέσα από τα απογευματινά σχολεία, στο ερώτημα αν αυτά θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως εναλλακτικές μορφές γλωσσικής εκπαίδευσης, ενσωματωμένα στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα και, τέλος, στο ποιο σύστημα ήταν το καλύτερο.

Έτσι η περίοδος του 1980 χαρακτηρίστηκε από έντονο κοινωνικό διάλογο και αντιπαράθεσεις, αλλά και από σημαντικές ερευνητικές⁹ και κυβερνητικές αναφορές σχετικά και με τα απογευματινά σχολεία στις οποίες αναμείχθηκαν πολιτικοί, παροικιακοί και ακαδημαϊκοί κύκλοι. Τελικά, τα εθνικά σχολεία δεν αντιμετωπίστηκαν σαν ισότιμοι εκπαιδευτικοί φορείς για τη διδασκαλία των γλωσσών, λόγω των περιορισμένων πόρων που διέθεταν και των χαμηλών προδιαγραφών των ΑΠ τους, καθώς και των περιορισμών που έθεταν στους μαθητές από άποψη χρόνου. Το πιο κατάλληλο μέρος θεωρούνταν τα ημερήσια σχολεία, τα οποία όμως αδυνατούν μέχρι και σήμερα να ικανοποιήσουν την αυξημένη και πολύμορφη/ετερόγλωσση ζήτηση. Αυτή η στάση της επίσημης πολιτείας, αλλά και της αυστραλιανής κοινής γνώμης οδήγησε τον περιορισμό των απογευματινών σε ένα περιθωριακό φαινόμενο της επίσημης γλωσσικής πολιτικής, κάτι που ισχύει μέχρι σήμερα. Αυτό βέβαια δεν εμπόδισε την υποτυπώδη οικονομική τους στήριξη από την Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση από το 1981 μέχρι και σήμερα, (Arvanitis 2000).

Ωστόσο, μετά το 1983 (με την κυβέρνηση Hawke: 1983-1991), αλλά ιδιαίτερα μετά και την οικονομική κρίση της περιόδου 1983-1986, η επίσημη πολιτική αλλάζει προωθώντας την ιδέα της κοινωνικής θυσίας/συναίνεσης, αλλά με ισότητα για να αντιμετωπιστεί η κρίση. Αυτή την περίοδο η επίσημη πολιτική έκφραση κάνει λόγο για αύξηση της ποιότητας της εκπαίδευσης μέσα όμως από εξαιρετικά περιορισμένες δαπάνες και πόρους (Cahill 2001, 45-46). Επιπλέον, προωθείται ένα συναινετικό σύστημα στη λήψη των αποφάσεων (corporatism) με σκοπό την κοινωνική συνοχή, ενώ οι κάθε είδους εθνικές και πολυπολιτιστικές πολιτικές γνωρίζουν ύφεση.

Μετά την οικονομική κρίση του 1986 και τις δραματικές οικονομικές περικοπές η πολιτική του πολυπολιτισμού περιστρέφεται πλέον γύρω από την ιδέα του mainstreaming. Δηλαδή την ένταξη των εθνοτικών ομάδων στο κυρίαρχο ρεύμα της αυστραλιανής κοινωνίας και στην αποδοχή της πολιτιστικής πολυμορφίας μέσα από τη δυνατότητα κοινωνικής πρόσβασης, κοινωνικής δικαιοσύνης, πολυπολιτισμικής ισονομίας, ανάδειξης της πολιτισμικής ταυτότητας και οικονομικής επάρκειας. Αυτή η κοινωνικά εκδημοκρατισμένη προοπτική για τον πολυπολιτισμό δε θα έδινε έμφαση στις εξειδικευμένες υπηρεσίες για τους μετανάστες που θα μπορούσαν να τους στιγματίσουν, αλλά σε έναν πολυπολιτισμό για όλους του Αυστραλούς πολίτες (NACCME REPORT 1987 και Cahill 2001, 47). Ερευνητικά δεδομένα και εργασίες απομάκρυναν την κοινή γνώμη από το μοντέλο του μετανάστη ως πρόβλημα, αναδεικνύοντας το νέο μύθο της κοινωνικής κινητικότητας της δεύτερης γενιάς (Ozolins 1993, Kalantzis 1989), ενώ διαχεόταν η αντίληψη ότι πια η εθνική ψήφος δε μετράει, αν και οι παροικιακοί ηγέτες παρέμεναν οι κατεξοχήν σύμβουλοι του κράτους.

⁹ Η παναυστραλιανή έρευνα της Norst (1982) ήταν αφιερωμένη ολοκληρωτικά στα απογευματινά σχολεία και στο ρόλο τους στην προώθηση του πολυπολιτισμού. Ωστόσο η αναφορά του Cahill (1984) έδειξε ότι η εν γένει εφαρμογή της πολυπολιτιστικής εκπαιδευτικής πολιτικής δε δημιούργησε θεμελιακές και μόνιμες μεταβολές στο εκπαιδευτικό σύστημα.



Ωστόσο, από εκπαιδευτικής άποψης, σημειώθηκε μια σημαντική εξέλιξη που ήταν η υιοθέτηση της εθνικής πολιτικής των γλωσσών (1987)¹⁰. Η εθνική πολιτική του Λο Μπιάνκο συνδύασε θετικά τον πολυπολιτισμό των Fraser-Galbally και παγίωσε την αρχή της κοινωνικής ισότητας που δέσποζε τη δεκαετία του 1980. Οι αρχές αυτής της πολιτικής (αγγλικά για όλους, υποστήριξη για τις γλώσσες των αυτόχθονων, γλώσσες για όλους, και ισόνομες και ευρέως διαδεδομένες γλωσσικές υπηρεσίες για όλους), αντανακλούσε μια συνολική και συμπαγή πορεία για τη χάραξη κοινής γλωσσικής πολιτικής. Επιπλέον, η γλωσσική αυτή πολιτική υπογράμμισε και άλλους εξωτερικούς οικονομικούς και γεωγραφικούς παράγοντες αντικαθρεπτίζοντας τις οικονομικές αλλαγές σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο, προμηνύοντας παράλληλα τις επερχόμενες αλλαγές στην εκπαιδευτική πολιτική.

2.1.3 Οικονομικός ορθολογισμός και παγκοσμιοποίηση (1990-σήμερα)

Από τα μέσα του 1980 άρχισε ήδη να διαφαίνεται η επικράτηση του λεγόμενου οικονομικού ορθολογισμού, ενός πολιτικού συστήματος που καθιερώθηκε και εντατικοποιήθηκε στη δεκαετία του 1990 λόγω των παγκόσμιων οικονομικών εξελίξεων και της επικράτησης του φιλελευθερισμού. Στην Αυστραλία αυτό έγινε φανερό μέσα από τα κυβερνητικά έγγραφα της εποχής όπως για παράδειγμα η Εθνική Ατζέντα για μια Πολυπολιτιστική Αυστραλία (1989), ενώ η έννοια του πολυπολιτισμού και συνακόλουθα αυτή της πολυπολιτιστικής εκπαίδευσης υποβαθμίζονται.

Ο πολυπολιτισμός ερμηνεύεται πλέον μέσα από πολύ πιο αυστηρά οικονομικά κριτήρια¹¹ και μέσα από μια αναβαπτισμένη ρητορική κοινωνικής δικαιοσύνης, ενώ η γλωσσική διατήρηση συντελείται με βάση οικονομικά κριτήρια και η γλωσσική εκπαίδευση ορίζεται πια σαν επένδυση κεφαλαίου. Ο πολυπολιτισμός χρησιμοποιείται σαν ένας περιγραφικός όρος για την εθνική και πολιτιστική πολυμορφία, αλλά και σαν ένα πολιτικό σύστημα με έμφαση στην πολιτιστική ταυτότητα, την κοινωνική δικαιοσύνη, και την οικονομική αποδοτικότητα.

Περί τα τέλη της δεκαετίας του 1990, ο πολυπολιτισμός θεωρείται πια σαν ένας όρος που υποστηρίζει την κοινωνική συνοχή και είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την αυστραλιανή υπηκοότητα, μέσα από στοιχεία όπως, το πολιτειακό καθήκον, ο σεβασμός στην πολιτιστική πολυμορφία, η κοινωνική ισότητα και η παραγωγική πολυμορφία (Australian Multiculturalism for a New Century 1999). Η ιδέα της ενωμένης και αρμονικής Αυστραλίας προωθείται στο έπακρο, ενώ για μια φορά ακόμη επανέρχεται στο προσκήνιο η ανάγκη του πολιτικού συστήματος να διαχειριστεί την κοινωνική και πολιτιστική πολυμορφία. Ο πολυπολιτισμός υποδηλώνει πλέον το φόβο για κοινωνική διάσπαση (Cahill 2001, 45). Αποκορύφωμα αυτής της αναβαπτισμένης, αν και καλυμμένης ξενοφοβίας (ακόμη και μέσα στην εκπαίδευση), είναι η άνοδος ρατσιστικών πολιτικών κομμάτων όπως αυτό της Χάνσον το 1996 και η εν γένει συντηρητική και ρατσιστική μεταστροφή της αυστραλιανής κοινωνίας ενάντια στην αυξανόμενη ασιατική μετανάστευση τα τελευταία τρία χρόνια (Cahill 2001, 48, 50).

Η επίδραση του οικονομικού ορθολογισμού στην εκπαίδευση είναι εμφανής, αφού όλες οι επίσημες εκπαιδευτικές αναφορές αυτής της περιόδου φανερώνουν την υποχώρηση που υπέστη η πολυπολιτισμική εκπαίδευση μέσα από την πτώση του ηθικού των εκπαιδευτικών, την έλλειψη πόρων και τη λειτουργία της εκπαίδευσης με όρους παγκόσμιας αγοράς (Cahill 2001). Οι γλώσσες περιορίστηκαν δραστικά, ενώ το ίδιο συνέβη και στα προγράμματα Αγγλι-

¹⁰ Σε αυτή την κατάληξη οδήγησαν σύμφωνα με τον Ozolins (1993) τρεις σημαντικοί παράγοντες: α) η ανάδειξη ενός συνασπισμού δυνάμεων επαγγελματιών και εθνικών κοινοτήτων με κοινό άξονα δράσης την προώθηση των γλωσσικών ζητημάτων, β) η συμμετοχή της κρατικής διοίκησης στην προώθηση μιας κοινής γλωσσικής πολιτικής και γ) η ανάδειξη μιας κατάλληλης πολιτικής πλατφόρμας σε μια οικονομικά κρίσιμη περίοδο.

¹¹ Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 επικρατούσε μια τάση απολιτικοποίησης των θεμάτων του πολυπολιτισμού, μακριά από την πολιτιστική έμφαση του Galbally. Τώρα πια κουλτούρα και οικονομία αποκτούν νέα σημασία και σχέση (Agenda for a Multicultural Australia 1989).



κών. Ωστόσο παρατηρείται και η στροφή σε ορισμένες ασιατικές γλώσσες λόγω και των οικονομικών σχέσεων της Αυστραλίας με Ιαπωνία, Κίνα, Κορέα και Ινδονησία. Οι γλώσσες δε λέγονται πια κοινοτικές γλώσσες, αλλά γλώσσες εκτός της αγγλικής (LOTE), αντανακλώντας την ανάγκη διδασχής γλωσσών με εμπορική και οικονομική σημασία. Η εκπαιδευτική πολιτική της περιόδου αντιμετωπίζει τις γλώσσες σαν επένδυση κεφαλαίου, σαν όχημα ισότητας των εθνικών ομάδων και σαν δυνατότητα των Αυστραλών πολιτών να μάθουν μια ακόμη γλώσσα.

Αν και με την ίδρυση του Εθνικού Ιδρύματος Γλωσσών (1991) και τη λειτουργία άλλων ερευνητικών κέντρων σημειώθηκε νέα ώθηση στη διδασκαλία και την έρευνα των γλωσσών, αυτή τελικά περιορίστηκε σε αποτελεσματικότητα λόγω των περικοπών στα κονδύλια και της μετατόπισης των ευθυνών στις πολιτειακές κυβερνήσεις. Γενικά η χαλαρότητα συντονισμού μεταξύ ομοσπονδιακής και πολιτειακών κυβερνήσεων, καθώς και οι αποκεντρωτικές τάσεις στην ανάπτυξη ΑΠ και στη λήψη των αποφάσεων σε πολιτειακό και σχολικό επίπεδο, δεν επέτρεψε την εφαρμογή των στόχων που είχαν τεθεί με την εθνική γλωσσική πολιτική το 1987.

Το νέο κείμενο αρχών, Australian Literacy and Language Policy (ALLP, 1991)¹², της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης, δεν προώθησε τη γλωσσική διδασκαλία περισσότερο· το αντίθετο την περιορίσε όπως περιορίσε και τις γλωσσικές υπηρεσίες. Η έμφαση της εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής εστιάζεται πλέον στην εθνική ανάγκη για την βελτίωση των εθνικών προδιαγραφών για τον αλφαριθμητισμό στην κυρίαρχη γλώσσα δίνοντας προτεραιότητα στα μαθησιακά αποτελέσματα και στις μετρήσεις αυτών σε παναυστραλιανή κλίμακα.

Η πολιτική αυτή νομιμοποίησε τη λειτουργία των τάξεων ένταξης (insertion classes) που λειτούργησαν κυρίως από τους Ιταλούς στα ημερήσια σχολεία, ενώ προσπάθησε να ενσωματώσει τη γλωσσική διδασκαλία στο κρατικό Σαββατιανό σύστημα (VSL). Τα υπόλοιπα απογευματινά σχολεία θεωρήθηκαν ότι δεν ανήκουν σε αυτές τις ρυθμίσεις και αποκλείστηκαν από την περιοχή ευθύνης της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης, επειδή θεωρήθηκε ότι η πολιτιστική διατήρηση δεν σχετίζεται με την εκπαίδευση, περιορίζοντας την εξ' ολοκλήρου στη σφαίρα των επιδιώξεων των μειονοτήτων.

Έτσι τα απογευματινά σχολεία παραμένουν στην περιφέρεια του ομοσπονδιακού σχεδιασμού λαμβάνοντας χαμηλή οικονομική υποστήριξη, ενώ δεν έχουν καμία σχέση με το ημερήσιο σύστημα. Η μεταφορά της ευθύνης στις πολιτείες είναι επίσης ενδεικτική του ότι τα εθνικά σχολεία δεν αποτελούν κεντρικό σημείο αναφοράς στην εθνική εκπαιδευτική πολιτική, γι' αυτό και αφήνονται σε ένα ελεύθερο ίσως και αυθαίρετο καθεστώς λειτουργίας. Παρά την βιωσιμότητά τους για μεγάλο χρονικό διάστημα και την αριθμητική τους ανάπτυξη δεν έχουν ειπωθεί ποτέ σαν σημαντικός γλωσσικός φορέας, γιατί αυτό θεωρήθηκε ότι ήταν στις αρμοδιότητες του ημερήσιου συστήματος. Κατά τη διάρκεια του 1990, ωστόσο τα απογευματινά θεωρήθηκαν όλο και πιο πολύ σαν συμπληρωματικός φορέας που υποβοηθά στην επίτευξη των στόχων της ALLP με έναν εύκολο και φτηνό τρόπο. Τέλος, παρά και τις διακηρύξεις ότι αυτά αποτελούν αναγνωρισμένους φορείς διδασκαλίας των LOTE, δεν έχουν εξοπλιστεί κατάλληλα γι' αυτό το ρόλο.

Συμπέρασμα

Η πολυπολιτιστική εκπαίδευση στην Αυστραλία διέρχεται μια παρατεταμένη κρίση ήδη από το τέλος της δεκαετίας του 1990 και αυτό λόγω της επικράτησης του παγκόσμιου καπιταλισμού, της υποβάθμισης της κρατικής εκπαίδευσης και των αρχών της, και της λειτουργίας της εκπαίδευσης με νόμους παγκόσμιας αγοράς. Η περιθωριοποίηση της πολυπολιτισμικής παιδείας και των γλωσσικών προγραμμάτων σε όλο το φάσμα της εκπαίδευσης, αλλά και η διάδοση ξενοφοβικών και στερεότυπων κοινωνικών συμπεριφορών, είναι

¹² Γενικά όμως η εθνική πολιτική γλώσσας και αλφαριθμητισμού, προσέφερε σημαντικά στη διατήρηση και ανάπτυξη των γλωσσών στην Αυστραλία παρά την έμφαση στις οικονομικά σημαντικές γλώσσες (ορισμένες ασιατικές και ευρωπαϊκές), και την αδυναμία κατάρτισης μιας συνολικής και περιεκτικής εθνικής γλωσσικής πολιτικής.



χαρακτηριστικό αντανάκλαστικό των κοινωνιών σε κρίση (Cahill 2001).

Έγκριτοι μελετητές υποστηρίζουν ότι υπάρχει άμεση ανάγκη για ανανέωση του επίσημου ενδιαφέροντος για τις εθνικές γλώσσες, αλλά και για τη δημιουργία μιας εκπαίδευσης που θα προάγει την κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη στα πλαίσια της παγκοσμιοποιημένης πραγματικότητας (Cahill 2001, Singh 2001). Παράλληλα κρίνεται αναγκαία και η δραστηριοποίηση των εθνοτικών ομάδων για τη ανανέωση και διατήρηση μιας πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης και της συνειδητοποίησης της κοινωνικοοικονομικής θέσης των μελών τους σε τοπικό και διεθνές επίπεδο, η οποία θα οδηγήσει στη σφυρηλάτηση κοινωνιών συνοχής και αποδοχής της πολιτιστικής ετερότητας (Cahill 2001, Singh 2001).

Αυτό συνηγορεί στην ανάγκη μιας αναβαθμισμένης πολυπολιτιστικής και παγκόσμιας εκπαίδευσης, η οποία θα διαπραγματεύεται ιδέες όπως: α) η αλληλοσύνδεση ντόπιου και παγκόσμιου κοινωνικού πλαισίου, β) η πολιτιστική και γλωσσική πολυμορφία και γ) τα διεθνή/διαπολιτισμικά εκπαιδευτικά προγράμματα και συνεργασίες (Cahill 2001, 56). Κεντρικό σημείο σε αυτή την κατεύθυνση θα αποτελέσει η αναδιάρθρωση των ΑΠ και η συμπίευσή τους με τις σύγχρονες παγκόσμιες παραμέτρους. Τα απογευματινά σχολεία στην προσπάθειά τους να επιβιώσουν και να προσελκύσουν τις νέες γενιές θα πρέπει να συνυπολογίσουν τις αλλαγές σε παγκόσμιο και τοπικό επίπεδο και να στοχεύσουν για μια εκπαίδευση που θα ξεπερνάει τα όρια της στενής παροικιακής ζωής, αξιοποιώντας παράλληλα το δυναμικό πλέγμα σχέσεων της ελληνικής διασποράς.

Βιβλιογραφία

- Arvanitis E. (2000) *Greek Ethnic Schools in transition: Policy and Practice in Australia in the late 1990s*, Ph. D thesis, Melbourne, RMIT University.
- Banks J. (1983) Cultural democracy, citizenship education, and the American dream, National Council for the Social Studies Presidential Address, *Social Education*, vol. 47, 222-32.
- Banks J. (1994) *Multicultural Education: Theory and Practice*, Boston, Allyn and Bacon.
- Breuille J. (1985) *Nationalism and the State*, Manchester University press, UK.
- Cahill D. et al. (1984) *Review of the Commonwealth Multicultural Education Program*, vol. One, Report and Conclusions, Commonwealth Schools Commission, Canberra.
- Cahill D. (1996) *Immigration and Schooling in the 1990s* (Canberra, AGPS).
- Cahill D. (2001) The rise and fall of multicultural education in Australian schools, in: *Multicultural Education across the World*, C. Grant & J. Lei (eds), Lawrence Erlbaum, USA.
- Castles S., Kalantzis M., Cope B. & Morrissey M. (1988) *Mistaken Identity: Multiculturalism and the Demise of Nationalism in Australia* (1st ed.), Pluto London.
- Clyne M., Jenkins C., Chen Y., Tsokalidou R. & Wallner T. (1995) *Developing Second Language from Primary School: Models and Outcomes*, Canberra, The National Languages and Literacy Institute of Australia.
- Cohen R. (1997) *Global Diasporas: An Introduction*, London, University College.
- Cooper R. (1989) *Language Planning and Social Change*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Sarfan W. (1991) Diasporas' in modern societies: myths of Uomeland and return, *Diaspora*, Vol 1, 83-99.
- Δαμανάκης Μ. (Ed.) (1999) *Παιδεία Ομογενών: Θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις, Ρέθυμνο*, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.
- Department of Education (1976) *Report to the Committee on the Teaching of Migrant Languages in Schools*, Canberra, AGPS.



- Department of Employment, Education and Training (DEET) (1991) *Australia's Language: The Australian Language and Literacy Policy*, Canberra, AGPS.
- Department of the Prime Minister and Cabinet (1989) *National Agenda for a Multicultural Australia: Sharing Our Future*, Canberra, AGPS.
- Djite P. (1994) *From Language Policy to Language Planning: An Overview of Languages Other Than English in Australian Education*, Canberra, NLLIA.
- Foster L. & Stockley, D. (1988) *Australian Multiculturalism: A Documentary History and Critique*, England, Multilingual Matters.
- Hall S. (1990) Cultural identity and diaspora, in: J. Rutherford (Ed.) *Identity: Community, Culture, Difference*, London, Lawrence and Wishart.
- Kalantzis M., Cope B. & Slade D. (1989) *Minority Languages and Dominant Culture: Issues of Education, Assessment and Social Equity*, London, The Falmer Press.
- Kitroef A. (1989) *The Greeks in Egypt 1919-1937. Ethnicity and Class*, St. Anthony's Middle East Monograph No.20, Great Britain, Ithaca Press.
- Kitroef A. (1997) *The idea of the nation and the diaspora*, in: C. Ioannides (ed.), *Greeks in English Speaking Countries: Culture, Identity, Politics*, New York, Melissa Media Associates.
- Kotkin J. (1993) Tribes, How Race, Religion and Identity Determine Success in: *The New Global Economy*, New York, Random House.
- Lo Bianco J. (1987) *National Policy of Languages*, Canberra, AGPS.
- Martin J. (1978) *The Migrant Presence*, Sydney, Allen & Unwin.
- NACCME (1987) *Education in and for a multicultural society: Issues and strategies for policy making*, Canberra, NACCME.
- National Multicultural Advisory Council (1999) *Australian Multiculturalism for a New Century: Towards Inclusiveness*, Canberra, AGPS.
- Norst M. (1982) *National Ethnic Schools Survey*, Canberra, Commonwealth Schools Commission.
- Ozolins U. (1993) *The Politics of Language in Australia*, Melbourne, Cambridge University Press.
- Pannu R. & Young J. (1980) Ethnic schools in three Canadian cities: a study in multiculturalism, in: *Alberta Journal of Educational Research*, vol. 26, no 4, 247-261.
- Review of Post-Arrival Programs and Services to Migrants (1978) *Migrant Services and Programs* (Galbally Report), Canberra, AGPS.
- Sheffer G. (1993) Jewry, Jews and Israeli foreign policy: a critical appraisal, in: Conostas D. & Platias A. (Eds) *Diasporas in World Politics. The Greeks in Comparative Perspective*, London, Macmillan.
- Σιάνου-Κυργίου Ε. (1998) «Η εκπαίδευση ως μηχανισμός αναπαραγωγής της εθνικής ταυτότητας στην Ελληνική διασπορά», στο: *Ο Ελληνισμός της Διασποράς: Προβλήματα και Προοπτικές*, Πρακτικά Συνεδριάσεων, Αθήνα, Νέα Σύνορα.
- Singh M. (2002) Rewriting the Ways of Globalising Education (review essay), in: *Race, Ethnicity and Education*, vol. 5, 217-230.
- Tsoukalas K. (1993) Stubborn stereotypes: national identity, national character and national behavioural patterns in Greece and in the diaspora, in: *Greeks in English Speaking Countries*.
- Tsounis M. (1974) *Greek Ethnic Schools in Australia*, Canberra, ANU.



Η διδασκαλία της ελληνο-αυστραλιανής ιστορίας στο Πανεπιστήμιο: Καινοτομία και γνώση μέσω της ελληνο-αυστραλιανής εμπειρίας

Ελισάβετ Κεφαλληνού

Εισαγωγή

Το κείμενο αυτό βασίζεται σε μελέτη που βρίσκεται σε εξέλιξη και η οποία έχει σε πρώτο επίπεδο χρηματοδοτηθεί από το Πανεπιστήμιο Macquarie. Έτσι η μελέτη αυτή φιλοδοξεί να δημιουργήσει ένα μοναδικό υλικό διδασκαλίας –μια βιντεοβιβλιοθήκη- προερχόμενο από την ιστορία της ζωής των Ελλήνων της Αυστραλίας. Το πρόγραμμα-μελέτη έχει μαγνητοσκοπήσει μέχρι τώρα πέντε διακεκριμένους Αυστραλούς, επίλεκτα μέλη της αυστραλιανής κοινωνίας, αλλά ελληνικής καταγωγής που έχουν διαπρέψει στο χώρο τους, όπως παραδείγματος χάρη, θέατρο, λογοτεχνία, θρησκεία, τέχνη κ.α. Τα βίντεο αυτά στη συνέχεια εμπλουτίζονται με σχετικές εικόνες, σχεδιαγράμματα, συναφείς πληροφορίες και αποτελούν βιντεοσκοπημένα προγράμματα διδασκαλίας της ιστορίας των Ελλήνων της Αυστραλίας.

Δύο είναι οι στόχοι μας σε αυτή την μελέτη: πρώτος στόχος είναι η πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των Αυστραλών για την συνεισφορά των Ελλήνων στην ανάπτυξη και εξέλιξη της αυστραλιανής κοινωνίας με απώτερο σκοπό να συμπεριληφθεί στο ευρύτερο πρόγραμμα διδασκαλίας, και εφόσον το γνωστικό τους αντικείμενο έχει σχέση με ταυτότητα, εθνότητα, θρησκεία, τέχνη, θέατρο.

Ο δεύτερος πιο άμεσος στόχος μας είναι η προσέλευση φοιτητών, ελληνικής καταγωγής κυρίως, οι οποίοι μέσα από το ιστορικό αυτό υλικό και τη διαδικασία μάθησης θα αναγνωρίζουν, θα κατανοούν και θα ταυτίζονται με τις εμπειρίες των άμεσων προγόνων τους. Επίσης το μάθημα αποτελεί εφελκυστικό γενικότερης γνώσης, εφόσον η ιστορία και ο πολιτισμός των Ελλήνων της Αυστραλίας αποτελεί μονάδα επέκτασης του μαθήματος της ελληνικής ιστορίας (αρχαίας, βυζαντινής και νέας), έτσι ώστε αυτή να προσεγγίζεται διαχρονικά από την αρχαιότητα έως τις ημέρες μας.

Για την ανάλυση και κατανόηση αυτού του φαινομένου το κείμενο αυτό πλαισιώνεται από τρεις άξονες οι οποίοι οδηγούν επαγωγικά σε κάποια συμπεράσματα-λύσεις του προβλήματος που τίθεται στην υπό μελέτη υπόθεση. Οι όροι «Πολυπολιτισμός», «Διεθνοποίηση», «Καινοτομία», η εξέλιξη και η λειτουργία τους εξετάζονται μέσα στα πλαίσια της εκπαίδευσης και συντελούν στο να καταδείξουν τον πυρήνα και την λογική της δικής μας μελέτης, σε ό,τι αφορά την διδασκαλία της ιστορίας των Ελλήνων στην Αυστραλία.

1. «Πολυπολιτισμός» στην Αυστραλία

Αν και στην Αυστραλία ο «πολυπολιτισμός» θεωρείται έννοια και πρακτική παρωχημένη, στην Αμερική όπως δείχνουν οι νεώτερες μελέτες, και λόγω των εκτεταμένων κοινωνικών ανακατατάξεων ο όρος εμφανίζεται στην εκπαίδευση επιτακτικά με πρόθεση να δια-



μορφώσει τον «παγκόσμιο πολίτη» (Banks, A.J., 2002). Όπως και να έχει όμως, ο όρος «πολυπολιτισμός», από τη φύση του πολυεπίπεδος και πολύπλοκος, μας απασχολεί εδώ μόνο στο μέτρο που εξυπηρετεί την ανάγκη να δηλώσουμε την γέννηση του ερωτήματος που μας αφορά.

Ο όρος ιστορικά πρωτοεμφανίστηκε στη δεκαετία του 1960 στον Καναδά ως ιδεολόγημα που αποσκοπούσε στην ένωση των Γάλλων, των Άγγλων και όλων των άλλων «μειονοτήτων» κάτω από μια πολιτιστική ομπρέλα. Η Αυστραλία δανείστηκε τον ήδη πολυσυζητημένο και αμφισβητούμενο, αλλά πάντοτε παρόντα όρο του «πολυπολιτισμού» από τον Καναδά και παρουσιάστηκε για πρώτη φορά σε κυβερνητικό έγγραφο το 1972. Ουσιαστικά, ο πολυπολιτισμός αντικατέστησε τους όρους της «αφομοίωσης» και της «ενσωμάτωσης», όροι και πρακτικές που εισήγαγε κατά καιρούς, από τη δεκαετία του 1940 και μετά, η αυστραλιανή κυβέρνηση για να «καθυποτάξει» τα μεταναστευτικά κύματα που έφταναν στην Αυστραλία από όλο τον κόσμο και ιδιαίτερα από την μεταπολεμικά ρημαγμένη Ευρώπη (Boland, C., Jamrozik, A., Urgugart, R., 1995:93).

Η ιδέα του πολυπολιτισμού χρειάστηκε δεκαπέντε χρόνια να εφαρμοστεί και εφόσον πέρασε από διάφορες φάσεις, προηγήθηκαν δημόσιες συζητήσεις, έγιναν πολλά σεμινάρια, συνέδρια, δόθηκαν πολλές ερμηνείες και άλλες τόσες παρερμηνείες μέχρι την καθιέρωσή του το 1989 με τη συνθήκη «Εθνική Προοπτική για μια Πολυπολιτιστική Αυστραλία» (Boland, Jamrozik, Urguhart, 1995:970). Με την καθιέρωση του όρου και την εφαρμογή του στην κυβερνητική πολιτική, η οποία μεταφραζόταν στην εγκαθίδρυση θεσμών που ανεγνώριζαν και ενίσχυαν την πολυπολιτιστική ταυτότητα των πολιτών, την κοινωνική δικαιοσύνη, την ισότητα και την οικονομική δυναμική των διαφόρων μεταναστευτικών ομάδων, η αυστραλιανή κυβέρνηση ανεγνώριζε επίσημα την ποικιλία των διαφορετικών εθνοτήτων που συνέθεταν την κοινωνία της. Έδινε έτσι την ευκαιρία σε ομάδες ή άτομα να διαλέγουν, να διατηρούν και να αναπτύσσουν, τις ιδιαιτερότητες της πολιτισμικής τους καταγωγής.

Αυτή την περίοδο οι ήδη υπάρχουσες οργανωμένες ελληνικές οργανώσεις, κοινότητες και ενορίες, δραστηριοποιούνται, σταθεροποιούνται και αναπτύσσονται σε όλους τους τομείς. Η ελληνική γλώσσα εισάγεται σε όλα τα επίπεδα, από το νηπιαγωγείο έως το Πανεπιστήμιο. Ταυτόχρονα εκδίδονται δίγλωσσες μελέτες, λογοτεχνίας, ιστορίας, πολιτισμού για τη δράση των Ελληνο-αυστραλών, γράφονται διατριβές και γίνονται σε πολλούς τομείς έρευνες, ενώ τόσο οι Έλληνες όσο και άλλοι επιστήμονες ασχολούνται με θέματα που αφορούν τον πολυπολιτισμό. Ωστόσο παρόλο που η πολυπολιτιστική σύνθεση της αυστραλιανής κοινωνίας είναι παντού εμφανής, ο όρος δεν σταμάτησε ποτέ να δέχεται από παντού δυσμενή κριτική. Στην πορεία της πολιτικής εφαρμογής του όρου, οι δεξιοί έβλεπαν –και βλέπουν- τον πολυπολιτισμό ως «προδοσία» της βρετανικής κληρονομιάς της Αυστραλίας και οι αριστεροί ως «διασκεδαστική» διαδικασία για να δικαιολογούνται οι ταξικές ανισότητες.

Επίσης αρκετοί μελετητές υποστήριξαν και ακόμη υποστηρίζουν ότι ο πολυπολιτισμός δεν διαφέρει στην ουσία από τις έννοιες της αφομοίωσης και της ενσωμάτωσης, εφόσον η έννοια του πολυπολιτισμού εμπεριέχει στοιχεία αφομοίωσης και ούτως ή άλλως η πολιτική της Αυστραλίας είναι αφομοιωτική. Εναλλακτική πρακτική του πολυπολιτισμού, αρκετοί μελετητές, υποστηρίζουν ότι οδηγεί στην περιθωριοποίηση, ή ακόμα στη «γκετοποίηση» των «εθνοτικών» ομάδων. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι στα ανώτερα κλιμάκια της αυστραλιανής κοινωνίας και στα κέντρα αποφάσεων και εξουσίας οι «εθνοτικοί» είναι ελάχιστοι ενώ πλειοψηφούν οι Αγγλο-αυστραλοί (Boland, Jamrozik, Urguhart, 1995:108). Ο πολυπολιτισμός έχει αποσιωπηθεί τα τελευταία χρόνια ενώ οι όροι και οι έννοιες Διεθνοποίηση/Παγκοσμιοποίηση έχουν επικρατήσει σε όλες τους τομείς της κοινωνικής ζωής.

2. Διεθνοποίηση/Καινοτομία/Αλλαγή

Ωστόσο, οι όροι Διεθνοποίηση/Καινοτομία, έννοιες οι οποίες προάγουν μια ουσιαστική αλλαγή, δεν έχουν εισβάλλει μόνο στην πολιτικο-οικονομική και γενικότερα στην κοινωνική



ζωή, αλλά έχουν επιδράσει δραματικά στην εκπαίδευση και στους θεσμούς της. Η σχέση των εννοιών αυτών με την εκπαίδευση και τα πανεπιστήμια είναι αμφίδρομη και ουσιαστική. Επίσης με την παγκοσμιοποίηση, ο διεθνής συναγωνισμός και η κατεδαφιστική έλευση της πληροφορικής δημιουργούν διαρκώς κίνητρα καινοτομίας, και επομένως αλλαγής, στη φύση της βιομηχανίας, της οικονομίας και της εργασίας. Έτσι η καινοτομία, η ανακάλυψη, η δημιουργική φαντασία χαρακτηρίζονται ολοένα και περισσότερο έννοιες και πρακτικές «κλειδιά» για μια συναγωνιστική, μάλλον, ανταγωνιστική υπεροχή, που επιτυγχάνεται μέσα από ευκαιριακές δραστηριότητες σε όλους τους τομείς, στοιχεία που αυξάνουν διαρκώς την ζήτηση για όλο και περισσότερο γνώση και ειδικευση.

Τα πανεπιστήμια ήταν πάντα οι χώροι οι οποίοι επέφεραν και μετέφεραν γνώση, την ίδια στιγμή που γίνονταν οδηγίοι πολιτιστικής, κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Ακόμα, με την διεθνοποίηση η ορολογία της διοίκησης των πανεπιστημίων αλλάζει, αναθεωρείται, νέοι όροι αντικαθιστούν τους παλιούς. Έτσι η γνώση «εμπορευματοποιείται», οι φοιτητές αποκαλούνται «πελάτες» και οι καθηγητές εξαναγκάζονται εκ των πραγμάτων να σκέφτονται και να δημιουργούν διαρκώς «καινοτόμα» προγράμματα για να ικανοποιούν τις απεριόριστες απορίες οι οποίες θα ήταν δυνατόν να ενεργοποιούν επαρκώς την φαντασία των διεθνών και διεθνοποιημένων «πελατών» τους. Δεν θα αναλύσουμε εδώ τι σημαίνουν αυτές οι λέξεις ούτε αν είναι αρνητικά ή θετικά στοιχεία. Αξίζει να τονιστεί ότι η γλώσσα ποτέ δεν είναι αθώα και οι όροι που επιβάλλονται μέσα από αυτή είναι πάντα ανοιχτοί για ανάλυση, κριτική και ερμηνεία. Εδώ, απλώς παραθέτω μια διάγνωση της πανεπιστημιακής κατάστασης και προσπαθώ να θέσω την μελέτη μου σε αυτά τα πλαίσια για την κατανόηση του φαινομένου.

Αυτό, ωστόσο, που πρέπει να τονισθεί είναι ότι οι όροι αυτοί διοικούν με την δυναμική της σημασίας τους, τους πανεπιστημιακούς χώρους σήμερα. Διεθνοποίηση των μαθημάτων, του αναλυτικού προγράμματος, της διοίκησης και του περιεχομένου διδασκαλίας σημαίνει ότι ο καθηγητής είναι πλήρως ενημερωμένος και συνειδητοποιημένος, όχι μόνο για τις ανάγκες της χώρας του, αλλά για τις διεθνείς, τις οποίες οποίες θα προσπαθήσει να μεταδώσει έχοντας πάντα υπόψη του τις πολιτιστικές, φυλετικές, κοινωνικές και θρησκευτικές ιδιαιτερότητες των διεθνών φοιτητών του εφευρίσκοντας συνεχώς νέες μεθόδους διδασκαλίας και αναθεωρώντας τις παλιές. Γίνεται φανερό λοιπόν, ότι οι όροι Διεθνοποίηση/Παγκοσμιοποίηση υπονοούν μια παράλληλη διαδικασία, μια πορεία, μια εξέλιξη η οποία είναι αλληλοσυνδεόμενη και αλληλοσυσχετιζόμενη. Ένας σύντομος ορισμός προσδιορίζει τις δύο αυτές έννοιες ως ακολούθως:

«Η Παγκοσμιοποίηση είναι η σύγχρονη ροή της τεχνολογίας, της οικονομίας, της γνώσης, των ανθρώπων, των αξιών, των ιδεών πέρα από κάθε σύνορα. Η Παγκοσμιοποίηση επηρεάζει κάθε χώρα με διαφορετικό τρόπο ο οποίος εξαρτάται από την ιδιαιτερότητα, την ιστορία, τις παραδόσεις, τον πολιτισμό και τις προτεραιότητες της κάθε χώρας».

«Η Διεθνοποίηση στην ανώτατη εκπαίδευση είναι οι τρόποι με τους οποίους η κάθε χώρα απαντά στην σύγκρουση με την παγκοσμιοποίηση, την ίδια στιγμή ωστόσο σέβεται την ιδιαιτερότητα του κάθε έθνους» (Knight, J., 1999:13).

Όπως γίνεται φανερό ο όρος «Διεθνοποίηση» που εμπεριέχει τη λέξη «έθνος» δίνει έμφαση στο εθνικό στοιχείο εφόσον ο διεθνής χώρος περνά απαραίτητα από τον εθνικό. Υπονοεί, επομένως, μια διαδικασία γνώσης και αμφίδρομης πορείας η οποία εμπεδώνεται κυρίως με την γνώση που αποκτάται μέσα στον πανεπιστημιακό χώρο, γι' αυτό και διαχωρίζεται από την Παγκοσμιοποίηση η οποία δίνει έμφαση στην οικονομία.

Τα πανεπιστήμια στην Αυστραλία δηλώνουν επίσημα ότι είναι διεθνοποιημένα (The Internationalization of Australian Universities, 2001:6). Στην πράξη αυτό σημαίνει ότι συνάπτουν διεθνείς συμφωνίες ανταλλαγών σε όλους τους τομείς με πολλά πανεπιστήμια σε



όλον τον κόσμο. Πανεπιστήμιο χωρίς σύνορα και καινοτόμο αυτοαποκαλείται το Πανεπιστήμιο Macquarie (borderless and innovative), (The Internationalization of Australian Universities, 2001:58-59). Αυτό σημαίνει ότι είναι τουλάχιστον θεωρητικά, ανοιχτό σε όλους τους τομείς, κοινωνικούς, πολιτικούς, πολιτιστικούς, στο εθνικό και στο διεθνές επίπεδο, και ότι προβάλλει, προάγει και υλοποιεί κάθε ιδέα, έρευνα ή μελέτη που θεωρείται καινοτόμος και ωφέλιμη στην εκπαίδευση, στην αλλαγή και στη γνώση.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο το πανεπιστήμιο του Macquarie έχει δεχθεί επίσημα το αρχαικό υλικό της φωτογραφημένης ιστορίας των Ελλήνων της Αυστραλίας «In Their Own Image: Greek-Australians», της φωτογράφου Έφης Αλεξάκη και του ιστορικού L. Janiszewski (Alexakis E., & Janiszewski, 1998). Το ιστορικό αυτό υλικό είναι μια καινοτομία και παράλληλα δηλώνει με τρόπο δημιουργικό τις αναμφισβήτητες δραστηριότητες των Ελλήνων στην Αυστραλία. Περαιτέρω, το ιστορικό αυτό υλικό έγινε αιτία να προχωρήσουμε στην καινοτόμο απόφασή μας να δημιουργήσουμε την «βιντεοβιβλιοθήκη» που αναφερθήκαμε στην αρχή του κειμένου αυτού, με προοπτική να εισάγεται στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και να διατίθενται στους/στις φοιτητές/τριες προσφέροντας γνώση.

Τι εννοούμε ωστόσο με γνώση και καινοτομία; Και πώς αυτή αντανακλά μέσω της ελληνο-αυστραλιανής εμπειρίας;

Κατ' αρχή θα πρέπει να παραδεχθούμε ότι η πραγματοποίηση της μελέτης αυτής και η διδασκαλία της ελληνο-αυστραλιανής ιστορίας στο πανεπιστήμιο, αν δεν ήταν διόλου δυνατή μέσα στην ισχυρή μονοπολιτιστική και μονογλωσσική αυστραλιανή κοινωνία, τουλάχιστον θα ήταν πολύ δύσκολη, εάν δεν συνηγορούσαν οι προαναφερόμενες ιστορικές συγκυρίες, εθνικές και διεθνείς που ευνοούν παρόμοιες καινοτόμες πρωτοβουλίες μέσα στο πνεύμα της Διεθνοποίησης/Παγκοσμιοποίησης.

Καινοτομία και αλλαγή, τόσο στα ελληνικά όσο και στα αγγλικά σημαίνει κάθε νέα σκέψη ή συμπεριφορά που επεκτείνεται και γίνεται πραγματικότητα και που είναι δυνατόν να φέρει ουσιαστική και σημαντική προς το καλύτερο αλλαγή (Center for Educational Research and Innovation, 1973:34). Η αλλαγή, όμως, έχει σχέση και με τη διαδικασία της μάθησης, η οποία αποκτάται μέσα από την πορεία της εννοιολογικής αλλαγής εφόσον, «...Μάθηση είναι η διαδικασία της αλληλοεπίδρασης μεταξύ ατόμου/ατόμων και του κόσμου. Καθώς το άτομο μαθαίνει, οι αντιλήψεις του για τα φαινόμενα αλλάζουν έτσι ώστε να αντικρίζει, να κατανοεί και να ερμηνεύει τον κόσμο διαφορετικά. Η απόκτηση πληροφοριών δεν φέρνει αλλαγή από μόνη της, ο τρόπος όμως που δομείται η πληροφορία και ο στοχασμός, η ερμηνεία και η ανάλυση όσον αφορά στην συγκεκριμένη πληροφορία φέρνει την αλλαγή» και επομένως γνώση (Biggs J., 1999:13). Η θεωρητική αυτή άποψη για την μάθηση αφορά στον πυρήνα της διδακτικής μας πρακτικής και επομένως η εφαρμογή της επεκτείνεται και στη διδασκαλία της ελληνο-αυστραλιανής ιστορίας και πολιτισμού στο Πανεπιστήμιο.

3. Η μελέτη/Video

Αναλυτικότερα, η λογική (rationale) που υπάρχει πίσω από την μελέτη μας υποδηλώνει σε πρώτο επίπεδο την μαγνητοφώνηση επισκεπτών ομιλητών, οι οποίοι θεωρούνται διακεκριμένοι στο πεδίο της επιστήμης ή ειδικότητάς τους, όπως είναι το θέατρο, λογοτεχνία, θρησκεία, τέχνη. Οι διαλέξεις αυτές αποτελούν τα βιντεο-προγράμματα διδασκαλίας που χρησιμοποιούνται για την διεθνοποίηση του μαθήματος της ελληνο-αυστραλιανής ιστορίας και πολιτισμού. Οι φοιτητές του τμήματος ελληνικών σπουδών, και όχι μόνο, έχουν έτσι την ευκαιρία να εκτίθενται σε μια ποικιλία απόψεων η οποία αφορά την επίδραση του ελληνικού πολιτισμού στην αυστραλιανή κοινωνία και κουλτούρα.

Ακόμη, χρησιμοποιώντας βίντεο όπου οι ομιλητές είναι γνωστοί Ελληνο-αυστραλοί και συγχρόνως ειδικοί στον τομέα τους, οι φοιτητές μπορούν να αποκούν άμεση γνώση την ίδια στιγμή όπου αυτοί εξηγούν πώς η ιδιότητα της ελληνικής τους καταγωγής έχει λειτουργήσει στην κατανόηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας, στην επιτυχία της επαγγελ-



ματικής τους σταδιοδρομίας και στην συνειδητοποίησή τους ως άτομα της αυστραλιανής κοινωνίας. Έτσι οι φοιτητές φτάνουν στο σημείο να αναγνωρίσουν ότι ο ελληνισμός, δεν είναι μια απλή ιδέα η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο από λίγους ανθρώπους, αλλά αποτελεί μια απεριόριστη δυναμική που είναι ικανή να αγκαλιάσει όλο το φάσμα της ζωής τους και να τους φέρει την επιτυχία σε όποιο πεδίο κι αν διαλέξουν να αγωνιστούν. Το υλικό των βίντεο γίνεται στόχος συζητήσεων, αναλύσεων, εργασιών και εξετάσεων. Με την προοπτική ότι στο μέλλον θα πολλαπλασιαστούν με περισσότερα θέματα και ομιλητές, ευελπιστούμε ότι το υλικό αυτό θα δημιουργήσει κίνητρα ώστε οι φοιτητές μας να ασχοληθούν περαιτέρω στην έρευνα, στις μεταπτυχιακές σπουδές και διατριβές.

Επίσης, πίσω από την μελέτη μας κυριαρχεί η σκέψη ότι ο φοιτητής ή η φοιτήτρια μέσα από την γνώση της δικής του διαφορετικής πολιτιστικής ταυτότητας θα μάθει να σέβεται, να κατανοεί και να αντιμετωπίζει τους «άλλους», την ίδια στιγμή που αντιλαμβάνεται και τον κοινό στόχο που έχει σαν πολίτης στην χώρα που ζει, στόχος ο οποίος ξεπερνάει το ατομικό και αγγίζει το διεθνές και το παγκόσμιο. «Οι φοιτητές χρειάζεται να αποκτούν γνώσεις και ικανότητες ικανές να τους κάνουν αποτελεσματικούς πολίτες της παγκόσμιας κοινωνίας» (Banks, J., 2002:82). Μια τέτοια εκπαίδευση –να γνωρίζει κάποιος καλά την γλώσσα, την παράδοση και τον πολιτισμό του– ενώ παράλληλα μαθαίνει να λειτουργεί το ίδιο ικανοποιητικά σε διεθνές επίπεδο, βοηθά τους φοιτητές να αναπτύξουν παγκόσμιες αναγνωριστικές κεραιές και βαθιά κατανόηση στις ανάγκες, να δρουν ως πολίτες στην παγκόσμια κοινότητα.

Είναι γεγονός ότι οι αγγλόφωνες χώρες, με την πλήρη απελευθέρωση της αγοράς, την αυξανόμενη επιβολή της τεχνολογίας και την διεθνοποίηση της εκπαίδευσης αντιμετωπίζουν προβλήματα έντονου φυλετισμού, πολιτιστικές και θρησκευτικές ιδιαιτερότητες του πληθυσμού τους, οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις είναι αδύνατον να ελεγχτούν. Χρειάζονται νέες θεωρίες και πρακτικές στο χώρο της εκπαίδευσης. Η κατάσταση αυτή παρατηρείται στην Αυστραλία αλλά και στην Αμερική, η οποία μέχρι πρόσφατα ακολουθούσε πολιτική αφομοίωσης (Banks, J., 2002:84). Η ιδέα του παγκοσμιοποιημένου πολίτη περνά αναπόφευκτα μέσα από μια εκπαίδευση ικανή να αναγνωρίζει και να αναπτύσσει τα ιδιαίτερα πολιτιστικά, φυλετικά και θρησκευτικά στοιχεία των μαθητών και φοιτητών. Ακόμα, σύμφωνα με τον ίδιο μελετητή η διατήρηση των ιδιαίτερων πολιτιστικών διαφορών είναι θέμα ψυχολογικής και κοινωνιολογικής ανάγκης και δίνει ως παράδειγμα τις κοινότητες των Ελλήνων και Εβραίων της Αμερικής. Συγκεκριμένα: «ωστόσο μέλη κάποιων ομάδων, τα οποία είναι προνομιούχα πολιτισμικά, όπως οι Εβραίοι και οι Έλληνες της Αμερικής, διατηρούν σχέσεις και επαφές με τις πολιτιστικές τους καταβολές για ψυχολογικούς και κοινωνιολογικούς λόγους. Κι αυτό γιατί η εθνότητά τους, τούς βοηθά να καλύψουν το κενό που αφήνει άδειο η αδύνατη κουλτούρα του μοντερνισμού» (Banks, J., 2002:85).

Αυτό το στοιχείο της ψυχολογικής ανάγκης και ισορροπίας είναι κάτι το οποίο παρατηρείται και στην Αυστραλία. Ωστόσο ο καθηγητής πρέπει να είναι απέραντα προσεκτικός σε αυτό το σημείο. Γιατί όσο είναι απαραίτητο ο φοιτητής να γνωρίζει τα ιδιαίτερα πολιτιστικά χαρακτηριστικά του, άλλο τόσο πρέπει να μεριμνά ώστε να αναπτύσσονται οι ευαισθησίες και οι υποχρεώσεις εκείνες που χρειάζονται ώστε να λειτουργεί ως καλός πολίτης στη χώρα που ζει, όποια κι είναι αυτή.

Πιστεύουμε λοιπόν ότι με την μελέτη μας αυτή, προσεγγίζουμε τους φοιτητές μας και τους βοηθάμε διπλά, τόσο ψυχολογικά όσο και κοινωνιολογικά: από την μια μεριά η γνώση των δραστηριοτήτων των άμεσων προγόνων τους τούς γεμίζει υπερηφάνεια και ιγουργιά που λειτουργεί κοινωνιολογικά στην ιδέα του ανήκειν, από την άλλη η υβριδική ελληνο-αυστραλιανή ιστορία και πολιτισμός γίνεται μια σταθερή πύλη, η οποία αναπόφευκτα θα οδηγήσει στην αναζήτηση, γνώση και κατανόηση στις βαθύτερες ρίζες του Ελληνισμού και ό,τι αυτός πρεσβεύει, εκπληρώνοντας έτσι την ψυχολογική ανάγκη της ασφάλειας, σταθερότητας, και αυτοσυνειδησίας που προαναφέραμε. Εάν αυτά γίνουν σταδιακά πράξη, τότε πιστεύουμε ότι η διδασκαλία της ελληνο-αυστραλιανής ιστορίας και πολιτισμού θα σημειώσει το πρώτο βήμα των φοιτητών μας προς την πορεία για την ταυτότητα του «παγκόσμιου» πολίτη.



Βιβλιογραφία:

- Alexakis E., Janiszewski, L. (1998) *In Their Own Image: Greek-Australians*, Sydney, Hale & Iremonger.
- Banks A., J. (2002) *An Introduction to Multicultural Education*, Allyn & Bacon, Boston, third edition.
- Biggs J. (1999) *Teaching for quality learning at university: What the student does*. Society for Research into Higher Education, Buckingham, Open University Press.
- Boland C., Jamrozik A. (1993) Urquhart R. The Australian multicultural experience. In: *Social change and cultural transformation in Australia*. Cambridge, Cambridge University Press, 92-116.
- Centre for Educational Research and Innovation (1973) in: the *Strategies for Innovation in Education*. Organization for Economic Co-Operation and Development, Paris Cedex 16, France.
- Knight J. (1999) «What is Internationalisation?» In the *Quality and Internationalisation in Higher Education*. Programme on Institutional Management in Higher Education, OECD.
- The Internationalization of Australian Universities* (2001) Australian Education International of the Department of Education, Canberra, Training and Youth Affairs.
- Sherwood J. (1981) *Multicultural Education Issues and Innovations*, Perth, Creative Research.
- Strategies for Innovation in Education* (1973) Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, Paris Cedex, 16.

Σημείωση: Τη μελέτη, *Video Teaching Series for Modern Greek Studies at Macquarie University*, απαρτίζουν οι: Κάρρης Μιχάλης, Γιανισέσφκι Λέοναρντ (Janiszewski Leonard), και Κεφαλληνού Ελισάβετ.



Η ελληνική μετανάστευση του τέλους του 19ου αι. μέσα από την ελληνική λογοτεχνία. Μια μελέτη περίπτωσης

Αγγελική Ταλιγκάρου

Η μετανάστευση ως κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο, δεν είναι κάτι καινούριο στην ελληνική ιστορία. Έχει μακρά παρουσία μέσα στους αιώνες και κάποιες εποχές τις σημάδεύει αποφασιστικά, σε βαθμό που να θεωρείται ο κυριότερος παράγοντας διαμόρφωσης του κοινωνικού γίνεσθαι.

Στη σημερινή ανακοίνωση μας ενδιαφέρει η εποχή γύρω στα τέλη του 19ου -πρώτη δεκαετία του 20ού αι. Αφορμή για τον προβληματισμό μας αποτέλεσε η συχνότητα με την οποία παρουσιάζεται το φαινόμενο της μετανάστευσης στα λογοτεχνικά έργα της περιόδου αυτής, και ιδιαίτερα σ' αυτά που περιγράφουν τη ζωή στις ορεινές και νησιώτικες περιοχές της Ελλάδας, όπου η μετανάστευση φαίνεται ότι αποτέλεσε καταλυτικό παράγοντα εξέλιξης των τοπικών κοινωνιών και συνδιαμόρφωσης των ηθών τους.

Οι κάτοικοι των νησιώτικων και των ορεινών περιοχών για διαφορετικούς λόγους οι μεν από τους δε, πήραν τους δρόμους της ξενιτιάς: οι μεν ορεινοί λόγω της έλλειψης ζωτικών πόρων, (Χασιώτης 1993, 98) οι δε νησιώτες και για ένα λόγο ακόμη, και λόγω δηλαδή της γειννιάσης με τη θάλασσα (*Η Τύχη από την Αμερική, Β, 449*).

Για τους νησιώτες η μετακίνηση παίρνει δυο μορφές: τα ναυτικά ταξίδια αφενός που κρατούν για πολύ καιρό τους άνδρες μακριά από τις εστίες τους, και τη μετανάστευση για μικρό ή μεγαλύτερο χρονικό διάστημα σε χώρες του εξωτερικού. Το μεταναστευτικό ρεύμα του περασμένου αιώνα αρχικά οδηγούσε τους Έλληνες προς τις χώρες που ήταν ακόμη μέσα στα όρια του Οθωμανικού κράτους. Η κίνηση αυτή είχε περισσότερο χαρακτήρα εσωτερικής μετανάστευσης (Ψυχογιός 1986, 133 κ.ε.). Από τα στοιχεία που υπάρχουν στη διάθεσή μας, είναι γνωστό ότι μετά το έτος 1880 έχουμε μια βαθεία τομή, ένα σταθμό στην ιστορία της ελληνικής μετανάστευσης. Κι αυτό, γιατί το 1881 αρχίζει το ρεύμα της υπερπόντιας μετανάστευσης. Μέχρι το έτος 1881 μαρτυρείται από τη στατιστική επετηρίδα της Ελλάδος, ότι είχαν μεταναστεύσει στην Αμερική μόνο 401 Έλληνες, όλοι άνδρες. Από το έτος αυτό και μέχρι το 1915, 350 χιλ. περίπου Έλληνες μεταναστεύουν κυρίως στις Η.Π.Α., κατά 96%, και σε πολύ μικρότερο αριθμό σε άλλες χώρες, όπως η Αυστραλία και η Αφρική (Χασιώτης 1993, 92-4). Η κίνηση αυτή είχε σαν αποτέλεσμα την περίοδο αυτή, η Ελλάδα να χάσει το 1/3 του ακμαϊότερου τμήματος του πληθυσμού της. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται ξανά στη δεκαετία 1960-70 με τη μετανάστευση κυρίως προς τη Γερμανία, ένα φαινόμενο που ο καθηγητής Ξ. Ζολώτας ονόμασε εθνικό κίνδυνο. Η αφάιμαξη αυτή είναι φυσικό να επηρέασε σε πολύ μεγάλο βαθμό τις κοινωνίες στις οποίες επισυνέβη. Τα αυστηρά ιστορικά στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας για την εποχή είναι πολύ περιορισμένα.

Ακριβώς για το λόγο αυτό κάθε πηγή που θα μπορούσε να δώσει κάποια πληροφορία για τα μεταναστευτικά ρεύματα της εποχής, καθώς και για τις συνέπειες της κίνησης αυτής στους τόπους που άφηναν πίσω τους οι μετανάστες, πρέπει να θεωρείται πολύτιμη. Είναι



αυτονόητο βέβαια ότι θα πρέπει να αξιολογείται με προσοχή και πάντα να συνεκτιμάται με τα στοιχεία που προέρχονται από καθαρά ιστορικές πηγές.

Μια πολύτιμη πηγή, από την οποία παίρνουμε αποκαλυπτικές εικόνες της κοινωνικής πραγματικότητας, αποτελούν τα λογοτεχνικά έργα της εποχής στην οποία αναφερόμαστε, και τα οποία, ιδίως αυτά που ανήκουν στο χώρο της ηθογραφίας, μας παραδίδουν αποκαλυπτικούς πίνακες της σύγχρονης ζωής (Μπαλούμης, 190 κ.ε.).

Το έργο του Παπαδιαμάντη σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ηθογραφικό (Μηλιώνης 1996, 15). Εν τούτοις, επειδή όπως κι ο ίδιος ο συγγραφέας τονίζει συχνά, (Λαμπριάτικος Ψάλλης, 243) αντλεί τα θέματά του από την σύγχρονή του πραγματικότητα, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι τα σκιαθίτικα ιδιαίτερα διηγήματα αποτελούν πολύτιμες πηγές πληροφοριών για την εποχή κατά την οποία έζησε ο συγγραφέας. Η μεγάλη σημασία δε της μαρτυρίας του έγκειται, κατά τη γνώμη μας, στο γεγονός ότι η συγγραφική του δράση συμπίπτει ακριβώς με την εποχή της μεγάλης εξόδου των Ελλήνων μεταναστών προς τις υπερπόντιες χώρες. Πράγματι σε πολλά διηγήματα της περιόδου 1888–1906 το κύριο θέμα είναι ο ξενιτεμός κάποιου νέου, η επιστροφή του, ο χαμός του, ή κάποια είδηση που έφτασε μετά από καιρό.

Ο γιος της γρια-Αχτίτσας στέλνει γράμμα μαζί με επιταγή σε διήγημα του 1889. Πρέπει να είναι από του πρώτους μετανάστες στην Αμερική (*Σταχομαζώχτρα*, 13 κ.ε.) Το ίδιο και ο *Αμερικάνος* στο ομώνυμο διήγημα του 1891. *Η τύχη από την Αμερική* (B, 454) είναι του 1901 και το *Γράμμα στην Αμερική* του 1910. Εκτός τούτων, διάσπαρτες πληροφορίες υπάρχουν σε όλο το έργο. Σύμφωνα μ' αυτές, η μετανάστευση στη Σκιάθο παρουσιάζεται σαν καθαρά ανδρική υπόθεση. Έχουμε πλήθος διηγήματα που έχουν σαν θέμα τους τον μισεμό κάποιου άνδρα για μικρό ή για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (B' 449). Οι χώρες που αναφέρονται ότι πηγαίνουν είναι η Αμερική, η Αυστραλία, η Νότια Αμερική. Κάποτε αναφέρονται η Αγγλία, η Γαλλία, η Αίγυπτος και η Κωνσταντινούπολη.

Κάποτε καταφθάνει κάποιο γράμμα, κάποτε ο ίδιος ο ξενιτεμένος, άρρωστος για να πεθάνει στον τόπο του. Λίγοι τυχεροί γυρνούν καλά και σε ηλικία κατάλληλη να παντρευτούν την πιστή αρραβωνιαστικιά λίγο πριν μαραθεί εντελώς και να κάνουν οικογένεια (*Ο Αμερικάνος*, *Οι λίρες του Ζάχου*). Οι περισσότεροι χάνονται οριστικά. Μετά τα 11 χρόνια αναφέρεται ότι ξεπονούν. Δεν ακούγονται πλέον και ούτε και οι δικοί τους ελπίζουν ότι θα ακούσουν κάτι από αυτούς. Μέχρι τότε κάνουν κάποιες σπασμωδικές προσπάθειες κατά περίπτωση να αποκαταστήσουν μια επικοινωνία. Μερικές φορές θύμα αυτών των προσπαθειών είναι και ο ίδιος ο συγγραφέας, τον οποίο παρακαλούν ή πιέζουν οι συγγενείς, να επικοινωνήσει με πρεσβείες και γκουβέρνα, προκειμένου να εντοπισθεί η τύχη κάποιου ξενιτεμένου (*Το γράμμα στην Αμερική*).

Στην σημερινή παρουσίαση θα μείνω σε ένα μόνο σημείο της έρευνάς μου στο θέμα. Αυτό της γυναικείας συμμετοχής στο γενικό ρεύμα της μετανάστευσης, έτσι όπως μας παραδίδεται μέσα από το έργο του Αλ. Παπαδιαμάντη.

Οι γυναίκες ελάχιστα μαρτυρείται ότι φεύγουν από το νησί. Η θάλασσα φαίνεται ότι έχει θέληγητρα και αποτελεί δρόμο διαφυγής μόνο για τους άνδρες. Οι γυναίκες την βλέπουν ανταγωνιστικά, γιατί τους κλέβει τους άνδρες. Την ονομάζουν άστατη ερωμένη, μάνα, μητριά, πεθερά ή νύφη (*Κοκκώνα Θάλασσα*, A, 213-4).

Μάλιστα μετά από την αποδημία των ανδρών, φαίνεται σαν οι γυναίκες να κυριαρχούν στο νησί. Το γεγονός ότι οι άνδρες λείπουν ολοχρονίς από το νησί το οποίο όπως και τα περισσότερα χαρακτηρίζεται από λειψανδρία ή και παντελή ανανδρία μερικές φορές, δίνει στις γυναίκες μια αυτονομία, διότι ουσιαστικά αυτές είναι που φέρνουν βόλτα το σπιτικό, τα υποστατικά, τα παιδιά, τα ζώα.

Με το μισεμό των ανδρών, οι γυναίκες μένουν με ένα τρόπο που ουσιαστικά αναπληρώνει την έλλειψή τους. Επωμίζονται όλα τα βάρη, αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και απολαμβάνουν κάποιο βαθμό ελευθερίας. Έτσι, ενώ οι γυναίκες είναι καταπιεσμένες λόγω των κοινωνικών αντιλήψεων της εποχής, εν τούτοις δεν παρουσιάζουν τη μιζέρια των καμπίσιων κοινωνιών,



όπως αυτή περιγράφεται στα διηγήματα π.χ. του Καρκαβίτσα, τις οποίες περιφρονούσαν και οι ίδιοι οι Σκιαθίτες (B, 21). Σύμφωνα με μαρτυρία του Τ. Άγρα, ο οποίος επικαλείται και τη γνώμη του Βλαχογιάννη, η θέση της γυναίκας στα νησιά του Αιγαίου ήταν παράξενη, καθώς εκεί βασιλευε ένα είδος πολιτεύματος κοινωνικο-γυναικοκρατικό (Άγρας, 161, κειμ. και σημ.).

Η παρουσία των γυναικών στο νησί είναι σύμβολο σταθερότητας, ακινησίας και σιγουριάς, σε τέτοιο σημείο δε αποτελεί την παράμετρο της σταθερότητας, ώστε σε κάποια διηγήματα αυτό το ρίζωμα των γυναικών στο νησί παίρνει τη βαρύτητα συμβόλου.

Στο διήγημα *Υπό την βασιλικήν Δρυιν* (B' 443 κ.ε.) το δέντρο στο όνειρο του συγγραφέα μετατρέπεται σε γυναίκα και η έντονη παρουσία του στο όνειρο του συγγραφέα τον οδηγεί στο να διατυπώσει την άποψη ότι τα δέντρα που βλέπουμε είναι γυναίκες. Σε ένα άλλο διήγημα, στο *Αγνάντεμα*, ο βράχος ονομάζεται Φλανδρώ και είναι η γυναίκα που μαρμάρωσε περιμένοντας τον άνδρα της να γυρίσει από τα ξένα. Γυναίκα ήταν και ένας άλλος βράχος, η Μαυρομαντηλού, που μαρμάρωσε περιμένοντας. Η Λουλούδω περιμένοντας έγινε ένα άνθος πάνω στα κύματα στο *Άνθος του Γιαλού*. Αυτές είναι κάποιες μόνο ενδεικτικές περιπτώσεις, που ποιητικά και συμβολικά συνθέτουν μια εικόνα, που σίγουρα αντικατοπτρίζει μια ιστορική πραγματικότητα.

Τόσο πολύ η γυναικεία παρουσία είναι δεμένη με το χώρο, με την εστία, ώστε ακόμη και μικρότερης κλίμακας μετακινήσεις της είναι σπάνιες: έτσι ακόμη και κατά το γάμο ο γαμπρός είναι αυτός που μετακινείται στο σπίτι της νύφης αφού κατά κανόνα το σπίτι ήταν υποχρέωση, προίκα δηλαδή, της νύφης. Σε ένα διήγημα, στο *Η Τρελλή Βραδυά*, ο συγγραφέας ειρωνεύεται αυτή τη συνήθεια, λέγοντας ότι ένα προνόμιο που είχαν οι γυναίκες στο γάμο ήταν ότι αυτές μπορούσαν να διώξουν τους άνδρες από το σπίτι αν αποδεικνύονταν ανάξιοι, ενώ το αντίθετο δεν μπορούσε να συμβεί ακριβώς επειδή το σπίτι ήταν προίκα της γυναίκας (B, 435). Ο κανόνας αυτός δεν ισχύει σε κάποιες σπάνιες περιπτώσεις και όταν συντρέχουν ειδικοί λόγοι, δηλαδή όταν τύχει να παντρευτεί μια κοπέλα κάποιον χήρο άνδρα, με παιδιά από προηγούμενο γάμο, (κι αυτό δεν είναι σπάνιο, αφού είναι άλλη μια συνέπεια της αποδημίας και της έλλειψης ανδρών σε ηλικία γάμου). Σ' αυτές τις περιπτώσεις μετακινείται αυτή από το σπίτι ή και την πατρίδα της ακόμη.

Αλλά αυτό γενικά είναι κατακριτέο και επισύρει αρνητικά σχόλια και γενική κατακραυγή. Στη *Σταχμαζώχτρα* αναφέρει ο συγγραφέας «όνειδος εθεωρείτο το να πλέει γυνή εις τα πελάγη» (B, 13). Σε κάποιο άγνωστο διήγημα του Παπαδιαμάντη, του οποίου σώζονται μερικές σελίδες αναφέρεται η περίπτωση της Αθηνάς, η οποία για να χαλάσει τα μάγια που της έκανε η μάγισσα η πεθερά της, «ολίγους μήνας μετά τον γάμον, εμβαρκαρίσθη και «εκαρβώθη» και έγινε καρβωμένη, το οποίο ήτο έως τότε ανήκουστον» (Δημητρακόπουλος 1994, 121-2). Η ρετινιά της καρβωμένης συνοδεύει άλλωστε και τη Σταχμαζώχτρα, όταν αναγκαζόταν να περνά με το καράβι στην απέναντι ακτή για να μαζέψει το σπύρι της χρονιάς.

Έτσι γενικά την εποχή αυτή η μετανάστευση, κοντινή ή μακρινή, η απομάκρυνση δηλαδή από την εστία, είναι καθαρά ανδρική υπόθεση. Όσο δύσκολη και αν είναι η κατάσταση που διαμορφώνεται με τον ξενητεμό των ανδρών όσο κι αν ερμηνώνουν τα σπύια, τα χωριά, οι αγκαλιές και τα κρεβάτια των γυναικών, όμως είναι κάτι που θεωρείται αποδεκτό, σχεδόν φυσικό, αντιμετώπισιμο. Αντίθετα, στις ελάχιστες περιπτώσεις όπου έχουμε μετακίνηση γυναίκας, διακρίνουμε σε όλο το κλίμα του διηγήματος μια απαξίωση. Κι ακόμη να πλανάται κάποια απροσδιόριστη απειλή. Ο τρόπος με τον οποίο εξελίσσεται η δράση σε αυτά τα διηγήματα, ή και ο τρόπος με τον οποίο εκφράζονται οι τύχες, ιδιαίτερα των ηρωίδων, από την αλληλουχία των γεγονότων μαρτυρεί μια διασάλευση της καθεστηκυίας τάξης με τραγικές συνέπειες για τη ζωή των προσώπων.

Μια τέτοια ατμόσφαιρα διακρίνουμε να επικρατεί στο διήγημα *Της Κοκκώνας το Σπίτι* (B, 263). Ο τίτλος του διηγήματος οφείλεται στο ερειπωμένο σπίτι, που ήταν γνωστό στο νησί με αυτό το όνομα, και προοριζόταν για την όμορφη Κοκκώνα Αννίκα, την οποία «ο αισθηματικός και γενναίος» καπετάνιος Γιαννακός, ο Συρματής ερωτεύτηκε στο Σταυροδρόμι της Πόλης και σκόπευε να την παντρευτεί και να την εγκαταστήσει στο κομψό και ωραίο σπίτι που έκτιζε στο



νησί του. Ο Πλοίαρχος αρραβωνιάστηκε στη Βασιλεύουσα και «κατήλθε με το καράβι εις την πατρίδα όπου παρήγγειλε να του κτίσουν με σχέδιον κομψόν και ασύνηθες έως τότε εις την πολίχνην την μικράν ωραίαν οικίαν, σκοπεύων εις το πρώτον ταξίδιον να φέρει επίπλα από την Βενετιάν διά να ευπρεπίση, να στολίση την νεόκτιστον οικίαν και να την κάμει αξίαν της αβράς Κοκκώνας, την οποίαν εμελέτα να φέρη από την Πόλιν». Και ενώ όλα φαίνονταν ευνοικά για τη ζωή των δυο νέων, όμως η μοίρα θέλησε αλλιώς να εξελιχθούν τα πράγματα. Η οικία δεν έμελλε να τελειώσει και η Κοκκώνα δεν έμελλε να κατέλθει, γιατί οκτώ μήνες μετά τη μνηστεία πέθανε φθισική στο Σταυροδρόμι. Σε όλη την περιγραφή διακρίνει κανείς μια υπερφυσική απειλή να κυβερνάει τη ζωή των ηρώων και να εμποδίζει την πραγματοποίηση των ονείρων τους. Το σπίτι σαν σύμβολο αυτής της δύναμης του κακού, στέκει στοιχειωμένο, κυριαρχεί σε όλο το διήγημα και αποτελεί την ορατή απόδειξη της διάψευσης του ονείρου. Οι εκφράσεις και οι περιγραφικοί τρόποι, τους οποίους χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, επιτείνουν την αίσθηση αυτής της υπερφυσικής επέμβασης που κυβερνά τη ζωή των ανθρώπων και τυλίγει σε μια ατμόσφαιρα μυστηρίου την εξέλιξη των γεγονότων.

Την ίδια ατμόσφαιρα απειλής διακρίνουμε να κυριαρχεί και στο διήγημα *Έρμη στα Ξένα*. Ο τίτλος με τη λέξη *Ξένα* μας εισάγει σε ένα κλίμα βαρύ και απειλητικό, καθώς υπονοεί την απομάκρυνση από την πατρίδα σε χώρο αλλότριον, ενώ με την προσθήκη της λέξης έρμη επιτείνεται η αρνητική σημασία μιας τέτοιας ενέργειας. Ο τίτλος βέβαια αναφέρεται στη συνοδό της Αρχοντούλας, τη Βανθούλα, που σύμφωνα με την υπόθεση, αυτοκτονεί κάτω από την πίεση των κουτσομπολιών του κόσμου και την υποψία ότι υπήρχε κάτι ανάμεσα σ'αυτήν και τον άνδρα της Αρχοντούλας, τον Γιαννάκη. Η Βανθούλα δεν καταγόταν από το νησί, αλλά από την Αίγυπτο, όπου είχε ξενητευτεί η Αρχοντούλα μετά το γάμο της, ακολουθώντας τον σύζυγό της. Μετά το γάμο το ζευγάρι επισκέπτονταν συχνά το νησί για διακοπές. Στο τελευταίο ταξίδι, είχαν μαζί τους και την όμορφη Ευανθούλα σαν συνοδό και βοηθό της Αρχοντούλας. Η ομορφιά της νέας και η περιποιημένη της εμφάνιση προκαλούν ποικίλα σχόλια στο στενό κοινωνικό κύκλο του νησιού που δηλητηριάζουν τη σχέση της Βανθούλας με την κυρά της και δυσχεραίνουν τη ζωή της σε τέτοιο σημείο, που τελικά η νέα αυτοκτονεί πέφτοντας στη θάλασσα του νησιού. Αυτό που προκαλεί εντύπωση στο διήγημα είναι ότι με τον όρο *Ξένα* χαρακτηρίζεται το νησί, η γενέτειρα της Αρχοντούλας, όπου η οικογένεια περνά τις διακοπές της, μαζί με τη συνοδό, την όμορφη Βανθούλα. Έχουμε δηλαδή μια αντιστροφή των όρων, έναν «ανάποδο κατοπρισμό» και εδώ, μια κατάσταση σύγχυσης, στην οποία οδηγεί τα πρόσωπα του διηγήματος η αλλαγή των ηθών, ο ξενιτεμός δηλαδή της Αρχοντούλας και ο γάμος της σε μια μακρινή χώρα, την Αίγυπτο. Η Βανθούλα αυτοκτονεί στα αγαπημένα νερά του νησιού και θάβεται στα αγαπημένα χώματά του. Κι όμως η γη αυτή χαρακτηρίζεται *Ξένα* και η Βανθούλα *έρμη*. Και γεννάται το ερώτημα: Μήπως ο τίτλος είναι διφορούμενος ή καλύτερα αμφίσημος και αυτή η ερμηιά ή η αποξένωση δεν αφορά μόνο τη Βανθούλα, αλλά αγγίζει και την Αρχοντούλα που με τη συμπεριφορά της και τη ζήλια της είναι ο ηθικός αυτουργός της αυτοκτονίας. Είναι φανερό ότι η μετακίνηση, ο ξενιτεμός της Αρχοντούλας προκάλεσε μια βίαιη μετατόπιση του οπτικού σημείου, ένα ξερρίζωμα ηθών και συνειδήσεων και μια διατάραξη των ισορροπιών, με τραγικές συνέπειες για τη ζωή όλων, και ιδιαίτερα της Βανθούλας, η οποία με την αυτοκτονία της γίνεται τρόπον τινά το εξιλαστήριο θύμα, που με το θάνατό της επαναβεβαιώνει με τον πιο τραγικό τρόπο τη σύνδεση με τη γενέθλια γη. Με το θάνατό της καταργεί την απόσταση που είχε δημιουργήσει ο ξενιτεμός, αφού θάβεται στη γενέθλια γη και ρίχνει νέες ρίζες στο νησί. Έτσι ουσιαστικά η Βανθούλα παύει να είναι ξένη σ' αυτή τη γη, αφού γίνεται η παντοτεινή της κατοικία και η αποκατάσταση της σχέσης με την πατρώα γη, που επιτυγχάνεται με το θάνατό της, έρχεται να διορθώσει τη διατάραξη των ισορροπιών που προκάλεσε ο ξενιτεμός της Αρχοντούλας.

Ποτέ στα διηγήματα του Παπαδιαμάντη με τον ξενιτεμό των ανδρών δεν έχουμε ανάλογη περίπτωση, χαρακτηρισμού δηλαδή της πατρίδας σαν *Ξένα*. Στις περιπτώσεις που οι άνδρες ξενιτεύονται, η *ξενιτιά* δεν παύει ούτε στιγμή να είναι *ξενιτιά καταραμένη, γη των Λωτοφάγων*, (Γ,38) και *αγυρισιά και κακαί νόσοι και διαφθορά και κακουργία μεγίστη*, (Β,447)



Και ακόμα ο νέος όταν ξενιτεύεται, πάει σε κείνα τα χώματα και ρίχνει πέτρα πίσω του. (Β,13)
 Η πατρίδα, ζωντανή ή ξεχασμένη, είναι πάντα πατρίδα. Στις περιπτώσεις ξενιτεμού των ανδρών, τα πράγματα είναι ξεκαθαρισμένα τόσο στη συνείδηση του συγγραφέα, όσο και των ανθρώπων που αποτελούν τους ήρωές του. Οι ισορροπίες είναι αδιασάλυπτες και η ποιότητα των τοπικών προσδιορισμών αυστηρά καθορισμένη και αναμενόμενη. Αντίθετα, στην περίπτωση ξενιτεμού της γυναίκας, της Αρχοντούλας στην προκειμένη περίπτωση, αφενός το συχνό πηγαϊνέλα μαρτυρεί την ανάγκη της γυναίκας να επαναπροσδιορίσει τη σχέση της με το πάτριο έδαφος και ειδικότερα με την εστία, τον οίκο. Αφετέρου μαρτυρεί μια σύγχυση εννοιών και καταστάσεων που οφείλεται ακριβώς στο απαράδεκτο και ανάρμοστο σύμφωνα με τα έθιμα του νησιού, της απομάκρυνσής της από την πατρίδα. Στο διήγημα *Της Κοκκώνας το Σπίτι*, η Κοκκώνα πεθαίνει για να μην ξενιτευτεί. Η Αρχοντούλα φεύγει μιν, ξενιτεύεται, αλλά ζει σε μια διαρκή σύγχυση, αβεβαιότητα, διατάραξη της φυσικής της ισορροπίας, που τελικά οδηγεί στο θάνατο τη νεαρή Βανθούλα. Και στις δυο περιπτώσεις ο θάνατος είναι αυτός που θα επιφέρει την κάθαρση και την αποκατάσταση των διαταραχθισών ισορροπιών.

Οι παρατηρήσεις αυτές, αν και ξεκινούν από λογοτεχνικά ερεθίσματα, πάντως μας οδηγούν στη σκέψη ότι στα τέλη του 19ου, αρχές του 20ου αιώνα, είμαστε ακόμη αρκετά μακριά από την εποχή που και οι γυναίκες θα αποτελέσουν μέρος των στατιστικών που αφορούν την ελληνική μετανάστευση, κάτι που θα συμβεί βέβαια αναπόφευκτα αργότερα, προϊόντος του 20ού αιώνα και μετά από εθνικές συμφορές, που θα επιφέρουν βίαιες μετατοπίσεις πληθυσμών.

Βιβλιογραφία

- Άγρας Τ. (1979) Πώς βλέπομε σήμερα τον Παπαδιαμάντη, στο: *Α Παπαδιαμάντης, Είκοσι κείμενα για τη ζωή και το έργο του*, Αθήνα, Εκδόσεις των Φίλων.
- Βλαχογιάννης Γ. (1938) Ένας άγραφος γυναικείος νόμος και η Φόνισσα του Παπαδιαμάντη, στο: *Νέα Εστία*, 23.
- Δημαράς Κ. Θ. (1972) *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, Πέμπτη έκδοση, Ίκαρος.
- Δημητρακόπουλος Φ. Α.-Γ., Χριστοδούλου Α. (1994) *Φύλλα Εσκορπισμένα*, στο: *Τα παπαδιαμαντικά αυτόγραφα γνωστά και άγνωστα κείμενα*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Αθήνα*, Εκδοτική Αθηνών, Τόμ. ΙΔ' (84-5).
- Καρζής Θ. (1993) *Η Γυναίκα στον 20ό αι.*, Αθήνα, Φιλιππότης.
- Μηλιώνης Χ. (1996) Παπαδιαμάντης και Ηθογραφία ή Ηθογραφίας Αναίρεσις, στο: *Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου για τον Α. Παπαδιαμάντη*, Εταιρεία Ευβοικών Σπουδών, Αθήνα, Δόμος.
- Μπαλούμης Ε. (χ.χ.) *Ηθογραφικό διήγημα Κοινωνικοστορική προσέγγιση*, Αθήνα, Μπούρα.
- Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ηλίου*, Τόμ. 13, (404 κ.ε.) Αθήνα
- Παπαδιαμάντης Α. Οι παραπομπές στα έργα του Παπαδιαμάντη αναφέρονται στα Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη Άπαντα, Τα μέχρι του Θανάτου του δημοσιευθέντα, Σεφερλής, Τόμοι Α,Β,Γ, Επιμέλεια Ένης Βέη-Σεφερλή.
- Πορταρίτου Β. (1982) Η μετανάστευση, στο: *Ελλάδα: Ιστορία και πολιτισμός*, 8 Θεσσαλονίκη.
- Τσουκαλάς Κ. (1976) *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Αθήνα.
- Χασιώτης Κ. Ι. (1993) *Επισκόπηση της Ιστορίας της Νεοελληνικής Διασποράς*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας.
- Ψυχογιός Δ. Κ. (1986) Συμβολή στη μελέτη των δημογραφικών φαινομένων του 19ου αιώνα, ΕΚΕ, 63.



Η διαχρονική παρουσία των ομογενειακών ΜΜΕ στην Αυστραλία

Ben Petre

1. Εισαγωγή

Τα ομογενειακά μέσα ενημέρωσης της Αυστραλίας συμπληρώνουν, το έτος 2003, 90 χρόνια ζωής (Μουρίκης 2003). Πολύπλευρη και ζωντανή έκφραση του βίου των Ελλήνων μεταναστών, ως παλαιότερο μέσο ο Τύπος αποτελεί αντικείμενο συστηματικής μελέτης εδώ και τουλάχιστον τριανταπέντε χρόνια. Καταγραφή της ιστορίας επιμέρους τίτλων, ανθρώπων του Τύπου αλλά και του ραδιοφώνου γίνεται σε πλήθος μελετών (Gilson and Zubrzycki 1967· Dugdale 1979· Αρβανίτης 1984· Burke 1989· Kanarakis 1989, 1992, 1993· Καναράκης 1989 κ.α.) και στην εξαιρετικά χρήσιμη συγκεντρωτική έκδοση του Γιώργου Καναράκη (Καναράκης 2000).

Σκοπός μας στην παρούσα εισήγηση είναι να σκιαγραφήσουμε τη γενικότερη πορεία των ομογενειακών μέσων ενημέρωσης στην Αυστραλία σε συνάρτηση με την πληθυσμιακή εξέλιξη των ελληνικών παροικιών¹ και την εκάστοτε κυβερνητική πολιτική της χώρας υποδοχής απέναντι στους μετανάστες. Με έμφαση στον Τύπο, θα αναφερθούμε στη συνέχεια στις ραδιοφωνικές εκπομπές, την τηλεόραση και την εμφάνιση σελίδων ομογενειακού ενδιαφέροντος στο Διαδίκτυο, επιχειρώντας να θίξουμε τα σημαντικότερα ποιοτικά ζητήματα.

2. Ο Τύπος

2.1. Επιγραμματικά ιστορικά στοιχεία

Η οποιαδήποτε αναφορά στην ιστορία του ομογενειακού Τύπου Αυστραλίας αναπόφευκτα αποτελεί υποσημείωση στο τεράστιο επιστημονικό έργο του Γιώργου Καναράκη, Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Charles Sturt της Νέας Νότιας Ουαλίας, ο οποίος έχει δημοσιεύσει σειρά άρθρων και μελετών πάνω σε πολλές πτυχές του θέματος (Καναράκης 2000: 186, 191). Η δική μας συμβολή συνίσταται στην επιγραμματική κάλυψη βασικών μεγεθών και τάσεων, και την αξιοποίηση ορισμένων στοιχείων που προκύπτουν από μια σειρά συνεντεύξεων με εκδότες, δημοσιογράφους και ένα ποιοτικό-περιπτωσιολογικό δείγμα του υποψήφιου αναγνωστικού κοινού (Petre 1995).

2.1.1. Προπολεμική περίοδος

Η ιστορία του ελληνικού Τύπου στην Αυστραλία ξεκίνησε στις 6 Ιουνίου 1913, με την έκδοση στη Μελβούρνη της εβδομαδιαίας εφημερίδας *Αυστραλία* (Καναράκης 2000: 25, 53-57). Στα χρόνια που μεσολάβησαν μέχρι σήμερα, ο έλεγχος του συγκεκριμένου τίτλου πέρασε από τον έναν ιδιοκτήτη στον άλλον, για να καταλήξει το 2000 ως έκδοση της Αρχιεπισκοπής Αυστραλίας υπό τον τίτλο *Βήμα της Εκκλησίας* (Μουρίκης 2003). Πρόκειται για

¹ Για μακροκοινωνικά δεδομένα και μια σύντομη επισκόπηση της ελληνικής παρουσίας στην Αυστραλία με ενδεικτική βιβλιογραφία, βλ. D.I.M.A. (2000).



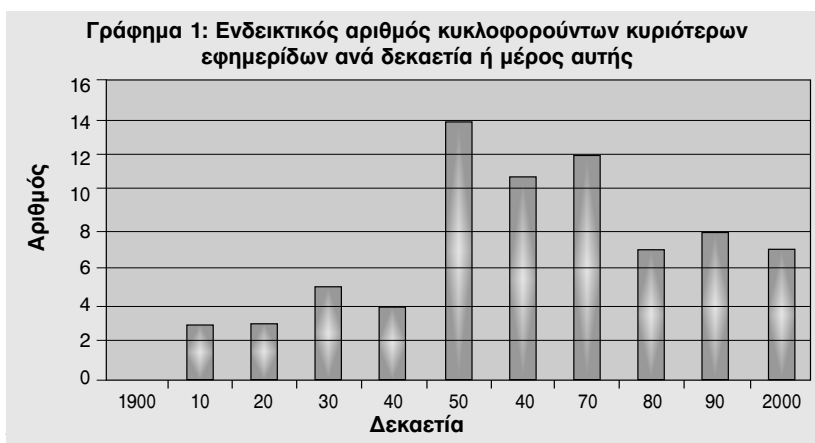
μια από τις μακροβιότερες εφημερίδες του εθνικού Τύπου Αυστραλίας.

Μέχρι την κήρυξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου εκδόθηκαν άλλες επτά εφημερίδες, στη Μελβούρνη, το Συδνεύ και την Αδελαΐδα, με εκδότες και δημοσιογράφους κυρίως ανθρώπους υψηλού μορφωτικού επιπέδου. Αντίθετα με τον ομογενειακό Τύπο των Ηνωμένων Πολιτειών, το επίκεντρο του ενδιαφέροντος αυτή την περίοδο δεν στρεφόταν γύρω από τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα (Καναράκης 2000: 133). Τούτο οφείλεται εν μέρει στη δυσκολία άντλησης ειδήσεων από την πατρίδα λόγω απόστασης (Αρβανίτης 1984: 35-6), αλλά και στη ζωνρή διαμάχη που ξέσπασε με την άφιξη του πρώτου Μητροπολίτη Αυστραλίας το 1924². Προς απογοήτευση μιας τουλάχιστον μερίδας του αναγνωστικού κοινού στο δικό μας δείγμα, η συνεχιζόμενη αντιπαράθεση παραμένει ανεξάντλητη πηγή αρθρογραφίας στις εφημερίδες (βλ. π.χ. *Νέος Κόσμος* 26-6-2003: «Ο ειλικρινής διάλογος θα λύσει το εκκλησιαστικό»).

Με την επιβολή νομοθετικής ρύθμισης το 1934, το κύριο άρθρο των εθνικών εφημερίδων στην Αυστραλία συνοδευόταν υποχρεωτικά από αγγλική μετάφραση, ενώ το 25% του συνόλου έπρεπε να είναι στην αγγλική γλώσσα. Μέχρι να καταργηθεί το μέτρο το 1956, το αγγλόγλωσσο περιεχόμενο περιοριζόταν κυρίως σε απλά μαθήματα αγγλικών ή λογοτεχνικές στήλες (Καναράκης 2000: 40, 102), και όχι πάντως σε προσπάθειες προσέγγισης της δεύτερης γενιάς.

2.1.2. Μεταπολεμική περίοδος

Η πραγματική άνθιση του ομογενειακού Τύπου συνέπεσε, όπως είναι λογικό άλλωστε, με την μαζική άφιξη ελληνόφωνων μεταναστών τη δεκαετία του 1950. Στο γράφημα 1³ απεικονίζεται αυτή η γενικότερη τάση. Τα στοιχεία παρατίθενται μόνο ενδεικτικά, και με την επιφύλαξη ότι αναφέρονται αποκλειστικά στους κυριότερους τίτλους γενικού ενδιαφέροντος που μνημονεύονται στη σχετική βιβλιογραφία. Δεν συμπεριλαμβάνουν, για παράδειγμα, τα περιοδικά ή τις αθλητικές εφημερίδες. Αν συμπεριληφθούν και αυτά, ο συνολικός αριθμός εκδοθέντων τίτλων είναι πολύ υψηλότερος, ξεπερνώντας τους 110 (Καναράκης 2000: 105). Δυστυχώς, απ' όσο ξέρουμε πλήρης κατάλογος όλων των εμφανισθέντων τίτλων μαζί με τις χρονολογίες κυκλοφορίας τους δεν έχει ακόμη δημοσιευθεί.



Από

η Ελλη-

² Για την εξέλιξη της διαμάχης βλ. Tsingris 1984, Tsingris 2002.

³ Πηγές: Αρβανίτης 1984_ Καναράκης 1989, 2000. Για τις δυσκολίες συστηματικής συλλογής στοιχείων, αλλά και τις ελπίδες αξιοποίησης των αρχείων στα ερευνητικά κέντρα των πανεπιστημίων La Trobe και RMIT, βλ. Καναράκης (2000: 23). Σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση αυτή είναι η δημιουργία των ηλεκτρονικών αρχείων στο Εθνικό Κέντρο Ελληνικών Μελετών και Έρευνας στη Μελβούρνη (www.latrobe.edu.au/nhc) και η συνεργασία του ίδιου κέντρου με το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών στην Αθήνα για την καταγραφή των ελληνόφωνων μέσων ενημέρωσης της Αυστραλίας.



νική Φωνή της Μελβούρνης, που κυκλοφόρησαν λιγότερα από ένα χρόνο ενώ άλλες (π.χ. ο Νέος Κόσμος, επίσης της Μελβούρνης) εκδίδονται μέχρι σήμερα. Οι επτά ευρείας κυκλοφορίας γενικού ενδιαφέροντος εφημερίδες που έχουμε υπ' όψη μας, εκδίδονται στο Σύδνεϋ (Ο Κόσμος, Ο Ελληνικός Κήρυκας [η μόνη ημερήσια]), στο Περθ (Ο Ελληνισμός), στην Αδελαΐδα (Το Παροικιακό Βήμα) και στη Μελβούρνη (Νέος Κόσμος, Νέα Ελλάδα, Τα Νέα).

Σε αντίθεση με την προπολεμική περίοδο, ενεργή συμμετοχή ως εκδότες και δημοσιογράφοι είχαν και εξακολουθούν να έχουν και άνθρωποι περιορισμένης σχολικής εκπαίδευσης. Χαρακτηριστική είναι η διήγηση ενός παλαιμάχου δημοσιογράφου:

«Στην αρχή ήμουν λιμενεργάτης στο Σύδνεϋ, για κάμποσα χρόνια και είχα πολύ ελεύθερο χρόνο [...] και σιγά-σιγά εθελοντικά αρχίσαμε μερικοί, δυο-τρία άτομα, και γράφαμε κανένα κομματάκι [...] και μ' όλο που οι γραμματικές μου γνώσεις ήταν ελάχιστες – δεν τελείωσα ούτε το δημοτικό – εντούτοις κόλλησα σιγά-σιγά στην εφημερίδα και από το 1960 με '61 ήμουν τακτικός συνεργάτης της εφημερίδας στο Σύδνεϋ, και από το 1966 είμαι μόνιμα εδώ.»

Όπως είδαμε πιο πάνω, στην περίπτωση της πρώτης εφημερίδας, αλλά και μέχρι πρόσφατα αρκετοί τίτλοι ήταν προϊόν ενός ατόμου ή μιας οικογένειας. Πέρα από ονειροπόλους που προσδοκούσαν σε εύκολα κέρδη, υπήρχαν άνθρωποι που ήξεραν από την πρώτη στιγμή τα προβλήματα, κυρίως οικονομικής φύσεως, που θα αντιμετώπιζαν. Ενδεικτική είναι η μαρτυρία ενός επιχειρηματία και πολιτευτή, ο οποίος γράφει για την απόφασή του να κυκλοφορήσει εφημερίδα:

«Την 1η Ιουλίου του 1985 λοιπόν, όταν αποφάσισα να εκδώσω το πρώτο φύλλο του Νέου Πυρσού, ήμουν ακριβώς στην ανεξάρτητη οικονομική θέση να μην περιμένω να ζήσω από την εφημερίδα και να απαιτώ και να «γλείφω» για να πάρω κάποια διαφήμιση να πληρώσω το τυπογραφείο» (Κουρής 1998: 7).

Σήμερα όμως το ιδιοκτησιακό καθεστώς των εφημερίδων στη Βικτώρια και τη Νέα Νότια Ουαλία βρίσκεται συγκεντρωμένο στα χέρια δυο-τριών μεγάλων εταιρειών, δύο στη Μελβούρνη και μια στο Σύδνεϋ. Παρά την φαινομενική ευρωστία που εξασφαλίζεται μέσω αυτού του είδους συγκεντρωτισμού, αρθρογράφοι και στα δυο συγκροτήματα εμπλέκονται πέρα από το ρεπορτάζ και τη μετάφραση σε άλλα στάδια παραγωγής της εφημερίδας, όπως μας εξήγησε μια δημοσιογράφος:

«Βλέπεις εμείς εδώ οι δημοσιογράφοι είμαστε σαν τους πολυτεχνίτες. Εγώ [...] αρθρογραφώ, παίρνω διαφημίσεις, κάνω αφιερώματα, γράφω τα κύρια άρθρα, επιβλέπω τις διαφημίσεις, επιβλέπω τη σελιδοποίηση [...] είναι φυσικό ότι δεν μπορώ στη δημοσιογραφία να αφιερώσω το χρόνο που θα ήθελα να αφιερώσω.»

Επιπλέον, σύμφωνα με πρόσφατο δημοσίευμα αυστραλιανής εφημερίδας (Day 2003), το συγκρότημα του Σύδνεϋ φέρεται να βρίσκεται σε οικονομικά δυσχερή θέση, εν μέρει εξαιτίας μιας δικαστικής διαμάχης για τα στοιχεία κυκλοφορίας των εθνοτικών εφημερίδων στην Αυστραλία. Το 1993 ο Τάμης εκτίμησε τη συνολική κυκλοφορία των ομογενειακών εφημερίδων στα 40.000 φύλλα ανά έκδοση (Tamis 1993: 19), ενώ παλαιμάχος δημοσιογράφος της Μελβούρνης θεωρεί ότι σήμερα δεν ξεπερνούν τα 30.000 (Αλφρέδος Κουρής, προσωπική επικοινωνία).

2.2. Περιεχόμενο και αναγνωστικό κοινό

2.2.1. Ειδησεογραφία

Κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, με τη βελτίωση των επικοινωνιών αλλά και τη δίψα των νεοφερμένων για νέα από την Ελλάδα, ο χώρος που αφιερωνόταν στη σχετική ειδησεογραφία αυξήθηκε σημαντικά. Επίσης, πράκτορας του Αθηναϊκού Τύπου που έκανε διανομές σε όλη την Αυστραλία μας πληροφόρησε ότι στα μέσα της δεκαετίας του '60, ο αριθμός των αθηναϊκών εφημερίδων που εισαγόταν άγγιζε τα 30.000 φύλλα την εβδομάδα, ενώ τριάντα χρόνια αργότερα είχε συρρικνωθεί στα 2.500.

Ακόμη και όταν κατά τη δεκαετία του 1970 πολλοί ομογενείς εγκατέλειψαν οριστικά το



«όνειρο της επιστροφής» και πολιτογραφήθηκαν Αυστραλοί πολίτες, το περιεχόμενο του Τύπου δεν μεταβλήθηκε τόσο γρήγορα όσο ίσως θα περίμενε κανείς. Δυο ξεχωριστές αναλύσεις περιεχομένου σε εφημερίδες του έτους 1982 (Αρβανίτης 1984, Τenezakis 1984) έδειξαν ότι τριάντα χρόνια μετά την αρχή της μαζικής μετανάστευσης, τα νέα από την Ελλάδα εξακολουθούσαν να καταλαμβάνουν περισσότερο χώρο από οποιαδήποτε άλλη ειδησεογραφική κατηγορία. Εδώ θα πρέπει να λάβουμε υπ' όψη δυο τουλάχιστον παράγοντες: την έλλειψη, ιδίως τα πρώτα χρόνια, ικανού αριθμού ατόμων με τις κατάλληλες γνώσεις αγγλικών και διαθέσιμο χρόνο για να κάνουν ρεπορτάζ για θέματα αυστραλιανά ή έστω μεταφράσεις από τον αγγλόγλωσσο Τύπο, και δεύτερον, την ευκολία αναπαραγωγής υλικού από τον ομογενειακό Τύπο το 1962 (Tamis 1988: 531). Η πρακτική αυτή διατηρείται μέχρι σήμερα, και μάλιστα διευκολύνεται με την ηλεκτρονική υπαρπαγή ειδήσεων από το Διαδίκτυο.

Πάντως, η ολοένα και πιο ενεργή συμμετοχή των ομογενών στα πολιτικά πράγματα της Αυστραλίας –με τη σταδιακή αύξηση του αριθμού βουλευτών ελληνικής καταγωγής σε πολιτειακό και ομοσπονδιακό επίπεδο, αρχής γενομένης το 1977 (Dollis 1993) δεν ήταν δυνατόν να αφήσει ανεπηρέαστο τον Τύπο. Ιδού τι μας δήλωσε αρχισυντάκτης εφημερίδας της Μελβούρνης το 1994:

«Οι μετανάστες εδώ τώρα στη μεγάλη, συντριπτική πλειοψηφία ζούνε την εδώ ζωή [...] αν θέλουμε να εκφράζει κατά κάποιον τρόπο η εφημερίδα τους αναγνώστες και την παροικία, πρέπει να δίνεται η έμφαση στα ντόπια θέματα».

Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι η σημερινή ηλεκτρονική έκδοση του Νέου Κόσμου στο Διαδίκτυο διαιρείται σε έξι ειδησεογραφικές υποκατηγορίες (ομογένεια, Αυστραλία, κόσμος, αθλητικά, ψυχαγωγία, απόψεις), καμιά από τις οποίες δεν είναι αφιερωμένη αποκλειστικά στα τεκταινόμενα στην Ελλάδα.

Με την εδραίωση λίγων ισχυρών τίτλων που κατάφεραν να επιβιώσουν μέχρι σήμερα, η πολιτική απόχρωση των εφημερίδων και οι μεταξύ τους ιδεολογικές διαφορές μετριασθήκαν αισθητά σε όλους τους τομείς, ακόμη και στις αναδημοσιεύσεις. Έτσι, ενώ ο ιδρυτικός πυρήνας της εφημερίδας *Νέου Κόσμου* προήλθε από το χώρο της Κομμουνιστικής Αριστεράς, δημοσιογράφος με πολύχρονη πείρα μας δήλωσε ότι:

«Από το 1957 και μετά [έτος ίδρυσης της εφημερίδας], θα συναντήσεις το Νέο Κόσμο να έχει άρθρα αυτούσια όπως ήτανε από την Αυγή των Αθηνών. Σήμερα όμως με άνεση κόβουμε άρθρα για παράδειγμα από την Καθημερινή, που δεν θα τολμούσαμε ποτέ να το κάνουμε τότε.»

Για τα ζητήματα της Αυστραλίας, η επικράτηση της πολιτικής του πολυπολιτισμού από τις αρχές της δεκαετίας του '70 ώθησε τις εφημερίδες να εκφράζονται πιο ελεύθερα για την πολιτική στη θετή τους πατρίδα (Kanarakis 1992: 121). Σημερινός συντάκτης του *Νέου Κόσμου* δήλωσε πρόσφατα ότι δεν υπαγορεύει συγκεκριμένη γραμμή στους αναγνώστες εν όψει εκλογών (Schwartz 2002), αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι οι ομογενειακές εφημερίδες συμπλέουν πάντα με την πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης⁴.

Πέρα από ρεπορτάζ των ομογενών δημοσιογράφων, συχνά δημοσιεύονται μεταφράσεις από μεγάλη κυκλοφορία αγγλόγλωσσες εφημερίδες της Αυστραλίας. Το γεγονός αυτό αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα στην προσέλκυση αναγνωστών της δεύτερης γενιάς. Έτσι, υποψήφιος αναγνώστης στο δείγμα μας που γεννήθηκε στην Αυστραλία δήλωσε απογοητευμένα:

«δεν πιστεύω ότι είναι αληθινή δημοσιογραφία, με την πραγματική έννοια, διότι λείπει η ανάλυση. Κατά μεγάλο μέρος είναι απλώς «ψαλίδι» ή μεταφράσεις... και για μένα που διαβάζω την Age [μεγάλη εφημερίδα της Μελβούρνης] μου

⁴ Γλαφυρό παράδειγμα αποτελεί η έντονα επικριτική στάση του *Νέου Κόσμου* απέναντι στην αποστολή Αυστραλιανών στρατευμάτων στο Ιράκ (βλ. ενδεικτικά *Απόψεις* στα φύλλα 20-03-2003, 24-03-2003, 27-03-2003).



είναι φανερό και ξέρω ακριβώς από πού πήραν το υλικό».

Επίσης, η επικρατούσα αντίληψη ότι δίνεται υπερβολική έμφαση σε ειδησεογραφία από την Ελλάδα οδήγησε άλλο άτομο της δεύτερης γενιάς στο συμπέρασμα ότι το περιεχόμενο των εφημερίδων καθορίζεται αποκλειστικά από τις ανάγκες και προτιμήσεις της πρώτης γενιάς.

Την άποψη αυτή συμμερίζονται και ερευνητές -μιλώντας σε ημερίδα για τον παροικιακό Τύπο το 1993, ο Burke σημείωσε ότι «η αυστραλιανή πλευρά της ελληνο-αυστραλιανής πραγματικότητας αγνοείται» (Burke 1993: 12), ενώ κατά τη δήλωση δημοσιογράφου ο Τύπος «απευθύνεται κατά 90% στην πρώτη γενιά, καθαρά σε γεννημένους στην Ελλάδα».

Οι παραπάνω παρατηρήσεις οδηγούν αναπόφευκτα σε συζήτηση της σχέσης των ομογενών δεύτερης γενιάς με τον Τύπο και τα υπόλοιπα ΜΜΕ. Το θέμα έχει εξετάσει ο Tamis (1985: 44-50, 1986: 85-87, 1993: 19-20), ο Burke (1989, 1993) και ο Καναράκης (2000, ιδ. 49-50 και αλλού), ενώ τα τελευταία χρόνια υπήρξε αντικείμενο τουλάχιστον δύο συναντήσεων στην Αυστραλία (τον Ιούλιο του 2000 στο Συνέδριο Λειτουργιών Ομογενειακών ΜΜΕ στο Σύδνεϋ, και το Σεπτέμβριο του 2002 στα πλαίσια του Συνεδρίου ΣΑΕ Ωκεανίας στη Μελβούρνη).

Από την ανάλυση δείγματος 1311 ομογενών ερωτηθέντων, στα μέσα της δεκαετίας του 1980 ο Τάμης διαπίστωσε ότι η απώλεια αναγνωστών από την πρώτη στη δεύτερη γενιά βρισκόταν στο 36%, ποσοστό πολύ υψηλότερο του 9% που ίσχυε για την απώλεια ομιλούντων της ελληνικής, πράγμα που απέδωσε στην αδυναμία του Τύπου να «εντυπωσιάσει τους αυστραλογεννημένους» (Tamis 1985: 46). Η άποψη αυτή είναι απόλυτα σύμφωνη με τα δικά μας ευρήματα στο προαναφερθέν περιπτωσιολογικό δείγμα: από τα 18 άτομα της δεύτερης γενιάς που ερωτήθηκαν, προέκυψε ότι μόνο τα 8 διάβαζαν τακτικά έστω μια παροικιακή εφημερίδα. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι 4 άτομα που έδωσαν απολυτήριες εξετάσεις στα νέα ελληνικά και 1 που συνέχισε τις σπουδές αυτές και στο πανεπιστήμιο δεν διάβαζαν τον ομογενειακό Τύπο. Αντίθετα με την πρώτη γενιά, το φάσμα των ομογενειακών εφημερίδων που διάβαζαν ή ξεφύλλιζαν οι αυστραλογεννημένοι περιοριζόταν στους δύο μεγάλης κυκλοφορίας τίτλους της Μελβούρνης, το δισεβδομαδιαίο *Νέο Κόσμο* και την εβδομαδιαία *Νέα Ελλάδα* του ίδιου συγκροτήματος. Είναι φανερό λοιπόν ότι τουλάχιστον μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ο Τύπος δεν κατάφερε να κεντρίσει το ενδιαφέρον της δεύτερης γενιάς σε ικανοποιητικό βαθμό.

2.2.2. Γλώσσα

Πέρα από τις συχνές αναφορές στην προβλεπόμενη επέλαση των αγγλικών, κατά τα πρότυπα των Η.Π.Α. και του Καναδά, η γλώσσα του παροικιακού Τύπου Αυστραλίας είναι από τις λιγότερο μελετημένες πλευρές του. Υπάρχουν μόνο κάποιες σποραδικές αναφορές στη σχετική βιβλιογραφία, και μια ενδιαφέρουσα αναφορά στο «δαίμονα του τυπογραφείου» σε πρόσφατη μελέτη (Καναράκης 2000: 52-53).

2.2.2.1. Ελληνικά

Σχετικά με τη σημερινή χρήση της γλώσσας, διαπιστώνει κανείς ότι στο καθαρά ειδησεογραφικό τμήμα των εφημερίδων, συμβαδίζει εν γένει με τη νόρμα της γενέτειρας. Εδώ επιδρούν τρεις τουλάχιστον παράγοντες –η αναπαραγωγή υλικού από αθηναϊκές εφημερίδες, η συνειδητή αποφυγή από τους δημοσιογράφους της χρήσης λεκτικών δανείων και άλλων στοιχείων της προφορικής γλώσσας όπως έχει διαμορφωθεί στην Αυστραλία, και ο άγρυπνος έλεγχος που ασκείται από γλωσσικά συντηρητική μερίδα του αναγνωστικού κοινού (βλ. Petre 1995: 36, 194). Άλλωστε η συχνή επαφή με τη γραπτή και προφορική γλώσσα των Αθηναϊκών ΜΜΕ ασκεί και αυτή κάποια επιρροή. Όπως μας δήλωσε ένας δημοσιογράφος:

«Πάντως αυτό [η χρήση λεκτικών δανείων] δε γίνεται σε ακραίο βαθμό, γιατί τη λέξη κάρο [σε ευρεία προφορική χρήση με την έννοια «αυτοκίνητο»] για παράδειγμα δεν την έχω δει ποτέ σε εφημερίδα γραμμένη [...] Διαστρεβλωμένες ή



μάλλον ελληνοποιημένες αγγλικές λέξεις δεν τις χρησιμοποιεί [ο Τύπος.]»

Η επίδραση των αγγλικών είναι σαφώς εντονότερη στις αγγελίες, όπου κυριαρχεί η ανάγκη για επικοινωνία με τους υποψήφιους πελάτες. Κατά άλλο δημοσιογράφο, ιδίως στην περίπτωση λεξιλογίου που σχετίζεται με επαγγελματικές δραστηριότητες, η εξήγηση είναι απλή:

«Ελάχιστοι θα καταλάβουνε τώρα εάν βάλεις τον panel beater φανοποιοί. [...] δεν είχανε καμία σχέση μέχρι που ήρθαν στην Αυστραλία μ' ένα σωρό τέτοιες λέξεις ή υπηρεσίες. Δηλαδή το *taxation* θα είναι καινούργιο γι' αυτούς, αυτοί δεν είχανε σχέση με εφορία στην Ελλάδα, δεν ξέρανε ουσιαστικά τι σημαίνει εφορία».

Έτσι, ενώ η ανάγνωση της ειδησεογραφικού τμήματος των εφημερίδων δεν θα παρουσίαζε δυσκολίες σε έναν υποτιθέμενο νεοαφιχθέντα μετανάστη από την Ελλάδα με μηδαμινές γνώσεις αγγλικών, η γλώσσα των αγγελιών σίγουρα θα του προκαλούσε ορισμένες απορίες.

2.2.2.2. Αγγλικά

Ενώ πριν από 8 χρόνια σχεδόν το σύνολο των δημοσιογράφων στο δείγμα μας προέβλεψε τη σταδιακή κυριαρχία των αγγλικών στον παροικιακό Τύπο, καμιά σημαντική αλλαγή προς αυτή τη κατεύθυνση δεν έχει ακόμη σημειωθεί. Στην Αυστραλία του σήμερα η γενικότερη τάση είναι να συμπεριλαμβάνεται ξεχωριστό αγγλόγλωσσο ένθετο μέσα στην εφημερίδα –αντίθετα με την πρακτική στις Η.Π.Α. και τον Καναδά, δεν βλέπουμε άρθρα στα ελληνικά με παράλληλη αγγλική μετάφραση στην ίδια σελίδα (π.χ. η *Σκυτάλη - Relay*, μηνιαία έκδοση της δεκαετίας του 1990 με έδρα το Τορόντο).

Για να σκιαγραφήσουμε την πορεία των αγγλικών στον Τύπο, θα αναφερθούμε σ' ένα μεγάλης κυκλοφορίας εντύπου, τον *Νέο Κόσμο*, δισεβδομαδιαία εφημερίδα της Μελβούρνης που ιδρύθηκε το 1957. Όπως είπαμε, η πρώτη συνειδητή προσπάθεια προσέγγισης της δεύτερης γενιάς μέσα από τα αγγλικά έγινε τη δεκαετία του 1960, με τη δημιουργία της *Greek-Australian Column (Ελληνοαυστραλιανής Στήλης)* τον Οκτώβριο του 1966. Κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής χούντας στην Ελλάδα η στήλη πήρε το όνομα *As Zorba sees it (Όπως τα βλέπει ο Ζορμπάς)* και είχε έντονο πολιτικό χαρακτήρα. Το Νοέμβριο του 1976 πήρε τη μορφή ένθετου μιας σελίδας μεγάλου σχήματος με τίτλο *New Generation (Νέα Γενιά)*, που εμφανιζόταν κάθε δεύτερη Δευτέρα, ενώ από το 1992 βγαίνει μια φορά την εβδομάδα, με αρχικό επιμελητή τον πρώτο αγγλόγλωσσο δημοσιογράφο πλήρους απασχόλησης στον παροικιακό Τύπο. Μέχρι τον Αύγουστο του 1994 είχε φτάσει τις δώδεκα σελίδες σχήματος ταμπλόιντ, όποτε και πάλι μετονομάστηκε, αυτή τη φορά σε *Neos Kosmos – English Section (Νέος Κόσμος – Αγγλικό Τμήμα)*, σε αναγνώριση της ωρίμανσης της δεύτερης γενιάς. Σήμερα λέγεται *Neos Kosmos – English Edition (Νέος Κόσμος – Αγγλική Έκδοση)*, και από το Δεκέμβριο του 2001 αρχειοθετείται και στο Διαδίκτυο μαζί με το κυρίαρχο ελληνόγλωσσο έντυπο. Παρά τον τίτλο του, στην ουσία δεν πρόκειται για περιληπτική μεταφρασμένη έκδοση του ελληνόγλωσσου περιεχομένου, αφού η ύλη του είναι εντελώς διαφορετική. Απευθύνεται σαφώς στους νέους, και περιλαμβάνει πολιτικά ουδέτερα άρθρα και σχόλια ελληνικού και ομογενειακού ενδιαφέροντος που δεν εμφανίζονται στον αγγλόγλωσσο Τύπο της Αυστραλίας. Ενδεικτικό της τωρινής επιλογής θεμάτων είναι το γεγονός ότι το αθλητικό τμήμα ασχολείται κυρίως με το ποδόσφαιρο στην Ελλάδα και την Αυστραλία, και όχι συστηματικά με τα δημοφιλέστερα αθλήματα της Αυστραλίας, λ.χ. το κρίκετ ή το ράγκμπι.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμη και σχετικά πρόσφατες προσπάθειες ανάλογου είδους εγκαταλείφθηκαν. Σχολιάζοντας την απόφαση της μελβουρνιώτικης εφημερίδας *Ελληνικός Κόσμος (1990-1995)* να καταργήσει το βραχύβιο αγγλόγλωσσο ένθετο *Young Hellene (Νέος Έλληνας)*, ο τότε αρχισυντάκτης είπε:

«Εν πάση περιπτώσει το παιδί που θέλει να διαβάσει ελληνικά, θέλει να διαβάσει ελληνική εφημερίδα, είτε του βάλεις είτε δεν του βάλεις ένθετο στην αγγλι-



κή γλώσσα, θα την πάρει».

Η άποψη αυτή επιβεβαιώνεται σε κάποιο βαθμό από το εύρημα ότι οι πιο τακτικοί αναγνώστες του αγγλικού ενθέτου στο δείγμα μας ήταν όλοι αναγνώστες του ελληνόγλωσσου περιεχομένου στο κυρίως έντυπο.

Τέλος, σημειώνουμε ότι από όσο ξέρουμε, μέχρι στιγμής έχει εκδοθεί μονάχα μια αμιγώς αγγλόγλωσση εφημερίδα γενικού ενδιαφέροντος στην Αυστραλία –το *Hellenic Times* της Μελβούρνης, που κυκλοφόρησε για περιορισμένο διάστημα το 1994 από εθελοντική συντακτική ομάδα φοιτητών, ενώ η βραχύβια μοίρα διαφόρων αγγλόγλωσσων περιοδικών (Καναράκης 2000: 47-48) δείχνει ότι ακόμη δεν έφτασε η ώρα της μετάβασης του παροικιακού Τύπου στη γλώσσα της χώρας υποδοχής. Στην εποχή της υψηλής τεχνολογίας, η συμπληρωματική φύση αγγλόγλωσσων εντύπων της διασποράς μπορεί να ταιριάζει καλύτερα με την κυκλοφορία τους σε ηλεκτρονική μορφή.

2.3. Γενικά συμπεράσματα

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ο παροικιακός Τύπος Αυστραλίας έχει μια μακρά και πλούσια ιστορία, αλλά εξακολουθεί να είναι μάλλον συντηρητικός ως προς το ειδησεογραφικό του περιεχόμενο, περιορίζοντας έτσι την απήχισή του στους αυστραλογεννημένους. Εάν δεν αλλάξει προσανατολισμό, ο ρόλος του ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα στους ομογενείς θα συρρικνώνεται διαρκώς. Με τα σημερινά πληθυσμιακά και γλωσσικά δεδομένα της ομογένειας Αυστραλίας, σημαντικές αλλαγές θα σημειωθούν αναπόφευκτα τα επόμενα τριάντα χρόνια. Το μέλλον του Τύπου θα εξαρτηθεί από την ικανότητά του να απευθύνεται σε ένα νέο αναγνωστικό κοινό με εντελώς διαφορετικές προσδοκίες και απαιτήσεις από αυτές του σημερινού, είτε αυτές είναι πληροφοριακές, είτε γλωσσικές.

3. Ραδιόφωνο

Αν και η ιστορία του παροικιακού Τύπου έχει καταγραφεί συστηματικά, δεν ισχύει το ίδιο για τα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης. Ο Tamis (1985: 47) μας πληροφορεί ότι στην πολιτεία της Βικτώριας, οι πρώτες εκπομπές ακούστηκαν από το σταθμό 3NE στην επαρχιακή πόλη Wangaratta το 1951. Έξι χρόνια αργότερα υπήρχαν έστω και ποσοδικές εκπομπές στο σταθμό 3XY της Μελβούρνης. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970, όλες οι ανάλογες προσπάθειες φιλοξενούνταν σε ιδιωτικούς σταθμούς, και έπρεπε να καλύψουν τουλάχιστον μέρος των εξόδων τους από διαφημίσεις, το μήκος των οποίων περιοριζόταν νομοθετικά από το 1960 και μετά στις 100 λέξεις μαζί με αγγλική μετάφραση (Ozolins 1993: 53).

Νέα εποχή στα ραδιοφωνικά πράγματα εγκαινιάστηκε το 1975, όταν η Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση πήρε την απόφαση να ιδρύσει τους λεγόμενους ραδιοφωνικούς σταθμούς «ανοιχτής πρόσβασης». Ο κρατικός φορέας ABC παρείχε την υποδομή και τεχνική επιμέλεια, αλλά την ευθύνη για το περιεχόμενο των εκπομπών αναλάμβαναν ομάδες εθελοντών. Παρ' όλο που δεν ιδρύθηκε με αποκλειστικό σκοπό την εξυπηρέτηση των εθνικών μειονοτήτων, ο σταθμός 3ZZ της Μελβούρνης φιλοξενούσε εκπομπές σε πολλές γλώσσες. Η ελληνική ομογένεια έδωσε δυναμικό παρόν από την πρώτη στιγμή (Dugdale 1979), και η απόφαση της κυβέρνησης Fraser να κλείσει το σταθμό το 1977 οδήγησε σε καυστικά σχόλια στον παροικιακό Τύπο. Η κίνηση αυτή εξόργισε πολλούς επειδή οι δύο νεοϊδρυθέντες λεγόμενοι «εθνοτικοί» σταθμοί (ο 2EA στο Σύδνεϊ και ο 3EA στη Μελβούρνη) λειτουργούσαν υπό στενότερο κρατικό έλεγχο. Οι σταθμοί αυτοί άρχισαν να εκπέμπουν στα μεσαία κύματα σε πειραματική βάση τον Ιούνιο του 1975 με σκοπό τη διάδοση πληροφοριών εγκατάστασης και διαβίωσης προς τους μετανάστες. Την ίδια εποχή μια μικρή ομάδα εθελοντών από το 3ZZ μεταφέρθηκε σε άλλο σταθμό ανοιχτής πρόσβασης, το 3CR, απ' όπου συνέχισε να παράγει ελληνόγλωσσες εκπομπές με έντονη πολιτική χροιά (Ozolins 1993: 121-126). Έτσι, από τις αρχές της δεκαετίας του '70 υπήρχαν δυο βασικοί φορείς ξενόγλωσσων εκπομπών – οι σταθμοί EA και οι ανοιχτής πρόσβασης.

Η κρατικά επιχορηγούμενη υπηρεσία SBS ανέλαβε τον έλεγχο των σταθμών 3EA και 2EA



το 1978, και έκτοτε το δίκτυο κάλυψης έχει επεκταθεί σε όλες τις πολιτείες και επικράτειες της χώρας, ενώ δεύτερη συχνότητα στα FM εγκαινιάστηκε τον Ιούλιο του 1994. Από 5 (συμπεριλαμβανομένης και της ελληνικής) το 1975, ο αριθμός γλωσσών που εκπέμπεται σήμερα ξεπερνά τις 65 (SBS 2003: 107). Ο καταμερισμός ωρών γίνεται με βάση τη συγκριτική αριθμητική ισχύ της κάθε μειονότητας και την ανάγκη της για πληροφόρηση στη μητρική γλώσσα, με υψηλότερη προτεραιότητα να δίνεται σε νεοαφιχθείσες πληθυσμιακές ομάδες.

Παράλληλα έχουν πληθύνει οι σταθμοί ανοιχτής πρόσβασης, οι οποίοι πλέον αριθμούν 104, και εκπέμπουν συνολικά 1700 ώρες σε 100 γλώσσες (N.E.M.B.C. 2003). Εδώ ο καταμερισμός γίνεται με βάση τον αριθμό συνδρομητών σε κάθε γλωσσική ή άλλη ομάδα. Παραδοσιακά οι ελληνικές ομάδες έχουν πολλούς συνδρομητές, και έτσι ο αριθμός ωρών που ελέγχουν είναι ιδιαίτερα υψηλός⁵.

Στις αρχές τις δεκαετίας του 1990 έγινε μια προσπάθεια από ορισμένους εκδότες και επιχειρηματίες για τη δημιουργία ενός τρίτου ιδιωτικού φορέα ραδιοφωνικών εκπομπών, με τους λεγόμενους «συνδρομητικούς» σταθμούς κωδικοποιημένης συχνότητας. Ένα χρόνο μετά την έναρξη λειτουργίας τους στη Μελβούρνη και το Σύνδευ, ο Τάμης εκτίμησε ότι υπήρχαν 8000 συνδρομητές (Tamis 1993: 19). Η ανάγκη ύπαρξης τέτοιων σταθμών ξεπεράστηκε με την εμφάνιση των σταθμών 24ωρης λειτουργίας σε ανοιχτή συχνότητα, αρχής γενομένης το Νοέμβριο του 1994 με το σταθμό 3XY στη Μελβούρνη. Από την έρευνα που κάναμε στο Διαδίκτυο, προέκυψε ότι έκτοτε έχουν ιδρυθεί τουλάχιστον άλλοι έξι τέτοιοι σταθμοί σε τέσσερις πολιτείες, εκτινάσσοντας το συνολικό αριθμό ωρών ελληνόγλωσσου ραδιοφώνου σε δυσθεώρητα ύψη:

Πίνακας 1: Ραδιοφωνικοί σταθμοί που εκπέμπουν ελληνόφωνες εκπομπές στην Αυστραλία ανά πολιτεία/επικράτεια⁶								
Πολιτεία/επικράτεια	N.N.O.	ΒΙΚ.	N.A.	Δ.Α.	ΚΛΔ.	ΤΑΣ.	Β.Ε.	Ε.Π.Α.
N.E.M.B.C.	13	9	4	1	3	1	1	1
S.B.S.	1	1	1	1	1	1	1	1
Ιδιωτικοί	3	2	1	1	-	-	-	-
Συνολικός αριθμός σταθμών = 48								

Πίνακας 2: Ώρες ελληνόφωνων ραδιοφωνικών εκπομπών την εβδομάδα ανά πολιτεία/επικράτεια								
Πολιτεία/επικράτεια	N.N.O.	ΒΙΚ.	N.A.	Δ.Α.	ΚΛΔ.	ΤΑΣ.	Β.Ε.	Ε.Π.Α.
N.E.M.B.C.	16	18	16	12	14	1	3	4
S.B.S.	14	14	7	7	7	7	7	7
Ιδιωτικοί	504	336	168	168	-	-	-	-
Συνολικός αριθμός ωρών ανά εβδομάδα = 1330								

Αρκεί να σημειώσουμε ότι το 1981 το παναυστραλιανό σύνολο ελληνόγλωσσων εκπο-

⁵ Για την ενεργή συμμετοχή των ελληνόφωνων μεταναστών στους σταθμούς ανοιχτής πρόσβασης και συγκρίσεις με άλλες εθνοτικές ομάδες, βλ. Petre (1994: 181-184).

⁶ Οι πολιτείες και επικράτειες της Αυστραλίας είναι οι εξής: Νέα Νότια Ουαλία (N.N.O.), Βικτώρια (ΒΙΚ.), Νότια Αυστραλία (N.A.), Δυτική Αυστραλία (Δ.Α.), Κοινησλάνδη (ΚΛΔ), Τασμανία (ΤΑΣ), Βόρεια Επικράτεια (Β.Ε.) και Επικράτεια της Πρωτεύουσας Αυστραλίας (Ε.Π.Α.). Πηγές: S.B.S. (2003)_ N.E.M.B.C. (2003). Από προσωπική επικοινωνία με ομογενείς δημοσιογράφους και έρευνα στο Διαδίκτυο συλλέχθηκαν στοιχεία για τους ακόλουθους ιδιωτικούς σταθμούς: ΗΧΩ FM, 3XY (Μελβούρνη)_ Ράδιο Σύμπαν, 2MM, Γαλαξίας (Σύνδευ)_ Ράδιο Ένα (Αδελαΐδα)_ Ελληνική Υπηρεσία Ραδιοφωνίας Δυτικής Αυστραλίας (Περθ).



μπών σε εθνικούς και δημόσιους σταθμούς δεν ξεπερνούσε τις 56 ώρες την εβδομάδα (Cligne 1982: 86). Βέβαια, εδώ θα πρέπει να έχουμε υπ' όψη μας τη ρευστότητα που χαρακτηρίζει την κατάρτιση του ωριαίου προγράμματος. Ιδιαίτερα στους σταθμούς ανοιχτής πρόσβασης, οι ώρες ελληνικών εκπομπών κυμαίνονται από χρόνο σε χρόνο.

Όσο για τους παρουσιαστές, στην υπηρεσία SBS αλλά και στους 24ωρους σταθμούς, στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι άτομα της πρώτης γενιάς, πολλοί εκ των οποίων ασχολούνται παράλληλα με την έντυπη δημοσιογραφία. Στους σταθμούς ανοιχτής πρόσβασης, όπου όλοι είναι εθελοντές, δίνεται η δυνατότητα συμμετοχής σε άτομα της δεύτερης γενιάς. Ωστόσο, πέρα από τις ελάχιστες εκπομπές νεολαίας στα αγγλικά, τα άτομα αυτά ασχολούνται κυρίως με τη τεχνική ή μουσική επιμέλεια και όχι με την εκφώνηση. Είχα την ευκαιρία να παρατηρήσω ότι οι φιλότιμες προσπάθειες ορισμένων αυστραλογεννημένων να παρουσιάσουν εκπομπές στα ελληνικά ενίοτε προκαλούσαν την οργή μερίδας των ακροατών, που ζητούσε την άμεση απομάκρυνσή τους. Ακόμα και σήμερα, οι περισσότεροι ακροατές που συμμετέχουν σε εκπομπές τύπου ανοιχτής ακρόασης είναι και πάλι άτομα της πρώτης γενιάς.

4. Τηλεόραση

Ελληνικές εκπομπές άρχισαν να εκπέμπονται στην αυστραλιανή τηλεόραση τον Οκτώβριο του 1980, στο κανάλι 0-28 της SBS. Παρά τις αρχικές υποσχέσεις, το κανάλι δεν ακολούθησε τα πρότυπα των ραδιοφωνικών σταθμών ανοιχτής πρόσβασης (Ozolins 1988: 125).

Όπως αποδείχθηκε στην πράξη, πρόκειται για ένα πολυπολιτισμικό τηλεοπτικό κανάλι με εισαγόμενο κυρίως περιεχόμενο και τελικό αποδέκτη το σύνολο του αυστραλιανού πληθυσμού. Περίπου το 50% των εκπομπών είναι στην αγγλική γλώσσα, ενώ το 2001-2002 ο υπόλοιπος χρόνος αφιερώθηκε σε εκπομπές σε άλλες 59 γλώσσες. Την ίδια χρονιά, 333,33 ώρες αφιερώθηκαν σε ελληνόγλωσσες εκπομπές, με το ωριαίο δελτίο ειδήσεων της ΕΡΤ κάθε Δευτέρα με Παρασκευή να καταλαμβάνει το μέγιστο μέρος αυτών. Από την άποψη αυτή, με κάποιες εξαιρέσεις εκπομπών εγχώριας παραγωγής, δεν πρόκειται για ομογενειακή τηλεόραση. Το ίδιο ισχύει για το «πακέτο» αθηναϊκών καναλιών που λαμβάνεται στην Αυστραλία μέσω δορυφόρου τα τελευταία χρόνια, αφού οι εκπομπές παράγονται στη γενέτειρα.

Ενδεικτικά για τις ελληνικές ταινίες που προβάλλονται κατά καιρούς στο τηλεοπτικό κανάλι του SBS, σημειώνουμε ότι ενώ τα πρώτα χρόνια επιλέγονταν κλασικές ταινίες, κάποια στιγμή τη δεκαετία του '90 σημειώθηκε μια στροφή προς καλλιτεχνικά έργα του νέου ελληνικού κινηματογράφου, εξέλιξη η οποία δυσαρέστησε την κατά βάθος συντηρητική πλειοψηφία των ομογενών μεγάλης ηλικίας. Από την άλλη, κατά την εκτίμησή μας η καθημερινή προβολή δελτίου ειδήσεων από την Ελλάδα δεν θα έχει ιδιαίτερη απήχηση στους αυστραλογεννημένους.

Υπάρχει όμως και άλλη μια πηγή εκπομπών –η λεγόμενη κοινοτική (Community) τηλεόραση, η οποία ξεκίνησε στη Μελβούρνη τον Οκτώβριο του 1994 (Channel 31 2003), όντως κατά τα πρότυπα της ανοιχτής πρόσβασης. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι την πρώτη εβδομάδα του Ιουνίου 2003 οι ελληνόγλωσσες εκπομπές κατέλαβαν 6 ώρες. Παρουσιαστές των εκπομπών είναι και πάλι άτομα της πρώτης γενιάς με πολύχρονη πείρα στα ομογενειακά μέσα ενημέρωσης.

5. Διαδίκτυο

Τα τελευταία χρόνια εμφανίστηκαν πολλές ιστοσελίδες με αντικείμενο την ομογένεια Αυστραλίας. Πέρα από την ηλεκτρονική έκδοση της εφημερίδας *Νέος Κόσμος* που προαναφέραμε, ιδιαίτερη μνεία αξίζει το από το 1998 ηλεκτρονικό πρακτορείο ειδήσεων tganews.com, το οποίο ξεκίνησε ως ηλεκτρονικό περιοδικό το 1997 με τίτλο *The Greek-Australian* (tganews 2003). Ανάλογη περίπτωση μετάβασης αγγλόγλωσσης έκδοσης από έντυπη σε ηλεκτρονική μορφή είναι εκείνη του δελτίου του Ελληνοαυστραλιανού Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου (HACCI), το οποίο εκδιδόταν παλαιότερα ως διμηνι-



αίο περιοδικό με τίτλο *The Hellenic-Australian Business Network Magazine*, αλλά από τον Αύγουστο του 2002 δημοσιεύεται ως *Hermes Newsletter* σε ιστοσελίδα και διανέμεται μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (H.A.C.C.I. 2003).

Γενικότερα, η πλοήγηση στο Διαδίκτυο αποκαλύπτει πολλές επαγγελματικές και ερασιτεχνικές πρωτοβουλίες δημιουργίας δίγλωσσων, αγγλόγλωσσων και ελληνόγλωσσων σελίδων για διάφορες πτυχές της ζωής των Ελλήνων στην Αυστραλία. Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να εξετάσουν κατά πόσον οι σελίδες αυτές, αλλά και η επικοινωνία μέσω υπολογιστών γενικότερα, ενθαρρύνουν τη χρήση της γραπτής ελληνικής από τις νεώτερες γενιές.

Συγκεφαλαιώνοντας, λοιπόν, θα λέγαμε ότι τα τελευταία χρόνια σημειώθηκε πραγματική επανάσταση στα παροικιακά μέσα ενημέρωσης Αυστραλίας ως προς τη μορφή και την έκταση, όχι όμως σε σχέση με το περιεχόμενο. Η μακροχρόνια παρουσία του Τύπου εμπλουτίστηκε με την εμφάνιση και άνθιση ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών και τη δημοσίευση σελίδων στο Διαδίκτυο, συνδέοντας έτσι την ομογένεια Αυστραλίας με τον παγκόσμιο ελληνισμό. Όμως, όπως είδαμε, το ερώτημα που τίθεται ολοένα και πιο επιτακτικά είναι κατά πόσο τα μέσα αυτά είναι σε θέση να προσαρμοστούν στις ανάγκες των μελλοντικών γενιών.

Αγγλόγλωσση Βιβλιογραφία

- Burke J. (1989) Greek newspapers in Australia. Στο Ata, A. και Ryan, C. (επιμ.) *The Ethnic Press in Australia*, Melbourne, Academia Press and Footprint Publications, 222-247.
- Burke J. (1993) The Greek Media in Australia, in: *Newsletter of the Hellenic Studies Forum*, 3.2, 7-12.
- Channel 31 (2003) Ιστοσελίδα κοινοτικής τηλεόρασης (www.channel31.org.au).
- Clyne M. (1982) *Multilingual Australia*. Melbourne: River Seine.
- Day M. (2003) Ethnic minefield hard to figure. Εφημ. *The Australian* [ηλεκτρονική έκδοση], 29-05-03.
- D.I.M.A. (2000) Greece-Born Community Profile. Canberra: Research and Statistics Unit, Department of Immigration and Multicultural and Indigenous Affairs.
- Dollis D. (1993) Australian Greeks and parliamentary politics. Στο Hellenic Studies Forum επιμ., *Greeks in English speaking countries. Proceedings of the first international seminar, Melbourne 27-30 March, 1992*. Melbourne, Hellenic Studies Forum, 179-182.
- Dugdale J. (1979) *Radio Power*. Melbourne, Hyland House.
- Gilson M., Zubrzycki, J. (1967) *The Foreign Language Press in Australia, 1848-1964*, Canberra, Australian National University Press.
- H.A.C.C.I. (2003) Ιστοσελίδα του Ελληνοαυστραλιανού Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου (www.hacci.com.au).
- Kanarakis G. (1989) The Greek press in Australia: a social and literary history, in: *Modern Greek Studies Yearbook*, 5, 163-179.
- Kanarakis G. (1992) The Greek press in Australia: with reference to other presses of the Hellenic Diaspora, in: *Journal of the Hellenic Diaspora*, 18.2, 111-127.
- Kanarakis G. (1993) A contribution towards the study of the Greek press in Australia, in: *Modern Greek Studies (Australia and New Zealand)*, 1, 79-102.
- N.E.M.B.C. (2003) *National Ethnic and Multicultural Broadcasters' Council*. Ιστοσελίδα www.nembc.org.au.
- Ozolins U. (1993) *The Politics of Language in Australia*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Petre B. (1994) Read all about it! Community language media and language maintenance. *Modern Greek Studies (Australia and New Zealand)* 2, 173-204.



- Petre B. (1995) *Perspectives on Greek-Australian Media and Language Maintenance in Melbourne*. Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία MA, Monash University.
- S.B.S. (2003) *Annual report 2001-2002*. Σε αρχείο .pdf από την ιστοσελίδα www.sbs.com.au
- Schwartz L. (2002) Ethnic Policies to be outlined. Εφημ. *The Age* [ηλεκτρονική έκδοση], 17-11-2002.
- Tamis A. (1985) Cultural, historical and socioeconomic factors affecting the language loyalty of Greek immigrants in Victoria. *Journal of Intercultural Studies*, 6, 2, 22-58.
- Tamis A. (1986) *The State of the Modern Greek Language as Spoken in Victoria*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, University of Melbourne.
- Tamis A. (1988) Greek language and culture. Στο Jupp, J. επιμ. *The Australian People*. Sydney: Angus and Robertson, 527-531.
- Tamis A. (1993) *Unlocking Australia's Language Potential: Profiles of 9 Key Languages. Volume 8: Modern Greek*. Canberra: National Languages and Literacy Institute of Australia.
- Tenezakis M. (1984) *The Neglected Press*. Canberra: AGPS.
- Tsingris D. (1984) *The Power Struggle between the Greek Church and the established Greek Community Organisations in Australia*. Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία MA, University of Sydney.
- Tsigris D. (2002) *The History of the Church Conflict in Australia*. Melbourne, National Centre for Hellenic Studies and Research.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- Αρβανίτης Ξ. (1984) *Οι ελληνόγλωσσες εφημερίδες της Αυστραλίας – μια εξέταση*. Αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο της Μελβούρνης.
- Καναράκης Γ. (1989) Ο ελληνικός Τύπος της Αυστραλίας και η λογοτεχνική του προσφορά. *Antipodes*, 25/26, 15-26.
- Καναράκης Γ. (2000) *Ο Ελληνικός Τύπος στους Αντίποδες*. Αθήνα, Γρηγόρη.
- Κουρής Α. (1998) *Μετανάστης*. Ιδιωτική έκδοση, Ηράκλειο.
- Μουρίκης Χ. (2003) *90 χρονών ο Ελληνικός Τύπος της Αυστραλίας*. Άρθρο στην ιστοσελίδα tganews.com, 06-06-2003.
- Νέος Κόσμος* Δισεβδομαδιαία εφημερίδα της Μελβούρνης. Αρχαιοθετημένη από το Δεκέμβριο του 2001 σε ηλεκτρονική μορφή (www.neoskosmos.com.au).
- Tganews (2003) Ιστοσελίδα ειδησεογραφικού περιεχομένου (www.tganews.com).



Αίγυπτος - Αυστραλία - Ν. Ζηλανδία – Ελλάδα – Ν. Ζηλανδία: Ιστορικές προεκτάσεις και κοινωνικό-ψυχολογικές διαστάσεις μιας μεταναστευτικής βιογραφίας

Κυριακή Πετράκη

Εισαγωγή

Είναι γνωστό ότι το εκπαιδευτικό προσωπικό που στελεχώνει την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο εξωτερικό, δεν είναι αμιγές, ούτε χαρακτηρίζεται από ομοιογένεια. Αντιθέτως, το κύριο χαρακτηριστικό του είναι η διαφοροποίηση και η ετερογένεια. Είναι επίσης γνωστό, ότι η κυρίαρχη ομάδα που απαρτίζει το εκπαιδευτικό προσωπικό στα σχολεία της διασποράς, είναι αυτή των «ομογενών» εκπαιδευτικών. Οι ομογενείς εκπαιδευτικοί με την σειρά τους δεν είναι μια συμπαγής ομάδα με κοινά πολιτισμικά, ακαδημαϊκά ή επαγγελματικά χαρακτηριστικά.

Στα πλαίσια έρευνας που υλοποιήσαμε με αντικείμενο μελέτης τους ομογενείς εκπαιδευτικούς επιχειρήσαμε να καταγράψουμε τα κύρια στοιχεία που διαφοροποιούν τη συγκεκριμένη ομάδα, αλλά και τα κοινά στοιχεία που τη διακρίνουν. Μέσα από τη μελέτη ατομικών βιογραφιών, εντοπίσαμε και περιπτώσεις όπως αυτή που παρουσιάζεται στη συνέχεια.

Η παρούσα εισήγηση έχει ως αφετηρία μια πραγματική ιστορία ζωής. Πρόκειται για τη διερεύνηση της ατομικής βιογραφίας μιας εκπαιδευτικού, η οποία τον Ιανουάριο του 2001 στα πλαίσια του προγράμματος «Παιδεία Ομογενών», συμμετείχε σε σεμινάριο επιμόρφωσης στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Το γεγονός ότι αφετηρία μας είναι ένα «ζωντανό» παράδειγμα και όχι μια θεωρητική νοητική κατασκευή, μας βοηθάει να εξετάσουμε το ζήτημα των ιστορικών προεκτάσεων της μετανάστευσης, αλλά και ζητήματα διαμόρφωσης της ταυτότητας του ατόμου, από μια θέση περισσότερο ρεαλιστική.

Πρόθεσή μας είναι να θέσουμε στο επίκεντρο το ίδιο το άτομο με τα βιώματά του και όχι να προτάξουμε τη θεωρία που ενδεχομένως «ταιριάζει» στην περίπτωση του. Τελικός μας στόχος, είναι η κατανόηση όχι μόνο των ιστορικών προεκτάσεων, αλλά και των κοινωνικών και ψυχολογικών διαστάσεων της μετανάστευσης οι οποίες φωτίζονται από μια διαφορετική πλευρά.

Επιλέξαμε την συγκεκριμένη βιογραφία, διότι θεωρήσαμε ότι συγκέντρωνε πολλά διαφορετικά στοιχεία, με πολλαπλές και συχνά αλληλοσυγκρουόμενες πολιτισμικές προσλαμβάνουσες. Σε κάποια, ή κάποιες, από αυτές τις προσλαμβάνουσες, πολλοί ομογενείς Έλληνες ίσως διαπιστώσουν ότι αντικατοπτρίζεται μία πλευρά του εαυτού τους.

Αρχικά, θα εξιστορήσουμε με συντομία την ατομική βιογραφία της και στη συνέχεια θα εντάξουμε τις φάσεις των διαδοχικών της μεταναστεύσεων από χώρα σε χώρα, σε διάφορες περιόδους της ιστορίας της νεοελληνικής διασποράς. Παράλληλα θα κάνουμε και μια προσέγγιση των κοινωνικο-ψυχολογικών διαστάσεων που οι φάσεις αυτές εμπεριέχουν.



1. Το ιστορικό της ατομικής βιογραφίας

Η εκπαιδευτικός της περίπτωσης που εξετάζουμε, γεννήθηκε το 1950 στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Ήταν παιδί από οικογένεια που προέρχονταν από μεικτό γάμο, με μητέρα Ελληνίδα και πατέρα Ούγγρο. Η μητέρα της με καταγωγή από την Κρήτη, είχε μεταναστεύσει σε πολύ νεαρή ηλικία στην Αίγυπτο, στις αρχές της δεκαετίας του 1930, εποχή όπου χιλιάδες άλλοι Έλληνες και Μικρασιάτες πρόσφυγες αποδημούσαν εκεί, καθώς τα πολλαπλά προβλήματα της Ελλάδας εκείνη την περίοδο (κοινωνικά, αλλά κυρίως πολιτικά και οικονομικά), ανάγκαζαν πολλούς Έλληνες να στραφούν στην αναζήτηση μιας καλύτερης τύχης σε μια ξένη χώρα¹ (βλ. Χασιώτης, 1993: 94).

Η εκπαιδευτικός της περίπτωσης μας, (ας την ονομάσουμε Μαρία), έζησε τα πρώτα της χρόνια, συγκεκριμένα μέχρι και την ηλικία των δώδεκα ετών, στην Αλεξάνδρεια, που την εποχή εκείνη αποτελούσε ένα αληθινό χωνευτήρι πολιτισμών, καθώς συμβίωναν στην πόλη αυτή ειρηνικά, Άραβες, Αιγύπτιοι, Έλληνες, Αρμένιοι, Εβραίοι, καθώς και πολλοί άλλοι λαοί διαφόρων εθνικοτήτων. Ως παιδί, δεν είχε ποτέ επισκεφθεί την Ελλάδα (χώρα καταγωγής της μητέρας της), ή την Ουγγαρία (χώρα καταγωγής του πατέρα της). Η γλώσσα ομιλίας στο σπίτι ήταν τα Γαλλικά, καθώς ήταν η μόνη κοινή γλώσσα ομιλίας μεταξύ των γονιών της. Ταυτόχρονα, όμως, η Μαρία στην καθημερινή της ζωή μιλούσε και Ελληνικά, καθώς συναναστρεφόταν καθημερινά με τα ξαδέρφια της τα οποία είχαν ως μητρική γλώσσα την Ελληνική (απόρροια των στενών δεσμών που είχαν τα τελευταία με την ελληνική κοινότητα της Αλεξάνδρειας). Παρόλο που μιλούσε, ωστόσο ούτε διάβαζε, ούτε έγραφε Ελληνικά με ευχέρεια μέχρι τα 12 της χρόνια. Οι επαφές της με την ελληνική κοινότητα της Αλεξάνδρειας δεν ήταν ιδιαίτερα στενές, ενώ δεν είχε επίσης ιδιαίτερη συμμετοχή στις χριστιανικές και θρησκευτικές γιορτές. Από την άλλη, το ουγγαρέζικο στοιχείο, από την πλευρά του πατέρα της είχε ατονήσει εντελώς, καθώς δεν είχε καμία πολιτισμική προσλαμβάνουσα από τη χώρα αυτή, ούτε σε επίπεδο γλώσσας ούτε σε οποιοδήποτε άλλο επίπεδο.

Κατά τη βασική της εκπαίδευση, που είχε ως κύρια γλώσσα διδασκαλίας τη γαλλική, φοίτησε σε γαλλικό σχολείο καλογραιών της Αλεξάνδρειας. Όμως στο σχολείο αυτό ήταν υποχρεωτική και η εκμάθηση της αγγλικής, αλλά και της αραβικής γλώσσας. Παράλληλα, το γεγονός ότι οι καλόγριες του σχολείου ήταν Αρμένισσες, καθώς και ότι πολλοί μαθητές που φοιτούσαν σε αυτό ήταν αρμένικης καταγωγής, συντέλεσαν στο να μάθει να μιλάει και να γράφει επίσης και Αρμένικα.

Η γλώσσα ομιλίας που χρησιμοποιούσε στο σπίτι, στο σχολείο και στη γειτονιά, φυσικά δεν θα μπορούσε να είναι μία. Αντίθετα ήταν περισσότερες: Γαλλικά, Ελληνικά, Αγγλικά, Αρμένικα και Αραβικά, αλλά μερικές φορές και... «λίγο από όλα». Η ατμόσφαιρα της Αλεξάνδρειας εκείνα τα χρόνια ήταν σαφώς πολυσυλλεκτική και πολυπολιτισμική, η πολυγλωσσία χαρακτήριζε την πόλη και οι διαφορές αμβλύνονταν καθώς τα κοινά στοιχεία ήταν αυτά που επικρατούσαν.

Η επιτάχυνση όμως της ανεξαρτησίας των αποικιοκρατικών χωρών, από τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και μετά, επηρέασε αρνητικά την τύχη των παρκοικών, ιδιαίτερα της αφρικανικής ηπείρου. Για τους Έλληνες της Αιγύπτου, όπως και για πολλούς άλλους μετανάστες, ήρθαν δύσκολοι καιροί. Το νασερικό καθεστώς επεδίωξε και τελικά πέτυχε την συρρίκνωση των ελληνικών κοινοτήτων στην Αίγυπτο.

Η οικογένεια της Μαρίας, όπως άλλωστε και πολλές χιλιάδες άλλοι Έλληνες, έπρεπε να εγκαταλείψει την Αίγυπτο. Έτσι το 1962, η οικογένεια εγκαταλείπει την Αλεξάνδρεια αναζητώντας μια νέα πατρίδα. Καθώς είχαν εξαρχής αποκλείσει την παλιννόστηση σε κάποια από τις δυο χώρες καταγωγής (Ελλάδα ή Ουγγαρία), η οικογένεια επέλεξε αρχικά ως νέα χώρα μετοικεσίας, την Αυστραλία, που κατά τη δεκαετία του 1960, δεχόταν ένα νέο κύμα Ελλήνων και όχι μόνο, μεταναστών.

Άγνωστη μεταξύ αγνώστων εκεί, και ευρισκόμενη σε ένα εντελώς διαφορετικό κοινωνικό-πολιτισμικό περιβάλλον, η Μαρία, αντιμετώπισε διάφορα προβλήματα προσαρμογής.

Οι έξι μήνες παραμονής της στην Αυστραλία, δεν ήταν αρκετοί για να προσαρμοστεί,



όταν μια καλή επαγγελματική πρόταση που έγινε στον πατέρα της οδήγησε την οικογένεια σε νέα μετοικεσία, στη γειτονική αυτή τη φορά Νέα Ζηλανδία. Εκεί, οργανωμένα από την Εκκλησία τμήματα υποδοχής μεταναστών, φρόντισαν να εξασφαλίσουν κατοικία για την οικογένεια. Δεν υπήρξε όμως η ίδια μέριμνα αναφορικά με την ένταξη των παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας. Δηλαδή, δεν υπήρξαν τάξεις υποδοχής ή φροντιστηριακά τμήματα. Έτσι η Μαρία φοίτησε αρχικά σε τάξη μικρότερη από την τάξη που αντιστοιχούσε στην ηλικία της, κάτι που όπως η ίδια διαπίστωσε, της δημιούργησε έντονα προβλήματα προσαρμογής, ιδιαίτερα στην αρχή.

Παρολαυτά, κάποια στιγμή ενσωματώθηκε στο σχολικό σύστημα της Ν. Ζηλανδίας και ολοκλήρωσε τις βασικές της σπουδές εκεί. Έπειτα, συνέχισε τις ανώτερες σπουδές της στο Teacher's College του Ωκλαντ, από όπου μετά από τρία χρόνια αποφοίτησε. Παράλληλα η επαφή της με το ελληνικό παροικιακό στοιχείο, τη βοήθησε να διατηρήσει το επίπεδο των Ελληνικών της σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο, τουλάχιστον ως προς τον προφορικό λόγο.

Κάποια στιγμή, μετά την αποφοίτησή της, αποφάσισε να επισκεφθεί για πρώτη φορά την Ελλάδα, έτσι ώστε να γνωρίσει από κοντά αυτά που μόνο από βιβλία και διηγήσεις τρίτων ήξερε. Η πρώτη επίσκεψή της στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε το 1973, όταν ήταν δηλαδή εικοσιτριών (23) χρονών και διήρκεσε έξι μήνες. Η δεύτερη όμως επίσκεψη στην Ελλάδα το 1975, ουσιαστικά μετατράπηκε σε παραμονή, καθώς διήρκεσε συνολικά εικοσιπέντε (25) ολόκληρα χρόνια. Θα λέγαμε δηλαδή ότι τελικά η Μαρία κατά κάποιο τρόπο παλιννόστησε. Κύρια ασχολία της Μαρίας την περίοδο αυτή ήταν η διδασκαλία της αγγλικής γλώσσας σε Έλληνες και ξένους μαθητές. Πάντα όμως ήταν εκτός του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς τα μαθήματα που παρέδιδε ήταν ιδιαίτερα και όχι στα πλαίσια του σχολείου.

Έπειτα από εικοσιπέντε ολόκληρα χρόνια παραμονής στην Ελλάδα, η Μαρία, για «προσωπικούς» λόγους, αποφάσισε να επιστρέψει στη Ν. Ζηλανδία. Έτσι, το 1998, εγκαταλείπει οριστικά την Ελλάδα και εγκαθίσταται μόνιμα πλέον στη Ν. Ζηλανδία. Στο μεταξύ είχε βελτιώσει κατά πολύ το επίπεδο γνώσης της ελληνικής γλώσσας πράγμα που τη βοήθησε να βρει μια θέση δασκάλας στο ελληνικό σχολείο της Κοινότητας του Ωκλαντ. Αυτή τη στιγμή η Μαρία ζει και εργάζεται στη Ν. Ζηλανδία και δεν φαίνεται να σκοπεύει να εγκαταλείψει τη χώρα αυτή για δεύτερη φορά.

Αυτή ήταν με λίγα λόγια η εξιστόρηση της ατομικής της βιογραφίας. Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε τις ιστορικές διαστάσεις της συγκεκριμένης βιογραφίας, από τις οποίες θα προκύψουν και τα κύρια συμπεράσματά μας.

2. Οι ιστορικές και κοινωνικο-ψυχολογικές διαστάσεις της βιογραφίας

Στην παραπάνω εξιστόρηση διακρίνουμε πέντε βασικές φάσεις της μεταναστευτικής πορείας της συγκεκριμένης εκπαιδευτικού. Οι φάσεις αυτές εμπίπτουν και σε διαφορετικές ιστορικές φάσεις της νεοελληνικής διασποράς.

Α' φάση: Κοινότητα της Αλεξάνδρειας:

Η ιστορία της Μαρίας έχει ως αφετηρία την περίοδο ακμής της ελληνικής διασποράς στην Αίγυπτο, η οποία αποτέλεσε πόλο έλξης για χιλιάδες Έλληνες. Σε αυτό συντέλεσαν παράγοντες όπως τα έργα της διώρυγας του Σουέζ, ή η ζήτηση του αιγυπτιακού βαμβακιού, συνθήκες οι οποίες δημιουργούσαν πολλές νέες θέσεις εργασίας, ενώ την ίδια στιγμή η Ελλάδα μασιζόνταν από την ανεργία τη φτώχεια αλλά και την αστάθεια σε πολιτικό επίπεδο (βλ. Χασιώτης, 1993: 90-97). Γνωρίζουμε από τις ιστορικές πηγές ότι μεταξύ του 1897 και του 1907, οι Αιγυπτιώτες Έλληνες αυξήθηκαν κατά 61% και την επόμενη εικοσαετία ως και το 1927, δηλαδή κατά την περίοδο που η μητέρα της μετανάστευσε από την Κρήτη στην Αλεξάνδρεια, είχαν αυξηθεί κατά 85%, έφτασαν δηλαδή περί τις 74.264 ψυχές. Η Αλεξάνδρεια εκείνης της εποχής είχε μια ισχυρή ελληνική κοινότητα, αναπτύσσοντας έντονη



δράση στον τομέα της οικονομίας, του εμπορίου αλλά και του πολιτισμού.

Όμως από τη δεκαετία του 1950, που γεννήθηκε η Μαρία, είχε ήδη αρχίσει σταδιακά η παρακμή των ελληνικών κοινοτήτων και η απομάκρυνση των Ελλήνων από τη χώρα. Από το 1949, άρχισε η αποξήλωση των ελληνικών κοινοτήτων της Αιγύπτου. Αυτή θα συνεχιστεί αμείωτη, παρά τις προσπάθειες των ελληνικών κοινοτήτων εκεί και την έντονη υποστήριξη της Ελλάδας προς το νασερικό καθεστώς, κάτι που έγινε πολύ έντονο κατά την κρίση της διώρυγας του Σουέζ και τις ελληνο-αιγυπτιακές διακρατικές συμφωνίες. Έτσι από τις 100.000 τουλάχιστον Αιγυπτιώτες Έλληνες που ζούσαν εκεί ως το 1950, δεν απέμειναν στα 1967, παρά μόνο 18.000, αριθμός που μειωνόταν συνεχώς (1972 στις 15.000), για να φτάσουμε σήμερα πια να μιλάμε για περίπου 1.000 Έλληνες της Αιγύπτου (βλ. Χασιώτης, 1993: 97).

Ως προς το πώς ένιωσε η Μαρία εκείνη την περίοδο και για το ποια αισθανόταν ότι ήταν η πατρίδα της μας είπε: «Στην Αίγυπτο, δεν υπήρχε τόσο πρόβλημα επειδή ήμασταν όλοι από διάφορες χώρες, δεν ήταν τόσο έντονο, έβλεπα μια διαφορά μεταξύ εμένα και τα ξαδέρφια μου επειδή αυτά είχανε τα δικά τους έθιμα στην οικογένεια τους έβλεπαν αλλιώς τα πράγματα και αλλιώς εμείς, αλλά δεν το είχα καταλάβει τότε... όμως ήξερα πάντα ότι η Αίγυπτος, δεν ήταν χώρα μου. Δηλαδή πάντα ήμουν εκεί προσωρινά». Παρολαυτά, δεν φαίνεται να είχε συγκεκριμενοποιήσει τα αίτια της σύγχυσης που ένιωσε, ούτε είχε συνειδητοποιήσει του λόγους για τους οποίους ένιωσε διαφορετική. Αυτό ήταν κάτι που το συνειδητοποίησε αρκετά αργότερα.

Β' φάση: 1962 - Αυστραλία:

Το έτος που μετανάστευσε στην Αυστραλία δεν είναι τυχαίο. Εκείνη την περίοδο γίνεται ιδιαίτερα έντονο το φαινόμενο της ελληνικής διασποράς στη διασπορά. Την συγκεκριμένη περίοδο διαπιστώνεται ένα έντονο κύμα μεταναστεύσεων ατόμων με ελληνική ιθαγένεια -ανεξαρτήτως υπηκοότητας- από τον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο του μείζονος ελληνισμού σε υπερπόντιες χώρες και χώρες του ευρωπαϊκού Βορρά. Αυτό το φαινόμενο δημιούργησε είτε νέες ελληνικές διασπορές σε χώρες που δεν υπήρχαν παλαιότερες, είτε (όπως συμβαίνει στην συγκεκριμένη περίπτωση) και σε χώρες που ήδη υπήρχαν ελληνικοί πληθυσμοί. Σύμφωνα με σχετικές μελέτες, στην Αυστραλία πέρασαν επίσημα κατά την περίοδο 1945-1982, 140.000 ελλαδίτες Έλληνες και άγνωστος αριθμός Ελλήνων της διασποράς, χωρίς να μπορούμε να υπολογίσουμε φυσικά σ' αυτούς και τον αριθμό εκείνων που μπήκαν παράνομα στη χώρα (βλ. Χασιώτης, 1993: 134). Τα χρόνια αυτά, πολλοί ήταν εκείνοι που αναζητούσαν εργασία στην Αυστραλία, κυρίως για τις ανάγκες των έργων του σιδηροδρόμου και τις αγροτικές καλλιέργειες.

Για το πώς αισθανόταν τη συγκεκριμένη περίοδο καθώς και για τα προβλήματα που αντιμετώπισε η Μαρία, μας λέει χαρακτηριστικά : «...αυτό που αντιμετώπισα στην Αυστραλία κυρίως ήταν ότι τα ντόπια παιδιά με ρωτούσανε διάφορα «καλά στην Αίγυπτο πού έμενες; Σε καμία σκηνή;» «Πώς πήγαινες στο σχολείο; Με ελέφαντα;»...και τέτοια... με μένα επειδή ήμουν 12 χρονών και ευαίσθητη με πείραζε πάρα πολύ αυτό το πράγμα, και ένιωθα ότι με έβλεπαν λίγο κατώτερα, ενώ αυτά δεν με έβλεπαν κατώτερα ουσιαστικά απλώς ενδιαφερόντουσαν για το διαφορετικό. Και κάποια στιγμή θυμάμαι ότι νοσταλγούσα πάρα πολύ να ξαναγυρίσω πάλι πίσω στην Αίγυπτο, στο σχολείο μου, στις φίλες μου σε όλα. Έτσι, πάντα ήμουν συγκρατημένη και ποτέ ούτε κι εκεί δεν ένιωθα 100% καλά, ότι είχα δηλαδή και εγώ μια πατρίδα...».

Γ' φάση: 1962 - Ν. Ζηλανδία:

Το 1962 η Μαρία και η οικογένειά της εγκαταλείπουν την Αυστραλία, μια χώρα στην οποία ήταν έντονο το ελληνικό παροικιακό στοιχείο, και μεταναστεύει σε μια γειτονική χώρα τη Ν. Ζηλανδία, όπου ελληνική διασπορά υφίσταται μεν, δεν έχει όμως τόσο έντονη παρουσία όσο στην Αυστραλία. Πρόκειται όμως ουσιαστικά για συνέχεια του φαινομένου της διασποράς στη διασπορά.



Η πιο έντονη ανάμνησή της από τον πρώτο καιρό της μετοικεσίας στη Ν. Ζηλανδία, είναι η αντιμετώπιση που είχε από τα ντόπια συνομήλικά της παιδιά. Ένωθε, όπως και στην Αυστραλία νωρίτερα, ότι την έβλεπαν ως κατώτερη. Ένωθε επίσης ότι οι Έλληνες της Ν. Ζηλανδίας την θεωρούσαν κάτι διαφορετικό, δηλαδή κάτι ενδιάμεσο, δεν την έβλεπαν ούτε Ελληνίδα ούτε και ξένη. Και παρόλο που γνώριζε ήδη πολύ καλά την αγγλική γλώσσα, ωστόσο δεν κατάφερε να αποκτήσει τη σωστή προφορά. Έτσι, πάντα την ρωτούσαν από πού είναι. Και στην ερώτηση αυτή μας λέει ότι πάντα δυσκολευόταν να δώσει μια ικανοποιητική απάντηση. Τα δικά της τα λόγια νομίζουμε ότι περιγράφουν καλύτερα τις ψυχολογικές και κοινωνικές διαστάσεις που είχε για την ίδια το ζήτημα της εθνοτικής της προέλευσης και της πολιτισμικής της ταυτότητας: «...εγώ πάντα δυσκολευόμουν να απαντήσω την ερώτηση από πού είσαι, δεν μπορούσα να πω από την Αίγυπτο γιατί δεν ήμουν και δεν ήθελα να είμαι από κει. Δεν μπορούσα όμως να πω ότι είμαι και από την Ελλάδα γιατί δεν είχα γνωρίσει καν την Ελλάδα. Οπότε πάντοτε στην ζωή μου αυτό ήταν ένα πρόβλημα γιατί έπρεπε να εξηγήσω από πού είμαι και πώς είμαι και πάντα αυτό ήταν μια ιστορία ολόκληρη...».

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι το αίσθημα του να μη γνωρίζει που ακριβώς ανήκει, εξακολουθούσε να υπάρχει.

Δ' φάση 1975: Ελλάδα:

Η φάση αυτή ξεκινάει κατά τη δεκαετία του 1970, όπου η Μαρία μετά από μια εξάμηνη επίσκεψη που είχε κάνει το 1973, αποφασίζει το 1975, να μείνει μόνιμα στην Ελλάδα. Βλέποντας το θέμα στην ιστορική του διάσταση, παρατηρούμε ότι μεταξύ του 1969 και του Σεπτεμβρίου του 1977, επέστρεψαν στην Ελλάδα 57.528 άτομα με προέλευση την Αυστραλία, την Αφρική και το Β. και Ν. Αμερική. Σύμφωνα με το Χασιώτη (1993:157), τα αίτια των παλινοστίσεων αυτών δεν θα πρέπει να τα αναζητήσουμε σε οικονομικά ή κοινωνικά προβλήματα των χωρών υποδοχής. Οι λόγοι ανάγονται περισσότερο σε ψυχολογικά και κοινωνικά πεδία. Πολλοί ήταν εκείνοι που επέστρεψαν δοκιμαστικά στην Ελλάδα. Αρκετοί από αυτούς τελικά ξαναγύρισαν στη διασπορά, μη μπορώντας να προσαρμοστούν στην ελλαδική πραγματικότητα, η οποία ήταν πολύ διαφορετική από αυτή που φαντάζονταν.

Έτσι, η νέα μετεγκατάστασή της στην Ελλάδα ήταν μια νέα περιπέτεια, καθώς διαπίστωσε ότι «οι Έλληνες της Ελλάδας, είναι εντελώς διαφορετικοί από τους Έλληνες της Νέας Ζηλανδίας». [...] «...δεν μπορώ να το περιγράψω ακριβώς, αλλά οι Έλληνες της Ν. Ζηλανδίας δεν είχαν καμία σχέση με τους άλλους Έλληνες που γνώρισα, τους έλειπε αυτό που εγώ με μια λέξη το λέω “μπαχαρικό”, δηλαδή εκεί, στη Ν. Ζηλανδία υπήρχαν Έλληνες που είχαν έρθει ακόμα και από την Αίγυπτο, αλλά και πάλι ήταν διαφορετικοί...».

Σε ερώτησή μας αν ένιωθε περισσότερο Ελληνίδα στην Ελλάδα, ή όχι, μας είπε ότι ένιωθε ακριβώς το αντίθετο! Αναλογιζόμενη και η ίδια την ψυχολογική της κατάσταση στην οποία βρισκόταν εκείνη την περίοδο, κατέληξε: «...ήταν απλά ένα κομμάτι μου ελληνικό. Αλλά ποτέ δεν ένιωσα εξ ολοκλήρου ότι ανήκω εδώ ή εκεί».

Ε' Φάση: 1998 – Επιστροφή στη Ν. Ζηλανδία:

Το 1998, έχουμε την επιστροφή στη Ν. Ζηλανδία, όπου ιστορικά δεν παρατηρείται καμία ιδιαίτερη κινητικότητα της ελληνικής διασποράς είτε προς την Ελλάδα είτε προς άλλες χώρες.

Φυσικά το γεγονός ότι μετά από τόσα χρόνια παραμονής στην Ελλάδα αποφασίζει να επιστρέψει στη Ν. Ζηλανδία, σε μια περίοδο όπου δεν υφίσταται κάποιο ισχυρό ρεύμα μετανάστευσης προς τις αναπτυγμένες χώρες μάλλον δεν ερμηνεύεται με βάση τα ιστορικά και οικονομικά δεδομένα. Πρόκειται για ζήτημα που αναλύεται σε προσωπικές και κυρίως ψυχολογικές διαστάσεις.

Έχοντας βιώσει τόσες εμπειρίες και ψυχοκοινωνικές εναλλαγές, από τις συνεχείς μετοικεσίες η Μαρία αναρωτήθηκε στο τέλος: «...Δεν ξέρω πως αισθάνομαι αυτή τη στιγμή, ανήκω εδώ ή εκεί, πού, τι ακριβώς είμαι; Είμαι και εδώ και από την άλλη πλευρά. Δύσκολα



σε δέχονται όμως. Άμα δεν έχεις ελληνικό όνομα, τους μπερδεύεις. Επιμένουν να ξέρουν την ελληνική μετάφραση στο όνομα μου και πάλι ρωτάνε. Μου λένε πως δεν είμαι Ελληνίδα ... λένε δεν είναι δική μας, και παρόλο που τους προκαλεί το ενδιαφέρον και μπορεί να κάνεις και γνωριμίες, πάντα είναι η ερώτηση από πού είσαι; Και εγώ καμιά φορά για συντομία λέω από την Ελλάδα...αλλά νιώθω επίσης και τη Ν. Ζηλανδία ως χώρα μου, εκεί σπούδασα, εκεί μεγάλωσα, εκεί ζει η οικογένεια μου...».

3. Διαπιστώσεις

Αν επιχειρήσουμε στο σημείο αυτό να συζητήσουμε και να ερμηνεύσουμε τα στοιχεία που προκύπτουν από την παραπάνω εξιστόρηση της ατομικής βιογραφίας, θα διαπιστώσουμε ότι εξ αντικειμένου επιβάλλονται πολυεπίπεδες και πολυσύνθετες αναλύσεις. Πέρα από τις ιστορικές διαστάσεις που εμπεριέχονται και είναι εμφανείς, δεν θα πρέπει να αμελούμε και τις κοινωνικές διαστάσεις που ενέχει η συγκεκριμένη ατομική βιογραφία. Με αυτό υπονοούμε ότι η διαμόρφωση της ταυτότητας του εγώ της συγκεκριμένης περίπτωσης, αλλά όπως είναι ευνόητο και πολλών άλλων, ήταν αποτέλεσμα πολλών και διαφορετικών παραγόντων. Δεν ήταν μόνο οι γενετικές καταβολές του ατόμου, οι οποίες ούτως ή άλλως ήταν προϊόν ενός μεικτού γάμου, αλλά ήταν ως επί το πλείστον οι συνθήκες κοινωνικοποίησής του. Είναι γνωστό άλλωστε ότι η διαμόρφωση της ταυτότητας ενός ατόμου, εξαρτάται και προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τις άμεσες ή έμμεσες επιδράσεις του περιβάλλοντός του (Δαμανάκης 2001: 17). Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ότι αλλαγή των περιβαλλοντικών κοινωνικοποιητικών παραγόντων δρα καταλυτικά στην αλλαγή της διαδικασίας και του αποτελέσματος της κοινωνικοποίησης.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι διαδικασίες αυτές λαμβάνουν χώρα σε ένα πολυπολιτισμικό-πολυγλωσσικό περιβάλλον, τόσο σε επίπεδο οικογένειας και παροικίας, όσο και σε επίπεδο σχολείου και κοινωνίας της χώρας διαμονής. Και όχι μόνο αυτό, αλλά οι συνθήκες αυτές διαρκώς εναλλάσσονται και πολλές φορές είναι αλληλοσυγκρουόμενες. Παράλληλα, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας τους μεταβαλλόμενους και εναλλασσόμενους πολιτικούς, ιστορικούς και ιδεολογικούς παράγοντες που υπεισέρχονται, οι οποίοι επίσης επηρεάζουν τη διαμόρφωση της ταυτότητας του εγώ, στην περίπτωση που συζητάμε.

Με άλλα λόγια, τόσο σε ατομικό επίπεδο και μικροεπίπεδο, όσο και σε μεσοεπίπεδο και μακροεπίπεδο (σχετικά με τα επίπεδα βλ. Δαμανάκης Μ. 2001: 18 & 2002: 16), λαμβάνουν χώρα πολύπλοκες και όχι απολύτως διακριτές μεταξύ τους διαδικασίες, οι οποίες διαμορφώνουν και συγκροτούν τη προσωπικότητα της συγκεκριμένης εκπαιδευτικού. Το γεγονός ότι έχει διαμορφώσει μια πολλαπλή ταυτότητα, είναι κάτι που έχει συνειδητοποιήσει πλέον και η ίδια. Στο επίπεδο του αυτοπροσδιορισμού, δηλαδή στο πώς η ίδια αντιλαμβάνεται τον εαυτό της, μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει επίγνωση της πολυπολιτισμικότητας της, όχι όμως και απόλυτη αποδοχή αυτής, καθώς από τα λεγόμενά της, αλλά και από τις παλινδρομήσεις της από τη μία χώρα στην άλλη, διαφαίνεται πως δε μπορεί πλήρως να τις διαχειριστεί.

Από την άλλη, στο επίπεδο του ετεροπροσδιορισμού της, δηλαδή στο πώς οι «σημαντικοί άλλοι» την αντιλαμβάνονται, βλέπουμε ότι τα πράγματα είναι περισσότερο ασαφή, καθώς υπάρχει δυσκολία αποδοχής της πολύπτυχης διαφορετικότητάς της τόσο από τους ελλαδίτες Έλληνες, όσο και από τους Έλληνες της διασποράς. Μεταξύ αυτών των δύο πόλων, βρίσκεται και μετεξελίσσεται συνεχώς, η έννοια που ο Δαμανάκης (2001: 17) ονομάζει «εκφάνσεις της ελληνικότητας». Η έννοια αυτή, στη συγκεκριμένη περίπτωση παρέμπει περισσότερο σε μια πολιτισμική ετερότητα, παρά σε μια πολιτισμική ταυτότητα.

Θεωρώ, ότι πέρα από ορολογίες και εννοιολογικές αποσαφηνίσεις, που σε τελική ανάλυση πολλές φορές παραμένουν απλώς θεωρητικές κατασκευές, η ιστορία της συγκεκριμένης εκπαιδευτικού, ή έστω ένα κομμάτι της δικής της ιστορίας, ίσως να αγγίζει και να ταυτίζεται με ένα κομμάτι της ιστορίας πολλών Ελλήνων της διασποράς. Και οι Έλληνες της διασποράς, γνωρίζουν καλύτερα από τον καθένα τι σημαίνει για το ίδιο το άτομο η



κατοχή διπλής ή ακόμα και πολλαπλής ταυτότητας. Αλλά επίσης γνωρίζουν καλύτερα από τον καθένα τι σημαίνει ικανότητα ή μη διαχείρισης της ταυτότητας αυτής .

Βιβλιογραφία:

- Δαμανάκης Μ. (2001) Θεωρητική προσέγγιση της κοινωνικοποίησης των ελληνοπαίδων της διασποράς, στο: Βάμβουκας, Μ., Δαμανάκης, Μ., Κατσιμαλή, Γ. (επιμ.) (2001), *Προλεγόμενα Αναλυτικού προγράμματος για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Διασπορά*, Ρέθυμνο, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.
- Δαμανάκης Μ. (2002) Η διαμόρφωση της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας των ελληνοπαίδων του εξωτερικού, στο: *Επιστήμες Αγωγής*, πρώην Σχολείο και Ζωή, τ. 1, σ.σ 7-19.
- Πετράκη Κ. (2003) *Επιμόρφωση ομογενών εκπαιδευτικών σε ελληνικά Πανεπιστήμια: το κοινωνικοπολιτισμικό και επαγγελματικό τους προφίλ*, Μεταπτυχιακή διατριβή, Ρέθυμνο.
- Χασιώτης Ι. Κ. (1993) *Επισκόπηση της Ιστορίας της Νεοελληνικής Διασποράς*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας.



«Αυτοκρατορικοί Έλληνες», «Μισοί-μισοί», και «Έλληνες-Ορόμο»: Τάξη, φυλή και έθνος στην ταυτότητα των Ελλήνων της Αιθιοπίας

Κώστας Λουκέρης

1. Εισαγωγή

Η ιστορία της ανθρωπότητας είναι συνυφασμένη με την αέναη προσπάθεια βελτίωσης των υλικών όρων ζωής, που σε τελική ανάλυση ξεκινούν και τελειώνουν στην ανάγκη για διαιώνιση του είδους και την επιμήκυνση της ζωής υπό καλύτερους όρους. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο η ιστορία της ανθρωπότητας μπορεί να ειπωθεί ως ιστορία συνεχών μετακινήσεων ανθρωπίνων ομάδων για εξεύρεση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης.

Οι Έλληνες δεν αποτελούν εξαίρεση αυτού του κανόνα. Όσοι μελετούν την ιστορία του ελληνισμού είναι υποχρεωμένοι να στέκονται σε στιγμές κατά τις οποίες οι Έλληνες είτε μετακινούνται, είτε δέχονται τις επιπτώσεις της μετακίνησης άλλων ανθρώπων σε μέρη, στα οποία κυριαρχούσαν έως τότε αυτοί.

Με τον όρο *ελληνική διασπορά*, αναφερόμαστε κυρίως στη συγκεκριμένη μορφή που πήρε αυτή η μετακίνηση ομοεθνών μας στη νεότερη φάση της ιστορίας μας. Έτσι λοιπόν στην αρχαιότητα μιλάμε για πρώτο και δεύτερο αποικισμό, την εποχή της Οθωμανικής κυριαρχίας για ελληνικές παροικίες, ενώ στη σύγχρονη εποχή ανακαλύπτουμε έναν όρο, *ελληνική διασπορά*, ο οποίος υποδηλώνει ένα παρόμοιο φαινόμενο που εξελίχθηκε μέσα σε διαφορετικές συνθήκες. Το ισχυρότερο στοιχείο των νέων αυτών συνθηκών είναι η δημιουργία του νεοελληνικού κράτους.

Ενδογενείς και εξωγενείς οικονομικές και ιστορικές συνθήκες, μέσα στις οποίες γεννιέται και ενηλικιώνεται το νέο αυτό κράτος, δημιουργούν ένα περίεργο φαινόμενο σχετικά με τις μετακινήσεις ομοεθνών μας. Από τη μια πλευρά οδηγούν πολλούς από αυτούς στο να εγκαταλείψουν πατρογονικές εστίες και να βρουν καταφύγιο μέσα στα πολιτικά σύνορα της Ελλάδας (Μικρασιάτες, Πόντιοι, Κωνσταντινοπολίτες, Αιγυπτιώτες κ.λπ). Από την άλλη πάλι, οι ίδιες συνθήκες υποχρεώνουν πολλούς άλλους να φύγουν εκτός συνόρων για να βρουν καλύτερη τύχη (Η.Π.Α., Καναδάς, Ο.Δ. Γερμανίας κ.λπ).

Τη μαζική μετανάστευση της μεταπολεμικής Ελλάδας διαδέχεται η αναστροφή του κλίματος λόγω της ουσιαστικής βελτίωσης των όρων ζωής εντός Ελλάδας. Η δεκαετία του 1970 είναι αυτή, κατά τη διάρκεια της οποίας η ελληνική πολιτεία ανακαλύπτει την ελληνική διασπορά και ξεκινά μάλιστα να προσπαθεί να την εντάξει στα πλαίσια των επιδιώξεων της εξωτερικής της πολιτικής (για παράδειγμα Ελληνο-Αμερικάνικο λόμπι και Κυπριακό μετά το 1974). Το ελληνικό κράτος μετατρέπεται έτσι από «άπονη μητριά» σε «στοργική μάνα» μοιάζοντας έτσι με κάποιες ηρωίδες δημοφιλών τότε ελληνικών δραματικών ταινιών. Τα παιδιά της, όλα τα παιδιά της όπου γης, οφείλουν να την στηρίξουν στις όποιες δύσκολες στιγμές της και στις επιδιώξεις της. Το εθνικό κέντρο αναλαμβάνει την υποχρέωση να μεριμνήσει, ώστε οι Έλληνες της διασποράς να παραμείνουν Έλληνες. Ξεκινά έτσι μια προσπάθεια, επι-



δίωξη της οποίας είναι η ενότητα Ελλήνων εντός κι εκτός Ελλάδας, η ενδυνάμωσή της κι η χρήση της για την εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος ό,τι κι αν σημαίνει αυτό.

2. Ταυτότητες

Η ελληνική πολιτεία μπροστά στην επιδίωξη για ενότητα, ηθελημένα ή αθέλητα, παράβλεψε μια σειρά από παράγοντες, οι οποίοι συνέβαλαν στη δημιουργία μιας πανσπερμίας ελληνικών πληθυσμιακών ομάδων ανά την υφήλιο. Αυτές οι ομάδες –ελληνικές κοινότητες, παροικίες, ελληνορθόδοξες κοινότητες, ελληνικές μειονότητες- ουσιαστικά αποτέλεσαν κι αποτελούν υβριδικά μορφώματα, μια που στις περισσότερες περιπτώσεις διαθέτουν πολιτιστικά χαρακτηριστικά τόσο του ελληνισμού της Ελλάδας όσο κι άλλα, τα οποία απόκτησαν μέσα στους τόπους τους οποίους επέλεξαν ή στους οποίους έτυχε να ζήσουν.

Όπως οι ιστορικές, πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές κι άλλες συνθήκες διαφέρουν από χώρα σε χώρα, έτσι συμβαίνει πολλές φορές κι εντός της ίδιας χώρας. Έτσι λοιπόν διαφορετικά στοιχεία θα αναμένουμε στις ελληνοαμερικανικές κοινότητες της Ανατολικής Ακτής των Η.Π.Α. από αυτά στις αντίστοιχες της Δυτικής Ακτής ή του αμερικάνικου νότου. Αντίστοιχα διαφορετικά στοιχεία θα αναζητήσει και θα επισημάνει κανείς ανάμεσα στους Έλληνες μετανάστες του Βελγίου, που απασχολήθηκαν στη βιομηχανία της χώρας, από αυτά των Ελλήνων που απασχολούνται στους διεθνείς οργανισμούς στην ίδια χώρα.

Στην Αφρική οι διαφορές από χώρα σε χώρα μα κι ανάμεσα σε εστίες Ελλήνων στην ίδια χώρα επιβεβαιώνουν την προαναφερθείσα θέση. Οι κοσμοπολίτικες κι αριστοκρατικές κοινότητες των Ελλήνων στην προ-Νάσερ Αίγυπτο δεν έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά με τις ομάδες Ελλήνων, που συχνά τυχοδιωκτικά έφταναν στις εσχατιές της Αφρικής εκμεταλλευόμενοι το αποικιοκρατικό σύστημα και γινόμενοι οι κατεξοχήν μεσάζοντες ανάμεσα σε αποικιοκράτες και ιθαγενείς. Δε μοιάζουν επίσης με τους συμπατριώτες μας, που μαζί κι επέλεξαν την υπό απάρτχάιντ Νότια Αφρική για μια καλύτερη τύχη βάζοντας κι αυτοί το δικό τους λιθαράκι σε μια ληστρική επιδρομή κάτω από ένα επιστημονικοφανές πέπλο.

Ο Anderson υποστηρίζει πως οι κοινότητες δεν πρέπει να διακρίνονται από την ανακρίβεια ή την αυθεντικότητά τους αλλά από τον τρόπο με τον οποίο εφευρίσκονται και συγκροτούνται φαντασιακά (Anderson, 1983:6). Προσπαθώ λοιπόν στην εισήγησή μου αυτή να ψηλαφίσω τους τρόπους με τους οποίους κάτω από τον γενικό τίτλο «Έλληνες της Αιθιοπίας» προήλθαν μικρότερες κοινότητες ή ομάδες Ελλήνων. Αυτές οι ομάδες ήσαν το αποτέλεσμα τόσο της επίδρασης εξωτερικών παραγόντων (συγκρότηση επίσημης αιθιοπικής ταυτότητας και κυριαρχίας, αποικιοκρατία, εθνικιστικά κινήματα κ.λπ.) μα και εσωτερικών διεργασιών των Ελλήνων με στόχο την κατάληψη των θέσεων του προνομιακού συνολητή τόσο με το αιθιοπικό κράτος όσο και με τις ελληνικές αρχές.

Στην εισήγησή μου θα προσπαθήσω να αποτυπώσω τη δημιουργία, ανάπτυξη και τα χαρακτηριστικά τριών τέτοιων ομάδων ανάμεσα στους Έλληνες της Αιθιοπίας. Επιλέγω αυτή την κατηγοριοποίηση προσπαθώντας να δείξω επίσης τη δυναμική που αναπτύσσεται ανάμεσα σε ομάδες μεταναστών μέσα σ' ένα πλαίσιο προκαθορισμένο, με περιορισμένες δυνατότητες πλήρους αυτοπροσδιορισμού. Στη διαδικασία αυτή χρησιμοποιώ τους όρους φυλή, έθνος και τάξη. Οι αναλυτικοί αυτοί όροι εξυπηρετούν στην κατανόηση των δυναμικών, που αναπτύχθηκαν στις διάφορες ομάδες Ελλήνων της Αιθιοπίας τόσο ως προς τις ομάδες των Αιθιόπων με τις οποίες συναναστράφηκαν, όσο κι αναμεταξύ τους. Το γεγονός ότι σε αρκετές περιπτώσεις οι κατηγορίες αυτές διακρίνονται από μια ρευστότητα αποδεικνύει πόσο εύπλαστες είναι ως μέσα για βελτίωση της κοινωνικής και οικονομικής θέσης ολόκληρων ομάδων μα και καθενός ξεχωριστά.

Υιοθετώ τη δομιστική (constructivist) θεωρητική προσέγγιση. Αυτή υποστηρίζει πως ο εθνισμός και ο εθνικισμός δεν είναι αταβιστικά κατάλοιπα περασμένων καιρών –ενός ένδοξου παρελθόντος ή αρχέγονων στοιχείων φυλετικής και πολιτιστικής γνησιότητας- μα σχετικά νέα δημιουργήματα, που διαμορφώνονται μέσα σε διαδικασίες κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής.



Οι όποιες αλλαγές σε επίπεδο ταυτότητας είναι αποτέλεσμα προσαρμογής στις νέες συνθήκες που υπαγορεύει το υπό διαμόρφωση κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον. Σύμφωνα λοιπόν με τον Calhoun, η ταυτότητα πρέπει να γίνεται κατανοητή «ως ένα παράγωγο συλλογικής δραστηριότητας μέσα σε συνθήκες αλλαγής» κι όχι ως σταθερή υποβόσκουσα αιτία (Calhoun στον Brubaker, 1996:20). Η δομιστική προσέγγιση μεταφέρει λοιπόν το κέντρο βάρους από τη βιολογική συνέχεια ή την εξιδανίκευση ενός απώτατου παρελθόντος στο κοινωνικό πεδίο και τις δυναμικές σχέσεις που αναπτύσσονται σ' αυτό. Το κοινωνικό πεδίο αλλά και οι ιστορικές καταβολές μοιάζουν έτσι με τη θερμοκοιτίδα νέων ταυτοτήτων (Yeros, 1999).

Είμαι της γνώμης, πως μια τέτοια προσέγγιση βοηθά, ώστε να οδηγηθούμε από την παραδοσιακή πλέον αντίληψη περί συμπαγούς, ενιαίου και γονιδιακά προκαθορισμένου ελληνισμού, κάτω από μια σημαία, και πιστό σε μια θρησκεία στη σημερινή φάση της αναγνώρισης της ελληνικής διασποράς ως «ενός γαλαξία», στον οποίο κάθε αστέρι έχει τη δικιά του λάμψη.

3. Το πλαίσιο του ερχομού των Ελλήνων στην Αιθιοπία

Η Αιθιοπία του 19ου αιώνα είναι μια φεουδαρχική χώρα¹. Μια σειρά Αιθίοπων αυτοκρατόρων (Τέοντρος Β', 1855-1868, Γιοχάννης Δ', 1872-1889, και Μένελικ Β', 1889-1913) προσπαθούν να δημιουργήσουν μια χώρα σύγχρονη, με ισχυρή κεντρική εξουσία. Αυτά συμβαίνουν την περίοδο της εξάπλωσης της αποικιοκρατικής κυριαρχίας στο Κέρας της Αφρικής², στην καρδιά του οποίου βρίσκεται η χώρα. Το 1896 η Ιταλία καταλαμβάνει τα παράλια της Ερυθράς θάλασσας και δημιουργεί την αποικία της Ερυθραίας. Η χώρα σιγά-σιγά περιστοιχίζεται από αποικίες των Βρετανών (Σουδάν, Κένυα, Σομαλιλάνδη), Γάλλων (Τζιμπουτί) και Ιταλών (Σομαλία και Ερυθραία).

Την ίδια περίοδο, ο αυτοκράτορας Μένελικ ο Β', εκμεταλλευόμενος την τεχνολογική ανωτερότητα στο στρατιωτικό τομέα, που του είχε εξασφαλίσει η σχέση του με τους Δυτικούς, επιχειρεί με επιτυχία την επέκταση του κράτους του προς τα νότια και νοτιοδυτικά διπλασιάζοντας την έκτασή του κι ενσωματώνοντας στην κυριαρχία του μια σειρά εθνοτικών ομάδων με διαφορετικές ιστορικές καταβολές, γλώσσες, θρησκείες ή ακόμα και φυλετική προέλευση. Ακολουθεί μια πολιτική βάση της οποίας η γη των νεοαποκτημένων περιοχών δίνεται σε στρατιωτικούς κι αξιωματούχους του καθεστώτος και μια σειρά κωμωπόλεων ιδρύονται σ' αυτές τις περιοχές για καλύτερο έλεγχό τους. Σ' αυτές τις πόλεις-διοικητικά κέντρα μεταναστεύουν κάτοικοι της σημερινής βόρειας Αιθιοπίας, της ιστορικής Αβησσινίας, που προέρχονται από τις εθνότητες των Αμχάρα και των Τίγκραι.

Η άνοδος στην εξουσία του αυτοκράτορα Χάιλε Σελάσιε το 1930, σηματοδοτεί μια έντονη προσπάθεια εκσυγχρονισμού της χώρας. Ιδιαίτερα μετά την ιταλική κατοχή κατά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και τη διαμονή του στο εξωτερικό (1936-1941), ο αυτοκράτορας εντείνει τις προσπάθειές του. Αυτές οι προσπάθειες θα μπορούσαν να συνοψιστούν στη δημιουργία κεντρικού στρατού οργανωμένου κατά τα δυτικά πρότυπα και από δυτικούς συμβούλους, στον έλεγχο της Αιθιοπικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, της οποίας διατηρεί τα οικονομικά προνόμια μετατρέποντάς τη σε ιδεολογικό στυλοβάτη της χώρας και στην εισαγωγή του καπιταλιστικού μοντέλου, χωρίς να θίγει ουσιαστικά την εξουσία των φεουδαρχών ευγενών, στους οποίους εν τέλει στηριζόταν.

Δεδομένης της εξάπλωσης της αποικιοκρατίας σ' όλη την Αφρική (πλην Αιθιοπίας και Λιβερίας) και της γειτνίασης με τον αραβικό κόσμο, με τον οποίο η Αιθιοπία κυρίως λόγω του Ισλάμ διακατεχόταν από καχυποψία, ο Χάιλε Σελάσιε ευνοεί τον ερχομό κυρίως Ελλή-

¹ Για λεπτομερείς αναλύσεις των ιστορικών συνθηκών στην Αιθιοπία των 19ου και 20ου αιώνων υπάρχουν τα έργα των Markakis (1974), Bahru (1991) και Teshale (1995).

² Με τον όρο Κέρας της Αφρικής εννοούμε τις σημερινές χώρες Σομαλία, Τζιμπουτί, Ερυθραία, Σουδάν, Κένυα και Αιθιοπία.



ων και Αρμενίων, οι οποίοι δεν έχουν εδαφικές βλέψεις και με τους οποίους υπάρχει το κοινό στοιχείο της μη αποδοχής των δυτικών χριστιανικών δογμάτων του καθολικισμού και του προτεσταντισμού. Ιστορικά οι Ορθόδοξοι Αιθίοπες διακατέχονταν –κι ακόμα διακατέχονται- από μια φοβία απέναντι στη Δύση, η οποία σε αρκετές περιπτώσεις προσπάθησε να καθυποτάξει τη χώρα³.

Οι πρωτοπόροι Έλληνες που πήγαν στην Αιθιοπία κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα κατάφεραν να επιβιώσουν κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες. Ο θαυμασμός για τα αποτολήματα των συμπατριωτών μας δεν σβήνει τον τυχοδιωκτικό χαρακτήρα αυτών των ενεργειών. Τέτοιες περιπτώσεις υπάρχουν πολλές, όπως του εκπροσώπου της Αιγύπτου στην υπό ιταλική διοίκηση Μασάουα στην Ερυθραία, Μαρκόπουλου από τη Χίο, ο οποίος προμήθευε στους Αιθίοπες όπλα (1887), του Κρητικού Χλαμπουδάκη, ο οποίος μεταμφιεσμένος σε μουσουλμάνο μπήκε στη μουσουλμανική πόλη Χάραρ, παντρεύτηκε την ανηψιά του εμίρη κι έγινε έμπορος καφέ (1854) ή του Φίλιππου Ζαφειρόπουλου (1874-1933) ο οποίος διετέλεσε συνοριακός φρουρός της βρετανικής αυτοκρατορίας στα Αιθιοπο-Κενυατικά σύνορα, οργάνωσε στρατιωτικό σώμα, υπερασπίστηκε τα συμφέροντα της Βρετανίας και σήμερα είναι τιμητικά θαμένος στη βρετανική πρεσβεία στην Αντίς Αμπέμπα (Μαρκάκης, 1992:57-62).

Στη μεταπολεμική περίοδο η οικονομία της χώρας ακμάζει. Οι ανάγκες σε εξειδικευμένο προσωπικό στην αιθιοπική γραφειοκρατία, στις κατασκευές, στον εξαγωγικό τομέα, στη βιοτεχνία και βιομηχανία πολλαπλασιάζονται κι έτσι οι Έλληνες στη Αιθιοπία αυξάνονται για να φτάσουν τους 7.000 το 1974, παραμονές της μαρξιστικής επανάστασης (Μαρκάκης, 1992: 70). Αυτοί ζουν κι εργάζονται κυρίως στην πρωτεύουσα Αντίς Αμπέμπα και στη Ντίρε Ντάουα, πόλη-σιδηροδρομικό κόμβο, και λιγότερο σε άλλα αστικά κέντρα ή στις επαρχίες. Κυριαρχούν δε στις εξαγωγές (κυρίως καφέ), στο εμπόριο, στην ελαφρά βιομηχανία και στις καλλιέργειες.

4. Τάξη: οι «Αυτοκρατορικοί Έλληνες»

Η Αιθιοπία ήταν και είναι μια χώρα, της οποίας οι κυρίαρχες ομάδες διακατέχονταν από μια φοβία προς οτιδήποτε έρχεται από το εξωτερικό. Αυτή η φοβία ενισχύθηκε την περίοδο της αποικιοκρατίας. Επιπλέον, συνεχείς εσωτερικές διαμάχες στα πλαίσια του ιδιότυπου φεουδαρχικού συστήματος της χώρας συνέτειναν στη δημιουργία ενός σχήματος πολλαπλών ελέγχων από όλη την κρατική πυραμίδα και γέννησαν μια ενδογενή γραφειοκρατία, η οποία στην προεπαναστατική περίοδο βρισκόταν κάτω από τον πλήρη έλεγχο του αυτοκράτορα και των περί αυτόν. Η συνειδητή επιλογή του Χάιλε Σελάσιε να επιτρέψει σε Έλληνες να έρθουν στη χώρα δεν έσβησε την καχυποψία απέναντί τους, όσο κι απέναντι σε άλλες ομάδες μη-Αιθίοπων (Ιταλούς, Αρμένιους, Υεμενίτες).

Οι περισσότεροι Έλληνες ερχόμενοι στην Αιθιοπία ήσαν οι ευεργετημένοι της μεγαθυμίας του, κι αυτό ήταν κάτι το οποίο όφειλαν να γνωρίζουν και να συμπεριφέρονται ανάλογα. Μέσα σε μια μόλις γενιά, πολλοί φτωχοί Έλληνες οπλισμένοι με εργατικότητα έρχονταν στην Αιθιοπία και ανελίσσονταν οικονομικά με ιλιγιώδη ρυθμό, φτάνοντας να συνναστρέφονται με τους ανακτορικούς κύκλους. Οι ίντριγκες του παλατιού, τα παιχνίδια εξουσίας ανάμεσα στους περί τον αυτοκράτορα ενέπλεκαν συχνά και Έλληνες, οι οποίοι φρόντιζαν να κερδίζουν την εύνοια των ισχυρών προκειμένου να τους επιτραπεί άλλοτε η επέκταση των επιχειρήσεών τους κι άλλοτε η προστασία τους από τον συχνά αθέμιτο αντα-

³ Αναφέρομαι στις συγκρούσεις Χριστιανών με Μουσουλμάνους κατά το 16ο αιώνα μ.Χ. Οι Αβησσονοί ζήτησαν τότε τη βοήθεια Πορτογάλων, οι οποίοι προσπάθησαν ανεπιτυχώς να προσηλυτίσουν τους Αβησσονούς. Αντίστοιχη κατάληξη είχε και η προσπάθεια Ισπανών Ιησουιτών το 17ο αιώνα μ.Χ. (Marcus, 1994:30-47). Για τον ανταγωνισμό και τις διαμάχες των Αβησσυνών Ορθοδόξων με τους Προτεστάντες τα έργα των Eide και Dohnam κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα μ.Χ. είναι αποκαλυπτικά των φόβων των Ορθοδόξων και των μέτρων που κατά καιρούς πήραν για να εμποδίσουν το έργο των προτεσταντικών ιεραποστολών (Eide, 2000 και Dohnam, 1999).



γωνισμό⁴.

Η προεπαναστατική Αιθιοπική πραγματικότητα στηριζόταν ιδεολογικά στην Αιθιοπική Ορθόδοξη εκκλησία και στη μυθολογική σύνδεση των Αιθιόπων βασιλέων με τον απόγονο της φανταστικής σχέσης της βασίλισσας του Σαβά –για την καταγωγή της οποίας ερίζουν και οι Αιθίοπες– και του βασιλιά του Ισραήλ Σολομώντα. Η επιχειρούμενη ταύτιση της αιθιοπικής ιθύνουσας τάξης με ένα μακρινό Σημιτικό-Ιουδαϊκό παρελθόν απέκλειε μια σειρά πληθυσμιακών ομάδων οι οποίες μετατρέπονταν στην καλύτερη των περιπτώσεων σε πολίτες δεύτερης κατηγορίας, αν όχι σε εν δυνάμει δούλους. Το μοντέλο αυτό ενισχύθηκε από μια σειρά δυτικούς ερευνητές, οι οποίοι στηριγμένοι στην παραδοσιακή ιστοριογραφική προσέγγιση ταύτιζαν την Αιθιοπία και την ιστορία της με τους Χριστιανούς βασιλείς της βόρειας Αιθιοπίας/Αβησσυνίας.

Τα συμφέροντα των Ελλήνων, ιδιαίτερα της Αντίς Αμπέμπα, είναι ταυτισμένα με τη συνέχεια της αυτοκρατορικής δομής της χώρας, της αντίστοιχης εξουσιαστικής όσο και της ιδεολογικής της κυριαρχίας τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και προς την εικόνα της προς τα έξω. Οι «Αυτοκρατορικοί» λοιπόν «Έλληνες» ενστερνίζονται το γνωστό σ' αυτούς δίπτυχο έθνος-θρησκεία άσχετο αν στην περίπτωση της Αιθιοπίας σημαίνει αποκλεισμό της πλειοψηφίας των πολιτών της Αιθιοπίας, οι οποίοι είτε δεν είναι Ορθόδοξοι, αλλά Μουσουλμάνοι, είτε δεν χαίρουν της «ευγενούς» σημιτικής καταγωγής των Αβησσυνών αλλά είναι Κουσιτικής, Ομοτικής και Νιλο-Σαχαρικής προέλευσης.

Η αναπαραγωγή στερεοτύπων αναφορικά με τα παραπάνω, που έχουν επίσημα εγκαταλειφθεί στην μετά το 1974 Αιθιοπία εξακολουθούν να είναι ιδιαίτερα δημοφιλής ανάμεσα στους λιγοστούς εναπομείναντες Έλληνες στην Αντίς Αμπέμπα⁵. Η αναφορά για παράδειγμα στην μεγαλύτερη εθνοτική ομάδα της χώρας, των Ορόμο, ως «Γκάλληδες» θα προκαλούσε εξέγερση των Ορόμο μια που έχει ιστορικά υποτιμητική σημασία. Αυτό δεν εμποδίζει τους «Αυτοκρατορικούς Έλληνες» να την χρησιμοποιούν και δεν άλλαξε τίποτα. Απαξιώτικες εκφράσεις για Αιθίοπες Μουσουλμάνους, υποτιμητικές αναφορές σε σκουρόχρωμους Αιθίοπες, προσβλητική αντιμετώπιση Αιθιόπων με «ταπεινή» προέλευση συνθέτουν μια εικόνα που δείχνει να έχει βγει από περασμένες δεκαετίες.

Το 1974 ξέσπασε στην Αιθιοπία μια Μαρξιστική επανάσταση, η οποία ήταν δημιουργήμα των δραστηριοτήτων ενός ριζοσπαστικού φοιτητικού κινήματος, που δρούσε από τη δεκαετία του 1960. Οδήγησε δε στην κατάληψη της εξουσίας από το στρατό, στη φυσική εξολόθρευση μεγάλου αριθμού των πρωτεργατών της επανάστασης μέσα σε λουτρό αίματος, στην υιοθέτηση σοσιαλιστικών προσανατολισμών με έντονο εθνικιστικό χαρακτήρα και στην πρόσδεση της χώρας στο σοβιετικό μπλοκ. Για τους Έλληνες αυτό σήμαινε εθνικοποίηση της περιουσίας τους, σε ατομικό και κοινοτικό επίπεδο και ξεριζωμό, μια που οι συνθήκες ερχομού τους είχαν αλλάξει.

Η ταύτιση των «Αυτοκρατορικών Ελλήνων» με την καθεστηκία τάξη της προ του 1974 Αιθιοπίας και τα προνόμια που αυτή η ταύτιση της προσέφερε καταδεικνύει την δύναμη που εξασκεί το ταξικό συμφέρον στη διαμόρφωση συμπεριφορών κι αντιλήψεων καθώς και την ισχύ τους στο χρόνο ακόμα κι όταν οι συνθήκες που γεννούν αυτή την ταύτιση εκλείπουν. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα αισθητό από την προσπάθεια των Ελλήνων που παρέμειναν στην Αιθιοπία μετά το 1974 να προσεταιρισθούν αξιωματούχους των μετέπειτα καθεστώτων (Μεγκίστου Χάιλε Μάριαμ 1974-1991 και Μέλες Ζενάουι 1991- σήμερα). Η προσπάθεια

⁴ Για μια λεπτομερή περιγραφή αυτών των συνθηκών η αυτοβιογραφία του Αθανασίου Μίχου και των Μελίνα και Λουκά Φανούρη είναι χαρακτηριστικές κι άκρως ενδιαφέρουσες (Μίχος, 1992 και Fanouris και Fanouris , 1995).

⁵ Σε προσωπική επικοινωνία μαζί μου ο Αρχιεπίσκοπος Αξώμης της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας Πέτρος ανέβασε το αριθμό των Ελλήνων το 1995 σε έως και 3.000 συμπεριλαμβάνοντας τους μη κατέχοντες την ελληνική ιθαγένεια. Τα μέλη της Ελληνικής Κοινότητας Αντίς Αμπέμπα δεν ξεπερνούν σήμερα τα 80 και σύμφωνα με ανεπιβεβαιωτές πληροφορίες οι ελληνικής ιθαγένειας διαμένοντες στη χώρα σήμερα δεν ξεπερνούν τους 300.



αυτή θα μπορούσε να παραλληλιστεί με τη στάση της αιθιοπικής γραφειοκρατίας, η οποία ως απί το πλείστον προέρχεται από την εθνότητα των Αμχάρα. Οι Έλληνες, όπως και οι Αμχάρα, όταν πλέον συνειδητοποιήσαν πως τα πράγματα είχαν αλλάξει εις βάρος τους, προσπάθησαν να διατηρήσουν όσα το δυνατόν περισσότερα προνόμια μπορούσαν ελπίζοντας πάντα στην «παλινόρθωση».

Οι λιγοστοί αριθμητικά «Αυτοκρατορικοί Έλληνες» του σήμερα μπορεί να αποτελούν μια καρικατούρα των ισχυρών της προ του 1974 περιόδου μα παράλληλα αναδεικνύουν ένα κομμάτι του ελληνισμού της Αιθιοπίας, το οποίο αξίζει να μελετηθεί τόσο μέσα στα πλαίσια του ελληνισμού της διασποράς, όσο και μέσα στα πλαίσια της Αιθιοπικής ιστορικής πραγματικότητας.

5. Φυλή: οι «Μισοί-Μισοί»

Με τον όρο «Μισοί-Μισοί», οι Έλληνες της Αιθιοπίας μεταφράζουν τον αγγλικό όρο half caste. Ο όρος αυτός, που προφανώς έχει τις ρίζες του στην υπό βρετανική διοίκηση Ινδία χρησιμοποιείται ευρέως από όλους στη χώρα, τόσο τους Αιθίοπες όσο και τις κοινότητες Ελλήνων, Ιταλών κι Αρμενίων που διαμένουν στη χώρα. Για να μπορέσει κανείς να αντιληφθεί τι οδήγησε στην ανάγκη χρήσης αυτού του όρου και τι αυτός σημαίνει ουσιαστικά, χρειάζεται να ανατρέξουμε σε μια σειρά γεγονότων που αφορούν στη γέννηση των Ελληνο-Αιθίοπων.

Οι περισσότεροι συμπατριώτες μας που πήγαν στην Αιθιοπία ήσαν άνδρες. Τα συγκοινωνιακά μέσα της εποχής και τα στερεότυπα της Αφρικής λειτουργούσαν ως αντικίνητρο στον ερχομό Ελληνίδων, αν και σε πολλές περιπτώσεις ακολουθήθηκε η γνωστή συνταγή του προξενιού. Παράλληλα η Αιθιοπία είναι μια χώρα της οποίας οι περί τις 80 εθνότητες συμφωνούν ίσως μόνο στην κοινή καταπιεστική αντίληψή τους προς τις γυναίκες. Βιασμοί γυναικών, κλειτοριδεκτομή τόσο σε Χριστιανές όσο και σε Μουσουλμάνες, αφαίρεση νυχιών των χεριών των γυναικών την πρώτη νύχτα του γάμου καθώς και απαγωγές οχτάχρονων κοριτσιών είναι καθημερινά φαινόμενα, τα οποία συντελούν στο να γίνονται οι γυναίκες ουσιαστικά πειθήνια όργανα στα χέρια των αρσενικών. Η φτώχεια της Αιθιοπίας οδηγεί μεγάλο αριθμό γυναικών να εργάζονται ως οικιακές βοηθοί και ουσιαστικά να εξαρτώνται από την καλή διάθεση των αφεντικών τους, συχνότατα χωρίς ωράριο και για ένα πιάτο φαγητό. Συν τοις άλλοις, ένα μεγάλο ποσοστό γυναικών οδηγείται στην πορνεία ως μόνη λύση. Τα παραπάνω οφείλουν να κατανοηθούν μέσα σε ένα πολιτιστικό πλαίσιο φεουδαρχικό, όπου η εξάρτηση απλά για επιβίωση και με οποιοδήποτε κόστος δεν αποτελεί κοινωνικό στίγμα παρά μάλλον ενισχύεται από την Αιθιοπική Ορθόδοξη Εκκλησία.

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες οι άρρενες συμπατριώτες μας βρέθηκαν κατ' ουσία σ' ένα σεξουαλικό Ελ Ντοράντο, όπου όλα σχεδόν επιτρέπονταν⁶. Οι πολλαπλές σχέσεις τους είχαν ως αποτέλεσμα τον ερχομό στη ζωή Ελληνο-Αιθίοπων. Οι τελευταίοι πολλές φορές δεν ήσαν νομίμως αναγνωρισμένα παιδιά. Σ' αυτό συνέτεινε και η αιθιοπική ονοματοδοσία⁷, η οποία σε συνδυασμό με την ανευθυνότητα πολλών συμπατριωτών μας οδήγησε στο σημερινό πρόβλημα των εκατοντάδων Αιθίοπων Ελληνικής καταγωγής, οι οποίοι δεν μπορούν να αποδείξουν την ελληνικότητά τους τουλάχιστον βάσει των υπάρχοντων νομικών κριτηρίων. Πολλά από αυτά τα παιδιά στην καλύτερη των περιπτώσεων ενισχύονταν οικο-

⁶ Ενώ φυσικά οι σχέσεις Ελλήνων με Αιθιοπίδες ενοχλούσαν τις συντηρητικές ελληνικές παροικίες μόνο στην περίπτωση γάμου, οι σχέσεις Ελληνίδων με Αιθίοπες καταδικάζονταν ολοσχερώς.

⁷ Οι Αιθίοπες, γυναίκες και άντρες δεν έχουν επίθετα. Μετά το όνομά τους ακολουθεί το όνομα – όχι το επώνυμο – του πατέρα τους. Έτσι λοιπόν για παράδειγμα το εκτός γάμου αγόρι μιας Αιθιοπίδας κι ενός Έλληνα, του κυρίου Μανόλη Παπαδάκη θα ονομαζόταν Ιωάννης/Γιοχάννης Μανόλη. Αυτό πρακτικά σημαίνει πως το παιδί αυτό αδυνατεί να αναζητήσει και να αποκτήσει τα νομικά δικαιώματά του ως Έλληνας πολίτης μια που πουθενά δεν υπάρχει επίθετο, που να αποδεικνύει ότι ο Ιωάννης είναι γόνος του Μανόλη Παπαδάκη μα κάποιου Μανόλη.



νομικά από τους Έλληνες πατέρες τους όσο οι τελευταίοι ήσαν εν ζωή, ενώ πολλά έχασαν την όποια σχέση με οτιδήποτε το ελληνικό (Natsoulas, 1977:150).

Η χρήση του όρου «Μισός-Μισός» πρέπει να εξεταστεί μέσα στα πλαίσια της Αιθιοπικής πραγματικότητας. Η τελευταία διαθέτει μια γηγενή και πλούσια γκάμα όρων, οι οποίοι στόχο έχουν να περιγράψουν φυλετικά, θρησκευτικά και εθνολογικά τις πληθυσμιακές ομάδες που ζουν στη χώρα. Οι όροι αυτοί έχουν χαρακτήρα αποκλεισμού και αντανακλούν τις ιστορικές εμπειρίες που οδήγησαν στη δημιουργία της σύγχρονης Αιθιοπίας, ειδωμένες κάτω από το πρίσμα της κυρίαρχης ομάδας των Ορθοδόξων Αβησσυνών, Αμχάρα και Τίγκραϊ και ιδιαίτερα των πρώτων. Έτσι λοιπόν οι Αιθίοπες Μουσουλμάνοι μέχρι το 1974 αποκαλούντο «Μουσουλμάνοι που διαμένουν στην Αιθιοπία». Οι Αιθίοπες Εβραίοι ενώ οι ίδιοι αυτοαποκαλούνται Μπέτα Ισραήλ δηλαδή «Οίκος του Ισραήλ» έμειναν γνωστοί με τον υποτιμητικό όρο Φαλάσα δηλαδή «περιφερόμενοι». Οι νεγροειδείς εθνικές ομάδες της Αιθιοπίας αποκαλούντο συλλήβδην «Σανκίλα» ή «Μπάρια» δηλαδή σκλάβοι, δούλοι. Τέλος υπάρχουν μια σειρά ονομασιών, που διαχωρίζουν τους Αιθίοπες με βάση το πόσο σκούροι είναι. Περιττό να αναφέρω πως ο πλέον ανοιχτόχρωμος στέκεται και πιο ψηλά στην κοινωνική πυραμίδα, είναι δε ιδιαίτερο προσόν για τις κοπέλες να είναι ανοιχτόχρωμες⁸. Σ' αυτό λοιπόν το πλαίσιο έρχονται να προστεθούν κι οι ρατσιστικές θεωρίες που ξεπήδησαν από την αποικιοκρατία. Οι Ευρωπαίοι της Αιθιοπίας, οι οποίοι συναλλάσσονταν κατεχοχίην με Δυτικούς ως μεσάζοντες, ήταν φυσιολογικό να υιοθετήσουν τον εν λόγω όρο. Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε λοιπόν για να ξεχωρίσει τους «Μισούς-Μισούς» από τους «ολόκληρους» κι άρα «καθαρούς» κι «ακραιφνείς» Έλληνες.

Οι «Μισοί-Μισοί» λοιπόν αν και αποτελούν τη συντριπτική πλειονότητα των Ελλήνων της Αιθιοπίας σήμερα, έχουν ελάχιστη εκπροσώπηση στα συλλογικά όργανα των ελληνικών σωματείων⁹. Η εκλογή «Μισού-Μισού» το 1999 ως Προέδρου της Ελληνικής Κοινότητας της Αντίς Αμπέμπα ήταν για πολλούς ένα πικρό ποτήρι το οποίο οι «καθαροί» Έλληνες έπρεπε να πιουν. Όπως μου είπε ένας τέτοιος Έλληνας:

«Ο Πρόεδρος μπορεί να είναι «Μισός-Μισός» μα είναι καλό παιδί. Τι να κάνουμε όμως, εμείς οι καθαροί Έλληνες, είμαστε ελάχιστοι» (Δ.Σ. 2000).

Ο φόβος πολλών «καθαρών» Ελλήνων είναι πως, όταν αυτοί θα εκλείψουν, η Κοινότητα και η παρουσία της θα έλθει στα χέρια των «Μισών-Μισών», οι οποίοι δεν ξέρουν να την αξιοποιήσουν κι έτσι θα «εξαφανιστεί ο ελληνισμός». Αυτός ο φόβος ίσως είναι και βάσιμος μια που οι «Μισοί-Μισοί» σαφώς και δεν έχουν την ίδια αίσθηση ελληνικότητας μια που ό,τι είναι ακραιφνώς ελληνικό, από τις αρχές των ελληνικών σωματείων, τις ελληνικές διπλωματικές αρχές έως το εκπαιδευτικό προσωπικό φρόντιζε να τους δημιουργεί αίσθημα κατωτερότητας κι ανυποληψίας. Παράλληλα κανείς δεν έχει ενδιαφερθεί να τους εξηγήσει πως είναι εν δυνάμει προνομαϊκή ομάδα κι όχι «μισοί» Έλληνες με «μισά» δικαιώματα, οι οποίοι έτσι ακρωτηριασμένοι ψυχικά οφείλουν να ζητιανεύουν είτε σύνταξη απόρου από την ελληνική κοινότητα, είτε ελληνικό διαβατήριο για να νοσηλευτούν σε νοσοκομείο της Ελλάδας, είτε κάποιο οικονομικό στήριγμα για να φύγουν τα παιδιά τους από τη μιζέρια της Αιθιοπίας στην Ελλάδα.

6. Έθνος: οι «Έλληνες-Ορόμο»

Ανάμεσα στους Έλληνες, οι οποίοι επέλεξαν ως τόπο διαμονής τους περιοχές εκτός της Αντίς Αμπέμπα ήσαν οι Έλληνες που έζησαν σε κωμοπόλεις όπως το Μέτου, το Ντέμπι

⁸ Το 2001, κι ενώ δίδασκα στο Παν/μιο της Αντίς Αμπέμπα, ανακάλυψα τυχαία πως μια φοιτήτριά μου ήταν ελληνικής καταγωγής, χωρίς όμως να έχει οποιαδήποτε σχέση με οτιδήποτε ελληνικό. Σκέφτηκα λοιπόν να μιλήσω για την περίπτωση της στους ιθύνοντες της Κοινότητας, οι οποίοι αφού τη γνώρισαν σχολίασαν πόσο καλή εντύπωση τους έκανε αφού συν τοις άλλοις «δεν ήταν και πολύ μαυρούλα»...

⁹ Στην Αντίς Αμπέμπα υπάρχουν η Ελληνική Κοινότητα Αντίς Αμπέμπα, ο Ελληνικός Αθλητικός Σύλλογος «Ολυμπιακός», ενώ στα χαρτιά υφίσταται κι η Ελληνική Κοινότητα Ντίρε Ντάουα.



Ντόλλο και η Γκαμπέλα στη Νοτιοδυτική Αιθιοπία. Στις περιοχές αυτές κυρίαρχο εθνικό στοιχείο ήταν οι Ορόμο, μια εθνοτική ομάδα η οποία ενσωματώθηκε στην Αιθιοπία μετά τις κατακτήσεις του Μένελικ στα τέλη του 19ου αιώνα μ.Χ. Οι Ορόμο, με διαφορετική κοινωνική οργάνωση, φυλετική καταγωγή, γλώσσα, έθιμα και θρησκεία από τους Αβησσυνούς, κατοικούσαν και κατοικούν στις πιο εύφορες περιοχές της χώρας. Οι επίσημες αιθιοπικές αρχές προσπάθησαν να καθυποτάξουν τους Ορόμο αρχικά στρατιωτικά κι ύστερα οικονομικά κατακτώντας τη γη τους, την οποία μοίρασαν σε Αβησσυνούς αξιωματούχους, κυρίως στρατιωτικούς. Μια σειρά πόλεων-φυλάκια διασκορπισμένες σ' όλη τη χώρα και ιδιαίτερα στις νέες επαρχίες δημιούργησαν ένα δίκτυο ασφάλειας, διοίκησης κι εποπτείας σ' ένα απόλυτα ιεραρχικά δομημένο σύστημα, που καμιά σχέση δεν είχε με τον παραδοσιακό τρόπο οργάνωσης των Ορόμο, οι οποίοι υπερηφανεύονται για τη γκάντα, τη δημοκρατική δομή των δικών τους κοινωνιών¹⁰.

Οι Έλληνες αυτών των περιοχών δημιούργησαν τη μεγαλύτερη κοινότητα «Μισών-Μισών», μια που ήταν απομονωμένοι από την υπόλοιπη Αιθιοπία. Προσπάθησαν σκληρά να διατηρήσουν την ελληνικότητά τους επιλέγοντας την ενδογαμία, ιδρύοντας εκκλησία και σχολείο, τα οποία όμως αποδείχτηκαν θνησιγενή (Natsoulas, 1977:151). Ζώντας μέσα στον ντόπιο πληθυσμό με τον καιρό αρκετοί από αυτούς υιοθέτησαν την ταυτότητα των Ορόμο¹¹. Η πλειονότητα αυτών των παιδιών ερχόμενα σήμερα στο οικοτροφείο της Ελληνικής Κοινότητας Αντίς Αμπέμπα αντιμετωπίζει το πρόβλημα όχι απλώς της εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας μα και της αμχαρικής, επίσημης γλώσσας της Αιθιοπίας, αφού μητρική τους γλώσσα είναι η ορομική. Παράλληλα έχει να αντιμετωπίσει τους Έλληνες της Αντίς Αμπέμπα, τους έλληνες εκπαιδευτικούς μα και τους άλλους Αιθίοπες συμμαθητές του, οι οποίοι, αν δεν βλέπουν υποτιμητικά κάθετι που προέρχεται από τους Ορόμο, έχουν παντελή άγνοια για τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά που κουβαλάει αυτή η εθνοτική ομάδα.

Πολλοί «Έλληνες-Ορόμο», αν και αρχικά είχαν τα ίδια κοινωνικά χαρακτηριστικά με τους υπόλοιπους Έλληνες της Αιθιοπίας¹² στην πορεία και λόγω της γεωγραφίας και της σχέσης με τον ντόπιο πληθυσμό απέκτησαν διαφορετικά χαρακτηριστικά και χωρίς να απολέσουν την ελληνικότητά τους, μέσα πάντα στα πλαίσια της χώρας, ασπάστηκαν την ταυτότητα του Ορόμο. Αρκετοί Ορόμο με τους οποίους ήρθα σε επαφή έλεγαν με περηφάνεια, πως οι Έλληνες που ήξεραν από τα παιδικά τους χρόνια αφομοιώθηκαν από τους Ορόμο, έμαθαν τη γλώσσα, τα έθιμα κι έζησαν σαν Ορόμο. Αυτό αποτελούσε θαρραλέα πράξη σε μια χώρα και εποχή στην οποία πολλοί Ορόμο αναγκάζονταν να αλλάζουν τα ονόματά τους και να υιοθετούν Αμχαρικά ονόματα βιβλικής προέλευσης, να μαθαίνουν Αμχαρικά και να αγωνίζονται να βελτιώσουν την προφορά τους και να προσαρμόζονται σ' ένα ξένο σύστημα αξιών όπως αυτό των Αβησσυνών. Ο πρώην πρόεδρος της Αιθιοπίας Νεγκάσο, Ορόμο από το Ντέμπι Ντόλλο, σε συνέντευξη που μου παραχώρησε, μίλησε με νοσταλγία και ευγνωμοσύνη για τους Έλληνες και τη συνεισφορά τους στην περιοχή, προσπαθώντας να εξηγήσει το γιατί δεν έρχονται πια Έλληνες στα μέρη αυτά (Νεγκάσο Γκιντάντα, 2002).

Η υιοθέτηση όμως της ταυτότητας των Ορόμο γίνεται πιο δύσκολη εκτός της περιοχής, όπου αυτοί κυριαρχούν πληθυσμιακά ακόμα κι αν δεν κυριαρχούν πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά. Γι' αυτό κι αρκετοί επέλεξαν το «διπλό ταμπλό» απέναντι στις αιθιοπικές αρχές. Ιδιαίτερα μετά το 1991 και την εγκαθίδρυση ενός ομοσπονδιακού συστήματος στη-

¹⁰ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον ιθαγενή τρόπο οργάνωσης των Ορόμο βλέπε και Asmerom Legesse, 2000.

¹¹ Ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες έφεραν «Έλληνα-Ορόμο» να έχει λάβει μέρος στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα των Ορόμο μέσα από τις τάξεις του Απελευθερωτικού Μετώπου των Ορόμο (Oromo Liberation Front).

¹² Ο Natsoulas αναφέρει πως οι Έλληνες των Δυτικών επαρχιών γύρω στο 1935 κατείχαν περίοπτη θέση κυρίως στο εμπόριο καφέ μα και σε άλλους εμπορικούς τομείς όπως μέλι, κερύ, βαμβάκι, σαπουνιοπία, ενώ Έλληνες ήταν ιδιοκτήτες σχεδόν όλων των ξενοδοχείων και των καφέ (Natsoulas, 1977: 192-194).



ριγμένοι στις εθνότητες της χώρας, βάσει του οποίου κάθε Αιθίοπας και Αιθιοπίδα όφειλαν να επιλέξουν μια εθνοτική προέλευση, αρκετοί «Έλληνες-Ορόμο» που προέρχονταν από τις δυτικές επαρχίες επέλεξαν να δηλώσουν Αμχάρα¹³. Η περίπτωση του Γκάμπι, ο οποίος είχε Έλληνα πατέρα και Ορόμο μητέρα, είναι χαρακτηριστική. Σε σχετική μου ερώτηση «τι δήλωσε ως bihir» δηλαδή εθνότητα στη σχετική ερώτηση για απόκτηση ταυτότητας, αυτός απάντησε Αμχάρα. Όταν ρώτησα γιατί, μου είπε:

«Εδώ είναι Αντίς Αμπέμπα κι εδώ όλοι θέλουν να είναι Αμχάρα» (Γκάμπι, 2002).

Αυτή η ομολογία δείχνει την προσαρμογή αυτού του συμπατριώτη μας στα δεδομένα της Αιθιοπίας. Ίσως όμως πέρα από την προσαρμογή στα αιθιοπικά δεδομένα δείχνει προσαρμοστικότητα και στα δεδομένα της ελληνικής παροικίας της Αντίς Αμπέμπα. Η τελευταία έχοντας ενστερνιστεί τις κυρίαρχες αντιλήψεις της Αιθιοπίας τις αναπαράγει. Έτσι λοιπόν στην περίπτωση των Ορόμο υπάρχουν αρκετές επιφυλάξεις, αφού οι τελευταίοι όχι μόνο απαιτούν να ξαναμοιραστεί η πολιτική και οικονομική τράπουλα της χώρας, μα παράλληλα αμφισβητούν το κυρίαρχο σύστημα αξιών στο οποίο είναι γαλουχημένοι και οι περισσότεροι Έλληνες συμπατριώτες μας.

7. Συμπεράσματα

Οι Έλληνες της Αιθιοπίας δεν αποτελούν μια ενιαία ομάδα, όπως ίσως θα μας άρεσε να πιστεύουμε. Έχοντας ζήσει για πάνω από ένα αιώνα σε μια χώρα μακρινή από το εθνικό κέντρο, στην οποία η έννοια της ταυτότητας ήταν και είναι φορτισμένη πολιτικά και συνυφασμένη με αγώνες για οικονομική και κοινωνική εξουσία, προσαρμόστηκαν απόλυτα προκειμένου να πετύχουν τις επιδιώξεις τους. Άλλοι ταυτίστηκαν με τις κυρίαρχες ομάδες της Αιθιοπίας και βάζοντας το λιθαράκι τους στο οικοδόμημα αυτών των ομάδων, κατέρρευσαν μετά τη μαρξιστική επανάσταση του 1974, όπως κατέρρευσαν οι Αιθίοπες φεουδάρχες και η αυτοκρατορική οικογένεια. Άλλοι μεγάλωσαν στο κενό, γινόμενοι μισοί Έλληνες και μισοί Αιθίοπες, φοβούμενοι και τους μεν και τους δε. Άλλοι πάλι υιοθέτησαν την ταυτότητα του «αουτσάιντερ», μα όταν η πλάστιγγα της εξουσίας έγερνε προς την άλλη μεριά φρόντιζαν να μεταπηδούν στο άλογο του νικητή. Και στις τρεις περιπτώσεις επέδειξαν μια πρωτοφανή προσαρμοστικότητα.

Οι αναφορές σ' αυτές τις τρεις ομάδες Ελλήνων της Αιθιοπίας, χωρίς να εξαντλούν το αντικείμενο, αναδεικνύουν τις δυναμικές που αναπτύσσονται μέσα σε μια μειονοτική ομάδα, αρχικά τουλάχιστον προνομιούχων, μεταναστών, μέσα σε ένα πλαίσιο, το οποίο υφίσταται κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές. Οι Έλληνες ερχόμενοι στην Αιθιοπία δέχτηκαν την επίδραση των υφισταμένων όρων του παιχνιδιού και ανάλαβαν το δικό τους ρόλο. Οι επιλογές τους αυτές προκαθόρισαν το μέλλον τους, όταν οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες στη χώρα γέννησαν την επανάσταση. Οι περισσότεροι επέστρεψαν στην Ελλάδα. Έμειναν πίσω λίγοι, άλλοι γαλουχημένοι με το αυτοκρατορικό παρελθόν και την ισχύ, που αυτό τους μοίρασε πλουσιοπάροχα, κι άλλοι προσπαθώντας να επιβιώσουν μέσα στις νέες συνθήκες κουβαλώντας στο πετσί τους την αίσθηση του κενού. Οι νέες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες γέννησαν νέες προσαρμογές και νέα υβριδικά μορφώματα. Οι Έλληνες της Αιθιοπίας είτε πορφυροί λόγω αυτοκρατορικών καταλοίπων, είτε μαύροι, είτε ασπρόμαυροι δε φυλούν τις αιώνιες Θερμοπύλες του ένδοξου έθνους μας, μα τις Θερμοπύλες του δικού τους δυσσιώνου μέλλοντος.

¹³ Αυτό εξηγείται βέβαια κι από την παραδοσιακή αντίληψη περί του ποιός ή ποιά είναι Αμχάρα, που για πολλούς μελετητές της αιθιοπικής ιστορίας και πολιτικής πραγματικότητας αποτελεί λιγότερο εθνοτική κατηγορία και περισσότερο κοινωνική.



Βιβλιογραφία**I. Ελληνόγλωσση**

- Μαρκάκης Γιάννης (1998) (1992) *Έλληνες στην Μαύρη Αφρική, 1890-1990*, Αθήνα, Τροχαλία.
- Μίχος Αθανάσιος (1992) *Τιθορέα Αδδής Αμπέμπα*, Αθήνα.

II. Ξενόγλωσση

- Anderson Benedict (1983) *Imagined Communities*, London, Verso.
- Asmerom Legesse (2000) *Oromo Democracy, An Indigenous African Political System*, Lawrenceville, The Red Sea Press.
- Bahru Zewde (1991) *A History of Modern Ethiopia 1855-1974*, London, James Currey.
- Brubaker Rogers (1996) *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Dohnam L. Donald (1999) *Marxist Modern. An Ethnographic History of the Ethiopian Revolution*, Berkeley, University of California Press
- Eide Oyvind (2000) *Revolution and Religion in Ethiopia, 1974-1985*, Oxford, James Currey.
- Fanouris Mellina, Fanouris Lukas (1995) *Meskel. An Ethiopian Family Saga, 1926-1981*, Nairobi, Jacaranda Designs Ltd.
- Marcus Harold (1994) *A History of Ethiopia. Berkeley*, University of California Press.
- Markakis John (1974) *Ethiopia. Anatomy of a Traditional Polity*, Addis Ababa, Oxford University Press.
- Natsoulas Theodore (1977) The Hellenic Presence in Ethiopia. A Study of a European Minority in Africa (1740-1936), *Abba Salama*, a Review of the Association of Ethio-Hellenic Studies, Vol. VIII, 8-205.
- Teshale Tibebe (1995) *The Making of Modern Ethiopia 1896-1974*, Lawrenceville, The Red Sea Press.
- Yeros Paris (editor) (1999) *Ethnicity and Nationalism in Africa: Constructivist Reflections*, New York, St. Martin's Press.

III. Συνεντεύξεις

- Γκάμπι (Γαβριήλ). 2002.
- Δ.Σ. 2000.
- Νεγκάσο Γκιντάντα. 2002.



Η ελληνική παρουσία στην Αφρική. Η περίπτωση των Ελλήνων του Καμερούν.

Νικόλαος Α. Μεταξίδης

Εισαγωγή

Στην Αφρική οι Έλληνες εμφανίζονται σποραδικά από το δεύτερο τέταρτο του 19ου αιώνα. Οι πρώτες παρουσίες είναι «τυχοδιωκτικού» χαρακτήρα και σαφώς μεμονωμένες¹. Σταδιακά ο αριθμός τους αυξάνεται. Μέσω Σουδάν ακολουθώντας τους Άγγλους και τους Αιγυπτίους, καταλήγουν στην κεντρική και ανατολική Αφρική. Αντίστοιχα, από το νότο, μέσω Νότιας Αφρικής φθάνουν στην κεντρική Αφρική και διασκορπίζονται από το Βελγικό Κονγκό ως τα ανατολικά παράλια της ηπείρου. Ακολουθούν την αποικιοκρατία χωρίς απαραίτητα να προσανατολίζονται σε χώρες που κυριαρχούνται από κάποια συγκεκριμένη αποικιοκρατική δύναμη (Μαρκάκης 1998, 15). Βασική αιτία ομαδικής μετανάστευσης Ελλήνων στην Αφρική είναι η κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου (Νικολαΐδης 1923, Μάντζαρης 1984, Χιώτης 1984, Μαρκάκης 1998).

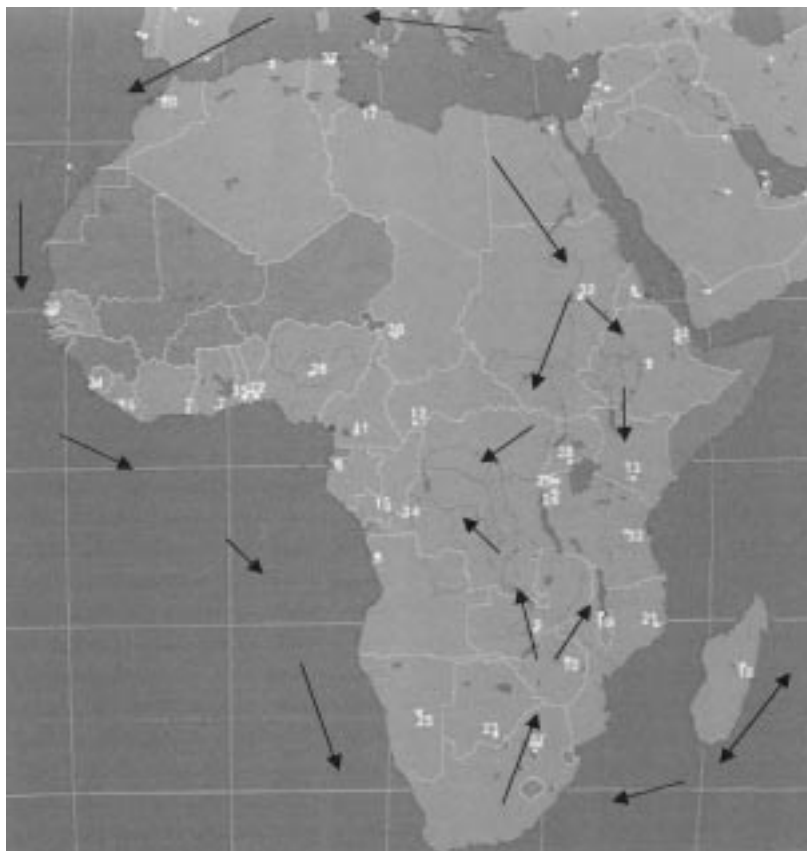
Η μετακίνηση των Ελλήνων προς τις περιοχές που εκτείνονται νότια της Σαχάρας έγινε για την ανεύρεση εργασίας χωρίς την προοπτική της προσαρμογής σε μια αστική (εισαγόμενη) τάξη όπως ήταν στην Αίγυπτο και το Σουδάν, με εξαίρεση τη νότια Αφρική λόγω του παρατεταμένου της παρουσίας τους και ιδίως στα αστικά κέντρα. Στη δυτική Αφρική μετακινούνται υπό προϋποθέσεις είτε ως κεφάλαια για επενδύσεις π.χ. Σενεγάλη, Σιέρα Λεόνε κ.λπ., είτε ως μετακίνηση προσώπων ή /και κεφαλαίων προς Καμερούν, Νιγηρία από το χώρο της κεντρικής Αφρικής (Ψυρούκης 1974).

Δεν είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε με κατηγορηματικό τρόπο τους λόγους για τους οποίους οι μετανάστες επιλέγουν έναν τόπο έναντι ενός άλλου. Ωστόσο εμπειρικά προσδιορίζεται το φαινόμενο της «αλυσιδωτής μετανάστευσης»². Στο Καμερούν οι Έλληνες εμφανίζονται στη δεκαετία του 1920. Ο Γιώργος Ζοχώνης από τη Σπάρτη έφτασε στη Σιέρα Λεόνε τη δεκαετία του 1870. Με τον George Paterson ίδρυσαν το 1879 μια επιχείρηση που εξαπλώθηκε με υποκαταστήματα σε όλη την δυτική Αφρική. Οι δραστηριότητες του Ζοχώνη έφθασαν ως το Καμερούν. Οι πρώτοι Έλληνες στο Καμερούν εργάστηκαν στην επιχείρηση Paterson – Zochonis. Οι περισσότεροι κατάγονταν από τη Σπάρτη και τα περίχωρά της.

¹ Τέτοιες περιπτώσεις συναντάμε αρκετές στην υπάρχουσα βιβλιογραφία. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις εξής περιπτώσεις: ο Condominas (1968) κάνει αναφορά σε δώδεκα Έλληνες που βρέθηκαν στις αρχές του 19ου αιώνα στη Μαδαγασκάρη αλλά και για κάποιον με το όνομα Νικόλας (κρητικής καταγωγής που έπαιξε σημαντικό ρόλο εκείνη την εποχή στην ιστορία του νησιού). Ο Μάντζαρης (1983) αναφέρεται σε Έλληνες ναυτικούς που ξεμπάρκαραν γύρω στα 1840 ή 1850 για διάφορους λόγους στο Cape Town.

² Βλ. Κιτρούφ Α. (1999) Η Υπερατλαντική μετανάστευση στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα 1900-1922, Οι Απαρχές*, Βιβλιόραμα, 127.





Χάρτης 1: Οι ελληνικές κοινότητες στην Αφρική.
 "Διασπορά Ελλήνων" Υπουργείο Μακεδονίας Θράκης – Εθνικό Κέντρο Χαρτών & Χαρτογραφικής Κληρονομιάς, Εθνική Χαρτοθήκη. Στοιχεία: Γ.Γ. Απόδημου Ελληνισμού 1998.
 (Οι μεταναστευτικές ροές των Ελλήνων στην Αφρική σημειώθηκαν πάνω στο χάρτη από τον Ν. Μεταξίδη)

Είναι σημαντικό να μελετηθεί η έννοια του "τυχαίου" και του συγκυριακού στις αποφάσεις των ατόμων που μεταναστεύουν. Οι οικονομικοί λόγοι ωθούν συχνά τους ανθρώπους σε αναζήτηση λύσεων προκειμένου να αντιμετωπίσουν με κάποιο τρόπο τα προβλήματα που γεννιούνται από τη συγκυρία. Η λύση της μετακίνησης σε κοντινό ή μακρινό προορισμό είναι τις περισσότερες φορές τυχαία, τουλάχιστον ως προς την τελική της έκβαση και συνδέεται με τη συγκυρία (για παράδειγμα, αν στις μετακινήσεις κυριαρχούν –όπως συνέβαινε στις αρχές του αιώνα– οι θαλάσσιες συγκοινωνίες προς συγκεκριμένους προορισμούς, αν τα οικονομικά, εμπορικά ή και οικογενειακά δίκτυα με την οργάνωση και τη δομή τους προσανατολίζουν σε συγκεκριμένους προορισμούς κ.λπ.).

Ένα σημαντικό παράδειγμα είναι αυτό της οικογένειας Παπαδοπούλου (της ομώνυμης βιομηχανίας μπισκότων). Η αφητηρία της περιπέτειας ήταν στην Κωνσταντινούπολη. Με το πλοίο έφθασαν στον Πειραιά (ως ενδιάμεσο σταθμό) με σκοπό να μεταβούν στη Δύση. Τελικά ο ενδιάμεσος σταθμός έγινε η νέα αφητηρία για μια νέα ζωή. Πήραν την απόφαση να μείνουν εξαιτίας μιας διαπίστωσης. Ήξεραν να φτιάχνουν μπισκότα έχοντας αποκτήσει στην Κων/πολη την τεχνογνωσία. Διαπίστωσαν την έλλειψη του προϊόντος στην Ελλάδα



και...τόλμησαν. Βλέπουμε ότι ενίοτε η συγκυρία ακυρώνει τη στρατηγική ή και ενισχύεται από την ανθρώπινη απόφαση.

1. Καμερούν – χώρα υποδοχής (γεωγραφία μιας οικονομικής προσφοράς)

Το Καμερούν εντάσσεται γεωγραφικά στην κεντροδυτική Αφρική. Συνδέεται με τις χώρες της κεντρικής Αφρικής (Κεντροαφρικανική Ένωση, Κονγκό, Γκαμπόν, Δημοκρατία του Κονγκό (πρώην Ζαΐρ), Γουϊνέα και της δυτικής Αφρικής (από τη Νιγηρία ως την Σενεγάλη) τόσο πολιτισμικά όσο και γεωπολιτικά. Η γαλλική επιρροή καλύπτει ευρύ φάσμα αυτού του γεωγραφικού χώρου. Η βρετανική επιρροή, αν και συγκριτικά με την αντίστοιχη γαλλική, είναι ποσοτικά υποδεέστερη, δεν είναι μικρότερης σημασίας. Το Καμερούν χαρακτηρίζεται ως μια μικρογραφία της Αφρικής και χαρακτηρίζεται από ένα ευρύ φάσμα φυσικών γεωγραφικών και ανθρωπογεωγραφικών πόρων. Τα κύρια χαρακτηριστικά στοιχεία του γεωγραφικού χώρου του Καμερούν, είναι ο μεγάλος αριθμός εθνοτικών ομάδων (Σουδανικής και Αραβικής προέλευσης στο Βορρά, Πυγμαίοι και Μπαντού στο Νότο, Μπαμιλεκέ, Μπαμούν, Τικάρ στα οροπέδια του Δυτικού Καμερούν) και η εδαφική και κλιματική πολυσημία του. Το Καμερούν παράγει εξαγωγίμα προϊόντα όπως κακάο, καφέ, μπανάνες, φοινικέλαιο, κατεψυγμένα ψάρια και γαρίδες, Ξυλεία. Διαθέτει φυσικό αέριο και πετρέλαιο. Είναι χώρα πλούσια σε τροπικά δάση, ποτάμια, λίμνες, και υδατοπτώσεις για παραγωγή ενέργειας.

Ο πλούτος της χώρας συνδέεται με τις βλέψεις των αποικιοκρατών (Γερμανών ως το 1914, Γάλλων και Βρετανών στη συνέχεια) και τις οικονομικές δραστηριότητες των Λιβανέζων και των Ελλήνων. Το Καμερούν ανεξαρτητοποιήθηκε το 1960. Δεν έγιναν εθνικοποιήσεις στο βαθμό που αυτό συνέβη σε άλλες αφρικανικές χώρες. Μετά την ανεξαρτησία άρχισαν σταδιακά να ασχολούνται και οι ντόπιοι με δραστηριότητες που πριν την ανεξαρτησία ήταν στα χέρια των ευρωπαίων. Οι φυτείες περιήλθαν στα χέρια των ντόπιων ιθαγώνων. Οι Έλληνες και οι Λιβανέζοι άρχισαν να αποκτούν ανταγωνιστές στο εμπόριο τους Μπαμιλεκέ³ και τους Ινδούς.

Οι δραστηριότητες των Ελλήνων εντάσσονται γεωγραφικά στο χώρο που περικλείεται από το νοητό τρίγωνο που συνδέει την πρωτεύουσα Γιαουντέ (Centre- Sud), τη Ντουάλα (Littoral), Νκογκσάμπα (Ouest). Στις δυτικές περιοχές της χώρας υπάρχουν φυτείες κακάο που έγιναν αντικείμενο εντατικής εκμετάλλευσης ήδη από την εποχή της αποικιοκρατίας. Η Ντουάλα μεγάλο λιμάνι και το δεύτερο μεγαλύτερο λιμάνι της κεντροδυτικής Αφρικής έπαιξε σημαντικό ρόλο για την ανάπτυξη του εμπορίου και συνετέλεσε μαζί με την Γιαουντέ, πρωτεύουσα και διοικητικό κέντρο της χώρας, στη διαδικασία μερικής έστω αστικοποίησης της χώρας. Η «αστική τάξη» του Καμερούν είναι ουσιαστικά ανύπαρκτη και οι κάτοικοι των πόλεων ζουν στην πραγματικότητα «με το ένα πόδι» στη γη που τους τρέφει το χωριό τους. Αυτό το χαρακτηριστικό διαμορφώνει σε σημαντικό βαθμό τη συμπεριφορά τους είτε εργάζονται ως έμποροι, είτε εργάζονται στις επιχειρήσεις των Ευρωπαίων. Στο κεντρικό και νότιο νοτιοανατολικό τμήμα της χώρας στα πυκνά τροπικά δάση ανθεί η δραστηριότητα που σχετίζεται με την εκμετάλλευση της Ξυλείας. Έστω και εάν δεν είναι σήμερα τόσο ασύδοτη όσο παλαιότερα, δεν παύει να είναι ιδιαίτερα κερδοφόρα.

2. Η ελληνική μετανάστευση στο Καμερούν

Οι Έλληνες εμφανίστηκαν στο Καμερούν τη δεκαετία του 1920. Ήρθαν κυρίως από τη Μικρά Ασία (μέσω Μασσαλίας), την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, τα Δωδεκάνησα και την Κύπρο. Όπως έχουμε αναφέρει και σε παλαιότερη εισήγησή μας, «Οι Έλληνες έφθασαν στο Καμερούν σε δύο, κυρίως, φάσεις. Η πρώτη φάση χρονολογείται από το μεσοπόλεμο. Ο κύριος προορισμός τους ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, με ενδιάμεσο

³ Οι Μπαμιλεκέ είναι μια πολυάριθμη εθνότητα που ασχολείται δυναμικά με το εμπόριο και δραστηριοποιείται κυρίως στο δυτικό, βορειοδυτικό και κεντρικό τμήμα του Καμερούν.



σταθμό τους τη Γαλλία. Η δεύτερη φάση χρονολογείται από τη δεκαετία του 1950. Ήρθαν κυρίως για να συναντήσουν συγγενείς τους που είχαν ήδη εγκατασταθεί στο Καμερούν. Οι πρωτοπόροι ασχολήθηκαν με το εμπόριο αγροτικών προϊόντων μεγάλων αποδόσεων (αγορά και συγκέντρωση καφέ, κακάο, μπανάνας). Ζούσαν σε απομονωμένες περιοχές κοντά στις καλλιέργειες του κακάο και του καφέ, και παράλληλα ανέπτυξαν εμπορική δραστηριότητα στις πόλεις (κυρίως στο λιμάνι της Ντουάλα) εξάγοντας αγροτικά προϊόντα και εισάγοντας παντός είδους μεταποιημένα εμπορεύματα (υφάσματα, ηλεκτρικά είδη, έπιπλα, κ.ά. Ο αριθμός τους έφθασε τους 2.500 στη δεκαετία του 1970. Η κρίση άγγιξε την κοινότητα σε πρώτη φάση μετά το 1985 (1200 άτομα το 1987) και στη συνέχεια μετά το 1992 οπότε και ο αριθμός των ομογενών μας έφθασε τους 450 που κατανέμονταν ως εξής: Γιαουντέ 160, Ντουάλα 240, Νκονκσάμπα 10 και οι υπόλοιποι σε άλλα σημεία της χώρας. Σήμερα, ο αριθμός τους δεν ξεπερνά τα 250 άτομα συμπεριλαμβανομένων και αυτών που ζουν σε άλλες χώρες, όπως για παράδειγμα στη Γαλλία ή στην Ελλάδα και επισκέπτονται κατά διαστήματα το Καμερούν, προκειμένου να εποπτεύσουν τις εκεί επιχειρηματικές δραστηριότητές τους)*.

«Ζούσαν, κυρίως, στην ενδοχώρα (brousse) αλλά και στις πόλεις όπου ασχολήθηκαν με το εξαγωγικό και εισαγωγικό εμπόριο. Συσπειρώθηκαν σε κοινότητα στις 18 Ιουνίου 1948, στη Ντουάλα που ήταν το εμπορικό λιμάνι και το οικονομικό κέντρο της χώρας. Η ανεξαρτησία της χώρας (1960) δεν δημιούργησε ιδιαίτερο πρόβλημα στην ελληνική κοινότητα, η οποία υπέστη πλήγμα μόνο από την οικονομική κρίση (μετά το 1985) και την υποτίμηση του νομίσματος της χώρας (1993), οπότε και παλιννόστησαν αρκετοί από αυτούς»*.

Οι Έλληνες του Καμερούν είναι οργανωμένοι σε δύο κοινότητες, της Ντουάλα και της Γιαουντέ (πρωτεύουσα και διοικητικό κέντρο του Καμερούν). Η ελληνική παρουσία στο Καμερούν είναι εμφανής, παρά την περιορισμένη αριθμητικά δύναμή τους. Στις πόλεις έκτισαν οικοδομές όπου στέγασαν τις επιχειρήσεις τους και αυτό αποτελεί σημαντικό στοιχείο της παρουσίας τους και της συμμετοχής τους στην εδραίωση του αστικού περιβάλλοντος. Έκτισαν εκκλησίες στις κυριότερες πόλεις που έζησαν, σαν συστατικό στοιχείο της κοινωνικής τους οργάνωσης, αλλά και σε απομακρυσμένες περιοχές, ώστε να συνοδεύουν την παρουσία της ελληνορθόδοξης ιεραποστολής στην ύπαιθρο. Οι Ορθόδοξες εκκλησίες προσελκύουν Καμερουνέζους άλλων δογμάτων. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι η Ορθόδοξη εκκλησία του Μπωναμπερί στη Ντουάλα προσελκύει Καμερουνέζους, που στην πλειοψηφία τους δεν είναι Ορθόδοξοι.

«Αυτό που κράτησε τους Έλληνες εκεί είναι η πολιτική σταθερότητα της χώρας και το σχετικά ευνοϊκό επιχειρηματικό περιβάλλον. Χωρίς αμιγώς ελληνικό σχολείο που να δίνει στα παιδιά των Ελλήνων ολοκληρωμένη εκπαίδευση -πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια (μόνο δημοτικό λειτούργησε, αλλά λόγω έλλειψης μαθητών δεν λειτουργεί πια) η δεύτερη και τρίτη γενιά Ελλήνων στο Καμερούν μιλούν τα ελληνικά που έμαθαν μέσα στην οικογένεια, μιλούν και γράφουν γαλλικά που έμαθαν κυρίως λόγω των γαλλόφωνων σπουδών τους»*.

«Οι Έλληνες ασχολούνται σήμερα με τις παρακάτω κυρίως οικονομικές δραστηριότητες: γενικό εμπόριο, αρτοποιεία – ζαχαροπλαστική, κοπή – επεξεργασία και εμπόριο ξυλείας, μεταφορές, αλιεία (κυρίως για εξαγωγή γαρίδας), εμπόριο κακάο και καφέ. Οι ελληνικές επιχειρήσεις απασχολούν σημαντικό αριθμό ντόπιων ως εργατικό προσωπικό. Κυριότεροι ανταγωνιστές τους είναι σήμερα οι Λιβανέζοι (εμπόριο, ξυλεία, μεταφορές), οι Ινδοί (εμπόριο), και οι ντόπιοι Μπαμλεκέ. Στο Καμερούν δραστηριοποιούνται τελευταία και Κινέζοι. Εξαιτίας της πολιτικής αστάθειας σε άλλες χώρες της ευρύτερης περιοχής (Ακτή Ελεφαντοστού, Σενεγάλη) σημαντικά κεφάλαια Λιβανέζων που δραστηριοποιούνταν στις χώρες αυτές εισέρευσαν στο Καμερούν*. Το Καμερούν προσήλκυσε και Έλληνες που δραστηριοποιούνταν επιχειρηματικά ή /και επαγγελματικά σε γειτονικές χώρες και που για λόγους ασφάλειας τις εγκατέλειψαν.

Το οικονομικό περιβάλλον είναι ιδιαίτερα σκληρό, δεδομένου και του αθέμιτου συχνά ανταγωνισμού που υπάρχει, και οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στις υπόγειες οικονομικές δραστηριότητες του ανταγωνισμού»*.



2.1 Ενδεικτικές περιπτώσεις Ελλήνων στο Καμερούν

Θα παρουσιάσουμε μερικά ενδεικτικά σημεία συνεντεύξεων**, που δίνουν την εικόνα της πορείας του ελληνισμού στην Αφρική νότια της Σαχάρας και ειδικότερα στο Καμερούν.

● Σ.Κ (συνέντευξη που δόθηκε στη Ντουάλα τον Ιανουάριο του 2003)

«Είμαι στην Αφρική από το 1955. Έκανα οκτώ χώρες. Εκεί όπου έμεινα πιο πολύ, 30 χρόνια, ήταν στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, στο Μπανγκί. Άρχισα από τη Σενεγάλη, μετά πήγα στο Μαλί (τότε ονομαζόταν Γαλλικό Σουδάν), στη Μπουρκίνα Φάσο (το παλαιό Άνω Βόλτα), στην Ακτή του Ελεφαντοστού...

Ο πατέρας μου ήταν καπνέμπορος και καταστράφηκε στην κατοχή... Μετά άρχισε ο εμφύλιος... Ενάμιση χρόνο μετά το τέλος του εμφύλιου με επέλεξαν για την Κορέα. Δεν ήταν αναγκαστικό. Δεν είχα υποχρεώσεις, ήμουν εργένης τότε, ήμουν και μικρός.

Όταν γύρισα κάτι φίλοι του πατέρα μου μάθανε ότι γινότανε ένας διαγωνισμός στο Παρίσι και μια μεγάλη εταιρεία ζητούσε εμπορικούς πράκτορες για την Αφρική. Πέτυχα στις εξετάσεις και έτσι κατέβηκα στην Αφρική. Έμεινα υπάλληλος 5,5 χρόνια. Ήταν πολυεθνική. Έκανα 5,5 χρόνια. Ύστερα πήγα στο Αμπιτζάν. Ασχολήθηκα με μεταχειρισμένα ρούχα από την Αμερική. Ασχολήθηκα και με το εμπόριο ξυλείας. Δεν ήξερα τη δουλειά και την πάτησα. Έχασα ότι κέρδισα σε 10 χρόνια.

Παντρεύτηκα με Γαλλίδα. Τη γνώρισα στο Παρίσι. Τότε δεν ήμουν έτοιμος για γάμο. Έγινα υπάλληλος και της είπα τότε να έρθει στην Αφρική και παντρευτήκαμε το 1960. Αφού τ'άχασα όλα με τα ξύλα πήγα στο Μπανγκί. Βρήκα ένα χαρτοπωλείο που ανήκε σε ένα Γάλλο αλλά ήταν χρεωμένος. Αγόρασα την επιχείρηση αφού έπεισα τον ιδιοκτήτη του οικήματος που ήταν Έλληνας. Αυτά γίνανε το 1967.

Έχω ένα γιο και μια κόρη. Εδώ στο Καμερούν έρχομαι να βοηθήσω το γιο μου. Έχει και αυτός αυτό το βιβλιοχαρτοπωλείο εδώ στη Ντουάλα. Ο γιος μου σπούδασε εδώ στην Αφρική και λίγο στη Γαλλία. Όχι πανεπιστημιακές σπουδές. Ζούσαμε στο Μπανγκί. Έφυγε και ήρθε στο Καμερούν το 1996, διότι με τα γεγονότα στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία φοβήθηκε για τη ζωή του. Στα περισσότερα μέρη στην Αφρική υποθάλπτονται επαναστάσεις, όπως τώρα τελευταία και στην Ακτή Ελεφαντοστού.

Στο Καμερούν έμπλεξε με έναν Έλληνα που ήταν παντρεμένος και αυτός με Γαλλίδα. Παντρεύτηκε με την κόρη του και έτσι έμεινε εδώ. Τώρα, σκεφτόμαστε αν μπορούμε να επεκταθούμε κάπου αλλού, σε γειτονική χώρα. Τώρα, βρίσκεται σε ταξίδι στην Ισημερινή Γουινέα. Εκεί, είναι ακόμη παρθένο το έδαφος. Βρήκε και έναν ντόπιο...

Στο Καμερούν είναι μεγάλος ο ανταγωνισμός, τόσο με τους Έλληνες όσο και με τους ντόπιους. Βέβαια εμείς περιοριζόμαστε στα χαρτικά. Εισάγουμε από Γαλλία. Κυριότεροι πελάτες μας είναι Καμερουνέζοι. Απασχολούμε Καμερουνέζους στη δουλειά μας.

Ο γιος μου μιλάει ελληνικά. Η γυναίκα μου αν και Γαλλίδα μιλά τα ελληνικά σαν και μένα. Την κόρη μου την σπούδασα στο Λονδίνο, στην Αμερική (στο Χάρβαρντ) και στην Ισπανία. Μιλάει ελληνικά, γαλλικά, ισπανικά, αγγλικά. Παντρεύτηκε με Έλληνα και ζει στην Ελλάδα.

...εδώ υπήρχαν μεγάλοι ανταγωνισμοί μεταξύ Ελλήνων... Έχω μόνο δυο φίλους...

Η Αφρική είναι ηφαιστειο σήμερα. Δεν ξέρεις που θα σκάσει. Το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι εκεί όπου ο πλούτος είναι συγκεντρωμένος σε μερικά χέρια, όπως στην Ακτή Ελεφαντοστού».

* Αποσπάσματα από το: Μεταξίδης, Ν. (2003) Το φαινόμενο της ελληνικής διασποράς στην Αφρικανική ήπειρο – Η διαμόρφωσή του και οι προοπτικές του. Η περίπτωση των Ελλήνων του Καμερούν. Εισήγηση στο 6ο Διεθνές Συνέδριο «Διαπολιτισμική Εκπαίδευση – Ελληνικά ως Δεύτερη ή Ξένη Γλώσσα», Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (ΚΕ.Δ.ΕΚ), Πάτρα, 20-22 Ιουνίου 2003.

** Οι συνεντεύξεις δόθηκαν στο Ν. Μεταξίδη τον Ιανουάριο του 2003 στις πόλεις Ντουάλα και Γιαουντέ.



● **R.A. (συνέντευξη που δόθηκε στη Ντουάλα -στα γαλλικά- τον Ιανουάριο του 2003)**

«Γεννήθηκα στο Καμερούν, στη Ντουάλα, το 1939. Ο πατέρας μου έφθασε εδώ το 1926. Ήταν κυπριακής καταγωγής. Είχε φυτείες μπανάνας και καφέ στην περιοχή του Μόνγκο στην Νκογκσάμπα. Ήρθε στο Καμερούν να βρει τους θείους του που ήταν, ήδη, εδώ. Η μητέρα μου ήταν Μικρασιάτισσα, από τη Σμύρνη. Εκείνη ήρθε εδώ να συναντήσει τον αδελφό της που ήταν ήδη εδώ. Γνώρισε τον πατέρα μου εδώ και παντρεύτηκαν εδώ. Ακόμη δεν υπήρχε ελληνική κοινότητα.

Ένα μέρος της εκπαίδευσής μου το έκανα στην Κύπρο, κατόπιν στη Γαλλία και μετά εδώ. Μιλώ ελληνικά αλλά γράφω πολύ άσχημα. Είμαι μηχανικός. Δούλεψα αρχικά στις φυτείες, κατόπιν στην Ντουάλα και αργότερα έκανα τη δική μου δουλειά, ασχολήθηκα με τις μεταφορές. Υπάρχει μεγάλος ανταγωνισμός στις μεταφορές με τους Λιβανέζους, αλλά και με τους Καμερουνέζους. Ασχολούμαι με τις μεταφορές από Ντουάλα προς το Βορρά στο Τσάντ και την Κεντροαφρικανική Δημοκρατία.

Η κρίση έπαιξε το ρόλο της. Το πρώτο πράγμα που εθίγη ήταν το εμπόριο. Κάποτε υπήρχαν μόνο Έλληνες έμποροι. Σήμερα υπάρχουν οι ντόπιοι Μπαμιλεκέ και οι Ινδοί. Ο ανταγωνισμός μεγάλωσε. Ο Έλληνας δεν μπορεί να ζήσει πια όπως οι Ινδοί (10 άτομα σε μια κάμαρη). Παλαιότερα το 'κανε, ήταν διατεθειμένος να το κάνει. Σήμερα, υπάρχουν στον ανταγωνισμό Ινδονήσιοι και Κινέζοι.

Πήρα τη γαλλική υπηκοότητα, μέσα μου είμαι Έλληνας, ζω εδώ και μου αρέσει. Είναι η δεύτερη πατρίδα μου...άλλωστε μετά από τόσα χρόνια, είμαι 64 ετών. Έχω άλλωστε και τη δουλειά μου εδώ.

Ο πατέρας μου αγόρασε γη. Τώρα έχουν πουληθεί. Με την ανεξαρτησία λιγότερο ή περισσότερο κληρονομήσαμε. Σήμερα, δεν υπάρχουν Έλληνες ιδιοκτήτες γης. Εγώ έχω το σπίτι μου, το γκαράζ μου, ζω στο Νγκαουντερέ.

Παντρεύτηκα εδώ. Η γυναίκα μου είναι Γαλλίδα (από πατέρα Γάλλο και μητέρα Λιβανέζα). Έχουμε τρία παιδιά που ζουν όλα στο Καμερούν. Δεν μιλούν ελληνικά. Γνωρίζουν την Ελλάδα γιατί πηγαίνουμε για διακοπές κάθε χρόνο, τα καλοκαίρια. Έχω οικογένεια στην Ελλάδα, ζει ο αδελφός μου εκεί. Στην Κύπρο έχω να πάω από το 1952. Οι συνθήκες της ζωής βλέπεις... Το βλέπω δύσκολο να ζήσω στην Ευρώπη, παρά το γεγονός ότι έχω σπίτι στη Γαλλία και στην Ελλάδα, δεν μπορώ να αλλάξω τρόπο ζωής.

Εδώ περνάμε καλά χωρίς προβλήματα. Προβλήματα έχουν όσοι δεν είναι και τόσο καθαροί στις δουλειές τους. Έχω περίπου 60 υπαλλήλους Καμερουνέζους. Δεν έχω ευρωπαίους υπαλλήλους. Η χώρα εδώ είναι φιλόξενη και οι άνθρωποι προσιτοί και οικείοι αν ξέρεις το πώς να τους πλησιάσεις.

Ο γιος μου είναι ο μικρότερος μετά από τις δύο κόρες. Επειδή ζούμε σε μέρος όπου δεν υπάρχει γαλλικό σχολείο, σπουδάζει δι' αλληλογραφίας, αφού το γαλλικό σύστημα του δίνει αυτή τη δυνατότητα».

● **B.X. (συνέντευξη που δόθηκε από την κυρία B.X. -στα γαλλικά- στη Γιαουντέ τον Ιανουάριο 2003)**

«Ο πατέρας μου ήταν εδώ. Ασχολήθηκα με το εμπόριο του κακάο (1949-1950). Εγώ ήρθα εδώ το 1951 για πρώτη φορά. Δεν είχε σχολεία. Γύρισα πίσω για τις σπουδές μου και επέστρεψα στο Καμερούν το 1961 για να δω τους γονείς μου. Έμεινα 4 χρόνια. Παντρεύτηκα στην Ελλάδα. Ξαναγύρισα γιατί το ήθελα παρά την αντίθετη γνώμη του πατέρα μου, που ήθελε να φύγει. Ήθελα να κάνω τη δική μου δουλειά, να μην εξαρτώμαι από την οικογένειά μου. Ανοίξαμε με το σύζυγο μαγαζί. Βοηθήσαμε άλλους Έλληνες στο εμπόριο. Ζούσαμε στη μπρούσα. Ήταν δύσκολα γιατί δεν υπήρχαν ευκολίες στις μεταφορές. Οι αποστάσεις ήταν μεγάλες. Ήμασταν όμως πιο συνδεδεμένοι από ότι στην πόλη. Ζούσαμε μαζί, διασκεδάζαμε. Είμαστε ασφαλείς. Μιλάμε για το διάστημα 1961- 1964. Έμεινα στην Μπαφιά. Για να πας ήθελες μια μέρα. Τώρα χρειάζεσαι 1,5 ώρα. Είμασταν 30-40 Έλληνες στην Μπαφιά. Άλλοι εμπορευόντουσαν κακάο, άλλοι είχαν μαγαζιά (π.χ. φούρνους). Στη Μπρούσα μείνα-



με 1 χρόνο. Ήρθαμε στη Γιαουντέ γύρω στο 1967. Έγινα υπάλληλος του Αντωνιάδη που είχε μαγαζιά με ρούχα. Δούλεψα σε ένα πλούσιο μαύρο σε τουριστικό γραφείο. Κατόπιν, δούλεψα στο εμπόριο τροφίμων. Πιέστηκα από πελάτες στο τουριστικό γραφείο, να κάνω το δικό μου γραφείο. Ο άνδρας μου άνοιξε μαγαζιά. Είχαμε 18 μαγαζιά και 12 στην Ομπάλα (40 χιλιόμετρα από δω). Φτιάξαμε και εργοστάσιο που κατασκεύαζε βαλίτσες.

Τα παιδιά σπούδασαν Γαλλία και Αμερική. Ζουν στην Ελλάδα. Ο ένας γιος είναι εδώ. Έχει φούρνο στην Ομπάλα. Τον πήρε από έναν Έλληνα που πήγε στη Ντουάλα.

Είμαστε αποδεκτοί στο Καμερούν. Έχουμε κοινές συνήθειες και αξίες. Την φιλοξενία για παράδειγμα, το σεβασμό στις παραδόσεις».

● Célestin Akoa-Ngbwa (συνέντευξη που δόθηκε στη Γιαουντέ τον Ιανουάριο 2003)

«Αν ασχολήθηκα με το εμπόριο είναι χάρη στον Βασιλειάδη. Έκανε γενικό εμπόριο (κονσέρβες, υφάσματα, εργαλεία για αγροτικές χρήσεις) και εμπόριο κακάο στην Εμπολόβα. Πουλούσε εργαλεία στους καλλιεργητές. Δεν έκανε ο ίδιος εξαγωγές (κακάο) αλλά πουλούσε στους μεγάλους εξαγωγείς. Αγόραζε το κακάο φθηνά για να μειώσει το κόστος της μεταφοράς... Δούλεψα για τον Χριστοδουλίδη που καταγόταν από την Κύπρο. Αγόραζε κακάο. Είχε μεγάλη εξαγωγική επιχείρηση. Επένδυσε πολύ στο Καμερούν. Κατασκεύασε οικοδομές στην Εβολόβα, στη Σανγμελιμά, στο Μμπαλμάγιο και στη Γιαουντέ. Στη Γιαουντέ έφτιαξε το Δημαρχείο. Η τράπεζα SGBC στεγάζεται στο μέγαρο Χριστοδουλίδη...»

«Είχε ένα γιο το Γιώργο Χριστοδουλίδη. Τον είχαν διώξει σχεδόν οι ίδιοι οι Έλληνες διαβάλλοντάς τον. Ο Χριστοδουλίδης ήταν γενναϊόδωρος. Έδινε πολλά δώρα. Αν ήθελε θα μπορούσε να γυρίσει. Οι Έλληνες διαβάλλουν ο ένας τον άλλο. Υπάρχει κακή πίστη. Τον κατηγορήσαν... Δεν φυλακίστηκε γιατί είχε καλές σχέσεις με τη διοίκηση. Έφυγε το 1997».

«Είχα μόρφωση. Ήξερα από εμπόριο. Δούλεψα μαζί του από το 1980. Είχαμε Έλληνες προμηθευτές όπως ο Θ. αγόραζε καφέ στα ανατολικά στη Γιοκαντούμα. Ο Π. (είχε έδρα την Μπαφιά). Αγόραζε κακάο και το έφερνε σε μας. Μετά το κακάο και τον καφέ στράφηκαν σε άλλα προϊόντα, όπως οι μπανάνες τη μανιόκα, το πετρέλαιο, την ξυλεία. Είχε λίγους Λιβανέζους στο κακάο. Ο Kabey για παράδειγμα ήταν μεσάζοντας».

«Ο Έλληνας υπήρξε ο άνθρωπος που βοήθησε το Καμερούν. Τα παιδιά πολλών από όσους εργάστηκαν για Έλληνες πήγαν σχολείο, έγιναν ακόμη και υπουργοί. Οι Γάλλοι δεν επένδυσαν αρκετά. Οι Έλληνες δεν κάνουν πολιτική εδώ, τήρησαν υποσχέσεις. Ο Αρχιεπίσκοπος ερχόταν να ευλογήσει το μαγαζί μια φορά το χρόνο, να πάνε καλά οι δουλειές. Οι Έλληνες είναι απαιτητικοί στη δουλειά, και σκληροί. Ακόμη και όταν σου έχει εμπιστοσύνη, ελέγχει. Από αυτούς έμαθα τη χρηστή διοίκηση. Δεν πετάω λεφτά για το τίποτα. Από αυτούς το έμαθα».

● Σ.Ι. (συνέντευξη που δόθηκε στη Γιαουντέ τον Ιανουάριο 2003)

«Απασχολώ στο μαγαζί (μεγάλος φούρνος στη Γιαουντέ) το Βαγγέλη από πατέρα Ροδίτη και μάνα Καμερουνέζα. Μιλάει ελληνικά και δουλεύει αρκετά χρόνια μαζί μας. Με το συνέταιρο μου βρήκαμε λύση. Είμαστε 2 μήνες εδώ και 2 στην Ελλάδα εναλλάξ. Έχουμε επιχείρηση στην Εύβοια (εργοστάσιο ζυμαρικών). Εδώ μας προμηθεύει τα άλευρα ένας Καμερουνέζος. Μας έχουν ξεχάσει τελείως. Δεν τους ενδιαφέρει ίσως το αντικείμενό μας. Δεν βρίσκουμε Έλληνα προμηθευτή.

Πριν ασχολιόμουν με οικοδομικά. Δούλευα σαν εμπορικός διευθυντής στην επιχείρηση του Σ.Ν. που ήταν θείος μου (αδελφός του πατέρα μου). Πουλούσαμε αξιόπιστα εμπορεύματα στην καμερουνέζικη αγορά. Είχαμε στο αντικείμενο αυτό συνεργασίες με Έλληνες. Ακόμη και Καμερουνέζοι πήγαν στην Ελλάδα για συνεργασίες με Έλληνες στα οικοδομικά.

Γεννήθηκα στη Ρόδο το 1955. Έκανα τουριστικές σπουδές στη Ρόδο και μετεκπαίδευση στην Ελβετία. Δούλεψα στη Ρόδο. Δεν μου έφτανε ο μισθός. Ήρθα στο Καμερούν το 1981 στο θείο. Παλιότερα έρχονταν μόνο τυχαία εδώ, όπως ο Κυριακίδης. Το 1993 όταν δεν πήγαινε καλά η οικοδομή και για προσωπικούς λόγους άνοιξα τη δική μου επιχείρηση (φούρ-



νο). Έχουμε 116 υπαλλήλους ντόπιους. Παντρεύτηκα το 1988 με Ελληνίδα. Ο μπαμπάς της ήταν και αυτός εδώ (είχε φούρνο). Και αυτόν τον έφερε εδώ ο κουινιάδος του, που ήταν εδώ από τη δεκαετία του 50. Ήρθε για 3 μήνες να του οργανώσει τη δουλειά και έμεινε 9 χρόνια. Όλοι έτσι λέμε. Ότι θα φύγουμε. Μένουμε όμως, συνηθίζουμε. Λένε ότι «αν πιεις νερό από τον Σανάγκα τελικά δεν θα θες να φύγεις».

● **Λ.Κ. (συνέντευξη που δόθηκε από τον Πρόεδρο της κοινότητας της Γιαουντέ τον Ιανουάριο 2003)**

«Ήρθα το 1975 στο Καμερούν –σε ηλικία 34 ετών- να βρω το θείο μου (αδελφό της μητέρας μου). Εκείνος ήρθε το 1939 σε ηλικία 18 ετών μόλις αποφοίτησε από το εμπορικό λύκειο της Λάρνακας. Και αυτός ήρθε να βρει το θείο του τον Ευαγγελίδη, τον πρώτο μεγάλο ευεργέτη της κοινότητας. Πέθανε το 1953. Ζήσανε στη Γιαουντέ και ασχοληθήκανε με το γενικό εμπόριο. Τότε ήταν περισσότεροι οι Έλληνες στη Γιαουντέ από ότι στη Ντουάλα. Υπήρχαν και πολλοί Ροδίτες. Γνώριζα τον Δεσποτάκη που καταγόταν από τη Ρόδο και έφερε πολλούς συγγενείς του από κει.

Όταν πέθανε ο Μαυρομάτης το 1977 (ο μεγαλύτερος εξαγωγέας κακάο), ανέλαβε ο θείος μου (και αγόρασε) τις δουλειές. Όταν ήρθε η κρίση, κτύπησε κυρίως τους εμπόρους. Οι μικρέμποροι φύγανε όλοι νύχτα. Μείνανε οι φούρνοι, τα είδη κιγκαλερίας.

Έχω φούρνο και απασχολώ 80 άτομα. Όλοι είναι μαύροι. Έχω δύο παιδιά. Τα έστειλα στο Αμερικάνικο σχολείο. Ελληνικό ήταν μόνο το δημοτικό. Δεν μπορούσαν τα παιδιά να προχωρήσουν. Μετά σπούδασαν στην Ευρώπη. Μιλάνε ελληνικά, διότι μιλούσαμε ελληνικά στο σπίτι. Γράφουν λίγο. Κάθε χρόνο τα έστελνα διακοπές στην Κύπρο. Εγώ μιλάω καλά αγγλικά αλλά μέτρια γαλλικά. Επειδή το 1963 είχαμε προβλήματα με τους Τούρκους, δεν τέλειωσα τις σπουδές μου στην Αγγλία και τελικά αποφάσισα να έρθω στο Καμερούν το 1975.

Ο μπαμπάς μου πήξε στην Αμερική το 1920. Επέστρεψε το 1936. Παντρεύτηκε και πήγε στο Χαρτούμ για μήνα του μέλιτος, αλλά έμεινε ως το 1940. Δούλεψε σαν διευθυντής μιας εταιρείας παπουτσιών. Πήρε μετάθεση στο Άντεν, όπου μείναμε ως το 1945. Γυρίσαμε στην Κύπρο με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

...Το 1977 πήγα στη Κύπρο να παντρευτώ. Ήμουν 36 ετών. Έτυχε και ο θείος της γυναίκας μου ο Π. να είναι στο Καμερούν. Ήρθε πριν τον πόλεμο και ήταν συνιδρυτής της CCC (Compagnie Chimique Chyriote). Υπάρχει ακόμη με ιδιοκτήτες Καμερουνέζους. Τώρα λέγεται CCC (Compagnie Chimique du Cameroun). Ο Π. γύρισε στην Κύπρο. Αγόρασε κτήματα. Το 1974 τα έχασε όλα. Το 1976 ο θείος μου τον έφερε ξανά στο Καμερούν.

Όπως είπα όταν πέθανε ο Μαυρομάτης (αυτός έκτισε το μεγάλο ξενοδοχείο Akwa Palace στη Ντουάλα) και πήρε τις δουλειές του ο θείος μου, μου έδωσε δύο μαγαζιά, που του τα εξόφλησα σε 16 μήνες. Έκανα γενικό εμπόριο. Στην γρήγορη επιτυχία μου σημαντικό ρόλο έπαιξε που ήμουν ο ανεπιός του Κλεόπα. Είχα προμηθευτές κατά 90% Έλληνες κυρίως από τη Ντουάλα. Όλοι οι εισαγωγείς ζούσαν εκεί (Τσεκένης, Καμπάνης, Αρνόπουλος, Κανέλλης). Αυτός ο τελευταίος έκλεισε. Είχε την Τρατέξ και έφτιαχνε σεντόνια. Οι πελάτες ήταν κυρίως μαύροι (δημόσιοι υπάλληλοι).

Στο φούρνο είχα παλιότερα Γάλλο ζαχαροπλάστη. Οι μαύροι έμαθαν και έχω τώρα μόνο μαύρους. Δεν ένοιωσα ποτέ μετανάστης εδώ. Έτρωγα με χρυσά κουτάλια. Είχα και το θείο μου. Είχα την τύχη. Στην αρχή μέναμε μαζί.

Τα παιδιά θέλουν να γυρίσουν στην Κύπρο. Αν ήθελα να μείνει ο γιος μου εδώ δεν θα τον έστελνα για τόσες σπουδές. Προς το παρόν θέλω να μείνω εδώ. Κερδίζω, ωραίο το κλίμα, κάθε χρόνο πηγαίνω στην Κύπρο. Μ' αυτά που βγάζουμε εδώ ζούμε πολύ καλύτερα στο Καμερούν. Η ζωή στην Ελλάδα και την Κύπρο είναι ακριβότερη.

Κοινωνικές σχέσεις είχα μόνο με Έλληνες. Σπάνια με μαύρους. Δεν είναι εύκολο. Ούτε με Γάλλους έκανα παρέα. Μιλάνε πολύ, είναι ψεύτες. Μπορεί να σε εκμεταλλευτούν και να σε ξεχάσουν. Αν είχε αγγλική παροικία θα είχα σχέσεις με αυτούς. Είμαι ο πιο τακτικός θαμώνας στο πρεσβυτέριο. Κάθε Κυριακή πάμε και με τα παιδιά.



...Κτίσαμε την κοινότητα, την εκκλησία, το πρεσβυτέριο...πληρώνουμε τον Παπά (πληρώνεται και από το ελληνικό δημόσιο). Η εκκλησία είναι καταφύγιο του ελληνισμού και ας μην έρχονται. Τετάρτη, Σάββατο και Κυριακή μαζευόμαστε και τρώμε στην κοινότητα. Το Πάσχα ξοδεύουμε πολλά λεφτά για τη γιορτή, με αρνιά κ.λπ. Προσπαθούμε να φτιάξουμε έργα (π.χ. γήπεδο ποδοσφαίρου) και να προσελκύσουμε Ευρωπαίους. Κάτι σαν *privé club*. Κάνουμε αναγκαστικά φυλετικές διακρίσεις. Ο μαύρος θα μπει στο κρεβάτι σου με τα παπούτσια... Τη φυλετική διάκριση την δημιουργούν οι ίδιοι οι μαύροι που δεν μας θέλουν σε πολιτικές θέσεις (π.χ. στη θέση του Δημάρχου κλπ). Οι δημόσιες υπηρεσίες του Καμερούν δεν κάνουν διάκριση Έλληνες-Κύπριοι.

Έρμαιοι γίνονται για έκτακτα γεγονότα. Μαζέψαμε 4 εκ. CFA σε 48 ώρες για να υποδεχτούμε τον Παρθένιο το 1994. Παροχές στο Καμερούν κάνουμε μέσω Ερυθρού Σταυρού, Lions Club κλπ. Και μικροδωρεές σε προσωπικό επίπεδο. Συνήθως όμως ο Έλληνας δεν είναι γενναιόδωρος προς τους Καμερουνέζους.

Όταν κάνω προσλήψεις λαμβάνω υπόψη μου τη φυλή, Οι Μπασσάς είναι οι πιο δημιουργικοί και *intellectuels*. Πάντως θέλουν προσοχή. Αν συνεργαστούν μεταξύ τους μπορούν να σε διαλύσουν. Επίσης οι Μπαμιλεκέ είναι πολύ δυναμικοί στο εμπόριο. Τους φωνάζουν *Juifs Noirs*.

● Π.Α. (η συνέντευξη δόθηκε στη Γιαουντέ τον Ιανουάριο 2003)

Ήρθα το Γενάρη του 1983 στο Καμερούν. Κατάγομαι από το Διδυμότειχο αλλά κατάλαβα σαν πατριδα μου την Τρίπολη. Τέλειωσα νυχτερινό σχολείο και άρχισα να δουλεύω από 14 ετών. Συνάντησα ένα μηχανικό που σπούδασε στη Γερμανία του Χίτλερ. Με πήρε κοντά του και σαν τον πηλό με έκανε αυτό που είμαι σήμερα.

Γεννήθηκα το 1935. Στα 25 μου χρόνια ήμουνα εργοδηγός. Δούλεψα στο έργο της Υλίκης το 1960, στα διυλιστήρια Ασπροπύργου. Έμαθα λίγα γαλλικά και Αγγλικά. Αποφάσισα να πάω Αγγλία. Γράφτηκα στο Royal College του Λίβερπουλ. Τα λεφτά της μάνας δεν φτάνανε. Εργάστηκα λαθραία σαν σχεδιαστής. Τον τελευταίο χρόνο με διώξανε διότι ανέβηκαν οι εργατικοί και έκαναν πολιτική εναντίον των μεταναστών. Έτσι έφυγα. Γύρισα στο αφεντικό μου, τον μηχανικό. Πήραμε δουλειές στα αζωτούχα λιπάσματα στη Πτολεμαΐδα. Γνωρίστηκα με την ΕΔΟΚ-ΕΤΕΡ που έφτιαχνε δημόσια έργα. Δούλεψα μ' αυτούς 1,5 χρόνο στην Ελλάδα και μετά 2 χρόνια στη Λιβύη και 4 χρόνια στη Νιγηρία (1974-77). Μεταξύ Λιβύης και Νιγηρίας δούλεψα στα Γιάννενα 6,5 χρόνια σε αρδευτικά έργα. Παντρεύτηκα στα Γιάννενα το 1969. Μετά από 15 χρόνια στην ΕΔΟΚ-ΕΤΕΡ μου πρότειναν να πάω στο Βορρά της Νιγηρίας. Δεν υπήρχε όμως η υποδομή για να έχω και την οικογένεια μαζί μου. Βρήκα μια αγγελία όπου μια βελγική εταιρεία ζητούσε μηχανικό για μεγάλο αρδευτικό έργο στο Σουδάν. Με πήραν. Τους έκανε εντύπωση η μεγάλη εμπειρία που είχα. Πήγα στη Αγγλία για λογαριασμό τους να προσλάβω Βρετανούς. Οι Βέλγοι όταν παίρνουν υψηλό επίδομα ανεργίας προτιμούν να λουφάρουν. Έτσι ζητήσανε Βρετανούς. Ήρθα στην Ελλάδα και γυρνώντας πήρα μαζί μου 7-8 Έλληνες και 2 εργοδηγούς από την ΕΔΟΚ-ΕΤΕΡ. Έφτιαξα 10 Έλληνες εργοδηγούς. Είχα 53 λευκούς υπό τις οδηγίες μου (Έλληνες, Λιβανέζους, Βέλγους, Έλληνες του Σουδάν). Τότε τους Έλληνες του Σουδάν δεν τους θεωρούσα Έλληνες. Έμεινα 2 χρόνια....

Το '81, πριν τον Αντρέα, ο Καραμανλής είχε δώσει σε μια Σουηδική εταιρεία την κατασκευή του πανεπιστημιακού νοσοκομείου Ιωαννίνων. Κέρδισα τρεις εργολαβίες. Προχώρησα καλά. Ο Παπανδρέου αποφάσισε ότι οι συμβάσεις ήταν σκανδαλώδεις και τους έδιωξε. Έμεινα με πολλά χρέη. Κάποιος Έλληνας πράκτορας της *Interamerican* μου είπε ότι κάποιος πλούσιος Έλληνας στο Καμερούν (ήταν ο Σταματιάδης, η πιο μεγάλη κιγκαλερία Γιαουντέ -Ντουάλα) ήθελε να κατασκευάσει μια οικοδομή στη Ντουάλα. Ήρθα το 1983. Έκανα 2 χρόνια, το τέλειωσα και άρχισα να δουλεύω σε κατασκευές στη Γιαουντέ, στην EGB (*Entreprise Générale du Bâtiment*) που ανήκε στον Καϊάφα (Ο Καϊάφας αγόρασε εταιρεία δίσκων και επανέφερε τον Καζαντζίδη). Συνεταιρίστηκα με τον Χ. Ήμασαν υπεργολάβο του Καϊάφα. Ο Χ. Αντίθετα από εμένα είχε νοοτροπία ελεύθερου επαγγελματία. Έφτιαχνε αλουμίνια. Ο Στα-



ματιάδης γλίτωσε πολλά λεφτά με τη συνεργασία μαζί μας, έδινε λίγα. Η οικογένεια πηγαίνοερχόταν 1-2 φορές το χρόνο.

Εδώ είναι καλύτερα από τη Νιγηρία. Οι Νιγηριανοί εργάτες ήταν αγράμματοι. Μου έκανε εντύπωση ότι όλοι οι Καμερουνέζοι εργάτες ήξεραν να υπογράφουν. Οι Άγγλοι βάλανε βούρδουλα στη Νιγηρία αλλά δεν επένδυσαν, όπως οι Γάλλοι στον παράγοντα άνθρωπο.

Με την κοινότητα δεν έχω ιδιαίτερη σχέση. Δουλεύω πολύ. Υπάρχει φαινομενική ηρεμία, αλλά «κακό χωριό τα λίγα σπίτια» που λένε και στα Γιάννενα.

Ο Έλληνας είναι ρατσιστής Κάνα δυο είναι παντρεμένοι με μαύρες και οι άλλοι πατριώτες τους βλέπουν με μισό μάτι. Στα έπιπλα έχουμε ανταγωνιστή τον Μ. Στους φούρνους υπάρχει ανταγωνισμός. Φαινομενικά είναι καλές οι σχέσεις. Ο Σ. δεν συμφωνεί να ανεβάσουμε τις τιμές. Το μαγαζί μας είναι τόπος συναντήσεων. Βάλαμε και φώτα. Παλιότερα η περιοχή ήταν επικίνδυνη τη νύχτα. Τώρα είναι καλά.

3. Συμπέρασμα: ο ελληνισμός του Καμερούν, τμήμα μιας παγκοσμιοποιημένης διασποράς

Οι Έλληνες που ήρθαν στο Καμερούν τυχαία, ακολουθώντας το ένστικτό τους, ήταν κατά κανόνα χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και με περιορισμένη επαγγελματική εκπαίδευση. Όσοι ακολούθησαν αυτούς τους πρωτοπόρους, χωρίς να διαφέρουν από αυτούς ως προς τη μόρφωση και την εκπαίδευση, βρήκαν το στήριγμα και τη συμπαράσταση αυτών που τους κάλεσαν. Σημαντικό είναι ότι η σχέση τους ήταν αμφίδρομη αφού και οι πρωτοπόροι δεν θα μπορούσαν να επιβιώσουν για πολύ χωρίς τη συνεργασία των Ελλήνων που τους ακολούθησαν, είτε αυτοί ήταν συγγενείς, είτε συντοπίτες.

Η κάθε επόμενη ελληνική παρουσία στο Καμερούν ακολουθεί την πορεία των προηγούμενων ακόμα και σήμερα. Δουλεύουν αρχικά κοντά στο θείο, τον ξάδελφο ή τον συγχωριανό. Αργότερα στήνουν τη δική τους δουλειά. Παντρεύονται κατά κανόνα Ελληνίδα, ανεξάρτητα αν κάποιοι από αυτούς –ιδιαίτερα οι παλαιότεροι που ήρθαν μόνοι χωρίς οικογένεια– έκαναν εφήμερες σχέσεις με ντόπιες και απέκτησαν παιδιά από αυτές. Η ελληνική κοινωνία στην Αφρική είναι εσωστρεφής και ενδογαμική (Μαρκάκης, 1998, σ.50).

Η δεύτερη γενιά μαθαίνει ελληνικά στο σπίτι. Οι ελληνόφωνες σπουδές τους σταματούν στο δημοτικό σχολείο (υπάρχει δημοτικό σχολείο στην κοινότητα της Γιαουντέ). Το γεγονός αυτό καθώς και το απαγορευτικό στοιχείο που είναι οι μεγάλες αποστάσεις μέσα από ένα δύσβατο περιβάλλον, ωθούν τους γονείς είτε να στείλουν τα παιδιά τους στην Ελλάδα να ζήσουν με την μητέρα ή κάποιους συγγενείς, είτε να τα στείλουν σε γαλλόφωνο σχολείο.

Χαρακτηριστικό στοιχείο των επόμενων γενεών είναι η διπλή οντότητα σε ό,τι αφορά την ταυτότητά τους. Σπουδάζουν στην Ευρώπη (κυρίως στη Γαλλία) και κάνουν μικτούς γάμους (κυρίως με ευρωπαίους). Κρατάνε την επαφή με την Ελλάδα μέσω των διακοπών τα καλοκαίρια, μέσω των δεσμών που συντηρούν οι παλαιότερες γενιές (για παράδειγμα οι παππούδες που επενδύουν στην Ελλάδα φτιάχνοντας σπίτι). Μιλούν σπάνια ελληνικά. Γνωρίζουν για παράδειγμα τη μυθολογία, αναγνωρίζουν τις ελληνικές ρίζες, αλλά μιλούν ελληνικά μόνο στο βαθμό που η γλώσσα ήταν ζωντανή στο οικογενειακό τους περιβάλλον.

Σήμερα μεταναστεύουν όλο και λιγότεροι Έλληνες στο Καμερούν. Αυτοί που μεταναστεύουν στο Καμερούν σήμερα είναι δύο κατηγοριών: Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν μεμονωμένα άτομα που αποφασίζουν τον επίπονο δρόμο της μετανάστευσης είτε για προσωπικούς λόγους είτε γιατί είχαν δεσμούς με γειτονική αφρικανική χώρα που έπαψε όμως να είναι φιλόξενη και ελκυστική για αυτούς. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν άτομα που έρχονται στο Καμερούν ακολουθώντας τον ή την σύζυγό τους που διατηρεί συγγενικούς και επιχειρηματικούς δεσμούς με τη χώρα. Και οι δύο κατηγορίες δεν αντιμετωπίζουν πρόβλημα ανακάλυψης της ταυτότητάς τους αλλά περισσότερο πρόβλημα προσαρμογής στο νέο περιβάλλον. Σήμερα που υπάρχουν γρήγοροι τρόποι μετακίνησης και που οι επικοινωνίες είναι επίσης εύκολες και γρήγορες (τηλέφωνο, e-mail, fax) ο Έλληνας της Αφρικής μπορεί να αλλάζει τόπους διαμονής όσο συχνά θέλει χωρίς να είναι αναγκασμένος να χάνει τα όποια δικαιώματα συνδέονται με τη διαμονή του στη Γαλλία, την Ελλάδα ή το Καμερούν.



Οι ελληνικές κοινότητες στο Καμερούν, εκ των πραγμάτων οδηγούνται στη συρρίκνωση. Οι νεότεροι δεν είναι διατεθειμένοι να ζήσουν σ' ένα περιβάλλον που δεν τους προσφέρει τις ανέσεις που τους προσφέρει η Ευρώπη.

Βιβλιογραφία

- Άτλας της ελληνικής διασποράς (2001) *Ιστορία του Απόδημου Ελληνισμού*, Αλέξανδρος.
- Bruneau M. (2001) Politiques de l'État - nation grec vis-à-vis de la diaspora, *Revue Européenne des Migrations Internationales*, 17(3), 9-20.
- Condominas G. (1968) Introduction à une étude sur l'émigration grecque à Madagascar, στο: *Peristiany, J.G. (ed.) Contributions to Mediterranean Sociology*, Paris, Mediterranean rural communities and social change.
- Καζάκος Π. & συνεργάτες (1992) *Ο Απόδημος ελληνισμός στις χώρες της Αφρικής*, Γ.Γ.Α.Ε.
- Kaptue L. (1986) *Travail et main d'œuvre au Cameroun sous régime Français 1916-1952*, Paris, L' Harmattan.
- Κιτρούφ Α. (1999) Η Υπερατλαντική μετανάστευση στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα 1900-1922, Οι Απαρχές*, Βιβλιόραμα, 123-171.
- Mantzaris E. (1980) Greek rural settlement in Southern Rhodesia, 1830-1930, *Journal of the Hellenic Diaspora*, 7.1.1980
- Μάντζαρης Ε. (1981) Εθνική και κοινωνική συνείδηση στη διασπορά: ο Ελληνικός Σύνδεσμος Μεταλλωρύχων στη Νότια Αφρική 1905-1920, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.42-43.
- Μάντζαρης Ε. (1983) Η αυξανόμενη αφομοίωση της νέας μικροαστικής τάξης στη Νότια Αφρική, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.48.
- Mantzaris E. (1984) Greek workers in South Africa: the case of the railway workers and the cigarette-makers 1905-1914, *Journal of the Hellenic Diaspora*, τόμος XI, τ.1.
- Mantzaris E. (1987) The Greek miners in the Transvaal, South Africa: a socio-historical investigation 1902-1913, *Journal of the Hellenic Diaspora*, τόμος XIV, τ.3-4.
- Μαρκάκης Γ. (1998) *Έλληνες στην Μαύρη Αφρική 1890-1990*, Αθήνα, Τροχαλία.
- Νικολαΐδης Κ. (1923) *Οδηγός των Ελλήνων της Αφρικής νότια της Σαχάρας*, Γιοχάνεσμπουργκ.
- Σακελλαρίδης Γ. (1960) *Οι Έλληνες ομοσπονδίας Κεντρικής Αφρικής και Νυασαλάνδης 1959-1960*, Αθήνα.
- Χασιώτης Κ. (1993) *Επισκόπηση της Ιστορίας της Νεοελληνικής Διασποράς*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας.
- Χιώτης Μ. (1956) *Ιστορία της εν Πόρτ Σουδάν Ελληνικής κοινότητας 1906 – 1956* Αλεξάνδρεια, Ελληνικοί ορίζοντες.
- Χιώτης Μ. (1984) *Η καρπαθιακή παροικία του Σουδάν*, Εταιρεία Καρπαθιακών Μελετών, τόμος Γ
- Ψυρούκης Ν. (1974) *Το Νεοελληνικό Παροικιακό Φαινόμενο*, Αθήνα, Επικαιρότητα.



Έλληνες της διασποράς στο Σουδάν. Η περίπτωση του Χαρτούμ (19ος – 20ος αιώνας): Κοινοτική οργάνωση, ταυτότητες και συμπεριφορές

Χ. Μπαμπούνης, Στ. Μουζάκης
Αν. Καλάη, Π. Κωνσταντοπούλου
Αντ. Μουζάκης, Ν. Μπαμπούνης

Εισαγωγή

Οι έννοιες της μετανάστευσης και της παροικίας¹ είναι εξαιρετικά ευρείες². Οι πάροικοι που διαβιούν, για ένα κυμαινόμενο χρονικό διάστημα, μακριά από τη γενέθλια γη τους –τη μητροπολιτική εστία, συνυπάρχουν με άλλες εθνοτικές ομάδες³, διαμορφώνονται ανάλογα με τη συγκυρία και φέρουν στοιχεία εθνικής ψυχοσύνθεσης αλλ' όχι κατ' αποκλειστικότητα (imagined communities⁴).

Με την παρούσα ανακοίνωση επιδιώκεται να προσεγγισθεί στη μακρά διάρκεια του χρόνου (19ος – 20ος αι.) το πολυδιάστατο ζήτημα της νεοελληνικής διασποράς, στην ερευνητική όψη και ιστοριογραφική προοπτική των Ελλήνων που μετανάστευσαν στο Σουδάν, παράλληλα δε, να εκτιμηθεί η σχέση τους με την μητροπολιτική εστία, η εσωτερική τους συνοχή καθώς και οι σχέσεις τους με τους εγχώριους⁵.

¹ Με τον όρο παροικία υποδηλώνεται η διαμονή ή παραμονή ενός συνόλου ομοεθνών με προσωπική ή μη συνοχή σε άλλο κράτος, περιγράφεται η νομική, οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική της σχέση με τη χώρα προέλευσης και υποδοχής, σε ορισμένες περιπτώσεις αναφέρεται ευθέως στους Ευρωπαίους που εγκαθίστανται σε άλλες ηπείρους (Willate S. (1917) *Encyclopedisches Wörterbuch*, Berlin, v.1, 187). Οι παροικίες επιτελούν «συγκεκριμένο ιστορικά λειτουργικό ρόλο, αντιστρόφως ανάλογα και για τις δύο πατρίδες τους» Ψυρούκης Ν. (1963) (βλ. παρ. 2) 81-82.), ρόλο που συναρτάται με τους όρους καταμερισμού της εργασίας, την κίνηση της αγοράς και με τις εξελίξεις στο χωροχρόνο των βιομηχανικών κοινωνιών.

² Ψυρούκης Ν. (1963) Σχετικά με τις Παροικίες, *Σύγχρονα Θέματα*, τχ.3, 294_ του ίδιου (1983) *Το νεοελληνικό παροικιακό φαινόμενο*, Αθήνα, «Επικαιρότητα», 20-23, 27, 28, 33, 81.

³ Βεντούρα Λίνα (1994) *Μετανάστευση και Έθνος. Μετασχηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις*, Μνήμων, 9-11.

⁴ Βλ. Anderson (1983) *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*, London New York, ed. Verso. Πβ. Αλεξιάκης Ελευθ. (2001) *Ταυτότητες και Ετερότητες*, 130-133, 164-165.

⁵ Για την εργασία αυτή, που συνιστά πρόδρομη παρουσίαση μιας ευρύτερης εργασίας μας για τον ελληνισμό του Σουδάν, πραγματοποιήθηκε έρευνα σε αρχειακές πηγές της κοινότητας του Χαρτούμ, της Ορθόδοξης Επισκοπής της Νουβίας, της Βουλής των Ελλήνων, του Υπουργείου Εξωτερικών καθώς και του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων της Ελλάδος. Αξιολογήθηκαν, επιπλέον, στοιχεία που αντλήθηκαν από προφορικές πηγές και αξιοποιήθηκε ανέκδοτο φωτογραφικό υλικό. Ευχαριστούμε όσους μας βοήθησαν στην έρευνά μας και ιδιαίτερα τον κ. Ηλία Βολιανίτη, αντιπρόεδρο της Ενώσεως των Ελλήνων εκ Σουδάν.



1. Ιστορικό υπόβαθρο

Παλαιότερα, Νουβία⁶ ονόμαζαν την προς Νότο της Αιγύπτου χώρα μετά το Ασσουάν μέχρι τη συμβολή των δύο Νείλων⁷, όπου βρίσκεται το Χαρτούμ. Το Σουδάν⁸ θεωρείται η εστία κυρίως των Νειλοτικών νέγρων που η γενέτειρά τους εντοπίζεται πλησίον της Μεγάλης Λίμνης, απ' όπου και διεσπάρησαν. Από τα αρχαιολογικά ευρήματα⁹, βεβαιώνεται η ύπαρξη ικανών εγκαταστάσεών τους στο ευρύτερο αιγυπτιακό πεδίο ενώ δημιουργήθηκε και σειρά χριστιανικών πόλεων¹⁰. Ωστόσο κυριαρχεί ο Μουσουλμανισμός, ο οποίος ήδη από τον ΙΑ' αι. κατέστη η πρωτεύουσα θρησκεία.

Αξιοσημείωτο γεγονός στις αρχές της δεύτερης δεκαετίας του 19ου αι. ήταν η επιτυχής προσπάθεια του πασά της Αιγύπτου Μωχάμετ Άλη να κατακτήσει τη χώρα¹¹, προκειμένου να επεκτείνει εδαφικά την κυριαρχία του, να ανεξαρτητοποιηθεί από τον έλεγχο της κεντρικής εξουσίας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, να οικοδομήσει ένα ιδιόμορφο αστικό κράτος¹², και εξουθενώνοντας τους Μαμελούκους να ελέγξει την εκμετάλλευση των κοιτασμάτων χρυσού του Άνω Νείλου.

Το 1877 ο άγγλος Gordon, μετά από ειδική συμφωνία της αγγλικής με την αιγυπτιακή κυβέρνηση, ανέλαβε τη διοίκηση του Σουδάν, διοίκηση που διατήρησε ως το 1879, οπότε και αντικαταστάθηκε από τον Ρεούφ πασά. Δυο χρόνια αργότερα (1881), εξερράγη στο Κορδοφάν η επανάσταση του Μάγδη, η οποία επεκτάθηκε ταχύτατα. Στα 1885 ο διάδοχος του Μάγδη, ο χαλίφης Αμπαλάχ-ελ-Ταίισα εξουσίασε σχεδόν ολόκληρο το αιγυπτιακό Σουδάν¹³.

2. Η πόλη του Χαρτούμ

Το Χαρτούμ, κτισμένο στη συμβολή των δύο Νείλων, δεν ήταν αρχαίο πόλισμα. Φαίνεται ότι δημιουργήθηκε καταρχάς ως στρατιωτικός σταθμός επί Μωχάμετ Άλη της Αιγύπτου

⁶ Πρόκειται για τη γνωστή από τους αρχαίους ως «*υπέρ Αίγυπτον*». Κατά τον 5ον μ.Χ. αι., οι Νουβίοι συνέστησαν το Βόρειο βασίλειο με έδρα την Δόγκολαν και το Νότιο με έδρα τη Σόμπα, νότια του Χαρτούμ. Ασπίστηκαν τον Χριστιανισμό γύρω στο 542 ή 543 μ.Χ. και υπάγονταν στην Ελληνική (Μελχιτική) εκκλησία. (Για τις ελληνικές επιγραφές βλ. Theod. Paradoopoulos (1966) *The Byzantine Notitiae of the Egyptian Diocese, AfricanoByzantina*, ΠΑΑ 27 Athens 47-141). Ωστόσο, περί το 700 υπερίσχυσε στη Νουβία ο Μονοφυσιτισμός και εισήλθε στη κυριαρχία της Κοπτικής Εκκλησίας. Παρά τις συνεχείς διώξεις των Μουσουλμάνων, οι Νουβίοι διατήρησαν μέχρι και τον 17ο αιώνα τη χριστιανική πίστη τους. Όμως οι τουρκικές κατακτήσεις και οι συχνές προσβολές από τις φυλές της ερήμου τους ανάγκασαν να εξισλαμιστούν στο μεγαλύτερο τους ποσοστό. Ο εξισλαμισμός τους συμπληρώθηκε μεταξύ των ετών 1818 και 1823 όταν οι βασιλικοί τους υποτάχθηκαν στον πασά της Αιγύπτου Ισμαήλ.

⁷ Όπως είναι γνωστόν, ο Λευκός και ο Κυανός Νείλος [που ρέουν από τις λίμνες της Βικτώριας και της Τάνας, αντίστοιχα] συναντώνται έξω από το Χαρτούμ, και γίνονται, πλέον, ένας υδάτινος όγκος ο οποίος διασχίζοντας το Σουδάν και Αίγυπτο εκβάλλει στη Μεσόγειο. Κατά τον Ηρόδοτο (Ιστορία, βιβλίου 2,18) «ο δε θεός σφέος ούκ έα ποιείεν ταύτα φας Αίγυπτον είναι ταύτην την ο Νείλος επιών άρδει...».

⁸ Κατά τους αρχαίους Άραβες γεωγράφους: Μπέλεντ-ές-Σουντάν, δηλαδή «χώρα των Μαύρων».

⁹ Ο Γ. Καμίτσης (1967) [Το Σουδάν και ο Ελληνισμός του, Αθήνα, 11-13], αναφέρει παρουσία Αιγυπτίων μέχρι τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους, ενώ το 23 π.Χ. κυριεύεται από τους Ρωμαίους η σημαντικότερη πόλη τους η Ναπάτα.

¹⁰ Η αρχαιολογική αποστολή της Πενσυλβάνια έφερε στο φως στη νότια Νουβία πλήθος πόλεων και παλαιοχριστιανικών ναών.

¹¹ Η κατάκτηση της μείζονος περιοχής ολοκληρώθηκε σύντομα (1820-1822) και τοπάρχης ορίστηκε ο γιος του Μωχάμετ, ο Ισμαήλ (Π. Ολύμπιος (1927) *Το Αγγλοαιγυπτιακό Σουδάν*, Αλεξάνδρεια, 7-8). Με την πάροδο του χρόνου, οι Αιγύπτιοι επέκτειναν την κυριαρχία τους έως τη λεγόμενη «επαρχία του Ισημερινού» και ανέθεσαν τη διοίκηση του Σουδάν σε Ευρωπαίους, οι οποίοι διατελούσαν στην υπηρεσία του Χεδίβη της Αιγύπτου.

¹² Τσίρκας Στρ. (1958) *Ο Καβάφης και η εποχή του*, Αθήνα, 41.

¹³ Τότε, απέτυχε και η προσπάθεια του Gordon να εμποδίσει τα αντίπαλα στρατεύματα να εισέλθουν στο Χαρτούμ. Αμέσως, μετά την κατάληψη της πόλης, ο Ταίισα διέταξε την κατεδάφισή της και τη μεταφορά του οικοδομικού της υλικού στη νέα πόλη, στο Ομδουράν.



το 1820 για να συγκροτηθεί σε πόλη δέκα χρόνια αργότερα¹⁴ αναπτυσσόμενο με έναν άναρχο πολεοδομικό ιστό. Στα 1862 οι κάτοικοί του, στην πλειοψηφία τους δούλοι, βρίσκονταν σε άθλια κατάσταση. Είναι περίοδος εμφάνισης μεταδοτικών θανατηφόρων ασθενειών ενώ η μεγάλη δυσσομία ανάγκαζε τους ευρωπαίους να την ονομάζουν «τόπον μησιτόν»¹⁵. Ο πληθυσμός του Χαρτούμ συν τω χρόνω ελαττώνεται δραματικά¹⁶. Η πόλη παρέμεινε ουσιαστικά κατεστραμμένη ως το 1898, όταν ο αρχιστράτηγος των αγγλοαιγυπτιακών στρατευμάτων Οράτιος Κίτσενερ, κυριεύοντας την πρωτεύουσα των μαγδιστών Ομδουράν, κατέλυσε την εξουσία τους. Μεταξύ των κατοίκων του Χαρτούμ της «δεύτερης πολεοδομικής γενεάς» αρκετοί ήταν και οι Έλληνες.

3. Οι Έλληνες στο Σουδάν

Αν και δεν είναι γνωστό πότε επακριβώς εγκαταστάθηκαν οι πρώτοι Έλληνες στο Σουδάν, μαρτυρίες βεβαιώνουν ότι βρίσκονται διασκορπισμένοι στον ευρύτερο του χώρο ήδη από το 1853¹⁷. Η γενική εκτίμηση είναι ότι εμφανίζονται στη βάση μιας αύξουσας –ήπιας στην αρχή, πυκνότερης αργότερα– ροής από τις αρχές (ή λίγο προγενέστερα) του β' μισού του 19ου αι., ενώ γύρω στα 1880 συναντώνται κυρίως στη περιφέρεια του Χαρτούμ. Είναι γεγονός ότι η θέση των Ελλήνων (εκ των οποίων 153 διέμεναν στη συγκεκριμένη πόλη) κατά τη διάρκεια της ηγεσίας του Μάγδη και του διαδόχου του υπήρξε λίαν δυσχερής με την υποχρεωτική στρατολόγησή τους, τους βίαιους εξισλαμισμούς, και τον κατ' ανάγκη κρυπτοχριστιανισμό τους.

Η κατάσταση βελτιώθηκε για τους Έλληνες γύρω στα 1890, όταν τους επετράπη, επειδή θεωρητικά είχαν εξισλαμισθεί, να έχουν εμίρη και να συνοικήσουν σε ορισμένο χώρο του όμορου Ομδουράν¹⁸. Το 1889 στη πόλη Σάρρα στα σύνορα με την Αίγυπτο ο λόρδος Κρόμμερ βρήκε εγκατεστημένο Έλληνα να πουλάει διάφορα είδη τροφίμων σε λιγοστούς πελάτες, χρησιμοποιώντας ως κατάστημα κοίλωμα βράχου¹⁹. Στο Σουάκιν, αρχαιότατο λιμάνι νότια του Πόρτ Σουδάν, το 1890 ανεγέρθηκε μικρή εκκλησία, η οποία δεν άργησε να γίνει ενοριακή. Η παρουσία Έλληνα εμπόρου συγκέντρωσης γόμματος, στη δυτική όχθη του Λευκού Νείλου, συνέβαλε στη δημιουργία, το 1898, του χωριού «Κωστή»²⁰. Πρόκειται για τον Πελοποννήσιο Κωστή Μουρίνη τον οποίο είχε συναντήσει ο Κίτσενερ, όταν προχωρούσε για την κατάκτηση της χώρας²¹. Οι Έλληνες κατά κανόνα εδίακιντο ευνοϊκά προς τους Αγγλοαιγυπτίους, όπως φαίνεται από το γεγονός ότι ο Gordon τους είχε εμπιστευτεί τη φύλαξη του Νείλου που διέσχιζε την πόλη του Χαρτούμ, και από το γεγονός ότι Έλληνες έμποροι συνόδευαν τα στρατεύματα του Κίτσενερ. Ο Σ. Α. Προκοπίου υπογράμμισε ότι Έλληνες πάροικοι συντάχθηκαν με τους Άγγλους αποικιοκράτες κατά των εγχωρίων²².

¹⁴ Ο αρχικός του πληθυσμός προέκυψε από τη συνοίκηση φυλών προερχομένων από διάφορες κοντινές ή μακρύτερες περιοχές. Το 1850 είχε ήδη 3.000 σπίτια και πληθυσμό 30.000.

¹⁵ Μητροπολίτης Νουβίας Νικόλαος Ευαγγελίδης (1928) *Ο εν Σουδάν Ελληνισμός*, Αλεξάνδρεια, 104-105.

¹⁶ Ολύμπιος Π. (1927) *Το αγγλοαιγυπτιακό Σουδάν...* ό.π., 10-12.

¹⁷ Μητρ. Νουβίας Νικόλαος Ευαγγελίδης (1928) *Ο εν Σουδάν Ελληνισμός*, ό.π., 43-45.

¹⁸ Ο Ν. Ευαγγελίδης αναφέρει ότι στους Έλληνες αιχμαλώτους επιτράπηκε να έχουν Έλληνα εμίρη και εξελέγη ο Αμπουλλά πρότερος ονομαζόμενος Δημήτριος. Αυτός αναγνωρίστηκε ως θρησκευτικός και πολιτικός αντιπρόσωπος των ομογενών του υποκείμενος στον Χαλίφαν, ό.π. σ. 78 κ.ε..

¹⁹ Ολύμπιος Π. (1927) *Το αγγλοαιγυπτιακό Σουδάν...* ό.π., 156.

²⁰ Το Κωστή απέχει από Χαρτούμ δια μέσου του Λευκού Νείλου 199 μίλια και δια μέσου σιδηροδρόμου 237 μίλια.

²¹ Ολύμπιος Π. (1927) *Το αγγλοαιγυπτιακό Σουδάν...* ό.π., σ.104.

²² Προκοπίου Σωκρ. (1930) *Οι Έλληνες στην Αβησσυνία*, Αθήνα, 148, 154. Ψυρούκης Ν. (1983) *Το νεοελληνικό παροικιακό...* ό.π., σ. 125,145.



Στις 7/19 Ιανουαρίου του 1899 στο Κάιρο Αγγλία και Αίγυπτος υπέγραψαν συνθήκη όσον αφορά στην εκ μέρους τους συνδιοίκηση του Σουδάν²³. Είναι η περίοδος, όπου η Αγγλία ελέγχει σε διηπειρωτικό επίπεδο περίπου το 37% των αποικιοκρατικών κατακτήσεων. Στο αγγλοαιγυπτιακό Σουδάν επιτράπηκε η αδασμολόγητη εισαγωγή εμπορευμάτων από την Αίγυπτο, απαγορεύθηκε η δουλεμπορία, διευρύνθηκε το οδικό δίκτυο, αναπτύχθηκε το σιδηροδρομικό και κατασκευάστηκε το λιμάνι του Πορτ-Σουδάν. Γενικά διευκολύνθηκαν οι οικονομικές δραστηριότητες και οι εμπορικές συναλλαγές γεγονός που επέδρασε στη συρροή ξένων μεταπρατών, παραγωγών και άλλων εργαζομένων²⁴. Οι Έλληνες είναι από τους πρώτους που διείδαν την ανάπτυξη της χρήσης και την μεγάλη εμπορική σημασία της γόμμας. Οι πρώτοι που προώθησαν την αποστολή σιναμικής και κολοκύνθης στην Αμερική.

Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, διαπιστώνεται αθρόα εγκατάσταση Ελλήνων μεταναστών, εγκατάσταση που μεγεθύνεται στο βάθος του 19ου αι. Οι Έλληνες απόδημοι, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, παρέμειναν ορθόδοξοι και αποτέλεσαν θρησκευτική μειοψηφία, όπως και οι ισάριθμοί τους – τουλάχιστον στην αρχή – Προτεστάντες, Κόπτες, Καθολικοί και ευάριθμοι Αρμένιοι. Αποδεδειγμένη ήταν η αλληλεγγύη των Ελλήνων προς τους ετεροδόξους. Ενδεικτικά και μόνον αναφέρεται ότι κατά τη δύσκολη για τους ξένους περίοδο της μαγδικής εξουσίας, Έλληνες τέλεσαν εικονικό γάμο με μοναχές «αδελφές του ελέους» [soeurs de charité] της Καθολικής αποστολής για να τις σώσουν από επικείμενο θάνατο.

3.1 Ίδρυση της Κοινότητας

Από τους πρώτους Ευρωπαίους που εγκαταστάθηκαν στο Χαρτούμ αμέσως μετά τη νέα τάξη πραγμάτων, υπήρξαν οι Έλληνες, προσερχόμενοι από όλες τις περιοχές του Σουδάν και ιδιαίτερα από το Ομδουμάν όπου οι περισσότεροι είχαν καταφύγει, ενθαρρυμένοι και από τα μέτρα της Αγγλοαιγυπτιακής Κυβέρνησης. Συγκεντρώνονταν, μάλιστα, σε παραιοικιακό συνοικιστικό θύλακα που ήδη υπήρχε. Φυσική συνέπεια της συγκέντρωσης αυτής, υπήρξε η σύσταση ομοεθνικής «κοινότητας»²⁵, η οποία συνιστά διαχρονικά, με διαφοροποιούμενους θεσμικά όρους, πρωτογενές κύτταρο της ελληνικής τοπικής «διοικητικής» αλλά και απόδημης πραγματικότητας. «Την φυσιογνωμία της κοινότητας, διαμόρφωσαν πολιτιστική παράδοση οι τοπικές συνήθειες και κυρίως η ίδια η πραγματικότητα»²⁶.

Οι Έλληνες του Σουδάν ίδρυσαν τελικά οκτώ, τουλάχιστον, ομοεθνικές Κοινότητες. Ειδικότερα, στο κείμενο που συνέταξαν οι Έλληνες της περιοχής του Χαρτούμ, διαφαίνεται καθαρά η πατριωτική τους συνείδηση καθώς και άλλες ενδόμυχες σκέψεις τους. Η απόφαση για την ίδρυση της Ελληνικής Κοινότητας του Χαρτούμ, όπως τα γραπτά τεκμήρια αποκαλύπτουν, λήφθηκε οριστικά την άνοιξη του 1902, όταν οι πάροικοι που τη συγκρότησαν και τη νομιμοποίησαν, έκριναν ότι δεν ήταν δυνατόν να υστερήσουν της ομολογής αποδημίας της Αιγύπτου. Γράφουν στη σχετική τους έκθεση την οποία υπογράφουν 134 Έλλη-

²³ Σύντομα οριστικοποιήθηκαν και τα περιφερειακά σύνορα του αγγλοαιγυπτιακού Σουδάν με δύο χωριστές συμφωνίες, την αγγλογαλλική (9/21 Μαρτίου 1899) και την αγγλοαιθιοπική (12/15 Μαΐου 1902).

²⁴ Mezhdounarodnia Trogovlia, Moskva 1945, 59 στο Ν. Ψυρούκης (1983) *Το νεοελληνικό παραιοικιακό...*, ό.π., 93, 110, 119, 120. Η περίοδος αυτή έπεται του πρώτου σταδίου του ολοκληρωμένου παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού συστήματος, των πρώτων συμπτώματων της βρετανικής βιομηχανικής κάμψης καθώς και της οικονομικής ύφεσης μακράς διάρκειας του 19ου αι.

²⁵ Κούκου Ελένη (1980) *Οι κοινοτικοί θεσμοί στις Κυκλάδες κατά την Τουρκοκρατία*, Αθήνα. Λυκούρης Ι. (1951) *Η Διοίκηση και η δικαιοσύνη των Τουρκοκρατούμενων νήσων Αθήνα*. Μουζάκης Στελ. (1997) *Ο Μοναχισμός στο ΝΑ Αιγαίο κατά το 16ο - 18ο αιώνα*, Αθήνα. Κλειώσης Χρ. (1977) *Ιστορία της Τοπικής Αυτοδιοικήσεως*, Αθήνα, 353 κ.εξ.

²⁶ Βακαλόπουλος Απ. (1974) *Οι Κοινότητες*, ΙΕΕ, 10, 154.



νες²⁷ μετανάστες του Χαρτούμ- Όμδουρμαν και περιχώρων²⁸:

«Οι κάτωθι υποφαινόμενοι Έλληνες πάροικοι Χαρτούμ-Όμδουρμαν και έν γένει της Μουδηρίας Χαρτούμ, λαμβάνοντας υπ'όψιν ότι τα συμφεροντά μας μας συνδέουν αναποσπάστως προς τον τόπον, εν ώ ζώμεν και βλέποντες ότι εις πάσαν πόλιν και χώραν της Αιγύπτου και αν είκοσι μόνον Έλληνες υπάρχουν είναι συσσωματωμένοι εις κοινότητα υπό επιτροπήν,... δηλούμεν και δια της υπογραφής μας προσεπικυρούμεν, ότι μόνος μας πόθος είναι ο καταρτισμός Κοινότητος υπό Επιτροπήν, ήτις να μεριμνήση δια την ανέγερσιν και συντήρησιν των ενταύθα ευαγών καθιδρυμάτων και να προνοή περί παντός καλού της Κοινότητος, αναδεχόμενοι ευχαρίστως ετησίαν προς την κοινότητα συνδρομήν ουχί κατωτέραν των εξήκοντα γροσίων διατιμήσεως δι' έκαστον της Κοινότητος μέλος. ΧΑΡΤΟΥΜ-ΟΜΔΟΥΡΜΑΝ, 31-13/4/1902».

Είναι φανερό ότι και στην περίπτωση της κοινότητας του Χαρτούμ ισχύει ο κανόνας συγκρότησης του ελληνικού παροικισμού που θέλει κατά την ίδρυση ελληνικών κοινοτήτων να υπάρχει ελληνοκεντρικός προσανατολισμός, καλλιέργεια του ελληνικού φρονήματος, ελληνοπρεπής μόρφωση και τέλος χριστιανική ορθόδοξη θρησκευτικότητα²⁹.

3.2 Εκκλησιαστική Ζωή

Είναι βέβαιο ότι η συναίσθηση της κοινής λατρείας αποτελεί ισχυρό συνεκτικό κρίκο ανάμεσα στις διάφορες εθνικές ή εθνοτικές ομάδες. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος του υπερτονισμού της τοπικής λατρείας διαφόρων αγίων σε συγκεκριμένα τοπικά και λατρευτικά κέντρα³⁰. Πολύ περισσότερο, όταν πρόκειται για ομάδες που βρίσκονται μακριά από το μητροπολιτικό εθνικό κέντρο. Αυτονόητα, το πρώτο μέλημα των μελών της Κοινότητας υπήρξε η εξεύρεση χώρου για την ανέγερση εκκλησίας. Έτσι μέλη της ελληνικής παροικίας, πριν καν συσταθεί η Κοινότητα, είχαν έλθει από το 1901, σε επαφή με την Κυβέρνηση και έλαβαν τη διαβεβαίωση ότι θα τους διατεθεί οικόπεδο για την ανέγερση Ναού. Μετά από ενέργειες της κοινότητας τους παραχωρήθηκε³¹ και στις 21 Μαΐου 1903 θεμελιώθηκε ο κοινοτικός ιερός ναός του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου³².

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η κοινοτική επιτροπή προχώρησε στη διαδικασία ανέγερσης του ναού³³. Στο μεταξύ είχε ζητηθεί από το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας η αποστο-

²⁷ Ελληνική Κοινότης Χαρτούμ, ό.π., 8-9.

²⁸ Στην ιδρυτική αίτηση καταγράφονται και οι διάφορες εισφορές των οποίων το συνολικό ποσόν ανήλθε στα 13.725 γρόσια διατιμήσεως. Την 4/17 Απριλίου 1902 πραγματοποιήθηκε η πρώτη Γενική Συνέλευση υπό την προεδρία προσωρινούς τριμελούς επιτροπής που εξέλεξε 12μελή διοικητική επιτροπή. Στις 7/20 Απριλίου εκλέγεται από τη 12μελή μια πενταμελής δια τη σύνταξη κανονισμού, ο οποίος και αφού τέθηκε στη κρίση της Γενικής Συνέλευσης στις 5/18 Μαΐου 1902 επικυρώθηκε. Από τις αρχαιρεσίες που ακολούθησαν εκλέγεται εννεαμελής επιτροπή που ανέδειξε Προεδρείο με πρώτο πρόεδρο τον Κ. Γρίβα.

²⁹ Αυτά επισημαίνονται στην ανέκδοτη αναφορά- έκθεση του Προέδρου προξενικού Δικαστηρίου περί των Ελληνικών Κοινοτήτων εν Αιγύπτω, ΥΠΕΞ, 1919, υπφ. 1, αρ.2566/23/6-8βρίου.

³⁰ Βαρβούνης Μ. (1995) *Ενοριακοί ναοί και παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά*, Αθήνα, 226.

³¹ Τα σχετικά με τη τελετή παράδοσης από την Α.Ε. το Γενικό Διοικητή στους αντιπροσώπους της Κοινότητας και τις προπράξεις της επιτροπής για να ανταλλάξει το δοθέν οικόπεδο με άλλο μεγαλύτερο, βλ. Ελληνική Κοινότης Χαρτούμ, *Συνοπτική Ιστορία της Ελληνικής Κοινότητας Χαρτούμ 1902-1952*, εορτασμός Πεντηκονταετηρίδος, 45-47 Επίσης Sudan Gazette, 26 August 1901, 6

³² Η ανέγερσή του διακόπηκε πολλές φορές λόγω ελλείψεως χρημάτων εκ μέρους της κοινότητας. Με σκοπό την εξεύρεση πόρων για την επιτάχυνση των εργασιών, αποφασίστηκε ο διπλασιασμός της ετήσιας συνδρομής και η έκδοση λαχείου.

³³ Επειδή όμως η κοινότητα δεν μπορούσε να καλύψει εξ ιδίων τα έξοδα ανέγερσης, αποφασίστηκε η κοινοτική επιτροπή να προσφέρει ένα μεγάλο ποσό ως δωρεά ταυτόχρονα δε, να τοποθετηθούν σε διάφορες θέσεις της πόλης ειδικά κτία για τη συλλογή προαιρετικών προσφορών. Από την πρώτη στιγμή φάνηκε ότι το εγχείρημα ήταν δύσκολο και απαιτείτο χρόνος πολύς. Για το λόγο αυτό, άρχισαν χωρίς χρονοτριβή το έργο, και σε λίγους μήνες με προσωπική εργασία, έκτισαν ένα πλίνθινο οίκημα - αίθουσα ώστε να τελούνται οι εκάστοτε θρησκευτικές τελετές.



λή ιερέα. Πρώτος ιερέας στην εκκλησία του Χαρτούμ τοποθετήθηκε ο Αρχιμανδρίτης Γεννάδιος Γιανναγκάς (10/23 Δεκεμβρίου 1902–1908), ένας άριστος και γλωσσομαθής κληρικός. Αμέσως, η ενορία -οιονεί εκκλησιαστική Κοινότητα- τέθηκε σε λειτουργία. Ο ιερέας της, ανέλαβε πλήρως τα πνευματικά και άλλα καθήκοντά του. Τηρούσε, ταυτόχρονα, τα βιβλία -κώδικες- με τις γεννήσεις, τις βαπτίσεις, τους γάμους (συνοικέσια) και τους θανάτους³⁴ που συνέβαιναν στη μικρή κοινωνία της παροικίας.

Ο κοινοτικός ναός όμως για να υπάρχει, να συντηρείται και να αναπτύσσει την δράση του είχε την ανάγκη να διευθετεί τα οικονομικά του. Στον τομέα αυτό συνεισέφερε πάρα πολλά η Κοινότητα του Χαρτούμ, καλύπτοντας μεγάλο μέρος από τα έξοδα λειτουργίας του. Ταυτόχρονα, μεγάλο μέρος των δαπανών που απαιτούντο για τις κοινωνικές δραστηριότητες της Κοινότητας εξασφαλιζόταν από την ίδια την εκκλησία. Η μισθοδοσία, λ.χ., των ιερέων ήταν υποχρέωση της κοινότητας και διενεργείτο με τακτικές ή έκτακτες εισφορές κατά τον εκκλησιασμό. Αξιοσημείωτη είναι η συμβολή της στη μισθοδοσία των καθηγητών, αφού κατά πάγια τακτική οι διδάσκαλοι εισπράττουν τρεις δίσκους αλλά και τα τυχηρά από τις ψαλωδιές, αμειβόμενοι δηλαδή, ως ψάλτες³⁵.

3.3 Σχέσεις της κοινότητας με το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας

Την εκτίμηση των Ελλήνων του Σουδάν προς το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας αλλά και την άριστη συνεργασία τους με αυτό, αποδεικνύει η προσπάθεια για την αποπεράτωση του ναού, την οποία κατέβαλε και έφερε σε πέρας ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Φώτιος (1903-1928)³⁶.

Προσβλέποντας αλλά και προβλέποντας την ανάπτυξη του ελληνισμού στο Σουδάν ο πατριάρχης Φώτιος ανέθεσε στον τότε Μητροπολίτη Αξώμης Χριστόφορο τη διοίκηση και της επισκοπικής επαρχίας της Νουβίας³⁷. Ωστόσο το 1917, αποφασίστηκε πλέον, η εκλογή επιχώριου Μητροπολίτη και υποδείχθηκε από τον πρόεδρο της Κοινότητας Α. Κοντομίχαλο, και με τη συγκατάθεση της Γενικής Συνέλευσης, να προωθηθεί σε αυτήν τη θέση ο προϊστάμενος της κοινοτικής εκκλησίας αρχιμανδρίτης Νικόλαος Ευαγγελίδης³⁸, ο οποίος και ανακηρύχθηκε σε Μητροπολίτη το 1918. Διασώζεται μάλιστα και αποτύπωμα της πρώτης σφραγίδας της νεοσύστατης Μητροπόλεως³⁹. Ο Νικόλαος διαποιίμανε τη Μητρόπολη μέχρι το 1928 (έξι, δηλαδή, χρόνια μετά την αναγνώριση από τους Άγγλους της κρατικής

³⁴ Σχετικά με το ρόλο του ιερέα στην κοινότητα μεταξύ άλλων βλ. Στέλ. Μουζάκης (1982) *Ανέκδοτοι Ληξιαρχικοί χειρόγραφοι κώδικες Κοινότητας χωρίου Κουκουβάουνων*, Μεταμόρφωση Αττικής, 1834-1939, Μεταμόρφωση, 11-12.

³⁵ Ανέκδοτο έγγραφο της 21 Ιουνίου 1931 του Πατριαρχικού Επιτρόπου αρχιμανδρίτη Ακακίου, προς τον Πρόεδρο της ελληνικής κοινότητας Ουάδ- Μέντανικο Βούλγαρη στον οποίον αναφέρει: «...σας πληροφορώ ότι δύνασθε να προβήτε στο διορισμό του κ. Βασιλειάδη υπό τους εξής όρους: 10 Συμβόλαιο διετές, 20 Κατοικία μετά φωτισμού και ύδατος, 30 Οδοιπορικά Λαιγ 20. Εάν συμφωνήτε μοί στέλλετε το συμβόλαιο..... Πάντως θα είναι και τα τυχηρά της ψαλτικής και 3 δίσκοι εν τη Εκκλησία ως γίνεται παντού τα οποία θα τον βοηθήσουν...» (Αρχείο Στέλιου Μουζάκη). Σημαντικό όμως κοινωνικό έργο της κοινότητας εξαρτημένο άμεσα με την εκκλησία υπήρξε η δημιουργία νεκροταφείου η αγορά και διάθεση όταν υπήρχε ανάγκη, αυτοκινήτου νεκροφόρας, αλλά και πώληση υπό της κοινότητας φέρετρων (Γενικός Ισολογισμός χρήσεως 1949-1951, Ελληνική Κοινότης Χαρτούμ, ό.π., 52-54.)

³⁶ Ο πατριάρχης με ένθερμες ομιλίες, παρακίνησε το ζήλο των Ελλήνων κατά τις δύο επισκέψεις του το 1905 και το 1907 και συνέβαλε τα μέγιστα στο να συγκεντρωθεί το αναγκαίο ποσόν για την αποπεράτωση της κοινοτικής εκκλησίας το Δεκέμβριο του 1908. Τα θυρανοϊξιά της έγιναν το 1910 χοροστατούντος του ίδιου του Πατριάρχου Φωτίου.

³⁷ Ο Αξώμης Χριστόφορος εγκαταστάθηκε στο Άδεν και ποίμαινε την εκκλησία της Νουβίας για δύο έτη (1912-1913). Το επόμενο έτος, 1914, ανυψώθηκε σε Μητροπολίτη Λεοντοπόλεως μέχρι το 1939, οπότε και εξελέγη Πάπας και Πατριάρχης Αλεξανδρείας.

³⁸ Η πρόταση έγινε αποδεχτή από τον πατριάρχη Φώτιο, ο οποίος συνεκάλεσε την Ιεραρχία του Πατριαρχικού Θρόνου που αποδέχθηκε τη σύσταση Μητροπόλεως της Νουβίας, εξέλεξε τον υποδειχθέντα από την κοινότητα, τον χειροτόνησε σε Επίσκοπο και τον ανακήρυξε Μητροπολίτη το 1918.

³⁹ Βλ. ανέκδοτα έγγραφα της Μητροπόλεως Νουβίας αρχείου ομοιοτύπων και χειρογράφων Στέλιου Μουζάκη (έγγρ.1 της 20 Ιουνίου 1930).



υπόστασης της Αιγύπτου), οπότε και μετατέθηκε στη Μητρόπολη Ηλιουπόλεως Αιγύπτου, με αποτέλεσμα η επισκοπική επαρχία της Νουβίας να παραμείνει και πάλι κενή.

Το 1931, επί Πατριάρχου Μελετίου Β' (1929-1936), εκλέχθηκε Μητροπολίτης Νουβίας ο αρχιμανδρίτης Αρσένιος Κοντογιάννης⁴⁰. Όμως, λόγω των σημαντικών οικονομικών δυσκολιών της κοινότητας⁴¹ αναγκάζεται να παραμείνει μακριά της Μητροπόλεως του μέχρι τα μέσα του 1934, οπότε και κατέστη δυνατόν να συντηρηθεί, αφού πάλι ανέλαβε η ελληνική Κοινότητα τα έξοδα⁴². Κατά το διάστημα της απουσίας του Αρσενίου από την έδρα της Μητροπόλεως του, σύμφωνα με ανέκδοτα εκκλησιαστικά έγγραφα⁴³, αποδεικνύεται ότι η Μητρόπολη διοικείτο (ήδη από το 1930-1934) από διορισμένο από τον Πατριάρχη, Πατριαρχικό Επίτροπο. Πρόκειται για τον Αρχιμανδρίτη Ακάκιο Λαυριώτη. Από τη μελέτη των πηγών, προκύπτει ότι δεύτερος Πατριαρχικός επίτροπος, το 1935-1937, αναλαμβάνει ο αρχιμανδρίτης Νικάνωρ Κανελλόπουλος⁴⁴. Πατριαρχική Επιτροπεία ασκείται και πάλι το 1947-1954, επί επισκοπείας Ανθίμου⁴⁵, από τον αρχιμανδρίτη Συνέσιο Ασκαρίδη, τον μετέπειτα (1958) Μητροπολίτη Νουβίας⁴⁶, ύστερα και από πρόταση της Ελληνικής Κοινότητας του Χαρτούμ. Τέταρτη πατριαρχική εποπτεία ασκήθηκε στην τετραετία 1954-1958 από τον αρχιμανδρίτη Πανάρετο Χαραλαμπίδη.

Είναι σαφές ότι στην επιλογή των προσώπων των Πατριαρχικών Επιτροπών δύο στοιχεία έχουν βαρύνουσα σημασία: αφενός, η εκάστοτε εκφραζόμενη βούληση της Κοινότητας του Χαρτούμ επειδή οφείλουν να συγκεντρώνουν «*τας συμπαθείας της παροικίας*»⁴⁷ και αφετέρου η ελληνική τους καταγωγή. Επισημαίνεται ότι από τα τέλη του Μεσοπολέμου είχε τεθεί ζήτημα τοπικής ιθαγένειας και υπηκοότητας. Θέση συγκεκριμένη για το πρόβλημα αυτό έλαβε και το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας αποφασίζοντας «*πάντες οι εν Αιγύπτω και Σουδάν κληρικοί... δια λόγους ούς...έκρινεν αποχρώντας να αποκτήσωσιν την Αιγυπτιακήν ιθαγένειαν*»⁴⁸.

3.4 Σχολική πραγματικότητα

Η κοινοτική επιτροπή του Χαρτούμ, από τις αρχές του 19ου αι. μερίμνησε για την πρωτοβάθμια κατ' αρχάς εκπαίδευση των παιδιών τους, αργότερα, δε, όταν οι συνθήκες το επέτρεψαν και για τη δευτεροβάθμια. Προς την κατεύθυνση αυτή, η ελληνική Κοινότητα δραστηριοποιήθηκε έντονα. Το Φεβρουάριο του 1906 άνοιξε τις πύλες του το πρώτο Κοινοτικό Δημοτικό Σχολείο, το οποίο θα λειτουργήσει –συστηματικά πλέον– από το σχολ. έτος 1906-1907. Στο σχολείο αυτό οι πρώτοι τριάντα μαθητές και μαθήτριες του διδάσκο-

⁴⁰ ΥΠΕΞ 1931/Β/37 έγγραφ. 15205 αναφέρει τα σχετικά με την εκλογή του. Μάλιστα θα παρέμενε ως ηγούμενος της μονής του Αγίου Γεωργίου Αλεξανδρείας και κατά καιρούς θα επισκέπτετο το ποίμνιό του. Ο Γ. Καμίτσας (1967) *Το Σουδάν και ο Ελληνισμός*, ό.π., 59 αναφέρει, λανθασμένα ως έτος εκλογής το 1932.

⁴¹ Είναι τα αποτελέσματα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929/1930-1934, που ξεκίνησε με το new deal.

⁴² Καμίτσας Γ. (1967) *Το Σουδάν και ο Ελληνισμός του*, ό.π., 60. Φαίνεται ότι στην ενίσχυση της τοπικής Εκκλησίας συνέβαλε και η επίσκεψη του Πατριάρχη Αλεξανδρείας Μελετίου Β' (1928-1935) τον Ιανουάριο του 1934.

⁴³ Ό.π., Αρχείο ομοιοτύπων και χειρογράφων Στέλιου Μουζάκη (έγγρ.1 της 20 Ιουνίου 1930)

⁴⁴ Γεννήθηκε στην Ελλάδα το 1886 και πέθανε στη Νέα Σμύρνη το 1939. Υπήρξε τέκτονας και ιδρυτικό μέλος της Στοάς Σιών Ανατολής Βέγγα (Αρχείο Αντ. Παπαναστασόπουλου).

⁴⁵ Μετά το θάνατο του Αρσενίου εκλέγεται Μητροπολίτης Νουβίας ο αρχιμανδρίτης Άνθιμος Σίσκος. Η πολιτεία του όμως στην ελληνική παροικία τον έφερε σε αντίθεση με την Κοινότητα και κατά το 1947 κρίθηκε επιβεβλημένη η αποχώρησή του.

⁴⁶ Ο Συνέσιος εξελέγη, μετά την εκδημία του Μητροπολίτη Ανθίμου (ο οποίος συνέβη το 1950 στη Θεσσαλονίκη, όπου είχε εγκατασταθεί) και μετά από πρόταση της ελληνικής Κοινότητας.

⁴⁷ ΥΠΕΞ 1931/Β/10Η,έγγραφο 17262/28-12-1931, 6.

⁴⁸ Ό.π., Αρχείο ομοιοτύπων και χειρογράφων Στέλιου Μουζάκη (έγγρ.2 της 21Οκτωβρίου 1937) και πατριαρχικών γράμμα αρ.1395/7 Ιουνίου 1937.



νται ελληνικά, αγγλικά και αραβικά⁴⁹.

Ωστόσο, η πληθυσμιακή πύκνωση της Κοινότητας, η οποία στα 1917 αριθμούσε 80, τουλάχιστον, οικογένειες, ο συνακόλουθος υπερτριπλασιασμός των μαθητών καθώς και η ανάπτυξη των τάξεων και σχολικών αιθουσών, προκάλεσε την ανάγκη μεγαλύτερου σχολικού κτηρίου⁵⁰. Οι αθρόες κοινοτικές προσφορές και προσωπικές δωρεές επέτρεψαν, τελικά, την ανέγερση σύγχρονων σχολικών εγκαταστάσεων οι οποίες ως «Τράμπειος Σχολή», από το σχολ. έτος 1924-1925 στεγάσει μεγάλο αριθμό ελλήνων μαθητών⁵¹. Ήδη από το 1919 λειτουργούσε το Κοινοτικό Οικοτροφείο στο οποίο, αντί μικρής σχετικής αντικαταβολής (ώστε να μην καταστεί αυτό εστία κοινωνικών διακρίσεων) διέμεναν ελληνόπουλα από όλο το Σουδάν, δεδομένου ότι η τυχόν αποστολή τους σε ομόλογα ομογενειακά ιδρύματα της Αιγύπτου θα ήταν ως προς την απόσταση δυσχερέστερη και ως προς τη δαπάνη ασφαλώς μεγαλύτερη⁵². Εξάλλου, τα έξοδα λειτουργίας των σχολείων, καλύπτονταν από μηνιαίες εισφορές των μελών της κοινότητας, τα «εισιτήρια» των μαθητών, ενοίκια ορισμένων κοινοτικών καταστημάτων και ένα ετήσιο υπέρ του Σχολείου λαχείο.

Στο πλαίσιο της κοινωνικής μέριμνας της Κοινότητας, τονίζεται ότι είχε αναλάβει να στηρίξει τη προσπάθεια των απόρων μαθητών δημιουργώντας προς το σκοπό αυτό ειδικό ταμείο για τις σπουδές τους. Ακόμη, ενίσχυσε την έκδοση και διάθεση των αναγκαίων για τις σπουδές των μαθητών διδακτικών βιβλίων αλλά και των φύλλων διδασκαλίας της μουσικής.

Με την πάροδο του χρόνου και ως το 1957, η ανάπτυξη των εγκυκλίων σπουδών στα «Εκπαιδευτήρια της Ελληνικής Κοινότητας Χαρτούμ» έφερε την πλήρη λειτουργία μικτών σχολικών μονάδων προσχολικής⁵³, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το 1957 ανεγείρεται το «Κοντομitchάλειον Γυμνάσιον», το οποίο ήταν θεσμικά κατοχυρωμένο και ισότιμο των Γυμνασίων του Ελληνικού Κράτους⁵⁴.

Στόχος σταθερός του ευρύτερου ελληνικού παροικιακού ελληνισμού παραμένει η διαμόρφωση ενός προγράμματος διδακτέας ύλης που θα είναι προσαρμοσμένο στις τοπικές συνθήκες και θα «προσφέρει όπως και οι ξένοι προπαγανδιστικά σχολαί την αυτήν αν μη καλλιτέρα εκπαίδευσιν και δια των αυτών αν μη καλυτέρων μεθόδων και τρόπων διδασκαλίας»⁵⁵. Ωστόσο υπάρχει πάντοτε το ζήτημα της εναρμόνισης του προγράμματος με το επίσημο Ελληνικό έτσι ώστε να μην είναι ασύμπτωτοι οι στόχοι και οι σκοποί τους, το περιεχόμενο σπουδών και τα μέσα διδασκαλίας.

Οι κοινοτικοί επίτροποι του Χαρτούμ έχουν ειδικό λόγο στα εκπαιδευτικά πράγματα, την πρόσληψη των διδασκάλων, την αντιμισθία τους και τις άλλες απολαβές τους (κατοικία, οδοιπορικά κ.λπ.)⁵⁶. Είναι χαρακτηριστικό ότι Κοινότητα κατά την κρίσιμο περίοδο του Εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα, κρατά ορισμένες αποστάσεις όσον αφορά στη νομιμοφροσύνη των

⁴⁹ Καμίτσης Γ. (1967) *Το Σουδάν και ο Ελληνισμός του*, ό.π., 67. *Ελληνική Κοινότης Χαρτούμ*, ό.π., 17-18. Μητρ. Νουβίας Νικόλαος Ευαγγελίδης (1928) *Ο εν Σουδάν Ελληνισμός*, ό.π. 132,136,138.

⁵⁰ Η δωρεά 1000 λιρών από την Αικατερίνη και το Γεράσιμο Α. Κοντομίχαλο (1918), η ερανική συγκέντρωση 1900 λιρών, η δωρεά του Ι. Παπουτσή (ομολογία 2000 λιρών) και η κληροδοσία εκ μέρους του Π. Τράμπα διωρόφου οικοδομήματος,

⁵¹ Ολύμπιος Π. (1967) *Το αγγλοαιγυπτιακόν Σουδάν*, ό.π.,163-166. Καμίτσης Γ. (1967) *Το Σουδάν και ο Ελληνισμός του*, ό.π., 66-69. *Ελληνική Κοινότης Χαρτούμ*, ό.π., 18-19, 21-22.

⁵² Μητρ. Νουβίας Νικόλαος Ευαγγελίδης (1928) *Ο εν Σουδάν Ελληνισμός*, ό.π. 138-139.

⁵³ Το Νηπιαγωγείο λειτουργούσε έως τη δεκαετία του 1960-1970, με μια διακοπή δώδεκα ετών (1936-1947/48).

⁵⁴ Π.Δ. 11.103/16.3.1928, ΦΕΚ, τχ.Α, 567_ 187 (ΤΧ.α), 30.5.1946_ 61 (τχ.Α) 1958.

⁵⁵ ΥΠΕΞ 1930 Φ.Β/29/III έγγρ.14320/30-8-1930.

⁵⁶ Ο.π., Αρχείο ομοιοτύπων και χειρογράφων Στέλιου Μουζάκη (έγγρ.3 της 21 Ιουνίου1931, έγγρ. 4 της 11 Μαΐου 1933)



εκπαιδευτικών της, επικαλούμενη λόγους λειτουργικούς⁵⁷, οικονομικούς και κοινωνικούς.

Η αποδυνάμωση της Κοινότητας του Χαρτούμ και η συρρίκνωση των άλλων σουδανικών πόλεων από Έλληνες αποδήμους, προκάλεσε την κάμψη της λειτουργίας των σχολείων αυτών, τα οποία κατά περιόδους, όπως φαίνεται και στον πίνακα που ακολουθεί, είχαν ιδιαίτερα υψηλό δείκτη παρουσίας Ελληνίδων μαθητριών και Ελλήνων μαθητών, αν και τα πρώτα είκοσι τουλάχιστον χρόνια της λειτουργίας του δεν ήταν νομικά κατοχυρωμένη η υποχρεωτική φοίτηση των μαθητών⁵⁸.

Πίνακας 1: Εξέλιξη του αριθμού των μαθητών από το σχολικό έτος 1906/07 μέχρι 1967/68

Σχ. Έτος	Μαθητές/τριες	Σχ. Έτος	Μαθητές/τριες	Σχ. Έτος	Μαθητές/τριες
1906-1907	30	1913-1914	57	1920-1921	140
1907-1908	55	1914-1915	55	1921-1922	154
1908-1909	51	1915-1916	62	1922-1923	146
1909-1910	58	1916-1917	90	1923-1924	170
1910-1911	57	1917-1918	113	1926-1927	190
1911-1912	56	1918-1919	131	1966-1967	611
1912-1913	46	1919-1920	124	1967-1968	520

3.5 Κοινοτική/ κοινωνική ζωή

Από τις αρχές του 19ου αι. διαπιστώνεται σημαντική μετακίνηση του πληθυσμού προς το Χαρτούμ με συνακόλουθη αύξηση της εμπορικής του δραστηριότητας. Η ιδιωτική πρωτοβουλία ενεργοποιείται έντονα εξαιτίας της πολεοδομικής «αναθεώρησης» και της οικονομικής ανάπτυξης. Η ενεργοποίηση αυτή ωφελεί κατά κύριο λόγο τους Ευρωπαίους παροίκους, οι οποίοι σπεύδουν στο Χαρτούμ και οργανώνουν τη δική τους ζωή. Το ίδιο συμβαίνει και με τους Έλληνες.

Οι εκδηλώσεις της κοινωνικής ζωής της ελληνικής κοινότητας αναπτύσσονται γύρω από ένα γενικό και συγκεκριμένο άξονα. Στο Σουδάν, οι Έλληνες κατηγοριοποιούνται σε τάξεις⁵⁹ ανάλογα με τον τρόπο παραγωγής έργου, τις παρεπόμενες οικονομικές τους δυνατότητες και την κοινωνική τους ισχύ, που όμως δεν ήταν βασικό κριτήριο διαφοροποίησης στις ομογενειακές τους σχέσεις.

Πάντως, το χαρακτηριστικό στοιχείο της διαστρωμάτωσής τους είναι το δίπολο «έχοντες- μη κατέχοντες». Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται όσοι δημιουργούν εμπορικούς οίκους, οι κτηματίες, οι μεγαλοκαλλιεργητές βάμβακος, οι ιατροί καθώς και οι έν γένει προμηθευτές του στρατού. Στην άλλη, εντάσσονται διάφοροι εργαζόμενοι κυρίως στην καλλιέργεια και παραγωγή του βάμβακος, οι εξειδικευμένοι διαλογείς «κλασφικατόροι⁶⁰» αλλά και όλοι όσοι είχαν κουρεία καφενεία, εστιατόρια, βιβλιοπωλεία, αρτοποιία, ζυθοπωλεία, καταστήματα λιανικού εμπορίου, κ.ά. Όμως δε δυσκολεύονται να ασχοληθούν και με την παραγωγή όπως αρμάτων, αεριούχων ποτών αλλά και εργολαβίες, κατασκευές οικοδομικών έργων ιδιαίτερα στις αρχές του 20ου αιώνα. Η πλέον εύρωστη οικονομικά ομάδα όπου και εδώ ξεχωρίζουν και ελάχιστες επώνυμες οικογένειες, εμφανίζεται κατά μείζονα λόγο στις λέσχες⁶¹ και συμμετέχει δυναμικά και ποικιλότροπα στην κοινοτική ζωή, προ-

⁵⁷ ΥΠΕΞ 1948 Φάκ.94/υπφ.4τμ.3, έγγρ.22683/4 Φεβρουαρίου 1948.

⁵⁸ ΥΠΕΞ 1930 Φ.Β/29/III έγγρ.14320/30-8-1930.

⁵⁹ Συμπληρωματικά βλ. Κορδάτος Γ. (1957) *Ιστορία της Ελλάδας 12* Αθήνα, 663-666, Δερτιλής Γ. (1977), *Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση 1880-1909*, Αθήνα, πολλαχού, Σκαλτσά Ματούλα (1983), *Κοινωνική ζωή και δημόσιοι χώροι κοινωνικών συναθροίσεων στην Αθήνα του 19ου αιώνα*, Θεσσαλονίκη, 95-100.

⁶⁰ Πληροφορητής Π. Μανδαλιός παλαιός κλασφικατόρος, επαναπατρισμένος από το 1965.

⁶¹ Είναι δημόσιοι χώροι όπου μπορούν να απομονώνονται κοινωνικές ομάδες των ανωτέρων και μεσαίων στρωμάτων.



βάλλοντας το κοινωνικό της status.

Η δεύτερη ομάδα συναντάται στα καφενεία και τα κουρεία. Ιδιαίτερα στα νεότερα χρόνια πολλές φορές περιθωριοποιείται, αφού η Κοινότητα προνοεί σχετικά με την καταγραφή ειδικού κονδυλίου, που συνεχώς αυξάνει, στα έξοδά της. Στα τελευταία, μάλιστα, χρόνια συγκροτεί οργανισμό για την εξεύρεση ακόμη και εισιτηρίων για τον επαναπατρισμό τους.

Η θέση της γυναίκας, σε μια ανδροκρατούμενη κοινωνία, ακολουθεί τους δυτικούς κανόνες. Οι γυναίκες αρχικά δεν φαίνεται να μετέχουν στα κοινά ούτε όμως και να συχνάζουν στους χώρους αναψυχής ή διασκέδασης. Εμφανίζονται, κυρίως, στις σχολικές και εθνικές γιορτές. Μόλις στα μέσα της δεκαετίας του 1960 δημιουργούν αμιγώς γυναικείες οργανώσεις –φιλανθρωπικές, όπως είναι η «Φιλόπρωχος Αδελφότης Ελληνίδων Κυριών Χαρτούμ»⁶².

Ως κοινοί τόποι συνάθροισης εντοπίζονται η εκκλησία, το σχολείο και οι υπαίθριοι χώροι τους όπου λαμβάνουν χώρα οι εκδηλώσεις των εθνικών εορτών και επετείων, καθώς και οι αίθουσες των θεατρικών παραστάσεων.

Στο Χαρτούμ οι Έλληνες, επηρεαζόμενοι ιδιαίτερα από τον βρετανικό τρόπο ζωής, δημιουργούν Λέσχες, αθλητικά σωματεία, θεατρικές και άλλες καλλιτεχνικές ομάδες ακόμη και Τεκτονικές Στοές κάτω από την Ηνωμένη Μεγάλη Στοά της Αγγλίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις ελληνικές κοινότητες του Σουδάν ήδη από το 1901 λειτουργούν έξι στοές⁶³, τα μέλη των οποίων εμφανίζονται να μετέχουν και σε άλλες επιχώριες, όπως η Στοά «Σιών» Ανατολής Βέγγα⁶⁴. Στο Χαρτούμ αναφέρονται τέσσερις⁶⁵. Το 1948, μάλιστα, ιδρύθηκε, από τους εκεί εγκατεστημένους αδελφούς Γ. και Θ. Αποστόλου, και μια Ελληνόφωνη Στοά εξαρτημένη από τη Μεγάλη Ανατολή της Ελλάδος η «Ισις», η οποία λειτούργησε κανονικά μέχρι το 1970⁶⁶.

Τη μνήμη των καταγωγικών ριζών και της γενέθλιας γής προσδιορίζουν οι Αδελφότητες -εθnikοτοπικοί σύλλογοι- αποτελούμενοι από άτομα που έχουν κοινή ιδιαίτερα πατρίδα, όπως η Λεσβιακή Αδελφότητα, ο Καρπαθιακός Σύλλογος η Ομόνοια, η Ηπειρωτική Αδελφότης, και ο Πανελλήνιος Σύνδεσμος. Σκοπός τους η αλληλεγγύη των μελών τους και η βοήθεια προς την ιδιαίτερή τους πατρίδα. Όπως φαίνεται, απαρτίζονταν κυρίως από μέλη που προέρχονταν από την εργατική τάξη, πιθανότερο χειρώνακτες, αφού αναφέρεται ότι μόλις ελαττώθηκαν οι κυβερνητικές εργασίες εξαιτίας του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου διασκορπίστηκαν και οι αδελφότητες κλυδωνίστηκαν⁶⁷. Το τέλος του πολέμου αυτού σηματοδότησε την ολοκλήρωση του λειτουργικού ρόλου του νεοελληνικού παροικιακού φαινομένου, τουλάχιστον στις παλαιές του βάσεις και προδιαγραφές.

Το θέατρο με ερασιτέχνες κυρίως ηθοποιούς επηρέασε την τοπική κοινωνική και πολιτιστική ζωή, άλλοτε συμβάλλοντας στην αναπέρωση του εθνικού φρονήματος, και της συνοχής των ομογενών, άλλοτε προσπαθώντας να κεντρίσει το ενδιαφέρον τους σε διάφορα τοπικά θέματα και άλλοτε, τις περισσότερες φορές, στοχεύοντας στη συγκέντρωση αναγκαίων πιστώσεων είτε για εθνικούς σκοπούς είτε για την ενίσχυση συγκεκριμένου κοινοτικού έργου. Ήδη από το 1925 ιδρύεται καλλιτεχνικός σύλλογος με «δραματικό», εορταστικό και αθλητικό τμήμα, ο οποίος κάλυπτε τις ανάγκες της κοινότητας, μέχρι το 1933 οπότε και διαλύθηκε. Παρόλα αυτά, ορισμένα από τα μέλη του συνέχισαν περιστασιακά να δίδουν για διάφορους σκοπούς παραστάσεις. Το πρόβλημα μιας μόνιμης θεατρικής στέ-

⁶² Καμίτης Γ. (1967) *Το Σουδάν* ό.π., 76-77.

⁶³ Παγκόσμιο Ευρετήριο Τεκτονικών Στοών, 1132-1133

⁶⁴ Αρχείο Αντ. Παπαναστασόπουλου

⁶⁵ Οι με αριθμό 2877 (1901), 2954 (1902), 3348 (1908) και 7635 (1959).

⁶⁶ Σώζονται τα ονόματα όλων των μελών των Συμβουλίων αξιωματικών στα Αρχεία της Μεγάλης Στοάς της Ελλάδος την οποία και ευχαριστούμε για τη πολύτιμη βοήθεια, ιδιαίτερα το μέλος της κο Αντώνη Παπαναστασόπουλο.

⁶⁷ Ελληνική Κοινότης Χαρτούμ, ό.π., 28.



γης προσπάθησε να επιλύσει η κοινοτική επιτροπή, με τη δημιουργία μέσα στο χώρο του σχολείου κοινοτικής Σκηνης με την υπαινικτική ονομασία «Αισχύλος»⁶⁸. Οι παρελάσεις, οι αθλητικοί αγώνες και τα θεατρικά δρώμενα προσφέρονται για άθληση, ψυχαγωγία, πολιτισμό αλλά και συναντήσεις, γνωριμίες, που συχνά καταλήγουν σε γάμους⁶⁹.

Κορυφαίες στιγμές της προσωπικής αλλά και της κοινοτικής, της συλλογικής λατρευτικής ζωής συνδέονται με το ναό και την ενορία. Η ένταξη στην ενορία συντελείται με τη γέννηση και η αποχώρηση από αυτή σηματοδοτείται από το θάνατο κάθε μέλους. Κορύφωση αποτελεί το πανηγύρι με το λατρευτικό, το οικονομικό και ψυχαγωγικό του μέρος, κατά το οποίο η συλλογική και κοινή ιδεολογία αναπροσδιορίζεται και ο συνεκτικός δεσμός των μελών επιβεβαιώνεται και αποκαθίσταται. Με τον τρόπο αυτό, ο ενοριακός ναός γίνεται το κέντρο των κάθε είδους δραστηριοτήτων των μελών της κοινοτικής ενορίας.

Ένας άλλος τομέας στον οποίο είχε χαρακτηριστικά ενεργό συμμετοχή η Κοινότητα ήταν ο χώρος της διπλωματίας. Η κοινοτική επιτροπή αξιοποιώντας την καλή ανάμνηση των υπηρεσιών τις οποίες προσέφεραν οι Έλληνες στο Σουδάν, υποκατέστησε τρόπον τινά, τις απύσυχες κατά την πρώτη περίοδο, Ελληνικές Προξενικές Αρχές για όλα τα αφορώντα τους Έλληνες ζητήματα⁷⁰.

Ταυτόχρονα, η ίδια η επιτροπή περιβάλλεται με ηθική δύναμη πολύ μεγαλύτερη άλλων γειτονικών κοινοτήτων και ιδιαίτερα των ομολόγων της Αιγύπτου. Ο ρόλος της είχε ειδικό βάρος. Είχε πάντοτε τον πρώτο λόγο για τις ανάγκες και τα συμφέροντα των παροίκων, ενώ διευκόλυνε την είσοδο ομογενών στη χώρα. Η Κοινοτική Επιτροπή του Χαρτούμ ήταν ο αδιαμφισβήτητος συνήγορος των ομογενών όλου του Σουδάν και συνεργαζόταν στενά τόσο με την ντόπια Κυβέρνηση όσο και με το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας. Φαίνεται ότι είχε βαρύνουσα γνώμη στην απόδειξη ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων των ομογενών, όπως ήταν το θρήσκευμά τους⁷¹.

Οι απόδημοι του Σουδάν δεν έπαυσαν να παρακολουθούν με ενδιαφέρον τα εθνικά ζητήματα και να μετέχουν ενεργά στις όποιες αποφάσεις της χώρας-κοιτίδας. Ήδη από το 1905–1906 τα μέλη της κοινότητας διενεργούν έρανο για την ενίσχυση του Μακεδονικού Αγώνα. Σπεύδουν, επίσης, να ενισχύσουν, το 1909, τους σεισμόπληκτους της Μεσσηνίας, χειρονομία που επαναλαμβάνουν και το 1932 στους σεισμούς στη Χαλκιδική.

Στην κρίσιμη δεκαετία του 1910 ο ελληνισμός του Σουδάν προσφέρει ποικιλοτρόπως. Ανταποκρινόμενη στην έκκληση της Ελλάδας, η Κοινότητα με δικιά της έξοδα αποστέλλει περίπου τριάντα εθελοντές, συστήνει ιδιαίτερο ταμείο για το σκοπό αυτό και παρέχει μηνιαίο εισόδημα στις οικογένειες των στρατευθέντων, ενώ υπεστήριξε ηθικά και υλικά όσους μετά τον

⁶⁸ Ελληνική Κοινότητα Χαρτούμ, ό.π., 32

⁶⁹ Έγγραφο της Πατριαρχικής Επιτροπείας του Χαρτούμ της 10 Αυγούστου 1933που αναφέρει «*Αρ. Πρωτ. 134. Πιστοποιητικόν. Το εν Χαρτούμ Γραφείον της Ιεράς Μητροπόλεως Νουβίας πιστοποιεί ότι όπως εξάγεται εκ των τηρουμένων παρ' αυτού Αρχείων η Ελένη Χατζηαντωνίου του Δημητρίου έχει ήδη συμπληρωμένον το 21ον έτος της ηλικίας της, γεννηθείσα την 3ην Ιουλίου του έτους 1912. Τη αιτήση της εξεδόθη το παρόν πιστοποιητικόν, όπερ υπογραφέν παρ ημών εσφραγίσθη τη σφραγίδι της Ιεράς Μητροπόλεως Νουβίας. Ο Αρχιερατικός Επίτροπος. ΤΥ Αρχ. Ακάκιος.*» (Αρχειο Στέλιου Μουζάκη).

⁷⁰ Άλλωστε, γύρω στα 1880, λίγο πριν από την κατάληψη του Χαρτούμ, ορίζεται ανεπίσημα ως άμισθος Πρόξενος της Ελλάδος ο εκ Λέρου καταγόμενος Ν. Λεοντιάδης και λίγο αργότερα ο Σταματιάδης. Πριν τη δεύτερη δεκαετία του 19ου αι. αναφέρεται ως *Liaison officer* ο Α' Γραμματέας της Αιγυπτιακής Πρεσβείας Μεν. Αλεξανδράκης. Τον Ιανουάριο του 1956 διορίζεται ως επιτετραμμένος στο Χαρτούμ ο Π. Καλογεράς, ο οποίος παραμένει στη θέση αυτή και μετά τη σύσταση του Γενικού Προξενείου στις 27 Σεπτεμβρίου του 1956.

⁷¹ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Κύπριου ομογενούς Κωστή Χαλαλάμπους ο οποίος μετά την άλωση του Όμδουρμαν είχε, ως και πολλοί άλλοι, ασπαστεί τη θρησκεία του Μωάμεθ, είχε μάλιστα συζευχθεί και αποκτήσει δύο γιους, αλλά παρέμεινε εν συνειδήσει πιστός στη θρησκεία των πατέρων του. Μετά τον θάνατόν του, οι Μουσουλμάνοι γιοί του ζήτησαν να τον κηδεύσουν ως μουσουλμάνο. Η επιτροπή όμως της Κοινότητας μαζί με τον εκκλησιαστικό προϊστάμενο απέδειξαν ότι ο Χαλαλάμπους επέστρεψε στην πατρική πίστη αφού ήταν γραμμένος στα Μητρώα της Εκκλησίας και στις ελληνικής παροικίας.



Πόλεμο επανήλθαν στο Σουδάν. Ο έμφυχος απολογισμός ήταν δεκαπέντε πεσόντες υπέρ της πατρίδος. Στη μνήμη των πεσόντων η Κοινότητα ανήγειρε Ηρώ⁷² μπροστά στο περίβολο της εκκλησίας. Σημαντικό εξάλλου ποσό συγκέντρωσε σε ειδική προς τούτο παράσταση το Δεκέμβριο του 1922, και απέστειλε στην Κεντρική υπέρ των Προσφύγων Επιτροπεία της Αθήνας⁷³.

Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου συγκροτήθηκε με πρωτοβουλία της Κοινοτικής Επιτροπής, η *Εθνική Επιτροπή των Ελλήνων εκ Σουδάν*, η οποία, εκτός από τη συγκέντρωση και αποστολή μεγάλου χρηματικού ποσού στην Ελλάδα, μερίμνησε ώστε να έλθει στην εμπόλεμη χώρα ο όχι ευκαταφρόνητος αριθμός των 250 στρατιωτών, εκ των οποίων πέντε έπεσαν στο Μέτωπο.

4. Γενικά χαρακτηριστικά της Κοινότητας του Χαρτούμ

1. Η κοινότητα του Χαρτούμ στήριξε αλλά και στηρίχθηκε στην εκκλησιαστική ενοριακή ζωή, στην εκπαιδευτική δραστηριότητα, τη σύσταση εθνικοτοπικών σωματείων, την ύπαρξη ευαγών ιδρυμάτων, στην κάθε μορφής κοινωνική μέριμνα, στην αθλητική και εν γένει πολιτιστική κίνηση. Όλα αυτά κατέστησαν την κοινότητα νομικό πρόσωπο κοινής ωφελείας. Ιδιαίτερα η ύπαρξη των σχολείων καθώς και η μέριμνα για το εκπαιδευτικό προσωπικό και τους μαθητές, ενδεικνύει τη δυναμική και τη δυνατότητα του κοινωνικού της μετασχηματισμού.

2. Από το ιδρυτικό Καταστατικό της Κοινότητας του Χαρτούμ προκύπτει ότι το σχήμα της ήταν αστικό-δημοκρατικό αφού δεν υπάρχουν σε αυτό διατάξεις προνομιακής ή μη διάκρισης των μελών της ανάλογα με την κοινωνική τάξη και την προέλευσή τους⁷⁴. Η κοινότητα διοικείται από συνδρομητές, δωρητές και ευεργέτες. Ωστόσο, ουσιαστικά μετέχουν και λειτουργούν μέσα στο πλαίσιο της, όχι μόνον αυτοί αλλά μεγάλο μέρος των εγκατεστημένων στη συγκεκριμένη περιφέρεια Ελλήνων, ανεξάρτητα από φύλο και θρήσκευμα.

3. Σε αντίθεση με την ιδιωτική πρωτοβουλία που δημιούργησε την ελληνική κοινότητα⁷⁵, οι Ευρωπαίοι (Ιταλοί, Γάλλοι, κ.λπ.) δεν προβαίνουν σε ομόλογη οργάνωση, «τα δε φιλανθρωπικά, κοινωφελή, θρησκευτικά και εκπαιδευτικά τους καθιδρύματα εξυπηρετούνται τις ξένες παροικίες ανήκουν κατ' ιδιοκτησία είτε στα αντίστοιχα κράτη είτε εις διάφορους θρησκευτικές αδελφότητες ή άλλα παρόμοια σωματεία διατελούντα υπό την επίσημη του αντιστοίχου κράτους προστασία...⁷⁶».

4. Το ελληνικό παροικιακό στοιχείο στο Σουδάν –και ιδιαίτερα του Χαρτούμ– παρουσίασε χαρακτηριστική ανάπτυξη κυρίως στον επιχειρηματικό και εμπορικό τομέα, ανάπτυξη συχνά δυσανάλογη με το πληθυσμιακό του εύρος. Η δυναμική αυτή ανάπτυξη ήταν συνάρτηση των δυνατοτήτων που είχαν οι απόδημοι στο Σουδάν, της συγκυρίας καθώς και των ιστορικοκοινωνικών παραγόντων που τη διαμόρφωσαν. Οι Έλληνες στο Σουδάν ασχολήθηκαν κυρίως με τις μονοκαλλιέργειες, τη συγκομιδή αποικιακών προϊόντων και το εμπόριο. Όμως γύρω στα 1925 η χορήγηση δανείων με προνομιακούς όρους αλλά και άλλες πιστωτικές προς τους ιθαγενείς διευκολύνσεις, τους ωθεί στην ανάληψη πρωτοβουλιών υψηλού βαθμού επιχειρηματικού κινδύνου, ο οποίος ευθέως αντιδιαστέλλεται προς το συντηρητικό-αποταμειωτικό χαρακτήρα των ελληνικών επιχειρήσεων⁷⁷ και προκαλεί μια κάμψη.

⁷² Ελληνική Κοινότης Χαρτούμ, ό.π., 37-38 όπου τα ονόματα των πεσόντων.

⁷³ Ολύμπιος Π. (1927) ό.π., 175 αναφέρεται το σχετικό συνοδευτικό έγγραφο. Το προϊόν ανέρχεται σε 82 λίρες Αγγλίας και ένα Σελίνι.

⁷⁴ Πβ. Την ανάλογη οργάνωση της Κοινότητας Αλεξανδρείας. Πολίτης Αθ. (1928) *Ο Ελληνισμός και η νεωτέρα Αίγυπτος Α'*, Αλεξάνδρεια, 244. Ψυρούκης Ν., (1963) ό.π., 137-138.

⁷⁵ ΥΠΕΞ, 1920/Β/49α/υπφ 2.

⁷⁶ ΥΠΕΞ, 1919/Β/49α/υπφ3/έγγρ.2734 της 1/14 9βρίου 1919.

⁷⁷ ΥΠΕΞ, 1925/Β/49.3 έγγρ. 1585 της 30 Ιανουαρίου 1925.



5. Η μεταβολή των εν γένει συνθηκών διαφοροποίησε τις εργασιακές ενασχολήσεις μετασηματίζοντας σταδιακά και τον τοπικό παροικιακό ελληνισμό. Η απειλή κατ' αρχάς αλλά και η έμμεση δέσμευση περιουσιών των αποδήμων, οι ρήτρες που τέθηκαν στην επαγγελματική ζωή των παροίκων προκάλεσαν –στο βαθμό που αναλογεί– ανάσχεση της δραστηριοποίησής τους με ό,τι γενικότερα αυτό συνεπάγεται στην προσωπική και την κοινοτική τους ζωή.

6. Ο ελληνικός παροικισμός στο Σουδάν, μεταγενέστερος του αιγυπτιακού, αναπτύσσεται από τα τέλη του 19ου αιώνα, σε μια περίοδο που το μεταναστευτικό ρεύμα των Ελλήνων θα παρουσιάσει σαφή ανοδικό δείκτη προς Αμερική και θα υποστεί τον κραδασμό του Μεσοπολέμου με λιγότερες, όμως, επιπτώσεις στο Χαρτούμ. Η Κοινότητα δεν τελούσε υπό την εποπτεία του Κράτους⁷⁸ και δεν είχε εν πολλοίς συνεργασία με το Κέντρο, ακόμη και μετά τη διεθνή σύμβαση του Μοντρέ. Το στοιχείο, όμως, αυτό άφησε ανεπηρέαστη την ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

7. Αξιοσημείωτη, ωστόσο, υπήρξε η προσπάθεια του Εθνικού Κέντρου να ενισχύσει οικονομικά τις κοινότητες του εξωτερικού δια του Ν. 3603/1928⁷⁹, προσπάθεια, όμως, τελικά ατελέσφορη⁸⁰. Ο συγκεκριμένος παροικισμός θα παραμείνει ζωτικός ως και την έβδομη δεκαετία του 20ου αι. επηρεαζόμενος από τα προβλήματα του Εθνικού Κέντρου καθώς και από τη βαθμιαία δραστηριοποίηση των παραγωγικών δυνάμεων της χώρας υποδοχής. Το Εθνικό Κέντρο, γενικότερα, δεν ενίσχυσε αποτελεσματικά τις παροικίες τις οποίες οι ίδιοι οι Ευρωπαίοι αποκαλούσαν «κεραίες της Δύσης». Ο εγχώριος αστισμός υπερτέρησε του παροικιακού⁸¹.

8. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και γενικότερα η κρίσιμη δεκαετία του 1940 απέκοψαν προσωρινά αλλά καιρία, όπως συνέβη και σε άλλες συναφείς περιπτώσεις, την ελληνική Κοινότητα με το Εθνικό Κέντρο. Τα προβλήματα μεγαλώνουν. Ειδικότερα, μετά την αποχώρηση του αγγλικού στρατού πολλοί Έλληνες υποχρεώνονται σε ακούσια ή εκούσια εργασιακή αποχώρηση. Ταυτόχρονα η άκρως περιοριστική απαίτηση της κυβέρνησης όσον αφορά τις επαγγελματικές ενασχολήσεις των ξένων δυσχεραίνει πολύ περισσότερο τα πράγματα⁸². Η ανεργία αυξάνεται σημαντικά και η διαβίωση αριθμού παροίκων καθίσταται προβληματική. Σε αντιστάθμισμα ενεργοποιούνται κοινοτικοί φορείς κοινωνικής αλληλεγγύης.

9. Η πρωτοκαθεδρία της ελληνικής αποδημίας στο Χαρτούμ επιβεβαιώνεται και στις αρχές της δεκαετίας του 1960 όταν το 70-72 % των αποδήμων Ελλήνων του Σουδάν διέμενε σε αυτό. Ακολούθως, παρατηρείται και εδώ σημαντική αποδυναμωση εξ αιτίας των περιοριστικών μέτρων στις άδειες εισόδου, στην εξαγωγή συναλλάγματος και στις πολιτικές εξελίξεις. Στα τέλη του 20ου αιώνα ευάριθμοι Έλληνες κατοικούν πλέον στο Ν. Σουδάν και ελάχιστες εκατοντάδες στο Χαρτούμ, όπου εξακολουθεί να συντηρείται η Ελληνική Κοινότητα. Στο σημείο αυτό αναφέρεται ότι την ίδια περίοδο αποδυναμώνονται και άλλες παλαιές παροικίες της Αφρικής, όπως της Αιγύπτου, του Ζαΐρ και της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης.

10. Η κοινότητα του Χαρτούμ με την ενίσχυση του κοινωνικού της μηχανισμού και του πολιτιστικού της profile πρόβαλλε τη φυσιογνωμία της, υποδήλωνε τη συνοχή της και παρουσίαζε την εθνοτική της ταυτότητα ως οργανικό μέλος της κοινωνίας όπου αναπτυσσόταν.

⁷⁸ ΥΠΕΞ, 1920/Β/49α/υμφ 2.

⁷⁹ Στο Νόμο 3603/ 5-7-1928,ΦΕΚ 148/Α 1 Αυγούστου 1928,άρθρο 25 παρ. 4 αναφέρει «...Εκ του εισπραττόμενου φόρου ή τέλους επί περιουσιών Ελλήνων υπηκόων κειμένων εν Αιγύπτω και μεταβιβαζομένων κατά κληρονομιά ή αιτία θανάτου δωρεά , αποδίδεται ποσοστόν ίσον προς το τέταρτον του συνόλου του φόρου και τελών κληρονομιάς ή δωρεάς αρχικών ή προσθέτων εις την Ελληνική κοινότητα ης ο κληρονομούμενος ή δωρητής απετέλει μέλος. Εφόσον ούτος δεν απετέλει μέλος κοινότητος τινός εις την δια αποφάσεως του Υπουργού των Οικονομικών καθοριζομένη εκάστοτε Ελληνική Κοινότητα».

⁸⁰ Όπως φαίνεται από τα έγγραφα το οικονομικό πρόβλημα δε λύθηκε αφού τα ποσά ήταν ελάχιστα και η απόδοσή τους γινότανε μετά από τρία ή τέσσερα χρόνια ΥΠΕΞ 1920/Β/29 έγγρ. 4938.

⁸¹ Ψυρούκης Ν. (1963) ό.π., 228-229.

⁸² ΥΠΕΞ 1948/94/2 έγγραφ.15612 της 8 Ιανουαρίου 1948.



Ελλήνων βίοι παράλληλοι. Κυπριακός απόδημος ελληνισμός 1878-2003: Σύντομη ιστορική αναδρομή σε θέματα έρευνας και διδασκαλίας

Μαρία Ρούσου

Προλεγόμενα

Η εργασία αυτή αναφέρεται στην έρευνα δράσης και στο αρχειακό υλικό για τον κυπριακό ελληνισμό της διασποράς που οργανώθηκε και αξιοποιήθηκε από το Κέντρο Μελετών Ελληνισμού Διασποράς (ΚΕΜΕΔΙ) για σκοπούς εκδόσεων και διδασκαλίας σε τέσσερα διαφορετικά πιλοτικά προγράμματα που δοκιμάστηκαν στην περίοδο 1990-2003:

Α) σε πανεπιστημιακό τμήμα στη Βρετανία,

Β) μέσω του διαδικτύου σε τμήματα των Πανεπιστημίων του Λονδίνου, του Αμβούργου, του Γιοχάνεσμπουργκ, της Βαλτιμόρης και της Αθήνας,

Γ) σε ελληνικά παροικιακά σχολεία της ομογένειας Βρετανίας,

Δ) σε δημόσιο δημοτικό σχολείο της Κύπρου.

Ο τίτλος της ανακοίνωσης αναφέρεται στη συνεχιζόμενη έρευνα και ακαδημαϊκή συζήτηση για την παράλληλη εμπειρία του ελληνισμού της διασποράς στις πέντε ηπείρους και την ευτυχή, στη δεκαετία του '90, εξέλιξη για τις κοινότητες αυτές προς «κυκλική» επικοινωνία μεταξύ τους σε σύγκριση με τη «δυναμική» σχέση που παραδοσιακά υπήρχε μεταξύ μιας ομογένειας και της μητρόπολης (π.χ. της ομογένειας Αμερικής με τις μητροπόλεις Αθήνας και Λευκωσίας) ή της Ελλάδας και Κύπρου «ως μητέρων πατρίδων» και μιας κοινότητας της ελληνικής διασποράς η οποία περιφέρεται και συμπεριφέρεται ως η σελήνη που γυρίζει γύρω από τον ήλιο. Τονίζουμε την κυκλική σχέση μεταξύ των ελληνικών παροικιών που αναφέρουμε σ' αυτή την εργασία σε αντίθεση με τη δυναμική ως θετικό βήμα προς ανεξαρτητοποίηση και αυτογνωσία¹.

Θα περιγράψουμε τον πειραματικό σχεδιασμό των τεσσάρων πιλοτικών προγραμμάτων, θα δώσουμε ένα δείγμα από τα ποιοτικά δεδομένα που προέκυψαν και θα αναφέρουμε κάποια από τα συμπεράσματα που αντλήθηκαν. Θα τελειώσουμε την ανακοίνωση αυτή παραθέτοντας τα γενικότερα συμπεράσματα που προκύπτουν σε σχέση με την έρευνα και τη διδασκαλία για την νεοελληνική διασπορά στο πλαίσιο των μαθημάτων κοινωνικής ανθρωπολογίας, γλωσσολογίας και νεώτερης ελληνικής ιστορίας όσον αφορά πανεπιστημιακά προγράμματα σπουδών, ή μαθήματα Ελληνικής ως μητρικής γλώσσας στις προηγούμενες βαθμίδες της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη διασπορά. Τονίζουμε επίσης την ανάγκη διδασκαλίας και μετάδοσης γνώσεων ιστορικής και κοινωνιολογικής αξίας για την ελληνική διασπορά, στις μητροπόλεις π.χ. στα πλαίσια της Διαπολιτισμικής Αγωγής και Εκπαί-

¹ Θέματα ανεξαρτητοποίησης και αυτογνωσίας, κυρίως μεταξύ ομογένειας 2ης και 3ης γενεάς, συζητούμε στο Ρούσου 2004, Λονδίνο Εκδόσεις Διασποράς.



δευσης (ΔΙ.Α.ΕΚ.²) στα δημόσια σχολεία των μητέρων πατριδών Ελλάδας και Κύπρου.

Το ΚΕΜΕΔΙ φιλοδοξούσε, με τα τέσσερα πιλοτικά προγράμματα διδασκαλίας για τη Νεοελληνική διασπορά τα οποία έχει εκπονήσει στην περίοδο 1990-2003, μέσω της συνειδητοποίησης της παγκοσμιότητας της ελληνικής παρουσίας και εμπειρίας, σχεδόν σε κάθε γωνιά του πλανήτη, να δώσει έμφαση από τη μια στην κοινή ταυτότητα την ελληνική –με την κοινή γλώσσα και θρησκεία- και από την άλλη στην παράλληλη παρουσία στη συνείδηση των νέων της ελληνικής διασποράς, πολλαπλών ταυτοτήτων, που επικαλύπτονται αλλά και διαφοροποιούνται, συμπλέκονται αλλά και αντιδιαστέλλονται, ενεργοποιούνται αλλά και παροπλίζονται, συνυπάρχουν ανταγωνιστικά ή συμβιώνουν αρμονικά και τελικά, συνθέτουν τα είναι, τα θέλω και τα πιστεύω ανθρώπων, όπως οι έλληνες της διασποράς, της δεύτερης, τρίτης και άλλων γενεών.

Αναφερόμαστε σ' αυτά τα πιλοτικά προγράμματα διδασκαλίας για την ελληνική διασπορά γιατί θα πρέπει, κατά την άποψή μας, να περιλαμβάνονται σε ερευνητικούς σχεδιασμούς πανεπιστημιακών και κυβερνήσεων, με στόχο την ανάλυση ταυτοτήτων (εθνικών, γλωσσικών και άλλων) ή και σε προγράμματα παραγωγής υλικού για τη διδασκαλία της Ελληνικής ως μητρικής/ πρώτης ή δεύτερης γλώσσας π.χ. Παιδεία Ομογενών του ΕΔΙΑΜΜΕ Κρήτης ή της ΚΕΑ Λονδίνου (π.χ. "Πρόγραμμα Α' Λεβελ", που αποτελούν κείμενα για τις πανεπιστημιακού επιπέδου εισαγωγικές εξετάσεις ελληνικής γλώσσας, ιστορίας και λογοτεχνίας³).

Τόσο ο ευρύτερος ερευνητικός σχεδιασμός μας, όσο και η δόμηση των πιλοτικών προγραμμάτων του ΚΕΜΕΔΙ, και τα εμπειρικά δεδομένα που προέκυψαν παραπέμπουν στις θεωρίες περί κοινωνικού εαυτού μέσα από την παράλληλη εμπειρία των ελληνικών παροικιών, ο οποίος εαυτός συγκροτείται από πολλές επικαλυπτόμενες κοινωνικές εμπειρίες, που άλλοτε συγκρούονται στη συνείδηση των δίγλωσσων ή πολύγλωσσων ατόμων και άλλοτε ομονοούν, με τη συνδρομή και τη συνέργεια των φορέων κοινωνικοποίησης.

Η φυλή, το φύλο και η κοινωνική ταξη καθώς και άλλοι άξονες ανισότητας επανέρχονται, ως προβληματικές κατηγορίες και στον τομέα αναζήτησης πολιτισμικής ταυτότητας και «Πατρίδας». Είναι αναμφίβολα, κατηγορίες που διαφοροποιούν τις ταυτότητες σε περισσότερο ή λιγότερο επιθυμητές ή απορριπτέες. Η συμβολή τόσο του πιλοτικού σχεδιασμού όσο και του γενικότερου πλαισίου έρευνας στο σημείο αυτό είναι η επαναδιαπραγμάτευση των κατηγοριών αυτών (ιδιαίτερα των κατηγοριών της φυλετικής και γλωσσικής ταυτότητας) με στόχο την εξάλειψη των παλιών ρατσιστικών διαχωριστικών γραμμών που ορίζουν τι είναι δοσμένο ως ανώτερο και τι αποτελεί εξ ορισμού το κατώτερο.

1. Εισαγωγή

Η πρώτη μας επαφή με τον κόσμο της ελληνικής διασποράς σε παγκόσμιο επίπεδο είχε συντελεστεί το 1970 στη διάρκεια προπτυχιακών μελετών, περισσότερο όμως το 1978 όταν ως μέλη της Κυπριακής Εκπαιδευτικής Αποστολής (ΚΕΑ) εργαστήκαμε στην ελληνόφωνη παροικία της Βρετανίας⁴. Αργότερα, στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Προγράμματος του Βρετανικού Υπουργείου Παιδείας και των τοπικών Εκπαιδευτικών Αρχών του Εσωτερικού Λον-

² Το θέμα της ΔΙΑΕΚ στην Ελλάδα και Κύπρο βρίσκεται ακόμη στα πρώτα στάδια της εξελικτικής του πορείας και επιδέχεται εμπλουτισμού με την εισήγηση της παρούσης εργασίας για συμπερίληψη στα άλλα τόσα περί ρατσισμού και σεξισμού και θέματα του ελληνισμού της διασποράς.

³ Η ΚΕΑ Λονδίνου ετοιμάζει εκπαιδευτικό υλικό για την ελληνική λογοτεχνία, ιστορία και γλώσσα που θα βοηθή στην απόκτηση του πιστοποιητικού ελληνομάθειας του Παν. Λονδίνου στο προχωρημένο επίπεδο Advanced Level Modern Greek General Certificate of Education - GCE.

⁴ Περισσότερα για τις μελέτες μας σχετικά με την ιστορική εξέλιξη της ελληνικής παροικίας του Λονδίνου (ελλαδική και ελληνοκυπριακή) θα βρείτε στο βιβλίο του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου «Ελληνικός Πολιτισμός», Αθήνα 2003, Τόμος 1ος.



δίνου (European Community – Schools Council Mother Tongue Project – SCMTP)⁵, εργαστήκαμε ως σύνδεσμος μεταξύ του αγγλικού και ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος για την οργάνωση μαθημάτων διδασκαλίας της Ελληνικής ως μητρικής, ως δεύτερης και ως ξένης γλώσσας, μέσα στα πλαίσια του ωρολογίου προγράμματος του καθημερινού αγγλικού σχολείου. Συνεργαστήκαμε τότε με παρόμοια πολυεθνικά προγράμματα εκτός Βρετανίας και επικοινωνήσαμε με Έλληνες συναδέλφους στην Αυστραλία, Η.Π.Α. και Καναδά, στη Γερμανία και Γαλλία. Διαπιστώσαμε το 1981 για πρώτη φορά από τη μια τις κοινές συνιστάμενες «της ελληνικής εμπειρίας» ανά την υφήλιο και από την άλλη τη διαφορετικότητα και διαφοροποίηση της εμπειρίας της κάθε κοινότητας ανάλογα με τις ειδικές συνθήκες της χώρας υποδοχής. Αργότερα, μεταξύ 1983-2003 στα πλαίσια του ερευνητικού προγράμματος «Αρχείο Ελληνισμού Διασποράς – ΑΕΔ»⁶ όπου επανήλθαμε στις πρώτες πολυεπίπεδες επαφές του 1981 και επαναβεβαιώσαμε την ανάγκη για συγκριτική μελέτη της παγκοσμιότητας της ελληνικής εμπειρίας όχι μόνο από τις γραπτές πηγές αλλά και μέσα από την προφορική ιστορία. Έτσι ξεκίνησε το πρόγραμμα «Ελλήνων Βίοι Παράλληλοι» του ΑΕΔ, που είχε τον ορατό στόχο της συλλογής ανέκδοτου υλικού –κειμενικού, ακουστικού μέσον συνεντεύξεων και φωτογραφικού κυρίως– και τον λιγότερο ευδιάκριτο, αλλά παρόντα σε όλη τη διάρκεια του προγράμματος στόχο, της ευαισθητοποίησης των νεότερων σε ηλικία μελών των ελληνικών παροικιών του εξωτερικού. Απώτερος στόχος, να δείξουν ενεργά το ενδιαφέρον τους για την ελληνική τους κουλτούρα, όχι τόσο με τη μορφή της επανασύνδεσης με τον ομφάλιο λώρο της μητρόπολης, αλλά εναποθέτοντας μεγαλύτερη έμφαση στην ενεργοποίηση και σύμφιξη του εσωτερικού δεσμού μεταξύ των μελών της διασπορικής ομογένειας⁷. Το υλικό εμπλουτίστηκε με τη συλλογή προφορικής ιστορίας. Η μετατόπιση του βάρους από τη μητρόπολη ως πηγή άντλησης πολιτισμικού υλικού είχε επιτέλους συντελεστεί. Το βήμα δόθηκε στις φωνές εκείνες που είχαν πολλά να πούνε για τη διαπολιτισμική και πολυπολιτισμική εμπειρία που βιώνουν στις χώρες υποδοχής.

Το ΚΕΜΕΔΙ είναι ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός που ξεκίνησε το 1984 με το πρώτο συνέδριο «Ελληνισμός Εκτός Ελλάδας» στο Κολλέγιο Μπέρπεκ του ομοσπονδιακού Πανεπιστημίου του Λονδίνου με σκοπό την προαγωγή και τη μελέτη της εξέλιξης των Ελληνικών Κοινοτήτων της Ομογένειας (συμπεριλαμβανομένων και των Ελληνοκυπριακών) σε όλα τα μέρη του κόσμου. Έχει τώρα τη βάση του στο Ελληνικό Κέντρο στο Κέντρο του Λονδίνου και τις δραστηριότητές του σε όλο τον κόσμο. Η τελευταία υπό έκδοση δραστηριότητα αφορά ένα δίγλωσσο τόμο για τον κυπριακής καταγωγής Έλληνα λογοτέχνη, πολιτικό και στοχαστή της Ελληνικής Παιδείας, το Λουκή Ακρίτα, Υφυπουργό Παιδείας στην Κυβέρνηση Γεωργίου Παπανδρέου, που απέθανε απρόοπτα στο Λονδίνο αφήνοντας ατέλειωτο το μεταρρυθμιστικό έργο για την ελληνική εκπαίδευση το 1966.

Το Αρχείο Ελληνισμού Διασποράς (ΑΕΔ) είναι μία από τις δραστηριότητές του και αφορά τη συλλογή και συντήρηση αντικειμένων και άλλων στοιχείων πολιτιστικής σημασίας και δημόσιου ενδιαφέροντος που έχουν άμεση σχέση με την ελληνική διασπορά. Η έρευνα δράσης συνεχίζεται και η παροχή πληροφοριών καθώς και η ανάπτυξη και καλλιέργεια αισθήματος αγάπης μεταξύ των νεώτερων γενεών προς το θέμα της ελληνικής διασποράς, και προς την Ελλάδα και την Κύπρο είναι το πρώτο μέλημα του ΚΕΜΕΔΙ. Γι'

⁵ Το Ευρωπαϊκό αυτό πρόγραμμα εκπονήθηκε μεταξύ 1981-85 στο πανεπιστήμιο του Λονδίνου και την Τοπική εκπαιδευτική Αρχή του Εσωτερικού Λονδίνου με χορηγία της τότε ΕΟΚκαι συμπαράσταση από τα Υπουργεία Παιδείας της Κύπρου και Ελλάδας.

⁶ Το ΑΕΔ είναι πρόγραμμα που βρίσκεται σε εξέλιξη και αφορά το αρχαιακό υλικό για την παρουσία του ελληνισμού ανα την υφήλιο. Περισσότερα στο Greek Outside Greece Volumes 1 and 2 1990, 1991.

⁷ Η νέα «κυκλική» επικοινωνία μεταξύ των διαφόρων ελληνικών παροικιών αναμένεται να συμβάλει τα μέγιστα στην ελαχιστοποίηση των δαπανών για την ελληνόφωνη εκπαίδευση με την ανταλλαγή ιδεών, διδακτικού υλικού και την αξιοποίηση ντόπιου διδακτικού προσωπικού.



αυτό και συγκεντρώνεται πιο πολύ σε επαφές και εκδηλώσεις με και για τη νεολαία της ελληνικής διασποράς. Και τα τέσσερα πιλοτικά προγράμματα που περιγράψουμε είχαν υποκείμενα και δέκτες των ερευνητικών προϊόντων τους την ελληνική νεολαία.

Ο απόδημος κυπριακός ελληνισμός αποτελεί μεν αναπόσπαστο μέρος του ευρύτερου ελληνισμού αλλά παρατηρείται ιδιαιτερότητα στη μελέτη των ελληνοκυπρίων αποδήμων λόγω της αντικειμενικής δυσκολίας διαχωρισμού των Ελληνοκυπρίων από τους Τουρκοκύπριους στις στατιστικές των χωρών υποδοχής (π.χ. Βρετανία και Η.Π.Α.) αλλά και του κυπριακού κράτους πριν από την τουρκική εισβολή του 1974. Οι Κύπριοι μετανάστες είναι καταγεγραμμένοι όλοι μαζί. Έτσι η αναφορά μας εδώ σε Κύπριους μετανάστες όσον αφορά στατιστικές συμπεριλαμβάνει Ελληνοκύπριους (ΕΚ) και Τουρκοκύπριους (ΤΚ).

2. Ιστορική αναδρομή κυπριακής μετανάστευσης

Πέρα από τους ερευνητές που ασχολήθηκαν επισταμένα τα τελευταία 30 χρόνια με την ελληνοκυπριακή μετανάστευση (Κωνσταντίνου Στ., Κλοκ Ρ., Ρούσου Μ., Ανθίας Φ., Μεττής Χ., και Κουμπάρης Χρ.) παλαιότεροι μελετητές της κυπριακής ιστορίας (πχ. Κύρρης 1997) αναφέρονται στις πρώτες κυπριακές παροικίες στη Δύση, ειδικότερα σε αυτή της Βενετίας που αφομοιώθηκε από τους ντόπιους όταν οι Γάλλοι κατέλαβαν τη Βενετία, καθώς και σε κείνες τις παροικίες που δημιουργήθηκαν μεταξύ 1571 και 1878 (στα χρόνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στο νησί όταν πολλοί Κύπριοι μετανάστευσαν στη Γαλλία και σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες)⁸.

Με την Αγγλοκρατία (1878) γίνεται και η πρώτη καταγραφή του κυπριακού πληθυσμού το 1881 και τεκμηριώνεται το γεγονός ότι πολύ περισσότεροι Τ/Κ μετανάστευσαν στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας, κυρίως μετά τη συνθήκη της Λοζάνης το 1923, όταν 5.000 ΤΚ μετανάστευσαν στην Τουρκία⁹.

3. Λόγοι μετανάστευσης των Ελληνοκυπρίων (και Τουρκοκυπρίων) στα τέλη του 19ου, και στις αρχές του 20ού αιώνα

Το εμπόριο, η συνθήκη της Λωζάνης του 1923, η λειψυδρία και η μειωμένη γεωργική παραγωγή που αύξησε τη φτώχεια του αγροτικού πληθυσμού, οδήγησαν στην αλυσιδωτή μετανάστευση των δεκαετιών του '20 και '30. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και λόγω της φτώχειας που προαναφέραμε, έδωσε διεξοδό στους νέους που κατατάχθηκαν στο «Κυπριακό Σύνταγμα» και πολέμησαν στο πλευρό των συμμάχων ως τμήμα του αγγλικού στρατού¹⁰. Όσοι επέζησαν το τέλος του πολέμου δεν έβρισκαν απασχόληση στην Κύπρο μετά το 1946 και αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν, στην πλειονότητά τους νέοι και από την αγροτική Κύπρο.

Η κύρια χώρα συστηματικής μετανάστευσης Κυπρίων επί Αγγλοκρατίας είναι η Αίγυπτος όπου οργανώνεται η πρώτη Κυπριακή Αδελφότητα στην Αλεξανδρεία το 1873¹¹. Περιοδικά, εκδόσεις της ΚΑΑ που δωρήθηκαν στο αρχείο του ΚΕΜΕΔΙ από Αιγυπτίους Κύπριους (π.χ. το δελτίο της ΚΑΑ) μαρτυρούν πόσο οι Κύπριοι μετανάστες της Αιγύπτου δραστηριοποιούνται στα δύσκολα χρόνια του αγώνα '55-'59 αλλά και νωρίτερα στα Οκτωβριανά του 1931, ενάντια στην αγγλική κυβέρνηση, όπως αναφέρουν οι αγγλικές μυστικές υπηρεσίες. Στην Αλεξανδρεία πραγματοποιήθηκε μνημόσυνο για τους πεσόντες στην εξέγερση του 1931 στο οποίο παρευρέθηκαν 1.500-1.800 άτομα, γεγονός που (κατά τον Στυλιανού 1984) κατέγραψαν στην έκθεσή τους οι αγγλικές μυστικές υπηρεσίες ως σημαίνου-

⁸ Ο Κωνσταντίνου Στ., 1994, η Ρούσου Μ., 1998, αλλά και ο Κώστας Κύρρης, αναφέρονται και στο θέμα της ανάπτυξης του εμπορίου του Λευκαρτίκου κεντήματος στη Δύση κατά την περίοδο αυτή.

⁹ Κωνσταντίνου Στ. 1994 και 1995.

¹⁰ Παντελής Στ. 2000

¹¹ Φάκελος ΑΕΔ του ΚΕΜΕΔΙ "Αίγυπτος 1α - 1999".



σα και ανησυχητική δραστηριότητα. Στη δεκαετία του '50 κατεγράφη επίσης η δραστηριότητα ότι Κύπριοι του εξωτερικού μάζευαν χρήματα για τα θύματα του απελευθερωτικού αγώνα 1955-59, καθώς και για την αποστολή περισσότερων όπλων στην Κύπρο¹². Το ισχυρό ελληνοκυπριακό στοιχείο στην Αλεξάνδρεια και στο Καΐρο ανέδειξε και σημαντικούς πνευματικούς ανθρώπους όπως τον Νίκο Νικολαΐδη και τους αδελφούς Θοδόση και Γιώργο Πιερίδη, το Γλαύκο Αλιθέροση και άλλους¹³.

Η κυπριακή διασπορά δηλώνει την παρουσία της στο Λίβανο, το Σουδάν, την Παλαιστίνη και την Αβησσυνία τον 19ο και 20ο αιώνα με τεκμηριωμένη την επιχειρηματική, την πολιτιστική και εθνική δραστηριότητά της. Σημαντικό τεκμήριο είναι έκθεση του Υπουργείου Αποικιών που αναφέρει ότι στη δεκαετία του '30 βγήκαν 1.000 διαβατήρια για Κύπριους που θα μετανάστευαν στις Η.Π.Α. όταν, εκμεταλλευόμενοι τη χαλάρωση των περιορισμών για την είσοδο ξένων υπηκόων (Κωνσταντίνου, 1995), έτρεξαν ως έμποροι του Λευκαρίτικου κεντήματος¹⁴, αλλά και ως απλοί εργάτες – πιατάδες σε εστιατόρια, στις Η.Π.Α., τη χώρα των χρυσών ευκαιριών.

Το 1946, με το τέλος του πολέμου, είχαν μεταναστεύσει από την Κύπρο μόνο 850 άτομα ενώ το 1959 -στο αποκορύφωμα του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ, και τελευταία χρονιά της Αποικιοκρατίας (όπως τη γνωρίζαμε με την παλιά της μορφή)- έφυγαν 6.250 άτομα. Σημαντικό να τονίσουμε εδώ ότι οι περισσότεροι από αυτούς (το 85%) εγκαταστάθηκαν στην Αγγλία, την αποικιοκρατική δύναμη που τους ανάγκασε –με τη σκλαβιά, την εκμετάλλευση και τη φτώχεια που τους επέβαλε- να ξενιτευτούν. Από τους 6 250 μετανάστες της χρονιάς εκείνης μόνο 10% εγκαταστάθηκαν στην Αυστραλία.

Με την ανακήρυξη της Δημοκρατίας το 1960 θα ανέμενε κανείς ελάττωση του κύματος μετανάστευσης. Αντίθετα, τότε ξεκίνησε αυτό που ονόμασε ο Κωνσταντίνου Στ., ως «μαζική έξοδος» με συνολικό αριθμό 14.589 μετανάστες και χώρες υποδοχής τη Βρετανία(13.534), την Αυστραλία, τις Η.Π.Α., την Ελλάδα, τον Καναδά, και με 624 μετανάστες που σκόρπισαν σε άλλες χώρες. Σημαντική ιστορική χρονιά επίσης το 1964 όταν οι διακοινοτικές συγκρούσεις έσπρωξαν στη ξενητιά άλλα 5.000 άτομα ΕΚ και ΤΚ.

Ο βρετανικός περιοριστικός μεταναστευτικός νόμος του 1963 (The Commonwealth Act) εμπόδισε την περαιτέρω αύξηση του κύματος μετανάστευσης προς τη Βρετανία κι έτσι οι Κύπριοι στράφηκαν προς άλλες χώρες: π.χ. Νότιο Αφρική και Αυστραλία. Μετά την τουρκική εισβολή του 1974 άνοιξαν και πάλι οι πόρτες για τους μετανάστες-πρόσφυγες στη Βρετανία, όπως και στον Καναδά, την Αυστραλία και σε μικρότερους αριθμούς και στις Η.Π.Α.¹⁵.

Ένα τελευταίο σχόλιο εδώ για τον κυπριακό ελληνισμό της Βρετανίας που αριθμεί σήμερα 250 –300.000 ΕΚ τεσσάρων γενεών: στα συνέδρια «Ελληνισμός εκτός Ελλάδας» που έλαβαν χώρα στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, ο ελληνιστής Καθηγητής Ρόμπερτ Μπράουνινγκ, και το 1984, και το 1988 τόνισε και ανέλυσε εμπειριστατωμένα τη σημαντική παρουσία του κυπριακού ελληνισμού στο Λονδίνο¹⁶, συγκρίνοντάς το με το καθαρά ελλαδίτικο στοιχείο. Η Φ. Ανθία περιγράφει τη δομή οργάνωσης και τις επιχειρηματικές σχέσεις των ελληνοκυπρίων Βρετανίας και τονίζει το θέμα της αλυσιδωτής μετανάστευσης, της εργατικότητας και της διατήρησης της κουλτούρας π.χ. της παροικίας Λονδίνου. Το αρχείο ελληνισμού διασποράς του ΚΕΜΕΔΙ έχει καταγράψει δειγματικά την εμπειρία ΕΚ και ΤΚ ανδρών και

¹² Φάκελος ΑΕΔ του ΚΕΜΕΔΙ "Αίγυπτος 1c – 1999".

¹³ Φάκελος ΑΕΔ του ΚΕΜΕΔΙ "Αίγυπτος 1d– 1999".

¹⁴ Λευκαρίτικο κέντημα στις Η.Π.Α., αυτοβιογραφία Κατωδρύτη Νικόλα Κούτσακου. Φάκελος ΑΕΔ του ΚΕΜΕΔΙ "Κατω Δρυς 1 – 1999".

¹⁵ Για τις επιπτώσεις της Τούρκικης εισβολής στο μεταναστευτικό ρεύμα από Κύπρο: Κωνσταντίνου 1994, Μεττής 2000.

¹⁶ Εκδόσεις Διασποράς 1990 και 1984 / 1991.



γυναικών από ολόκληρη τη Βρετανία και έχει τεκμηριώσει τους παράλληλους βίους αυτών της Βρετανίας με τις αντίστοιχες ομάδες σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Μέσα από αυτές τις μελέτες φαίνεται ο δυναμισμός και η συνοχή που επέδειξαν οι Ελληνοκύπριοι, κύριος λόγος της επιβίωσής τους σε ένα τόσο εχθρικό περιβάλλον χώρας «υποδοχής» όπως ήταν η μεταπολεμική Βρετανία, κυρίως τα χρόνια του απελευθερωτικού αγώνα 1955-59.

4. Χρήση ερευνητικών προϊόντων του ΑΕΔ για διδασκαλία

Η παρουσίασή μας επικεντρώνεται τώρα σε δειγματικά στοιχεία από τέσσερα πιλοτικά προγράμματα διδασκαλίας για την ελληνική διασπορά (και ειδικά την ελληνοκυπριακή) σε διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης στην Κύπρο και στην Ε/Κυπριακή Διασπορά.

Πιλοτικό Πρόγραμμα Α': Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, ηλικιακή ομάδα 9-12 ετών.

Η πρώτη αναφορά μας εστιάζεται στην εμπειρία που είχαν Ελληνοκυπρίοι από το προσφυγικό Δημοτικό σχολείο της κωμόπολης της Ορμήδειας, της επαρχίας της Λάρνακας όπου διδάχτηκε, στην παρουσία και με τη συμμετοχή επαναπατρισθέντος ποιητή/συγγραφέα από το Μάντσεστερ Βρετανίας, η σχετική διαθεματική ενότητα «Οι άλλοι Έλληνες της Ευρώπης κι Εμείς». Η ενότητα παρουσιάστηκε στα πλαίσια της εκπαιδευτικής καινοτομίας «Διαθεματικότητα στην Ευέλικτη Ζώνη» -πρωτοβουλία του σχολείου μετά από μελέτη διδακτικού υλικού του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου Ελλάδας. Η εισαγωγή στην ενότητα έγινε από το ΚΕΜΕΔΙ με μια μικρή έκθεση φωτογραφικού και άλλου υλικού κατάλληλου για τις ηλικιακές ομάδες 9-12 χρόνων του Δημόσιου Δημοτικού Σχολείου (Δ.Σ.) της Κύπρου. Στον εκθεσιακό χώρο τα παιδιά των Δ' Ε', και Στ' τάξεων πέρασαν αρκετό χρόνο με καθοδηγούμενες ελεύθερες δραστηριότητες παρατήρησης, συζήτησης και προβληματισμού, με φύλλα εργασίας που επικεντρώνονταν στο υλικό που είχαν μπροστά τους και στη σύνδεση του αρχαιακού υλικού με τυχόν προσωπικές τους εμπειρίες από «συγγενολό» που ζει στο εξωτερικό, ή από επαναπατρισθέντες χωριανούς και συγγενείς.

Ακολούθως παρουσιάστηκε η ενότητα: *Το Ίδρυμα Λεβέντη, η μεταναστευτική εμπειρία του Ιδρυτή του Αναστασίου Γ. Λεβέντη (1902–1978) και η προσφορά του αείμνηστου Κωνσταντίνου Λεβέντη*, (προέδρου του Ιδρύματος μετά το θάνατο του θείου του, από το 1978 μέχρι το 2002). Το βιογραφικό του Κωνσταντίνου Λεβέντη, συμπαραστάτη της απόδημης κυπριακής νεολαίας μέχρι τις τελευταίες του στιγμές, και υπερασπιστή των δικαιωμάτων του μετανάστη στην Ευρώπη όπου και υπηρέτησε ως Πρέσβης της Κύπρου στην Ουνέσκο, εντυπωσίασε πολύ τους μαθητές-ερευνητές. Αφού γνώρισαν το σημαντικό αυτό έργο και το συνέδεσαν με τις εμπειρίες των οικογενειών τους στη ξενιτιά τα παιδιά μελέτησαν μέσα από τα βιβλία Ελληνικών τους «Η Γλώσσα μου» τις ενότητες: «*Πάω με τα Καράβια*» δημοτικό τραγούδι για το ξενιτεμό λεβέντη γιου, το ποίημα «*Πάτριο*» του Σαράντου Παυλέα και «*Το τραγούδι στο νέο καράβι*» του Ζαχαρία Παπαντωνίου (σελ.107) ένα πεζοτράγουδο για τα καράβια που ξεμπαρκάρουν μεπραμάτια και νέους ... «*Καλοτάξιδο και καλορίζικο νάναι*», ήταν ένας από τους τίτλους του «*Σκέφτομαι και Γράφω*», της δημιουργικής εργασίας Ελληνικών που έκαναν τα παιδιά στο τέλος της ενότητας.

Στο μάθημα της Γεωγραφίας ασχολήθηκαν με τις χώρες υποδοχής μεταναστών από την Κύπρο και στο μάθημα των Μαθηματικών μελέτησαν τις στατιστικές Κυπριακής μετανάστευσης. Στο μάθημα των Αγγλικών ασχολήθηκαν οι νεαρότεροι μαθητές με κάποια ορολογία π.χ. «Cyprus – Cypriot , Britain- British, Scotland – Scottish,...» και τα ονόματα των χωρών υποδοχής στα Αγγλικά, και οι μεγαλύτεροι μαθητές μελέτησαν το χάρτη της Γης στα Αγγλικά και το φωτογραφικό υλικό από τα βιβλία «Greek Outside Greece" Τόμοι I , II και III με τις λεζάντες τους και τους χάρτες, αποκτώντας έτσι μια σφαιρικότερη εικόνα της μεταναστευτικής εμπειρίας του Ελληνισμού της Διασποράς γενικά και των Κυπρίων ειδικότερα.

Οι μαθητές της έκτης στάθηκαν περισσότερο στο θέμα «Ευεργέτες και λογοτέχνες από την Ελληνοκυπριακή Διασπορά». Έκαναν επίσης και μια μικρή έρευνα στα περιοδικά του σχολείου και ανακάλυψαν με χαρά ότι το περιοδικό ΠΑΙΔΙΚΗ ΧΑΡΑ της Διδακταλικής



Οργάνωσης Κύπρου, παρουσίαζε κατά καιρούς κείμενα και φωτογραφικό υλικό από σχολεία της κυπριακής διασποράς και αφού μελέτησαν μερικά, παρουσίασαν στους μικρότερους μαθητές το Ελληνικό Δ.Σ. της Σαουδικής Αραβίας, με ειδική αναφορά στις ρίζες καταγωγής των συμμαθητών τους που ζούν εκεί. (Σε δύο περιπτώσεις βρέθηκαν και φίλοι από την κατασκήνωση του Υπουργείου Παιδείας Κύπρου στον Πρόδρομο και άρχισαν να αλληλογραφούν).

Μετά γνώρισαν όλες οι ομάδες τον επαναπατρισθέντα από Βρετανία κύπριο λαϊκό ποιητή Παντελή Κακολή συγγραφέα των βιβλίων «Στη Μέση Δικό Πολιτισμών- «*Between two Cultures*» δίγλωσσος τόμος ποίησης του 1989, «*Τα φύλλα της Καρκιάς μου*» του 1978, «*Το Αλφα τζιάι το Βήτα*» του 1979, «*Κομμάτιν που τον Κόσμον μου*» του 1984 από τα οποία τα παιδιά ξεχώρισαν το ποίημα «*Γη που σε πρωτοφίλησα*» και το συζήτησαν με τον επαναπατρισθέντα ποιητή σε βάθος. Ο Παντελής Κακολής που γεννήθηκε στο Λιοπέτρι, κοντά στο πειραματικό σχολείο της Ορμηίδειας, το 1933, με γνώσεις Δημοτικού αλλά με πολλή αγάπη για τα γράμματα (υπήρξε σημαντικός παράγοντας της Ελληνικής κοινότητας του Μαντζιεστερ και πρωτεργάτης στην ίδρυση και λειτουργία του Ελληνικού Σχολείου της Ελληνικής Αδελφότητας, ιδρυτής της Κοινοτικής Βιβλιοθήκης και διαφωτιστής του κυπριακού προβλήματος εκεί), συνεργάστηκε με τους εκπαιδευτικούς, τη διεύθυνση του σχολείου και το ΚΕΜΕΔΙ και οργανώθηκε ημερίδα στο σχολείο τον Ιούνιο του 2003. Μίλησε με τους μαθητές, απάντησε στα ερωτήματά τους και μοιράστηκε μαζί τους και χαριτωμένα διαλεκτικά ποιήματά του διανθισμένα με αγγλικές λέξεις. Χάρηκαν όλοι την εμπειρία αυτή και έμεινε κάποιο υλικό στα κατάστιχα των παιδιών και στους Ηλεκτρονικούς Υπολογιστές του Δ.Σ. που θα χρησιμοποιηθεί και αργότερα.

Πιλοτικό πρόγραμμα Β' - ηλικιακές ομάδες 16-19

Το πρόγραμμα διδασκαλίας θεμάτων ελληνισμού της διασποράς στις προεισαγωγικές Εξετάσεις «*A' Level*» του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, ξεκίνησε το Σεπτέμβριο του 2001 και ολοκληρώθηκε το Μάιο του 2002. Περιελάμβανε εργασίες των φοιτητών κατόπιν μελέτης θεμάτων από το περιοδικό *Διασπορά*, που εκδίδεται στην Ελλάδα για γνωριμία με άλλα κομμάτια της ομογένειας, για θέματα της Ολυμπιάδας του 2004 και της έννοιας και πρακτικής της Ολυμπιακής Εκεχειρίας. Μελέτησαν αποσπάσματα από το βιβλίο του ΚΕΜΕΔΙ «*Ελληνισμός στη Νότια Ουαλλία*»¹⁷ και πήραν συνεντεύξεις από παππούδες και γιαγιάδες, συγγενείς και οικογενειακούς φίλους για τη μεταναστευτική εμπειρία των προγόνων τους στη Βρετανία και αλλού. Στη συνέχεια παρουσιάστηκε στην Αγγλική και στην Ελληνική το βιβλίο: «*Νέος με Καλές Συστάσεις*» του Λουκή Ακρίτα (εκδόσεις Διασποράς, 1993), όπου παρουσιάζεται η εμπειρία ενός νέου μετανάστη από Κύπρο ο οποίος βρίσκεται μόνος και αβοήθητος στην Αθήνα της δεκαετίας του '30 με δυό συστατικές επιστολές στο χέρι να πολεμά για επιβίωση.

Ο Λουκής Ακρίτας, ως πολιτική προσωπικότητα και ως συγγραφέας, μέσα από το φωτογραφικό και άλλο υλικό του ΑΕΔ – ΚΕΜΕΔΙ τους συγκίνησε και ζήτησαν να ασχοληθούν, στα πλαίσια του μαθήματος Ιστορίας, με την Πατρίδα του τη Μόρφου, πριν και μετά την σκληρή εμπειρία της εισβολής και κατοχής. Γνώρισαν το Σύνδεσμο Μορφιτών Αγγλίας και την σχετική έκδοση του Δήμου Μόρφου. Στη συνέχεια ασχολήθηκαν με το βιβλίο «*Νίκος Νικολαΐδης ο Κύπριος - εκδόσεις Διασποράς 1998*» μελετώντας τις αναφορές Σεφέρη στον Νίκο Νικολαΐδη τον Κύπριο έτσι όπως κυκλοφόρησαν στο Ημερολόγιο του Νομπελίστα Έλληνα ποιητή τον οποίο άκουσαν για πρώτη φορά, γεγονός που τόνισε την Ελληνική ταυτότητα τους και την ελληνοκυπριακή ρίζα «*επειδή ο μεγάλος Σεφέρης μιλούσε με τόσο καλά λόγια για τον συμπατριώτη ζωγράφο και συγγραφέα*».

¹⁷ Εκδόσεις Διασποράς – Σειρά Προφορικής Ιστορίας 1993.



Πιλοτικό πρόγραμμα Γ' – ηλικιακή ομάδα 18 - 23 χρόνων

Σε πανεπιστημιακό επίπεδο προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί φοιτητές του προγράμματος Κυπριακών Σπουδών:

α) παρακολούθησαν σειρά μαθημάτων στο Πανεπιστήμιο του Μπέρμινχαμ Βρετανίας για την Κυπριακή Διασπορά και γνώρισαν «αυτοπροσώπως» τον κυπριακό ελληνισμό του Μπέρμινχαμ (που λόγω του μηχανισμού της αλυσιδωτής μετανάστευσης είναι σήμερα «η μικρή Αραδίππου της Βρετανίας» γιατί κατάγονται οι περισσότεροι από την κωμόπολη της Αραδίππου που ευημερεί και πρωτοπορεί στα πολιτιστικά δρώμενα της επαρχίας Λάρνακας)

β) επισκέφθηκαν έκθεση του ΑΕΔ στην Κυπριακή Εστία του Μπέρμινχαμ με ομιλία από τον καθηγητή του πανεπιστημίου Αθηνών κο. Φ. Δημητρακόπουλο και τον μακαριστό Σερ Δαυίδ Χάντ, πρώην πρέσβη της Βρετανίας στην Κύπρο και συγγραφέα

γ) μελέτησαν και έγραψαν για την Ελληνική Διασπορά και εκπονήθηκε το 1990-93 πρόγραμμα παρόμοιο με το «Ελληνικός Πολιτισμός – Τόμοι για την ελληνική διασπορά» του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου¹⁸.

Πιλοτικό πρόγραμμα Δ' – ηλικιακή ομάδα 23-30 χρόνων

Το τέταρτο πιλοτικό πρόγραμμα αξιοποίησης του ερευνητικού έργου του ΚΕΜΕΔΙ ήταν τα Καλοκαιρινά Μαθήματα Μάστερς στο Ινστιτούτο Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Λονδίνου σε συνεργασία με τους καθηγητές Evan Reid, Jagdish Gundara, Diana Leonard του Τμήματος «Culture, Communications and Society». Εκεί εκπονήθηκε το ευρωπαϊκό πρόγραμμα: *Ο Ερμής στα Φτερά του Ιντερνετ* στα πλαίσια του προγράμματος Σωκράτης. Το πειραματικό πρόγραμμα συμπεριέλαβε και ελληνόπουλα μη κυπριακής καταγωγής και εστιάστηκε στη συλλογή στοιχείων κοινωνιο-γλωσσολογικού ενδιαφέροντος, στα οποία αναφερόμαστε παρακάτω.

Το σκεπτικό του πιλοτικού προγράμματος: η ιδέα για τη δημιουργία μιας ομάδας συζήτησης πάνω στα θέματα της ταυτότητας και μάλιστα της ελληνικής και των διαφόρων και διαφορετικών εκδοχών της γεννήθηκε μετά από τουλάχιστον δεκαπέντε χρόνια ενασχόλησης με τα θέματα της ελληνικής διασποράς. Έχοντας ταξιδέψει, για σκοπούς έρευνας, γνωρίσει και ζησει από κοντά μεγάλο αριθμό ελληνικών κοινοτήτων στις πέντε ηπείρους στη δεκαετία 1984 -1994 διαπίστωσα «ιδίους όμμασι» την ανάγκη για υπέρβαση της γεωγραφίας προς όφελος της επικοινωνίας μεταξύ ανθρώπων με κοινή ρίζα και κοινή εμπειρία (της μετανάστευσης, της ξενιτιάς, του αγώνα για ένταξη στην κοινωνία της χώρας υποδοχής, την πάλη με το φόβο της περιθωριοποίησης –φόβο που μαστίζει κυρίως τις νεότερες γενιές της διασποράς).

Το σπάσιμο του πάγου: Το επόμενο στάδιο (1995-1998) ήταν η οργάνωση του προγράμματος επαφής και αλληλογνωριμίας μεταξύ νέων της ελληνικής διασποράς μέσω της χρήσης των δυνατοτήτων που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες και κυρίως το διαδίκτυο. Στο πρόγραμμα συμμετείχαν δέκα υποκείμενα (πέντε από κάθε φύλο) μεταξύ 18 και 26 χρόνων, ελλαδίτικης ή ελληνοκυπριακής καταγωγής. Όλα τα υποκείμενα φοιτούσαν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και ήταν μεταναστόπουλα 2ης, 3ης και 4ης γενεάς από τη Βρετανία, τη Γερμανία, το Σύδνεϋ και την Αδελάιδα της Αυστραλίας, το Μέριλαντ και το Νιου Τζέρσεϋ των Η.Π.Α. και τέλος το Γιοχάνεσμπουργκ και το Μπλούμφοντεϊν της Νοτίου Αφρικής. Από μέρους τους εξασφαλίστηκε η δέσμευση χρόνου εκείνου που απαιτούσε η επικοινωνία μεταξύ τους μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Το συντονιστικό ρόλο κράτησε η ερευνήτρια. Η επαφή καλλιεργήθηκε με βάση ένα μικρό προσωπικό ιστορικό ενώ εξασφαλίστηκε το απόρρητο ως προς τις λεπτομέρειες της επικοινωνίας που δεν θα ήταν απολύτως απαραίτητο να αποκαλυφθούν. Οι κύριες δραστηριότητες του πιλοτικού προγράμματος ήταν:

¹⁸ Έκδοση ΕΑΠ – Αθήνα 2003.



(ι) Η ανάπτυξη ενός μικρού ηλεκτρονικού δικτύου επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης των συμμετεχόντων. Η ηλεκτρονική συζήτηση επικεντρώθηκε στα εξής θέματα:

- την ιστορία της κοινότητας στην οποία ανήκε το υποκείμενο καθώς και την οικογενειακή και προσωπική του ιστορία
- τις προσωπικές εμπειρίες κάθε υποκειμένου όσον αφορά την εικόνα που έχει μέσα του για την Ελλάδα και την Κύπρο
- τις στάσεις των υποκειμένων απέναντι στις έννοιες γλώσσας (μητρική, πρώτη, δεύτερη, διάφοροι βαθμοί διγλωσσίας) και πατρίδας/πατρίδων.

(ιι) Η ποιοτική ανάλυση του υλικού που προέκυψε από τη μη συγχρονική επικοινωνία μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και η κατηγορική του αναδιοργάνωση με βάση τους τρεις θεματικούς κύκλους που αναφέρθηκαν παραπάνω.

(ιιι) Η συνολική εκτίμηση των αντιδράσεων των συμμετεχόντων υποκειμένων στο θέμα της ταυτότητας και της δυνατότητας ύπαρξης πολλαπλών ταυτοτήτων.

Θέματα Κοινωνιογλωσσολογίας: Πολύ ενδιαφέρουσα ήταν η κοινωνιο-γλωσσολογική αλλά και η ανθρωπολογική διάσταση που διέθεταν τα ποιοτικά δεδομένα που προέκυψαν. Ένα πρώτο έναυσμα για την αναφορά στη γλωσσική διάσταση της ταυτότητας των υποκειμένων ήταν σχετικό με τη χρήση της κυπριακής διαλέκτου σε σχέση με την κοινή Ελληνική. Οι απαντήσεις που έλαβε η συντονίστρια περιελάμβαναν λέξεις όπως το «*λαλώ, κουπέπια, Κυπραίος, Κυπρέικα*» και σχόλια όπως «*To Greek school μου εν νεν καλόν για μέναν», «αντρέπουμαι να μιλώ ελληνικά γιατί η δασκάλα μου εν καλαμαρού, εν που την Ελλάδα, τζι εν καταλαβαίνει που μιλώ Κυπρέικα*». Απαντήσεις όπως αυτή κατέστησαν αναγκαία την κοινωνιο-γλωσσολογική ανάλυση των δεδομένων με βάση την αλλαγή γλωσσικού κώδικα (code shifting and code switching), την επιλεκτική χρήση δύο γλωσσών (ελληνικά, αγγλικά), μιας διαλέκτου (της Κυπριακής), ενός ιδιώματος/κοινωνιολέκτου (του αγγλικού cockney, που μιλιέται στο κεντρικό και βόρειο Λονδίνο και υπαινίσσεται προέλευση από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα και απουσία ευρύτερης και ανώτερης μόρφωσης), καθώς και ενός μεικτού γλωσσικού κώδικα (mixed code) με τη συμμετοχή αγγλικών και ελληνικών γλωσσημάτων και την αντιγραμματικότητα στο συντακτικό επίπεδο λόγω έλλξης από την άλλη γλώσσα. Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν υπήρξε καθόλου επικοινωνία στα γερμανικά και ότι η συμμετοχή των παιδιών από Γερμανία περιορίστηκε στη χρήση ελάχιστων λέξεων της χώρας υποδοχής και το υπόλοιπο σε πολύ καλά επικοινωνιακά ελληνικά γραμμένα με λατινικούς χαρακτήρες. Πέρα από όσα πολύ περιληπτικά αναφέρθηκαν όσον αφορά το κοινωνιο-γλωσσολογικό τμήμα της έρευνας, αξίζει να δοθεί έμφαση στις πλούσιες ερευνητικές δυνατότητες που παρέχει το υλικό από σημειολογική πλευρά. Αρκεί να πούμε ότι η οπτική/υλική υπόσταση της επικοινωνίας παρέπεμπε στον γραπτό λόγο, ήταν όμως φανερό ότι το προφορικό ύφος της επικοινωνίας μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου έδινε ένα δυναμικό παρόν, αν δεν υπερίσχυε. Οι συμβάσεις του γραπτού μέσου και του επιστολογραφικού ύφους ήταν επίσης παρούσες ενώ παρούσα ήταν και η παρέκκλιση ή ακόμα η αδιαφορία για τη συνεπή τήρηση των χρονοδιαγραμμάτων και των άλλων κριτηρίων συνεργασίας όσο προχωρούσε η επικοινωνία και ενισχυόταν η θετική δυναμική.

Τέλος, η ολοκλήρωση αυτού του γλωσσικού αμαλγάματος, κοινή ελληνική, αγγλική, και κυπριακή διάλεκτος, επιβάλλεται από τους περιορισμούς που τέθηκαν από την τεχνολογία (ασύγχρονη επικοινωνία που δυσχεραίνει την ανάπτυξη διαλόγου παρόλο που στόχος ήταν η συμμετοχή στην “ηλεκτρονική συζήτηση”) και η χρήση γραμματοσειράς που παραπέμπει στο λατινικό αλφάβητο και για τα ελληνικά (λόγω της ανυπαρξίας τότε αντίστοιχης ελληνικής που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο παγκόσμια). Γενικά, το υλικό που προέκυψε ήταν από γλωσσολογική άποψη ένα υβριδικό δείγμα σε όλα τα επίπεδα της γλωσσολογίας με ενδιαφέρουσες διεπιστημονικές προεκτάσεις στη Διαπολιτισμική Αγωγή και Εκπαίδευση, στην Κοινωνιογλωσσολογία, την Κειμενογλωσσολογία και τη Σημειολογία/σημειωτική.



Συνεργασία με το Πανεπιστήμιο του Λονδίνου: Το πιλοτικό αυτό πρόγραμμα κατέστη δυνατό λόγω της υλικής συνεισφοράς του Πανεπιστημίου του Λονδίνου (συγκεκριμένα του Ινστιτούτου Εκπαίδευσης) το οποίο πρόσφερε τον κατάλληλο χώρο και τα ανάλογα ηλεκτρονικά μέσα στην ερευνητριά. Πρόσφερε επίσης τη σχετική επιμόρφωση της στη χρήση του ηλεκτρονικού προγράμματος First Class, του Ιντερνετ και των πολυμέσων στην εκπαίδευση. Το ΚΕΜΕΔΙ συμμετείχε στο πιλοτικό τμήμα της έρευνας και έθεσε στη διάθεση των ερευνητών το οπτικοακουστικό και κειμενικό μέρος του ΑΕΔ καθώς επίσης και τις διευθύνσεις του Δικτύου Νεολαίας του ΚΕΜΕΔΙ. Πάνω σε αυτές τις υλικές βάσεις στηρίχθηκε και προχώρησε το πιλοτικό πρόγραμμα. Αναπτύχθηκε πολύ σύντομα και εργαστήκαμε όλοι εντατικά καλύπτοντας σημαντικό δρόμο αλληλογνωριμίας μέσα από τους υπάρχοντες δρομίσκους, δρόμους και λεωφόρους που άνοιξαν από τη μια το ΚΕΜΕΔΙ με όλα τα παρακλάδια του ανά την υφήλιο και από την άλλη οι Νέες Τεχνολογίες με τα υπερ-κείμενα, τις υπερ-λεωφόρους τη δύναμη των μηχανών τους, που όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο καθηγητής Seymour Papert, MIT, Harvard, «όλα αυτά είναι καλοδεχόμενοι σίφουνας που συνεπαίρνει στα χέρια της τη νέα γενιά. Έτσι ασχολούνται με τη μάθηση χρησιμοποιώντας τις μηχανές την εικόνα, τον ήχο και την κίνηση. Το πιλοτικό επικοινωνίας κάλυψε την περίοδο Ιουλίου έως Δεκεμβρίου 1998, μία εξαμηνιαία ανταλλαγή αρχαικού υλικού και προσωπικών σκέψεων/αντιδράσεων σε κοινωνικά αφορμώμενες προκλήσεις. Ο ρόλος της συντονίστριας στο ηλεκτρονικό κέντρο του Ινστιτούτου Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, ήταν πιστεύω πολύ σημαντικός. Οι εμπειρικές γνώσεις για τον ελληνισμό της Διασποράς, που απέκτησα στη διάρκεια της 10ετούς έρευνας πεδίου για τη δημιουργία του Αρχείου Ελληνισμού Διασποράς, έδωσαν στις πρώτες επαφές με τα υποκείμενα της έρευνας την αίσθηση ότι μιλούσαν και εμπιστεύονταν στοιχεία ζωής σε γνώστρια των θεμάτων που τους απασχολούσαν σοβαρά, και παράλληλα με έβλεπαν ως ένα είδος συγγενή, που δεν ήταν όμως εξ αίματος συγγενής –και γι' αυτό ήταν εύκολο να εκμυστηρευτούν σε μένα πράγματα που δε θα 'λεγαν στη μάνα τους– και από την άλλη, τόσο η συγγένεια της ελληνικής ρίζας, η κατανόηση της δικής τους πολυπολιτισμικής εμπειρίας (λόγω προσωπικής εμπειρίας ζωής 25 χρόνων στο πολυεθνικό Λονδίνο και λόγω της παιδείας που έτυχα στην Κοινωνική Ανθρωπολογία) που έδωσε την ομάδα αμέσως. Επειδή ακριβώς εμπιστεύτηκαν εμένα ως συντονίστρια, άκουσαν τη φωνή μου από το τηλέφωνο, είδαν φωτογραφίες μου σε αρκετές περιπτώσεις με γνωστούς ή συγγενείς τους που συμμετείχαν στην έρευνα πεδίου του ΑΕΔ, είδαν βιντεοσκοπήσεις που έκανα στην ελληνική κοινότητα τους, γι αυτό και εμπιστεύτηκαν όσους τους γνώρισα μέσα από το άψυχο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και έγιναν φίλοι και συναγωνιστές στην προσπάθεια αυτογνωσίας. Οι μηχανές έφεραν σε προσωπική επαφή, έφεραν κοντά νέους που ήθελαν να γίνουν φίλοι. Η απόσταση μεταξύ Λονδίνου και Μπλούμφοντείν, μεταξύ Βαλτιμόρης, Νιου Τσιέρσεϋ και Μονάχου ή Αθήνας σχεδόν εκμηδενίστηκαν. Και πιο σημαντικό ήταν το ότι μηδενίστηκε σχεδόν και η απροθυμία αυτών των νέων να μιλήσουν σε ξένους για τον εαυτό τους.

Προβληματισμοί: Αναφέρω τα πιο πάνω με λεπτομέρεια ως παρένθεση στο κύριο θέμα, για να εκφράσω ανησυχία στις περιπτώσεις που ερευνητές, ξένοι προς μια κουλτούρα, παρακολουθούν ομάδες συζήτησης μέσα από το Ιντερνετ (π.χ. οι μελετητές Σούζαν και Παολίλο που παρακολούθησαν και έγραψαν για την ηλεκτρονική επικοινωνία των νέων ασιατικής καταγωγής στις Η.Π.Α.) και δίνουν τις δικές τους αναλύσεις, ερμηνείες σε πολιτισμικά δρώμενα μέσω διαδικτύου και δοκιμάζουν αναλύσεις κειμενικών δεδομένων ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Επεκτείνω αυτή τη σκέψη και ανησυχία, βάζοντας ερωτηματικό ακόμη και σε ερευνητές (Ελλαδίτες ή Κύπριους) που δε γεύτηκαν την εμπειρία της ελληνικής διασποράς πρώτο χέρι και δοκιμάζουν αναλύσεις με υποκείμενα μέλη της Ελληνικής Διασποράς. Στην περίπτωση μας το αρχικό δέσιμο οδήγησε στην εκμυστήρευση ενδόμυχων σκέψεων για τη συμπεριφορά Ελλαδιτών και Κυπρίων απέναντι τους, σκέψεις που δε θα τόλμοσαν να εκφράσουν σε άνθρωπο του ελληνικού κέντρου. Εδώ τόλμησαν να κρίνουν και να κατακρίνουν την «πατρίδα», Ελλάδα και Κύπρο για το ρόλο που παίζουν ή δεν



παίζουν κάποτε, αλλά και τους αρχηγούς των ελληνικών κοινοτήτων της δικής τους παροικίας «αυτούς τους γραβατωμένους καλοφαγάδες που στερούμενοι αυτοπεποίθησης παίζουν τους μεγάλους και τρανούς... Αυτοί φταίνε που εμείς δεν πηγαίνουμε στο Ελληνικό Κέντρο του Λονδίνου». Η εμπιστοσύνη που κερδίσαμε, η ειλικρίνεια που στόλιζε τις σκέψεις τους έφερε νωρίς στην επιφάνεια το κυρίαρχο και ακόμη αναπάντητο θέμα της ταυτότητας που απασχολεί αυτά τα νιάτα και έχει υποχρέωση η επιστήμη της παιδαγωγικής να επικεντρώσει την προσοχή της στο να τροχοδρομήσει για μελέτη αν όχι και να το λύσει σύντομα. Παρακάτω δίνουμε μερικά αποσπάσματα από την Ενότητα 3 της επικοινωνίας μέσω διαδικτύου δείγμα του προβληματισμού της απόδημης νεολαίας.

Θέμα: Αντίδραση σε μια πρόκληση – Ελληνική Ταυτότητα, Μία και Μόνη;

Το δικό μου ερευνητικό ερώτημα ήταν το πώς διαπραγματεύτηκαν αυτοί οι νέοι τις πολιτισμικές τους καταβολές που όλο και διαμορφώνονται; Μικρά δείγματα από την αντίδρασή τους σε πειράγματα της γειτονιάς που διηγήθηκαν ο ένας στον άλλο, σε ανασκάλεμα του «γνώθι σ' αυτόν» που ακολούθησαν τέτοιες ερωτήσεις παραθέτω χωρίς άλλο σχόλιο:

«Μα δεν είμαι μόνο Έλληνας / Ελληνίδα, αφού είμαι και Αγγλίδα και έχω Αγγλικό διαβατήριο, και είμαι και Κυπραία», φωνάζει από το Ίντερνετ η Μαρίνα από το Βόρειο Λονδίνο που έμαθε μέσα από αυτό το πείραμα ότι μπορεί να έχει (και να τις παραδέχεται) τις πολλές ταυτότητές της χωρίς να φοβάται ότι θα τη μαλώσει ο ιερέας/δάσκαλος του ελληνικού σχολείου.

Και ο Πάνος από τη Νότιο Αφρική τονίζει: «Εγώ δεν έλεγα ότι ήμουν Έλληνας όταν φοιτούσα στο Λύκειο της γειτονιάς μου στο Μπλουμ (Μπλούμφοντεϊν της Ν. Αφρικής) γιατί θα με φώναζαν “Μουσάκα μαν”. Γι' αυτό έτσι κρυβόμουν, στους γονείς μου σχεδόν δε μιλούσα όταν με προσέγγιζαν όταν ήμουν με φίλους μή Έλληνες. Τώρα, αί να πάτε να γ... λέω μέσα μου σε όλους αυτούς του φίλους... και τους καλώ στο σπίτι μου να φάμε μαζί το μουσακά και μάλιστα τους ζητώ να φέρουν το ποτό τους, γιατί δε θα τους το κεράσω και εκείνο. Και έρχονται οι μάγκες και περνάμε και ωραία. Σε έξι μήνες “δασκάλα” με έκανες αρνάκι, λέει η μάνα μου και ελπίζει πως θα με παντρεύεις με Ελληνίδα εδώ, μέσα από το κομπιουτεράκι μου...»

«Κι εγώ», σημειώνει ο Πήτερ της Βαλτιμόρης, «κάνω φίλους άσπρους, μαύρους, κίτρινους. Αλλά αυτούς που με πείραζαν “Ζόρπα δε Κρήκ” και μουσάκα μαν μου 'ρχότανε να τους σκοτώσω. Και ήμουν μια ζωή όλο αντίδραση στους γονείς μου. Που να πάω ελληνικό σχολείο μετά τα 13 μου... Τα πέταξα όλα και πείραζα την αδελφή μου. Αλλά και αυτοί στο σχολείο νόμιζαν πως ήταν θεοί από τον Ολυμπο να μας κάνουν ότι θέλουν. Οι δάσκαλοι μας από την Ελλάδα δεν ήξεραν Αγγλικά. Που να καταλάβουν τι περνούσαμε εμείς... Τώρα τους λυπάμαι, αλλά τους βασάνιζα τότε.»

«Εγώ δεν αντέχω άλλο εδώ. Είμαι πολύ μόνη. (Από το Μόναχο γέννημα και τώρα εγκλωβισμένη στην Αθήνα η Αντιγόνη, επαναστατεί γιατί αλλιώς της παρουσίασαν την μητέρα Ελλάδα κι αλλιώς τη βρήκε). Πώς να τα βγάλω πέρα στο Ελληνικό πανεπιστήμιο, που έτσι κι αλλιώς είναι χάος!, εγώ που μεγάλωσα διαφορετικά...Εδώ δε με στηρίζουν οι συμφοιτητές μου. Με βλέπουν σα να τους έκλειψα κάτι. Μου θυμίζουν πως μήκα από το παράθυρο, πιο εύκολες εξετάσεις..., είμαι ξένη λένε, άσε που πολεμώ με τα συγγράμματα των καθηγητών και απελπίζομαι. Τα ελληνικά μου δεν είναι τόσο καλά όσο τους άλλους. Κι αν αυτοί τα βρίσκουν σκούρα, πόσο μάλλον εγώ...»

«Αλλά», της απαντά η Μελίνα από την Ουσάινγκτον, «έχεις την Ακρόπολη δίπλα σου, έχεις τη θάλασσα, έχεις το φαγητό το ελληνικό, τη γειτονιά τα εκκλησάκι, τη βαρκάδα, τα τραπεζάκια έξω για καφέ, τη μουσική... Κράτα καλά, μακάρι να ήμουν στη θέση σου... Μόν που έχεις δίκαιο στη μοναξιά. Κι εγώ, όταν πήγα στο Ιονικό χωριό με το κατηχητικό μου, όταν οι άλλοι φίλοι από την Αμερική έφυγαν και έμεινα λίγο σε μια φίλη της μητέρας στην Αθήνα, τα παιδιά της με έκαναν νοιώθω ξένη. Εγώ μιλούσα Ελληνικά και με ειρωνεύονταν. Όταν μιλούσα Αγγλικά που τους ήθελε η μητέρα τους να μάθουν τη ξένη γλώσσα πάλι με ειρωνεύονταν: “Ο θεός από την Αμερική” έλεγαν»



Επιλεγόμενα

Συμπερασματικά ξαναθυμίζω το εύρημα του τέταρτου και μεγαλύτερου πιλοτικού προγράμματος μας: Η μάθηση για τη νεολαία της ελληνικής διασποράς μέσω των Νέων Τεχνολογιών και για τη δική τους διασπορική εμπειρία, είναι ουσιαστικά μια ευκαιρία για να μάθουν πώς να μαθαίνουν για τον εαυτό τους, ένας τρόπος να κατανοούν τον κόσμο τους, τον κόσμο στον οποίο ανήκουν και τον κόσμο από τον οποίο προέρχονται. Έτσι ο αποσπασματικός εαυτός τους, συντίθεται με την ίδια ταχύτητα με την οποία μπορεί να γίνει ανταλλαγή μηνυμάτων στο διαδίκτυο. Η σημερινή πραγματικότητα της διακίνησης της γνώσης μέσω των ιστοσελίδων, της γρήγορης ενημέρωσης και της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης έχει εισβάλει πολυδύναμη και απαιτητική στα εκπαιδευτικά συστήματα όλων των ανεπτυγμένων χωρών του πλανήτη. Η προϊούσα παγκοσμιοποίηση βρίσκει τον αντίποδά της στην ανάγκη τονισμού των διαφοροποιητικών στοιχείων που μπορούν να συγκροτήσουν αυτόνομες ταυτότητες. Παράλληλα, η έννοια της μοναδικής και αποκλειστικής ταυτότητας (είμαι Ελληνίδα/Ελληνας) δε μοιάζει πλέον να διεκδικεί αποκλειστικά το προνόμιο του προσδιορισμού της ελληνικότητας. Αντίθετα, ολόένα και πιο πολύ δυναμώνουν οι φωνές εκείνες που διεκδικούν ίσο μερίδιο ελληνικότητας ενώ ταυτόχρονα αίρουν τον περιοριστικό όρο της μιας και μοναδικής, αποκλειστικής ταυτότητας «είμαι Ελληνο-Αυστραλή», ή «είμαι Κύπριος του Λονδίνου». Η διαπίστωση πως σε στενό και ασφυκτικό πλαίσιο νοούμενες ταυτότητες υποχωρούν για να δώσουν τη θέση τους σε μια πολυδύναμη σχέση στοιχείων που διατίθενται και προβάλλονται ως ανταπόκριση στα ερεθίσματα του κοινωνικού περιβάλλοντος είναι το κύριο στοιχείο που προέκυψε από το εμπειρικό πλαίσιο της έρευνας «Ο Ερμής στα Φτερά του Ίντερνετ».

Βασικά ζητήματα που προκύπτουν από τη χρήση των Νέων Τεχνολογιών έχουν ήδη συζητηθεί αρκετά εκτενώς στην παγκόσμια βιβλιογραφία. Σε μεγάλο μέρος της σχετικής έρευνας οι ερευνητές έχουν επικεντρωθεί στις αρνητικές επιπτώσεις της παρουσίας της τεχνολογίας στην καθημερινή μας ζωή και βέβαια στην εκπαίδευση. Η δική μας συμβολή, βασισμένη στα ερευνητικά μας δεδομένα του τέταρτου πιλοτικού προγράμματος, «Ερμής στα Φτερά του Ίντερνετ» δίνει έμφαση στις θετικές πλευρές του θέματος και τονίζει την ωφέλεια που μπορεί να υπάρξει, ειδικά στην έρευνα και τη διδασκαλία στην εκπαίδευση για και προς τη διασπορά, με την προϋπόθεση της οργανωμένης χρήσης των δυνατοτήτων των νέων τεχνολογιών, ιδιαίτερα σε θέματα ελληνικής διασποράς και παγκοσμιοποίησης της Ελληνικής εμπειρίας. Αναφερθήκαμε στην πειραματική αυτή διδασκαλία (4 πιλοτικά προγράμματα) που είχε στοχο την αξιοποίηση της έρευνας και του αρχειακού υλικού για την ελληνική διασπορά που συνelέγει από το ΚΕΜΕΔΙ για την ιστορικοκοινωνική εμπειρία της νεοελληνικής διασποράς. Τονίζουμε εδώ την ανάγκη συστηματοποίησης της έρευνας και της διδασκαλίας στο συγκεκριμένο θέμα με αφορμή και την έκδοση των τόμων του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου για το θέμα «Ελληνικός Πολιτισμός» όπου επιστήμονες από όλο τον κόσμο διαπραγματεύονται θέματα διδασκαλίας για τη διασπορά με ειδική αναφορά στις ιδιαιτερότητες της Κυπριακής διασποράς ανά την υφήλιο.

Επιλεγμένη βιβλιογραφία στην Ελληνική:

Ανθία Φ. (1985) Η Ελληνοκυπριακή παροικία του Λονδίνου, στο: Πετρόχειλος Γ., *Η Ελληνική Διασπορά στη Δυτική Ευρώπη*.

Ιωαννίδη Π. (1988) *Ετήσια Έκθεση Ελληνικού παροικιακού σχολείου*, έκδοση Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου

ΚΕΜΕΔΙ – ΜΙΜΕΟ Εκδόσεις Διασποράς:

1. Το Αρχείο Ελληνισμού Διασποράς (Μ. Ρούσου 1996)
2. Ο Ελληνισμός στη Νότια Ουαλλία (Α. Σαλαπάτας - 1993)



3. Πόνος και Δάκρυα στη Ξένη Γη (Σ. Χριστοφόρου - 1994)
 4. Το Λευκαρίτικο Κέντημα στη Δύση (Ν. Κούτσακος - 2000)
 5. Ρούσου Μ. (2001) *Εθνικότητα , Φύλο και Ταυτότητα – Η περίπτωση τριων γενεών ελληνοκυπρίων γυναικών στη Βρετανία.*
- Κουππάρης Χρ. (1999) *Οι Κύπριοι της Βρετανίας – 50 χρόνια προσφοράς*, (έκδοση συγγραφέα), Λευκωσία.
- Μεττής Χ. (2000) *Η Ιστορία της Ελληνικής παροικίας στο Λονδίνο.*
- Α. Μηχαηλίδου και Λ. Κυριακίδης (2002) *Αξιολόγηση του έργου της Κυπριακής Εκπαιδευτικής Αποστολής του Λονδίνου.*
- Ρούσου Μ. (1985α) Η διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας στα Αγγλικά Δημόσια σχολεία: Η περίπτωση του προγράμματος της ΕΟΚ στη Βρετανία.στο: Πετροχειλος Γ., *Η Ελληνική Διασπορά στη Δυτική Ευρώπη*, Αθήνα.
- Χριστοδουλίδης Γ.Ζ. (1976) *Πατριωτική Αγωγή μακριά από την πατρίδα – μονογραφία – έκδοση του συγγραφέα*
- Χριστοδουλίδης Γ.Ζ. (1978) *Η Διατήρηση της ταυτότητας της παροικίας μας, μια μορφή αγώνα και η σημασία που έχει για τη νεολαία μας.*

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία στην Αγγλική και άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες:

- Anthias F. (1982b) *Ethnicity and Class among Greek Cypriot migrants* (Univ. of London PhD thesis)
- Anthias F. (1988) An account of some Characteristics of Cypriot Migration to Britain, in relation to Ethnic Identity, Class and generation, in: *Stress and Coping in the Greek Communities in Britain* by Bouras and Littlewood eds, REDU, London.
- Roussou M. (1982) Die\ Hilflosigkeit uberwinden – Zusammenarbeit von griechisch zypriotischen und englischen Lehrerinnen in Londoner Norden (Cooperation between Greek-Cypriot parents and London State Schools for Culture and Language maintenance article in the german educational magazine Auslandderkinder.
- Roussou M. (1984c) Teaching Greek as a Mother Tongue in Britain, *A Teacher's Bilingual Guide*, London Schools Council Publications
- Roussou M. (1987a) *An Introduction to Community Languages (Greek) Center for Linguistic research and Teaching CILT guides no. 43*
- Roussou and Panteli (1990b) *Greek Outside Greece, .. 2 – Issues of Language, Literature and Education*, Diaspora Books London
- Roussou (1991α) *Linguistic Diversity in the Primary School –LDIP Impact Study Report to the European Community – Univ. of Nottigham publication*
- Roussou and Papadaki D' Onoufrio (1991β) The Cypriot Speech Communities, in: Alladina & Edwards, *Multilingualism in the British Isles: the Other Mother Tongues and Europe*, Longmans UK.
- Triseliotis J. P. (1968) Psychosocial problems of immigrant families, in: Oakley, R. ed, *New backgrounds* Oxford University press, pp. 93-116
- Wright J. (1980) The World in a City – ILEA\Bilingual Education Project, in: *Commission for Racial Equality Mother tongue teaching Conference report*, Bradford College, London CRE.



Η οικονομική, κοινωνική και πολιτική ένταξη των Ελλήνων και Ελληνοκυπρίων μεταναστών στη Μεγάλη Βρετανία και μια πρόταση διδασκαλίας της ιστορίας

Σάββας Παυλίδης, Αριστείδης Τέγος

Είναι γεγονός πως όταν οι Έλληνες ξενιτεύονται προσπαθούν όχι μόνο να επιβιώσουν και να στεριώσουν στη νέα τους πατρίδα, αλλά να ενταχθούν σύντομα και να διακριθούν μ' όποιο τρόπο μπορούν στην τοπική κοινωνία. Οι προσπάθειες αυτές των απόδημων μεταφράζονται στις μέρες μας σε μια επιτυχημένη οικονομική, κοινωνική και πολιτική δράση, στις περισσότερες αγγλόφωνες χώρες (Η.Π.Α., Καναδάς, Αυστραλία). Στη Μεγάλη Βρετανία αν και η κοινωνική και οικονομική δράση της εδώ παροικίας κάθε άλλο παρά ασήμαντη είναι, εντούτοις η ανάμειξή της στο πολιτικό σκηνικό της χώρας είναι τουλάχιστο ανεπαρκής.

Ο σκοπός τούτης της παρουσίασης είναι διττός. Από τη μια μεριά θα εκθέσουμε εν συντομία τόσο τις διαδοχικές φάσεις εξέλιξης της οικονομικής και πολιτικής δραστηριότητας της ελληνικής παροικίας στη Μεγάλη Βρετανία, όσο και την παρούσα κατάστασή της και από την άλλη θα προσπαθήσουμε ως εισηγητές να δώσουμε μια απάντηση στο ερώτημα που αβίαστα γεννάται στο μυαλό μας: πώς θα καταφέρουμε να δημιουργήσουμε ένα ισχυρό πολιτικό ελληνικό λόμπι στη Μεγάλη Βρετανία, κάτι δηλαδή που οι Έλληνες στις υπόλοιπες αγγλόφωνες χώρες έχουν ήδη πετύχει (εκλεγμένοι βουλευτές, διορισμένοι ή εκλεγμένοι κυβερνήτες, γερουσιαστές και υπουργοί).

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή. Είναι γεγονός πως η πρώτη ελληνική παροικία στη Μεγάλη Βρετανία άρχισε να δημιουργείται κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, όταν κάποιοι νησιώτες κυρίως και Κωνσταντινουπολίτες Έλληνες, (ναυτικοί ως επί το πλείστον στο επάγγελμα) αποφασίζουν να μεταναστεύσουν. Την πρώτη οργανωμένη προσπάθεια δημιουργίας Ελληνικής Κοινότητας συναντούμε το 1677, όταν ο πρώην Επίσκοπος Σάμου Ιωσήφ Γεωργηρίνης ιδρύει τον πρώτο Ελληνικό Ναό στο κέντρο του Λονδίνου (συνοικία Σόχο)¹.

Μετά την έναρξη της ελληνικής επανάστασης το 1821 και ακόμη περισσότερο μετά την καταστροφή της Χίου το 1822, ένα άλλο μεταναστευτικό κύμα προς τη Μεγάλη Βρετανία εγκαθίσταται κυρίως στην περιοχή του Λονδίνου και του Μάντσεστερ και ασχολείται με τα ναυτιλιακά και το εμπόριο αποτελώντας τον πρόδρομο του εφοπλιστικού λόμπι της Αγγλίας². Αρκετοί από τους Έλληνες αυτούς ήταν πλούσιοι και μερικές φορές ακόμη και

¹ Αναφορές σε πολλές από τις πηγές που αναφέρονται στην βιβλιογραφία. Εκτεταμένες και λεπτομερείς αναφορές σε: Catsiyannis T. (1993) *The Greek Community of London*, London, Nikos Smyrnis Ltd και σε: Μεττής Χ. (1998) *Οι ρίζες του Παροικιακού Ελληνισμού της Μεγάλης Βρετανίας*, Αθήνα, Αθηνά.

² Catsiyannis T. (1993) *The Greek Community of London*, London, Nikos Smyrnis Ltd, Kulukundis S. (2000) *The Greek maritime community in the United Kingdom in: Ελληνορθόδοξη Κοινότητα Αγ. Παντελεήμονος Harrow και περιχώρων*, (ed.) Σπουδάγματα, τεύχος 10ο, Μεττής Χ. (1998) *Οι ρίζες του Παροικιακού Ελληνισμού της Μεγάλης Βρετανίας*, Αθήνα, Αθηνά.



ευγενείς. Πολλές από αυτές τις ελληνικές οικογένειες – εμπορικές και ναυτιλιακές εταιρείες – γιγαντώνονται οικονομικά, όπως αυτή των αδελφών Ράλλη (Ralli Bros) που καταφέρνει να συγκαταλέγεται ανάμεσα στις οικονομικά ισχυρότερες φέρμες του Ηνωμένου Βασιλείου³. Όλο τον 19ο αιώνα παρατηρούμε μια συνεχώς αυξανόμενη οικονομική παρουσία των Ελλήνων στη Μεγάλη Βρετανία. Συγκεκριμένα, στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα οι Έλληνες εγκαταλείπουν το θορυβώδες Σίτι και ζουν πλέον στην πιο αριστοκρατική συνοικία Bayswater. Εκεί αποφασίζουν να χτίσουν το μεγαλοπρεπή ναό της Αγίας του Θεού Σοφίας (1877) που αποτελεί ως σήμερα το καύχημα της Παροικίας⁴. Αποκορύφωμα της επιρροής της παροικίας στη βρετανική πολιτική ζωή υπήρξε η εκλογή του Παντελή Ράλλη ως του μοναδικού ως σήμερα Έλληνα βουλευτή στο Βρετανικό Κοινοβούλιο, το έτος 1875, επί κυβερνήσεως Γλάδστωνος⁵.

Για να περάσουμε στον 20ο αιώνα, σύμφωνα με την εφημερίδα «*The Greek Gazette*», τον Απρίλιο του 1968, δρούσαν στο Λονδίνο πλέον των εκατό ναυτιλιακών εταιρειών. Σήμερα η παρουσία των Ελλήνων εφοπλιστών είναι αισθητά μικρότερη, μιας και για φορολογικούς και άλλους λόγους αρκετοί επέλεξαν τη μετεγκατάστασή τους στον Πειραιά, διατηρώντας μόνο αντιπροσωπευτικά γραφεία στο City του Λονδίνου⁶.

Από τις αρχές όμως του 20ού αιώνα, ένα άλλο ελληνικό νησί εισέρχεται στον κύκλο της μετανάστευσης προς το Ηνωμένο Βασίλειο, η Κύπρος. Οι Κύπριοι σε μικρές ομάδες αρχίζουν να εγκαθίστανται από το 1924 στη Μεγάλη Βρετανία και το 1928 ιδρύουν την πρώτη οργάνωση Ομογενών Κυπρίων την Κυπριακή Αδελφότητα⁷. Το 1935 ζουν μερικές χιλιάδες εξαθλιωμένοι Κύπριοι στο Λονδίνο, οι οποίοι μαστίζονται από τη φτώχεια, την ανεργία και την κλονισμένη υγεία τους. Αναγκάζονται να κάνουν τις δουλειές εκείνες που δεν θέλει κανείς άλλος να κάμει ενώ την ίδια περίοδο λειτουργούν μερικές δεκάδες καφε-εστιατόρια ελληνικών συμφερόντων⁸.

Από τα μέσα της δεκαετίας του '50 έως το τέλος της δεκαετίας του '60, παρατηρούμε το πρώτο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα από την Κύπρο, που αυτή τη φορά περιλαμβάνει και πολλές γυναίκες. Στις παλιές παραδοσιακές ενασχολήσεις των Ελλήνων με τα καφε-εστιατόρια και την τροφοδοσία προστίθενται τώρα και νέες, κυρίως του μεταποιητικού τομέα. Ιδρύονται πολλά ραφεία που σταδιακά εξελίσσονται σε καταστήματα ένδυσης και μικρές βιοτεχνίες ενδυμάτων⁹. Οι Έλληνες αρχίζουν να εξακτινώνονται επιχειρηματικά και να διεισδύουν σε όλο και περισσότερους τομείς, τόσο στον κλάδο των υπηρεσιών όσο και

³ Catsiyannis T. (1993) *The Greek Community of London*, London, Nikos Smyrnis Ltd.

⁴ Σαλαπάτας Αv. (1996) *Η Ελληνική Ομογένεια της Μεγάλης Βρετανίας*, Αθήνα και Μεττής Χ. (1998) *Οι ρίζες του Παροικιακού Ελληνισμού της Μεγάλης Βρετανίας*, Αθήνα, Αθηνά.

⁵ Μεττής Χ. (1998) *Οι ρίζες του Παροικιακού Ελληνισμού της Μεγάλης Βρετανίας*, Αθήνα, Αθηνά. και Catsiyannis T. (1993) *The Greek Community of London*, London, Nikos Smyrnis Ltd.

⁶ Χαρλαύτη Τζ. (2001) *Ιστορία της Ελληνόκτητης Ναυτιλίας 19ος – 20ος αιώνας*, Νεφέλη, Kulukundis S. (2000) *The Greek maritime community in the United Kingdom in: Ελληνορθόδοξη Κοινότητα Αγ. Παντελεήμονος Harrow και περιχώρων*, (ed.) Σπουδάγματα, τεύχος 10ο.

⁷ Κουμπάρης Χ. (1999). Κουμπάρης Χ. (1999) *Οι Κύπριοι Βρετανίας: 50 χρόνια προσφοράς 1930-80*, Λευκωσία, Theopress Ltd. *Εντούτοις, άλλοι συγγραφείς τοποθετούν την ίδρυση της Αδελφότητας λίγα χρόνια αργότερα ή ενωρίτερα. Ο Χάρης Μεττής την τοποθετεί το 1927 (ερασιτεχνικά από τον καθηγητή Άγγελο Ζεμενίδη) και το 1934 (από τον Αρχιμανδρίτη της Αγίας Σοφίας Μιχαήλ Κωνσταντινίδη).*

⁸ Από την έκθεση Hart Davis για τους Κυπρίους του Λονδίνου προς το Υπουργείο Αποικιών του Ηνωμένου Βασιλείου Μεττής Χ. (1998) *Οι ρίζες του Παροικιακού Ελληνισμού της Μεγάλης Βρετανίας*, Αθήνα, Αθηνά, καθώς και σε Κουμπάρης Χ. (1999) *Οι Κύπριοι Βρετανίας: 50 χρόνια προσφοράς 1930-80*, Λευκωσία, Theopress Ltd.

⁹ Ανθία-Αγρες Φ. (1985) *Ελληνοκύπριοι στη Βρετανία: Μετανάστευση εργατικού δυναμικού και εγκατάσταση στο: Ένωση Ελλήνων Πανεπιστημιακών Δυτικής Ευρώπης*, (ed.) *Η Ελληνική διασπορά στη Δυτική Ευρώπη*, Αθήνα, Σ. Δ. Βασιλόπουλος και Κουμπάρης Χ. (1999) *Οι Κύπριοι Βρετανίας: 50 χρόνια προσφοράς 1930-80*, Λευκωσία, Theopress Ltd.



του λιανεμπορίου. Μεγάλη βοήθεια παρασχέθηκε και από την ίδρυση του πρώτου καταστήματος της Τράπεζας Κύπρου στο Λονδίνο το 1955 και της Λαϊκής Τράπεζας λίγο αργότερα¹⁰. Οι Κύπριοι που δεν πληρούσαν συνήθως τα υπεραπαιτητικά και σχολαστικά κριτήρια των Βρετανικών Τραπεζών προκειμένου να λάβουν επιχειρηματικό ή στεγαστικό δάνειο, βλέπουν τώρα το όραμά τους να έρχεται κοντύτερα.

Ένα δεύτερο μεταναστευτικό κύμα από την Κύπρο παρατηρείται αμέσως μετά την τουρκική εισβολή στο νησί, το 1974. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία σαράντα χιλιάδες άνθρωποι έφυγαν από την Κύπρο την πενταετία 74-79¹¹. Πλείστοι απ' αυτούς εντάχθηκαν στη δύναμη της Εθνικής Κυπριακής Ομοσπονδίας (ΕΚΟ). Παράλληλα στο Λονδίνο ιδρύεται η Επιτροπή Κατεχομένων Εδαφών Κυπρίων Αγγλίας (ΕΚΕΚΑ) που διατηρεί ως μέλη της δεκάδες Κοινοτικούς Συνδέσμους που δρουν στη Μεγάλη Βρετανία. Την ίδια περίπου περίοδο, τα κυπριακά πολιτικά κόμματα αρχικά και τα ελληνικά λίγο αργότερα, ιδρύουν παραρτήματα στο Λονδίνο¹². Αυτό σηματοδοτεί και τη γέννηση ενός υποτυπώδους ελληνικού λόμπι στη βρετανική πολιτική σκηνή, καθώς τώρα πια οι Έλληνες κυρίως της πρώτης γενιάς αρχίζουν να ενδιαφέρονται για τα πολιτικά δρώμενα. Σήμερα δρουν στη Βρετανία δεκαεφτά Δημοτικοί Σύμβουλοι και Πολιτευτές, εκ των οποίων δύο έχουν διατελέσει Δήμαρχοι σε Δήμους του Λονδίνου και ένας εκτός Λονδίνου¹³.

Ποια είναι όμως η οικονομική και κοινωνική καταγραφή της παροικίας σήμερα; Παρατηρούμε αρχικά πως υπάρχουν καταγεγραμμένες 138 οργανώσεις και σωματεία σε ολόκληρη τη Μεγάλη Βρετανία που δραστηριοποιούνται στον πολιτικό, οικονομικό και πολιτιστικό χώρο ενώ υπάρχουν ανάμεσά τους και αρκετοί Κοινοτικοί Σύνδεσμοι που αντιπροσωπεύουν διάφορες περιοχές της κατεχόμενης Κύπρου¹⁴.

Στον οικονομικό τομέα είναι πρακτικά αδύνατο να γίνει μια ακριβής καταγραφή. Αξιοποιώντας πάντως όλες τις πηγές πληροφόρησης που είχαμε στη διάθεσή μας καθώς και τα στοιχεία όσων επαγγελματιών σωματείων θέλησαν να συνεργαστούν μαζί μας, δημιουργήσαμε από την αρχή μια δική μας βάση δεδομένων, αποφεύγοντας όλες τις διπλοεγγραφές των καταλόγων και καταγράψαμε τελικά 2.511 επιχειρήσεις, ελεύθερους επαγγελματίες και καταστήματα ελληνικών συμφερόντων που δρουν στην ευρύτερη περιοχή του Λονδίνου¹⁵. Προσπαθώντας τώρα να κατηγοριοποιήσουμε τα δεδομένα της βάσης δεδομένων που δημιουργήσαμε, παρατηρούμε ότι:

Ως προς το μέγεθός τους οι ελληνικές επιχειρήσεις του Λονδίνου διακρίνονται σε

- 1920 μικρομεσαίες
- 298 μεσαίες και μεγάλες
- 293 ελεύθερους επαγγελματίες

Ως προς τον τύπο τους διακρίνονται σε

¹⁰ Κουπάρης Χ. (1999) *Οι Κύπριοι Βρετανίας: 50 χρόνια προσφοράς 1930-80*, Λευκωσία, Theopress Ltd.

¹¹ Όπως παραπάνω (ibid).

¹² Όπως παραπάνω (ibid).

¹³ Αρχιεπισκοπή Θυατείρων και Μεγάλης Βρετανίας, Ημερολόγια 2000, 2001, 2002.

¹⁴ Όπως παραπάνω (ibid).

¹⁵ Για τη δημιουργία της βάσης δεδομένων βασιστήκαμε κυρίως στα ημερολόγια της Αρχιεπισκοπής Θυατείρων και Μεγάλης Βρετανίας και στον κατάλογο UK Greek Business Directory, Edition 2002/2003. Αν και προσπαθήσαμε να παρουσιάσουμε μια όσο το δυνατό περισσότερο ολοκληρωμένη και αντικειμενική εικόνα της υπάρχουσας κατάστασης, εντούτοις οι χαρακτηρισμοί των επιχειρήσεων σε μικρές, μεσαίες και μεγάλες βασίστηκε ουσιαστικά σε δικά μας υποκειμενικά κριτήρια. Συγκεκριμένα προκειμένου να κατηγοριοποιήσουμε τις επιχειρήσεις, λάβαμε υπόψη τόσο τον αριθμό των υπαλλήλων που χρησιμοποιούν, όσο και το συνολικό κύκλο εργασιών τους.



- 787 καταστήματα λιανεμπορίου
- 428 καταστήματα διασκέδασης και έτοιμου φαγητού
- 110 επιχειρήσεις ταξιδιών και μεταφορών
- 1038 παροχής υπηρεσιών
- ενώ υπάρχουν και 148 χονδρέμποροι και εισαγωγείς.

Οι κλάδοι επαγγελματών που είναι δημοφιλέστεροι μεταξύ των αυτοαπασχολούμενων μεταναστών μας είναι οι παραδοσιακοί κλάδοι απασχόλησης που αναφέρθηκαν και προηγουμένως, όπως:

- | | |
|--|----------|
| ■ καταστήματα ένδυσης και υπόδησης | 425 |
| ■ εστιατόρια | 311 |
| ■ πωλήσεις οικιακού εξοπλισμού και εγκαταστάσεις | 229 |
| ■ πωλήσεις-επισκευές αυτοκινήτων | 167 κλπ. |

Θα πρέπει να επισημανθεί βέβαια πως μεγάλο ποσοστό των μεταναστών δεν ασκεί ελεύθερο επάγγελμα ούτε διαθέτει δικιά του επιχείρηση, αλλά εργάζεται σε θέσεις εργάτη και υπαλλήλου. Συγκεκριμένα, όπως θα συμπεράνουμε και από τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου που ακολουθεί, οι μετανάστες δεύτερης γενιάς προτιμούν να εργάζονται ως υπάλληλοι σε Τράπεζες και μεγάλες ή μικρές εταιρείες παρά να ιδρύουν δικές τους επιχειρήσεις.

Για να εξαθθούν τα συμπεράσματα εκείνα που ήταν απαραίτητα για την ικανοποίηση των σκοπών της έρευνας τούτης, χρησιμοποιήσαμε τρία διαφορετικά ερευνητικά εργαλεία:

- τη βάση δεδομένων που προαναφέρθηκε,
- τις συνεντεύξεις (8) με πρόσωπα του πολιτικού και δημοσιογραφικού χώρου
- και τα ερωτηματολόγια που απευθύνθηκαν σε 300 μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς που είναι εγκατεστημένοι στο Δήμο Μπάρντ του Λονδίνου και αποτελούν ένα μικρό μόνο κομμάτι του πληθυσμού της παροικίας.

Το συνολικό εγχείρημα είναι πιλοτικό και όχι αποδεικτικό. Στόχος του είναι να καταγράψει τις κυρίαρχες τάσεις ανάμεσα στον πληθυσμό της παροικίας. Το ηλικιακό φάσμα που καλύπτει το δείγμα, ξεκινά από τα είκοσι χρόνια και επεκτείνεται μέχρι τα βαθιά γεράματα. Ο κάθε μετανάστης έλαβε ένα φάκελο που περιείχε τις δύο εκδόσεις του ερωτηματολογίου (ελληνική και αγγλική), μια επιστολή που εξηγούσε τους σκοπούς της έρευνας και έναν απαντητικό φάκελο που είχε πάνω του τυπωμένη τη διεύθυνσή μας και κολλημένο ένα γραμματόσημο. Τα ερωτηματολόγια διακινήθηκαν κυρίως μέσω των παροικιακών σχολείων¹⁶ της περιοχής. Οι απαντήσεις που λάβαμε ήταν 118, εκ των οποίων εβδομήντα τέσσερις αφορούν μετανάστες πρώτης γενιάς και οι υπόλοιπες σαράντα τέσσερις αφορούν άτομα που δηλώνουν πως γεννήθηκαν στη Μεγάλη Βρετανία και είναι μετανάστες δεύτερης και τρίτης γενιάς.

Αν τώρα εξετάσουμε την πρώτη γενιά μεταναστών παρατηρούμε πως οι χρονολογίες κατά τις οποίες αυτοί μετανάστευσαν, συνθέτουν σε αδρές γραμμές το μεταναστευτικό σενάριο που έχει ήδη αναφερθεί. Το πρώτο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα λαμβάνει χώρα στη χρονική περίοδο από το 1955 μέχρι το 1970 και το δεύτερο αμέσως μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Επίσης όπως προκύπτει από τα στοιχεία μας τα τελευταία δέκα χρόνια έχει συντελεστεί σημαντικότερη Ελλαδική μετανάστευση, που από μόνη της μπορεί να αποτελέσει ένα νέο και όψιμο μεταναστευτικό κύμα. Οι Έλληνες αυτής της κατηγορίας είναι στην πλειοψηφία τους πτυχιούχοι Πανεπιστημιακών σχολών που είτε έρχονται για να εργαστούν στη Βρετανία είτε έρχονται για μετεκπαίδευση και μετά αποφασίζουν να μείνουν μόνιμα στη χώρα.

Η πλειοψηφία των μεταναστών πρώτης γενιάς που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο

¹⁶ Παροικιακά λέμε τα απογευματινά και Σαββατιανά σχολεία στη Μεγάλη Βρετανία.



έχει επιλέξει ως επάγγελμα την αυτοαπασχόληση κυρίως στους κλάδους των υπηρεσιών και του λιανεμπορίου ενώ οι υπάλληλοι και οι εργάτες έρχονται δεύτεροι. Για τα άτομα της δεύτερης γενιάς οι συσχετισμοί έχουν μάλλον αναποδογυριστεί και τώρα πλέον η συντριπτική πλειοψηφία προτιμά την ετεροαπασχόληση και τη σιγουριά της υπαλληλικής θέσης.

Για ποιους λόγους επέλεξαν το επάγγελμά τους οι μετανάστες μας; Οι σχετικές σπουδές και η αναγνώριση της επιχειρηματικής ευκαιρίας παρουσιάζονται ως οι δύο πρώτοι λόγοι επιλογής και ακολουθούν εκείνοι που δηλώνουν πως διάλεξαν το επάγγελμά τους λαμβάνοντας υπόψη την προηγούμενη εμπειρία τους.

Έχουμε δει την οικονομική κατάσταση της παροικίας σήμερα και έχουμε ήδη μιλήσει για τους δεκαεφτά πολιτευτές που δρουν στη Μεγάλη Βρετανία. Το ερώτημα όμως που γεννάται είναι το εξής: συνθέτει η παρούσα κατάσταση ένα ισχυρό ελληνικό λόμπι που να δύναται να παρέμβει ενδεχομένως και στη διαδικασία λήψης αποφάσεων της Βρετανικής Κυβέρνησης; Ερωτήσαμε ανθρώπους του πολιτικού, του δημοσιογραφικού, αλλά και του ακαδημαϊκού χώρου και η απάντησή των περισσοτέρων ήταν σε γενικές γραμμές «όχι». Αν και δεν μπορούμε να μιλήσουμε για απουσία ελληνικού λόμπι σήμερα, μιας και υπάρχουν τόσο η Εθνική Κυπριακή Ομοσπονδία, όσο και το Λόμπι for Cyprus και το Λόμπι για την επιστροφή των μαρμάρων του Παρθενώνα, εντούτοις δεν μπορούμε και να μιλήσουμε για έντονη και ισχυρή παρουσία. Με άλλα λόγια, να μεν υφίσταται ελληνικό λόμπι σήμερα, όμως αυτό διαθέτει εξαιρετικά περιορισμένες δυνατότητες επηρεασμού της βρετανικής πολιτικής σκηνής προς όφελος των εθνικών μας συμφερόντων. Αυτό συμβαίνει κυρίως επειδή η παροικία μέχρι σήμερα προσπάθησε να προσεγγίσει και υποστηρίξει κάποιους φιλέλληνες Άγγλους βουλευτές και όχι να στηρίξει έναν μέσα από τα σπλάχνα της. Αντιθέτως, άλλες εθνικές ομάδες με πάνω-κάτω τον ίδιο πληθυσμό με τη δική μας, έχουν καταφέρει να συσπειρωθούν, όπως λ.χ. η Εβραϊκή Κοινότητα που αναδεικνύει δεκάδες δικούς της βουλευτές σε κάθε εκλογική αναμέτρηση.

Το ερώτημα λοιπόν που αβίαστα γεννάται, είναι πώς θα καταφέρουμε να ανατρέψουμε την παρούσα κατάσταση και να δημιουργήσουμε τις συνθήκες εκείνες που θα επιτρέψουν στους μελλοντικούς πολιτικούς της παροικίας να αναδειχθούν. Ισχυρή μας πεποίθηση είναι πως η εκπαίδευση και εν προκειμένω η παροικιακή εκπαίδευση, είναι ο βασικότερος μοχλός της κίνησης προς την κατεύθυνση αυτή. Η πεποίθησή μας αυτή ενισχύεται και από τα δεδομένα που προκύπτουν από την πιλοτική αυτή έρευνα, καθώς παρατηρείται μια άμεση και ανάλογη σχέση ανάμεσα στα έτη παρακολούθησης μαθημάτων στο παροικιακό σχολείο και στο επίπεδο κατοχής της ελληνικής γλώσσας από τη μια μεριά ή στο βαθμό συσπείρωσης γύρω από την ελληνική ταυτότητα¹⁷ από την άλλη. Οι ίδιοι οι μετανάστες μας προτάσσουν την οικογένεια ως τον πρώτο και καθοριστικότερο παράγοντα που μπορεί να βοηθήσει ένα ελληνόπουλο της Μεγάλης Βρετανίας να νιώσει περισσότερο Έλληνας, με δεύτερο το παροικιακό σχολείο και τρίτο τις συχνές επισκέψεις στην Ελλάδα και την Κύπρο. Ενδιαφέρουσες απόψεις όμως, είχαν και τα πρόσωπα που εμπλέκονται άμεσα με την πολιτική σκηνή. Για να τους ακούσουμε:

Κυριάκος Τσιούπρας, διευθυντής London Greek Radio και επί σειρά ετών διευθυντής των εφημερίδων *Παροικιακή* και *Βήμα*: «Πρέπει η Ομογένεια να του προσφέρει ένα περιβάλλον που κρατεί ζωντανό αυτό το στοιχείο που πήρε, το μόριο που πήρε από την οικογένεια και ενδυναμώθηκε στο παροικιακό σχολείο. Αυτό το μόριο να κρατηθεί στη ζωή και μάλιστα να αναπτυχθεί και να ανθίσει. Το γενικό ομογενειακό περιβάλλον έχει πολύ μεγάλη σημασία».

¹⁷ Βέβαια θα πρέπει να επισημάνουμε ξανά πως το δείγμα των μεταναστών δεύτερης γενιάς είναι πολύ μικρό (44) και πως ο σκοπός της έρευνας δεν είναι να παράσχει αποδείξεις, αλλά να καταδείξει τις κυρίαρχες τάσεις.



Μιχάλης Έλληνας, Πρόεδρος ΔΗ.ΚΟ. (Δημοκρατικό Κόμμα Κύπρου) Μεγάλης Βρετανίας και διευθυντής της εφημερίδας *Ελευθερία*: «*Νομίζω ότι το πρώτο και κύριο είναι η μόρφωση, η Πανεπιστημιακή. Το δεύτερο είναι να μπορέσουν τα παιδιά μέσω των ελληνικών σχολείων, μέσω των εκκλησιών, να ενδυναμώσουν, να καλλιεργήσουν πρώτα και μετά να ενδυναμώσουν την εθνική τους καταγωγή, την ρίζα τους και να περιφρουρήσουν την πολιτιστική μας ταυτότητα*».

Κάτια Χαρμαντά, υποψήφια για το βρετανικό βουλευτικό χρίσμα και νυν Δημοτική Σύμβουλος Δήμου Μπάρνερτ (Λονδίνο): «*Εγώ πήγαινα σε παροικιακό σχολείο, το παροικιακό σχολείο ήταν εκεί για να μου μάθει κάπως τη γλώσσα, να διαβάζω και να πηγαίνω σε εθνικές γιορτές χωρίς να καταλάβαινα τι ήταν η εθνική γιορτή. Δεν μπορούσε το παροικιακό σχολείο όταν ήμουνα εγώ εκεί να μου εξηγήσει τι είναι η 25η Μαρτίου και να μου δώσει να καταλάβω τι είναι*».

Κυριάκος Τσιούπρας: «*Τις ρίζες του, να είναι βέβαιος για τις ρίζες του*».

Από όλους τους εμπλεκόμενους τόσο στις προσωπικές συνεντεύξεις όσο και στο ερωτηματολόγιο, ελάβαμε το ξεκάθαρο μήνυμα πως οφείλουμε να διδάξουμε στα παιδιά μας την ιστορία των γονέων και μεγαλύτερων τους, την ιστορία διακεκριμένων συμπολιτών μας και εν γένει την ιστορία της παροικίας μας. Σε ποια γλώσσα όμως πρέπει να γίνει αυτή η διδασκαλία;

Όπως προκύπτει από την ανάλυση των δεδομένων, η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών που έλαβαν μέρος στην έρευνά μας επιθυμεί τη διδασκαλία της ιστορίας της παροικίας καθώς και των υπολοίπων κοινωνικών θεμάτων να γίνει και στις δύο γλώσσες, Ελληνική και Αγγλική.

Διδασκαλία στην Ελληνική γλώσσα: 11

Διδασκαλία στην Αγγλική γλώσσα: 18

Διδασκαλία και στις δύο γλώσσες: 92¹⁸

Ολίγοι από τους ερωτώμενους προτιμούν να διδάσκονται αυτά τα θέματα μόνο στην αγγλική γλώσσα και ελάχιστοι μόνο στην ελληνική. Τα αποτελέσματα αυτά πρέπει να μας προβληματίσουν μιας και το υλικό που έχει παραχθεί έως σήμερα από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, είναι στην ελληνική γλώσσα, άρα ικανοποιεί μόνο μια μικρή μειοψηφία της παροικίας μας.

Εάν θέλουμε να επιτύχουμε τον στόχο μας, δηλαδή στη διατήρηση και καλλιέργεια συνάμα της ελληνικής ρίζας μέσα στα παιδιά αυτά, πρέπει να χρησιμοποιήσουμε ισότιμα και τις δύο γλώσσες προκειμένου να διδάξουμε την ιστορία της Νεοελληνικής Διασποράς. Ακόμα οφείλουμε να δώσουμε ιδιαίτερη σημασία και στα παρακάτω:

- Τα βιβλία που θα χρησιμοποιηθούν, πρέπει να παρουσιάζουν με θετικό τρόπο την ιστορία των Ελλήνων μεταναστών.
- Η ιστορία της διασποράς πρέπει να ενταχθεί στο γενικότερο πλαίσιο της διδασκαλίας των κοινωνικών θεμάτων.
- Η διδασκαλία αυτή, θα στηριχθεί και στα προσωπικά και οικογενειακά βιώματα των μαθητών. Με άλλα λόγια οι μαθητές επιβάλλεται να διεξάγουν και να παρουσιάσουν στην τάξη έρευνά τους για την ιστορία των παππούδων, των θείων ή των γονέων τους.
- Η διδασκαλία επίσης, επιβάλλεται να ενισχυθεί με την ευκαιριακή παρουσία κάποιων διακεκριμένων Ελλήνων είτε στην τάξη είτε σε αίθουσες διαλέξεων, οι οποίοι θα

¹⁸ Κάποιοι από τους ερωτώμενους επέλεξαν δύο από τις τρεις επιλογές που τους έδωσε η ερώτηση 14. Γι' αυτό το λόγο το άθροισμα των απαντήσεων είναι μεγαλύτερο του συνόλου (118).



μεταφέρουν τις προσωπικές τους εμπειρίες και ανησυχίες στους μαθητές, αποτελώντας τα θετικά πρότυπα γι' αυτούς.

- Πρέπει αυτοί οι προβεβλημένοι Έλληνες να συνδεθούν έως ταυτιστούν άμεσα με την προώθηση των συμφερόντων της Ελλάδας και της Κύπρου, ως οι κύριοι εκφραστές της προώθησης αυτής.
- Είναι απαραίτητη και η ταυτόχρονη διδασκαλία της ιστορίας της γενικότερης διασποράς, ούτως ώστε να παγιωθεί στη συνείδηση των μαθητών ότι δεν είναι οι μόνοι Έλληνες του εξωτερικού και πως τα ίδια προβλήματα, ανησυχίες και όνειρα συμμερίζονται και άλλοι συμπατριώτες μας, αλλού.
- Και τέλος οι στόχοι της διδασκαλίας της ιστορίας της παροικίας είναι η διατήρηση και καλλιέργεια της ελληνικής ταυτότητας, η πίστη στις δυνάμεις που πηγάζουν απ' αυτή και η δημιουργία των αυριανών επιτυχημένων Ελλήνων, οι οποίοι θα αναδειχθούν μέσα από τη δράση τους στο συγκεκριμένο περιβάλλον της φιλοξενούσης χώρας, δηλαδή αυτών που εν τέλει θα πραγματώσουν το όνειρο του ισχυρού πολιτικού ελληνικού λόμπι της Μεγάλης Βρετανίας.

Βιβλιογραφία

Α. Ελληνική βιβλιογραφία

- Ανθία-Αγρες Φ. (1985) *Ελληνοκύπριοι στη Βρετανία: Μετανάστευση εργατικού δυναμικού και εγκατάσταση στο: Ένωση Ελλήνων Πανεπιστημιακών Δυτικής Ευρώπης*, (ed.) *Η Ελληνική διασπορά στη Δυτική Ευρώπη*, Αθήνα, Σ. Δ. Βασιλόπουλος.
- Δήμος Αθηναίων: Πνευματικό κέντρο (1996) *Παγκόσμιος Ελληνισμός: Οι Έλληνες στην Αγγλία*, Αθήνα, Δ. Πρίφτης και Υιοί Ο.Ε.
- Κατοίγιαννης Τ. Επίσκοπος Μιλητουπόλεως (1983) *Ο Ιάκωβος Βίρβος και η εποχή του*, Πειραιάς, Ναυτικά Χρονικά Ε.Π.Ε.
- Κουμπάρης Χ. (1999) *Οι Κύπριοι Βρετανίας: 50 χρόνια προσφοράς 1930-80*, Λευκωσία, Theopress Ltd.
- Μεττής Χ. (1998) *Οι ρίζες του Παροικιακού Ελληνισμού της Μεγάλης Βρετανίας*, Αθήνα, Αθηνά.
- Ρούσου Μ. (1985) *Η διδασκαλία της Ελληνικής γλώσσας στα Ελληνόπουλα του εξωτερικού: Η περίπτωση της Βρετανίας στο: Ένωση Ελλήνων Πανεπιστημιακών Δυτικής Ευρώπης*, (ed.) *Η Ελληνική διασπορά στη Δυτική Ευρώπη*, Αθήνα, Σ. Δ. Βασιλόπουλος.
- Σαλαπάτας Αν. (1993) *Ο Ελληνισμός στη Νότια Ουαλία 1873-1993*, Κάρδιφ, Diaspora Books.
- Σαλαπάτας Αν. (1994) *Σχέσεις Ορθοδόξων – Αγγλικανών στην Μεγάλη Βρετανία*, Αθήνα, Τυπογραφείο της Αποστολικής Διακονίας.
- Σαλαπάτας Αν. (1995) *Οι μικτοί γάμοι στην Ελληνορθόδοξη Ομογένεια της Μεγάλης Βρετανίας*, Αθήνα, Τυπογραφείο της Αποστολικής Διακονίας.
- Σαλαπάτας Αν. (1996) *Η Ελληνική Ομογένεια της Μεγάλης Βρετανίας*, Αθήνα.
- Χαρλαούτη Τζ. (2001) *Ιστορία της Ελληνόκτητης Ναυτιλίας 19ος – 20ος αιώνας*, Νεφέλη.
- Χριστοφίδου-Ιντιάνου Ερ. (1997) *Τ' ανοιχτά χαρτιά της παροικίας και τα δικά μου*, Λεμεσός, Τυπογραφεία Χατζηγεωργίου & Σία.

Β. Αγγλική βιβλιογραφία

- Catsiyannis T. (1988) *Constantine Ionidis-Ipliktis 1775-1852 and the Ionidi family*, London, Spectrum Print Ltd.



Catsiyannis T. (1993) *The Greek Community of London*, London, Nikos Smyrnis Ltd.
Clogg R. (1999) *The Greek Diaspora in the Twentieth century*, London, MacMillan Press Ltd.
Kulukundis S. (2000) The Greek maritime community in the United Kingdom in: Ελληνορθόδοξη Κοινότητα Αγ. Παντελεήμονος Harrow και περιχώρων, (ed.) *Σπουδάγματα, τεύχος 10ο*.

ΒΙΒΛΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

Αρχιεπισκοπή Θυατείρων και Μεγάλης Βρετανίας, περιοδικό «*Ορθόδοξος Κήρυξ*».
Αρχιεπισκοπή Θυατείρων και Μεγάλης Βρετανίας, Ημερολόγια 2000, 2001, 2002.
Διάφορες παροικιακές εφημερίδες του 20ου αιώνα, (*Παροικιακή, Ελευθερία, The Greek Gazette* κλπ.)
UK Greek Business Directory, Edition 2002/2003, Κατάλογος Ελληνικών Επιχειρήσεων Λονδίνου.

Ευχαριστούμε τα επαγγελματικά σωματεία:

■ Hellenic Bankers' Association UK

■ Association of Cypriot qualified Accountants in the UK για τις πληροφορίες που μας έδωσαν.

http://www.aim25.ac.uk/cgi-bin/search2?coll_id=797&inst_id=6
Anglo-Hellenic League

http://www.bbc.co.uk/london/yourlondon/unitedcolours/greek/welcome_history.shtml
BBC: London Greek Community

<http://pegasos.fhw.gr/projects/migration/15-19/gr/v2/england.html>
Η Ελληνική Παροικία της Αγγλίας

<http://www.stsophia.org.uk>
Η εκκλησία της Αγίας Σοφίας Λονδίνου

<http://www.macedonia.org.uk/>
The Macedonian Society of Great Britain

<http://www.greekcontacts.com>
Κατάλογος Ελληνικών επιχειρήσεων στη Βρετανία

<http://www.christopherlong.co.uk/index.html>
Κατάλογος οικογενειών κυρίως της Χίου, που μετανάστευσαν στο Λονδίνο.

